

โศภทัณฑสูตร

[๑๗๘] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จจาริกไปในอังคชนบทพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ประมาณ ๕๐๐ รูป เสด็จถึงนครจัมปา. ได้ทราบว่
สมัยนั้นพระองค์ประทับอยู่ใกล้ขอบสระโบกขรณีคัคครา ในนครจัมปา.

เสด็จนครจัมปา

[๑๗๙] ก็สมัยนั้น พราหมณ์โศภทัณฑะ ครองนครจัมปา ซึ่งคับคั่ง
ด้วยประชาชนและหมู่สัตว์ อุดมด้วยหญ้า ด้วไม้ ด้วน้ำ สมบูรณ์
ด้วยธัญญาหาร ซึ่งเป็นราชสมบัติ อันพระเจ้าแผ่นดินมกชจอมเสนา พระ-
นามว่า พิมพิสาร พระราชทานปูนบำเหน็จให้เป็นส่วนพรหมไทย พราหมณ์
และคฤหบดีชาวนครจัมปา ได้สดับข่าวว่า พระสมณโคดมศากยบุตร ทรง
ผนวชจากศากยสกุล เสด็จจาริกไปในอังคชนบท พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์
หมู่ใหญ่ประมาณ ๕๐๐ รูป เสด็จถึงนครจัมปา ประทับอยู่ใกล้ขอบสระ
โบกขรณี ชื่อคัคครา ในนครจัมปา เกียรติศัพท์อันงามของพระโคดม
พระองค์นั้นจรไปแล้วดังนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระ
องค์นั้น เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ
เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้โลก เป็นสารถิฝึกคนที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า
เป็นพระศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้
จำแนกพระธรรม พระองค์ทรงทำโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก
พรหมโลก ให้แจ้งชัดด้วยพระปัญญาอันยิ่งของพระองค์เองแล้ว ทรงสอนหมู่

สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ให้รู้ตาม ทรงแสดงธรรม
งามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์
พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิบริบูรณ์สิ้นเชิง ก็การเห็น
พระอรหันต์ทั้งหลายเห็นปานนั้น ย่อมเป็นการดีแล ดังนี้ ครั้นนั้นพราหมณ์
และคฤหบดีชาวนครจัมปา ออกจากนครจัมปารวมกันเป็นหมู่ ๆ พากันไป
ยังสระโบกขรณีคัคครา.

โศณทัณฑพราหมณ์เข้าเฝ้า

[๑๘๐] สมัยนั้น พราหมณ์โศณทัณฑะนอนกลางวันอยู่ ณ ปราสาท
ชั้นบน ได้เห็นพราหมณ์และคฤหบดีชาวนครจัมปา ออกจากนครจัมปา
รวมกันเป็นหมู่ ๆ พากันไปยังสระโบกขรณีคัคครา จึงเรียกที่ปริกษามาถาม
ว่า พราหมณ์และคฤหบดีชาวนครจัมปาออกจากนครจัมปารวมกันเป็นหมู่ ๆ
ไปยังสระโบกขรณีคัคครา ทำไมกัน. ที่ปริกษาบอกว่า เรื่องมีอยู่ขอรับ
พระสมณโคดมศากยบุตร ทรงผนวชจากศากยสกุล เสด็จจาริกไปในอังค-
ชนบท พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ ๕๐๐ รูป เสด็จถึงนครจัมปา
ประทับอยู่ใกล้ขอบสระโบกขรณีคัคคราในนครจัมปา เกียรติศัพท์อันงาม
ของพระองค์จรไปแล้วอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า
พระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบ ทรงถึงพร้อมด้วยวิชา
และจรณะ เสด็จไปได้แล้ว ทรงรู้โลก ทรงเป็นสารathiฝักคนที่ควรฝัก ไม่มี
ผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นพระศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายเป็นผู้เบิกบาน
แล้ว เป็นผู้จำแนกพระธรรม พราหมณ์และคฤหบดีเหล่านั้นพากันไปเฝ้า
พระโคดมพระองค์นั้น. โศณทัณฑะกล่าวว่า ถ้าเช่นนั้น ท่านจงไปหาเขา
แล้วบอกเขาอย่างนี้ว่า ท่านทั้งหลาย พราหมณ์โศณทัณฑะสั่งว่า ขอให้ท่าน

ทั้งหลายจงรอก่อน พรหมณ์โสณทัณฑะจะไปเฝ้าพระสมณโคดมด้วย. ที่
ปริกษารับคำแล้วไปหาพรหมณ์และคหบดีชาวนครจัมปา แล้วบอกตามคำ
สั่งว่า พรหมณ์โสณทัณฑะสั่งว่า ขอท่านทั้งหลายจงรอก่อน พรหมณ์
โสณทัณฑะจะไปเฝ้าด้วย.

[๑๘๑] สมัยนั้น พวกพรหมณ์ต่างเมืองประมาณ ๕๐๐ คนพักอยู่ใน
นครจัมปาด้วยกรณีกิจบางอย่าง. เขาได้ทราบว่ พรหมณ์โสณทัณฑะ
จักไปเฝ้าพระสมณโคดม จึงพากันเข้าไปหาแล้วถามว่า ได้ทราบว่ ท่านจัก
ไปเฝ้าพระสมณโคดมจริงหรือ. โสณทัณฑะตอบว่ ท่านผู้เจริญ เราคิดว่าจัก
ไปเฝ้าพระสมณโคดมจริง พวกพรหมณ์กล่าวว่ อย่าเลย ท่านโสณทัณฑะ
ท่านไม่ควรไปเฝ้าพระสมณโคดม ถ้าท่านไป ท่านจะเสียเกียรติยศ เกียรติยศ
ของพระสมณโคดมจักรุ่งเรือง ด้วยเหตุนี้แหละ ท่านจึงไม่ควรไป พระ
สมณโคดมต่างหากควรจะเสด็จมาหาท่าน อนึ่ง ท่านเป็นอุกโตสุชาติ ทั้ง
ฝ่ายมารดาและบิดา มีกรรมเป็นที่ถือปฏิสนธิมคจตติตลอด ๗ ชั่วคน ไม่
มีใครจะคัดค้านดิเตียนได้ด้วยกรกล่าวอ้างถึงชาติ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงไม่
ควรไปเฝ้าพระสมณโคดม พระสมณโคดมต่างหากควรจะเสด็จมาหาท่าน
อนึ่ง ท่านเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคสมบัติมาก...อนึ่ง ท่านเป็นผู้
คงแก่เรียน ทรงจำนต รู้จบไตรเพท พร้อมทั้งคัมภีร์นิฆนฑุ คัมภีร์
เกตุกะ พร้อมทั้งประเภทอักษร มีคัมภีร์อิติहाส เป็นที่ห้า เป็นผู้เข้าใจ
ตัวบท เป็นผู้เข้าใจไวยากรณ์ ชำนาญในคัมภีร์โลกายตะ และมหาปุริส-
ลักษณะ อนึ่ง ท่านมีรูปร่าง น่าดู น่าเลื่อมใส ประกอบด้วยผิวพรรณผุด
ผ่องยิ่งนัก มีวรรณคล้ายพรหม มีรูปร่างคล้ายพรหม น่าดู น่าชมไม่น้อย
อนึ่ง ท่านเป็นผู้มีศีล มีศีลยังยืน ประกอบด้วยศีลยังยืน อนึ่ง ท่านเป็นผู้มี
วาจาไพเราะ มีสำเนียงไพเราะ ประกอบด้วยวาจาของชาวเมือง สละสลวย

หาโทษมิได้ ให้ผู้ฟังเข้าใจเนื้อความได้ชัด อนึ่ง ท่านเป็นอาจารย์และ
ปาจารย์ของชนหมู่มาก สอนมนต์แก่มาณพถึง ๓๐๐ คน มาณพเป็นอันมาก
ต่างทิศต่างชนบทผู้ต้องการมนต์ ใครจะเรียนมนต์ในสำนักของท่านพากัน
มา อนึ่ง ท่านเป็นคนแก่เฒ่า เป็นผู้ใหญ่ล่วงกาลผ่านวัยมาโดยลำดับ ส่วน
พระสมณโคดมเป็นคนหนุ่ม และบวชแต่ยังหนุ่ม อนึ่ง ท่านเป็นผู้อันพระ
เจ้าแผ่นดินมคธ จอมเสนา พระนามว่า พิมพิสาร ทรงสักการะเคารพ
นับถือ บูชา นอบน้อม อนึ่ง ท่านเป็นผู้อันพราหมณ์ไปกขรชาติสักการะ
เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อม อนึ่ง ท่านครองนครจัมปาซึ่งคับคั่งด้วย
ประชาชนและหมู่สัตว์ อุดมด้วยหญ้า ด้วยไม้ ด้วยน้ำ สมบูรณ์ด้วย
ธัญญาหาร ซึ่งเป็นราชสมบัติอันพระเจ้าแผ่นดินมคธ จอมเสนา พระนามว่า
พิมพิสาร พระราชทานปูนบำเหน็จให้เป็นส่วนพรหมไทย เพราะเหตุนี้
แหละท่านจึงไม่ควรไปเฝ้าพระสมณโคดม พระสมณโคดมต่างหาก ควรจะ
เสด็จมาหาท่าน ดังนี้.

พระพุทธคุณ

[๑๘๒] เมื่อพวกพราหมณ์กล่าวอย่างนี้แล้ว พราหมณ์โสณทัณฑะ
ได้กล่าวว่า ท่านทั้งหลาย ถ้าอย่างนั้น ขอพวกท่านจงฟังข้าพเจ้าบ้าง เรา
นี้แหละควรไปเฝ้าพระโคดมพระองค์นั้น พระโคดมไม่ควรเสด็จมาหาเรา
ได้ทราบว่ พระสมณโคดม เป็นอุกโตสุชาติ ทั้งฝ่ายพระมารดาและ
พระบิดา มีพระครรภ์ที่ทรงถือปฏิสนธิหมดจดดีตลอด ๗ ชั่วโมง ไม่มีใคร
จะคัดค้านติเตียนได้ด้วยการกล่าวอ้างถึงพระชาติ เพราะเหตุนี้แหละ พระ
โคดมจึงไม่ควรเสด็จมาหาเรา ที่ถูกเรานี้แหละควรจะไปเฝ้าพระองค์ ได้
ทราบว่ พระสมณโคดม ทรงสละพระญาติหมู่ใหญ่ออกทรงผนวช ทรง

สละเงินและทองเป็นอันมาก ทั้งที่อยู่ในพื้นดิน ทั้งที่อยู่ในอากาศออก
ทรงผนวช พระองค์กำลังหนุ่ม มีพระเกศาดำสนิท ทรงพระเจริญด้วย
ปฐมวัย ออกทรงผนวชเป็นบรรพชิต เมื่อพระมารดาและพระบิดาไม่
ทรงปรารถนาให้ทรงผนวช มีพระพักตร์อาบด้วยน้ำพระเนตรทรงกันแสง
อยู่ พระองค์ทรงปลงพระเกศาและพระมัสสุ ทรงครองผ้ากาสา-
พัสดุ์เสด็จออกผนวชเป็นบรรพชิต พระองค์มีพระรูปร่าง นาคู นำ
เลื่อมใส ประกอบด้วยพระฉวีวรรณผุดผ่องยิ่งนัก มีพระวรรณะคล้ายพรหม
มีพระรูปคล้ายพรหม นาคู นำชมไม่น้อย พระองค์เป็นผู้มีศีล มีศีลอันประ-
เสริฐ มีศีลเป็นกุศล ประกอบด้วยศีลเป็นกุศล พระองค์มีพระวาจาไพเราะ
มีพระสำเนียงไพเราะ ประกอบด้วยวาจาของชาวเมือง สละสลวย หาโทษมิ
ได้ ให้ผู้ฟังเข้าใจเนื้อความได้ชัด พระองค์เป็นอาจารย์และปาจารย์ของคน
หมู่มาก พระองค์สิ้นกามราคะแล้ว เลิกประดับประดาแต่งแล้ว พระ
องค์เป็นกรรมวาที เป็นกิริยาที ไม่ทรงมุ่งร้ายแก่พวกพราหมณ์ พระ
องค์ทรงผนวชจากสกุลสูง คือ สกุลกษัตริย์อันไม่เจือปน พระองค์ทรงผนวช
จากสกุลมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคสมบัติมาก ชนต่างรัฐต่างชนบทพากัน
มาทูลถามปัญหาหาจะพระองค์ เทวดาหลายพันนอบชีวิตถึงพระองค์เป็นสรณะ
พระเกียรติศัพท์อันงามของพระองค์จรไปแล้วอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ
พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึง
พร้อมด้วยวิชชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้โลก ทรงเป็นสารถิ
ฝึกคนที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นพระศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้ง-
หลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้ทรงจำแนกพระธรรม ดังนี้ พระองค์ทรง
ประกอบด้วยมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ พระองค์มีปกติกถาว่าเชื้อเชิญ
เจรจาผูกไมตรี ช่างปราศรัย พระพักตร์ไม่สยิว เบิกบาน มีปกติตรัส

ก่อน พระองค์เป็นผู้อันบริษั ๔ สักการะ เคารพนับถือบูชา นอบน้อม
เทวดาและมนุษย์จำนวนมากเต็มใสในพระองค์ยิ่งนัก พระองค์ทรงพำนัก
อยู่ในหมู่บ้านหรือในนิคมใด ในหมู่บ้าน หรือในนิคมนั้นไม่มีมนุษย์เบียด-
เบียนมนุษย์ พระองค์ทรงเป็นเจ้าของหมู่บ้านและทรงเป็นคณาจารย์ได้รับยก
ย่องว่า เป็นยอดของเจ้าลัทธิเป็นอันมาก สมณพราหมณ์เหล่านี้รุ่งเรืองยศ
ด้วยประการใด ๆ แต่พระสมณโคดมไม่อย่างนั้น ที่แท้พระสมณโคดมรุ่ง
เรืองพระยศ ด้วยวิชาและจรณสมบัติอันยอดเยี่ยม พระเจ้าแผ่นดินมคธ
จอมเสนา พระนามว่า พิมพิสาร พร้อมทั้งพระโอรส และพระมเหสี ทั้ง
ราชบริพารและอำมาตย์ ทรงมอบชีวิต ถึงพระองค์เป็นสรณะ พระเจ้า
ปเสนทิโกศล พร้อมทั้งพระโอรส และพระมเหสีทั้งราชบริพารและอำมาตย์
ทรงมอบชีวิตถึงพระองค์เป็นสรณะ พราหมณ์โปกขรชาติพร้อมทั้งบุตรและ
ภรรยา ทั้งบริวารและอำมาตย์ มอบชีวิตถึงพระองค์เป็นสรณะพระองค์
เป็นผู้อันพระเจ้าแผ่นดินมคธ จอมเสนา พระนามว่า พิมพิสาร ทรง
สักการะเคารพนับถือบูชา นอบน้อม พระองค์เป็นผู้อันพระเจ้าปเสนทิโกศล
ทรงสักการะ เคารพ นับถือ บูชานอบน้อม พระองค์เป็นผู้อันพราหมณ์
โปกขรชาติทรงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อม พระองค์เสด็จถึง
นครจัมปา ประทับอยู่ ณ ขอสระโบกขรณีกัศครา ในนครจัมปา สมณะ
หรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง มาสู่เขตบ้านของเรา ท่านเหล่านั้นจัดว่า
เป็นแขกของเรา และเป็นแขกอันเราควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชา
นอบน้อม พระสมณโคดมเสด็จถึงนครจัมปา ประทับอยู่ ณ ขอบสระโบก-
ขรณีกัศครา ในนครจัมปา พระองค์ทรงเป็นแขกของพวกเรา และเป็นแขก
ที่เราควรสักการะเคารพนับถือ บูชา นอบน้อม เพราะเหตุฉะนั้นแหละ พระ
องค์จึงไม่ควรเสด็จมาหาเรา ที่ถูก เราต่างหากควรจะไปเฝ้าพระองค์ ข้าพเจ้า

ทราบพระคุณของพระโคตมเพียงเท่านี้ แต่พระโคตมไม่ใช่มีพระคุณเพียงเท่านี้ ความจริงพระองค์ มีพระคุณหาประมาณมิได้.

[๑๘๓] เมื่อพราหมณ์โศณทัณฑะกล่าวอย่างนี้แล้ว พราหมณ์เหล่านั้นได้กล่าวว่า ท่านโศณทัณฑะกล่าวชมพระสมณโคตมถึงเพียงนี้ ถึงหากพระโคตมพระองค์นั้น จะประทับอยู่ไกลจากที่นี่ตั้งร้อยโยชน์ ก็ควรแท้ที่กุบุตรผู้มีศรัทธาจะไปเฝ้า แม้จะต้องนำเสบียงไปก็ควร. พราหมณ์โศณทัณฑะกล่าวว่า ถ้าเช่นนั้น เราทั้งหมดจักไปเฝ้าพระสมณโคตม. ลำดับนั้น พราหมณ์โศณทัณฑะพร้อมด้วยคณะพราหมณ์หมู่ใหญ่ไปถึงสระโบกขรณีคัคครา. เมื่อผ่านพื้นราวป่าไปแล้ว ได้เกิดปริวิตกขึ้นอย่างนี้ว่า ถ้าเราจะถามปัญหาแก่พระสมณโคตม หากพระองค์จะพึงตรัสกะเราอย่างนี้ว่า พราหมณ์ ปัญหาข้อนี้ท่านไม่ควรถามอย่างนั้น ที่ถูกควรจะถามอย่างนี้ ดังนี้ ชุมนุชชนนี้จะฟังดูหมิ่นเราได้ด้วยเหตุนี้ว่า พราหมณ์โศณทัณฑะเป็นคนเขลา ไม่ฉลาด ไม่อาจถามปัญหาโดยแยบคายแก่พระสมณโคตมได้ ผู้ที่ถูกชุมนุชชนดูหมิ่นพึงเสื่อมยศ ผู้เสื่อมยศก็เสื่อมจากโภคสมบัติ เพราะได้ยศ เราจึงมีโภคสมบัติ ถ้าพระสมณโคตมจะพึงตรัสถามปัญหาแก่เรา และเราแก้ไม่ถูกพระทัย ถ้าพระองค์จะพึงตรัสกะเราอย่างนี้ว่า พราหมณ์ ปัญหาข้อนี้ท่านไม่ควรแก้เช่นนั้น ที่ถูกควรจะแก้แบบนี้ ดังนี้ ชุมนุชชนนี้จะฟังดูหมิ่นเราได้ด้วยเหตุนี้ว่า พราหมณ์เป็นคนเขลา ไม่ฉลาด ไม่อาจแก้ปัญหาให้ถูกพระทัยพระสมณโคตมได้ ผู้ที่ถูกชุมนุชชนดูหมิ่น พึงเสื่อมยศ ผู้เสื่อมยศก็พึงเสื่อมโภคสมบัติ เพราะได้ยศเราจึงมีโภคสมบัติ อนึ่ง เราเข้ามาใกล้ถึงเพียงนี้แล้ว ยังมีได้เฝ้าพระสมณโคตม จะกลับเสีย ชุมนุชชนนี้จะฟังดูหมิ่นเราได้ด้วยเหตุนี้ว่า พราหมณ์โศณทัณฑะเป็นคน-

เขลาไม่ฉลาด กระด้างด้วยมานะ เป็นคนฉลาด ไม่อาจเข้าเฝ้าพระสมณโคดมได้ เข้ามาใกล้ถึงเพียงนี้แล้ว ยังไม่ทันเฝ้าพระสมณโคดม โฉนจึงกลับเสีย ผู้ที่ถูกขมุนมขนคูหมิ่นพึงเสื่อมยศ ผู้เสื่อมยศก็พึงเสื่อมโภคสมบัติ เพราะได้ยศเราจึงได้โภคสมบัติ.

[๑๘๔] ลำดับนั้น พราหมณ์โสณทัณฑะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง. ฝ่ายพราหมณ์และคฤหบดีชาวนครจัมปา บางพวกก็ถวายอภิวาท บางพวกก็ปราศรัย บางพวกก็ประนมอัญชลีไปทางพระผู้มีพระภาคเจ้า บางพวกก็ประกาศชื่อและโคตร บางพวกก็นิ่งอยู่ แล้วต่างก็นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ๆ. ได้ยินว่า ในขณะนั้น พราหมณ์โสณทัณฑะนั่งครุ่นคิดถึงแต่เรื่องนั้นว่า ถ้าเราจะพึงถามปัญหาแก่พระสมณโคดม หากพระองค์จะพึงตรัสกะเราอย่างนี้ว่า พราหมณ์ ปัญหาข้อนี้ท่านไม่ควรถามอย่างนั้น ที่ถูกควรจะถามอย่างนี้ ดังนี้ ขมุนมขนนี้จะพึงคูหมิ่นเราด้วยเหตุนี้ว่า พราหมณ์โสณทัณฑะเป็นคนเขลา ไม่ฉลาด ไม่อาจถามปัญหาโดยแบบคายแก่พระสมณโคดมได้ ผู้ที่ถูกขมุนมขนคูหมิ่น พึงเสื่อมยศ ผู้เสื่อมยศก็พึงเสื่อมโภคสมบัติ เพราะได้ยศเราจึงมีโภคสมบัติ ถ้าพระสมณโคดมจะพึงตรัสถามปัญหาแก่เรา ถ้าเราแก้ไม่ถูกพระทัย ถ้าพระองค์จะพึงตรัสกะเราอย่างนี้ว่า พราหมณ์ ปัญหาข้อนี้ท่านไม่ควรแก้ข้อนี้ ที่ถูกควรจะแก้ข้อนี้ ดังนี้ ขมุนมขนนี้จะพึงคูหมิ่นเราได้ด้วยเหตุนี้ว่า พราหมณ์โสณทัณฑะเป็นคนเขลา ไม่ฉลาด ไม่อาจแก้ปัญหาให้ถูกพระทัยพระสมณโคดมได้ ผู้ที่ถูกขมุนมขนคูหมิ่นพึงเสื่อมยศ ผู้เสื่อมยศก็พึงเสื่อมโภคสมบัติ เพราะได้ยศเราจึงมีโภคสมบัติ ถ้า

กระไร ขอพระสมณโคดมพึงตรัสถามปัญหาของเราในเรื่องไตรวิชาอันเป็นของอาจารย์ของเรา เราจะพึงแก้ให้ถูกพระทัยของพระองค์ได้เป็นแน่.

[๑๘๕] ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทราบความคิดในใจของพราหมณ์โศณทัณฑะด้วยพระหฤทัย แล้วทรงดำริว่า พราหมณ์โศณทัณฑะนี้ลำบากใจตัวเองอยู่ ถ้ากระไร เราพึงถามปัญหาเขาในเรื่องไตรวิชาอันเป็นของอาจารย์ของเขา. ต่อแต่นั้น จึงได้ตรัสถามพราหมณ์โศณทัณฑะว่า คุณก่อนพราหมณ์ บุคคลผู้ประกอบด้วยองค์เท่าไร พวกพราหมณ์จึงบัญญัติว่าเป็นพราหมณ์ และเมื่อเขาจะกล่าวว่า เราเป็นพราหมณ์ ก็พึงกล่าวได้โดยชอบ ทั้งไม่ต้องถึงมุสาวาทด้วย. พราหมณ์โศณทัณฑะดำริว่า เราได้ประสงค์จําแนงหมายปรารภว่าไว้แล้วว่า ถ้ากระไร ขอพระสมณโคดมพึงตรัสถามปัญหาของเรา ในเรื่องไตรวิชาอันเป็นของอาจารย์ของเรา เราพึงแก้ให้ถูกพระทัยของพระองค์ได้เป็นแน่ นั้น เสด็จพระองค์ก็ตรัสถามปัญหาของเราในเรื่องไตรวิชาอันเป็นของอาจารย์ของเรา เราจักแก้ปัญหาให้ถูกพระทัยได้เป็นแน่ทีเดียว

พราหมณ์บัญญัติ

[๑๘๖] ลำดับนั้น พราหมณ์โศณทัณฑะจึงเผยอกายขึ้นเหยียดอุหนฺมชนแล้วกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ บุคคลประกอบด้วยองค์ ๕ ประการ พวกพราหมณ์ยอมบัญญัติว่าเป็นพราหมณ์ และเมื่อเขาจะกล่าวว่า เราเป็นพราหมณ์ ก็พึงกล่าวได้โดยชอบ ทั้งไม่ต้องถึงมุสาวาทด้วย องค์ ๕ ประการเป็นไฉน ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ บุคคลผู้เป็นพราหมณ์ในโลกนี้

๑. เป็นอุกโตสุชาติ ทั้งฝ่ายมารดาและบิดา มีกรรมเป็นที่ถือปฏิบัติ

หมจดคิดตลอด ๗ ชั่วโมง ไม่มีใครจะคัดค้านติเตียนได้ ด้วยการกล่าวอ้างถึงชาติ

๒. เป็นผู้คงแก่เรียน ทรงจำมนตร์รู้จบไตรเพท พร้อมทั้งคัมภีร์นิพนธ์ๆ คัมภีร์เกตุกะ พร้อมทั้งประเภทอักษรมีคัมภีร์อักษรมีคัมภีร์อิติहाสเป็นที่ ๕ เป็นผู้เข้าใจตัวบท เป็นผู้เข้าใจไวยากรณ์ ชำนาญในคัมภีร์โลกายตะและมหาปุริสลักษณะ

๓. เป็นผู้มรูปร่างงาม น่าดู น่าเลื่อมใส ประกอบด้วยผิวพรรณผุดผ่อง ยิ่งนัก มีพรรณคล้ายพรหม มีรูปร่างคล้ายพรหม น่าดู น่าชม ไม่น้อย

๔. เป็นผู้มศีล มีศีลยั่งยืน ประกอบด้วยศีลยั่งยืน

๕. เป็นบัณฑิต มีปัญญาเป็นที่ ๑ หรือที่ ๒ ของพวกปฎิคาหก ผู้รับบูชาด้วยกัน

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ บุคคลประกอบด้วยองค์ ๕ เหล่านี้แล พวกพราหมณ์ย่อมบัญญัติว่าเป็นพราหมณ์ และเมื่อเขาจะกล่าวว่า เราเป็นพราหมณ์ ก็ฟังกล่าวได้โดยชอบ ทั้งไม่ต้องถึงมุสาวาทด้วย.

[๑๘๗] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนพราหมณ์ บรรดาองค์ทั้ง ๕ เหล่านี้ ยกเสียองค์หนึ่งแล้ว บุคคลประกอบด้วยองค์ เพียง ๔ อาจจะบัญญัติว่า เป็นพราหมณ์ได้หรือไม่ และเมื่อเขาจะกล่าวว่า เราเป็นพราหมณ์ฟังกล่าวได้โดยชอบ ทั้งไม่ต้องถึงมุสาวาทด้วย. พราหมณ์โสมทัณฑะทูลว่า ได้ พระโคตมผู้เจริญ บรรดาองค์ทั้ง ๕ เหล่านี้ ยกวรรณะเสียก็ได้ เพราะวรรณะจักกระทำอะไรได้ ด้วยเหตุว่าบุคคลผู้เป็นพราหมณ์

๑. เป็นอุกโตสุชาติ ทั้งฝ่ายมารดาและบิดา มีกรรมเป็นที่ถือ

ปฏิสนธิหมดจดีตลอด ๗ ชั่วคน ไม่มีใครจะคัดค้านติเตียนได้ด้วยกรกล่าว
อ้างถึงชาติ

๒. เป็นผู้คงแก่เรียน ทรงจำนงค์ รุ่งบไตรเพท พร้อมทั้งคัมภีร์
นิพนธ์ๆ คัมภีร์เกตุกะ พร้อมทั้งประเภทอักษร มีคัมภีร์อิติहाสเป็นที่ ๕
เป็นผู้เข้าใจตัวบท เป็นผู้เข้าใจไวยากรณ์ ชำนาญในคัมภีร์โลกายตะและ
มหาปุริสลักขณะ

๓. เป็นผู้มึศีล มีศีลยังยืน ประกอบด้วยศีลยังยืน

๔. เป็นบัณฑิต มีปัญญา เป็นที่ ๑ หรือที่ ๒ ของพวกปฎิกาคห ผู้
รับบูชาด้วยกัน

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ บุคคลประกอบด้วยองค์ ๔ เหล่านี้แล พวก
พราหมณ์ย่อมบัญญัติว่าเป็นพราหมณ์ และเมื่อเขาจะกล่าวว่า เป็นพราหมณ์
ฟังกล่าวได้โดยชอบ ทั้งไม่ต้องถึงมุสาวาทด้วย.

[๑๘๘] พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสว่า คู่ก่อนพราหมณ์ บรรดาองค์ ๔
เหล่านี้ ยกเสียองค์หนึ่งแล้ว บุคคลประกอบด้วยองค์เพียง ๓ อาจบัญญัติ
ว่าเป็นพราหมณ์ และเมื่อเขาจะกล่าวว่าเราเป็นพราหมณ์ ฟังกล่าวได้
โดยชอบ ทั้งไม่ต้องถึงมุสาวาทด้วย. พราหมณ์โสมทนทะทูลว่า ได้ พระ-
โคตมผู้เจริญ บรรดาองค์ ๔ เหล่านี้จะยกมนต์เสียก็ได้ เพราะมนต์จักทำ
อะไรได้ ด้วยเหตุว่าบุคคลผู้เป็นพราหมณ์

๑. เป็นอุภโตสุชาติ ทั้งฝ่ายมารดาและบิดา มีกรรมเป็นที่ถือ
ปฏิสนธิหมดจดี ๗ ตลอดชั่วคน ไม่มีใครจะคัดค้านติเตียนได้ด้วยกรกล่าว
อ้างถึงชาติ

๒. เป็นผู้มึศีล มีศีลยังยืน ประกอบด้วยศีลยังยืน

๓. เป็นบัณฑิต มีปัญญาเป็นที่ ๑ หรือที่ ๒ ของพวกปฎิคาหกผู้
รับบูชาด้วยกัน

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ บุคคลผู้ประกอบด้วยองค์ ๓ เหล่านี้แล
พวกพราหมณ์ย่อมบัญญัติว่าเป็นพราหมณ์ และเมื่อเขาจะกล่าวว่าเราเป็น
พราหมณ์ ก็พึงกล่าวไว้ได้โดยชอบทั้งไม่ต้องถึงมุสาวาทด้วย.

[๑๘๘] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คู่ก่อนพราหมณ์ บรรดาองค์ ๓
เหล่านี้ ยกเสียองค์หนึ่งแล้ว บุคคลประกอบด้วยองค์ เพียง ๒ อาจจะ
บัญญัติว่าเป็นพราหมณ์ได้หรือไม่ และเมื่อเขาจะกล่าวว่า เราเป็นพราหมณ์
ก็พึงกล่าวได้โดยชอบ ทั้งไม่ต้องถึงมุสาวาทด้วย. พราหมณ์โสณทัณฑะ
ทูลว่า ได้ พระโคตมผู้เจริญ บรรดาองค์ ๓ เหล่านี้ ยกชาติเสียก็ได้ เพราะ
ชาติจักทำอะไรได้ ด้วยเหตุว่า บุคคลผู้เป็นพราหมณ์

๑. เป็นผู้มีสีล มีศีลยังยืน ประกอบด้วยศีลยังยืน

๒. เป็นบัณฑิต มีปัญญาเป็นที่ ๑ หรือที่ ๒ ของพวกปฎิคาหกผู้
รับบูชาด้วยกัน

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ บุคคลประกอบด้วยองค์ ๒ เหล่านี้แล พวก
พราหมณ์ย่อมบัญญัติว่าเป็นพราหมณ์ และเมื่อเขาจะกล่าวว่า เราเป็น
พราหมณ์ก็พึงกล่าวได้โดยชอบ ทั้งไม่ต้องถึงมุสาวาทด้วย.

[๑๘๙] เมื่อพราหมณ์โสณทัณฑะทูลอย่างนี้แล้ว พราหมณ์เหล่านั้น
ได้กล่าวว่า ท่านโสณทัณฑะ อย่าได้กล่าวอย่างนั้นเลย ท่านโสณทัณฑะ
อย่าได้กล่าวอย่างนั้นเลย ท่านโสณทัณฑะกล่าวลบลหุวัรรณะ กล่าวลบลหุ
มนต์ กล่าวลบลหุชาติ กล่าวคล้อยตามวาตะของพระสมณโคตมถ้ายเดียว
เท่านั้น. ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะพราหมณ์เหล่านั้นว่า
ถ้าพวกท่านคิดอย่างนี้ว่า พราหมณ์โสณทัณฑะอ่อนการศึกษา พุคไม่ติ

มีปัญญาทราม และไม่สามารถจะโต้ตอบกับพระสมณโคดมในเรื่องนี้ได้ พราหมณ์โสณทัณฑะก็จึงหยุดเสีย พวกท่านจงพูดกับเราเถิด แต่ถ้าพวกท่านคิดอย่างนี้ว่า พราหมณ์โสณทัณฑะเป็นพหูสูต พุคฺคิ เป็นบัณฑิต และสามารถจะโต้ตอบกับพระสมณโคดมในเรื่องนี้ได้ พวกท่านจงหยุดเสีย พราหมณ์โสณทัณฑะจึงโต้ตอบกับเรา.

[๑๕๑] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว พราหมณ์โสณทัณฑะได้กราบทูลว่า ขอพระโคดมผู้เจริญทรงหยุดเถิด ขอพระโคดมผู้เจริญทรงนิ่งเสียเถิด ข้าพระองค์เองจักโต้ตอบเขาโดยชอบแก่เหตุ แล้วจึงกล่าวกะพราหมณ์พวกนั้นว่า ท่านทั้งหลาย อย่าได้กล่าวอย่างนี้ ๆ ว่า พราหมณ์โสณทัณฑะกล่าวลบลหุ์วรรณะ กล่าวลบลหุ์มนต์ กล่าวลบลหุ์ชาติ กล่าวคล้อยตามวาทะของพระสมณโคดมถ่ายเดียวอย่างนี้เลย. ข้าพเจ้ามิได้กล่าวลบลหุ์วรรณะ หรือมนต์ หรือชาติเลย

อังกกมาณพ

[๑๕๒] สมัยนั้น อังกกมาณพหลานของพราหมณ์โสณทัณฑะ นั่งอยู่ในชุมนุมชนนั้นด้วย. พราหมณ์โสณทัณฑะได้กล่าวกะพราหมณ์พวกนั้นว่า ท่านทั้งหลาย นี้อังกกมาณพหลานของข้าพเจ้า พวกท่านเห็นหรือไม่ พราหมณ์พวกนั้นตอบว่า เห็นแล้วท่าน พราหมณ์โสณทัณฑะกล่าวต่อไปว่า อังกกมาณพเป็นคนมีรูปร่าง น่าดู น่าเลื่อมใส ประกอบด้วยผิวพรรณ ผุดผ่องยิ่งนัก มีพรรคคล้ายพรหม มีรูปร่างคล้ายพรหม น่าดู น่าชมไม่น้อย ในชุมนุมชนนี้ยกพระสมณโคดมเสีย ไม่มีใครมีวรรณะเสมออังกกมาณพเลย อังกกมาณพเป็นผู้คงแก่เรียน ทรงจำมนต์ได้ รู้จบไตรเพท พร้อมทั้งคัมภีร์นิพนธ์ๆ คัมภีร์เกตุกะ พร้อมทั้งประเภทอักษร มีคัมภีร์อิติहाส

เป็นที่ ๕ เป็นผู้เข้าใจด้วยท เป็นผู้เข้าใจไวยากรณ์ ชำนาญในคัมภีร์ โลกายตะ และมหาปริสตัลภณะ ข้าพเจ้าเป็นผู้บอกมนต์แก่เธอ เธอเป็น อุภโตสุชาติ ทั้งฝ่ายมารดาและบิดา มีกรรมเป็นที่ถือปฏิสนธิหมจดดี ตลอด ๗ ชั่วคน ไม่มีใครจะคัดค้านติเตียนได้ ด้วยการกล่าวอ้างถึงชาติ ข้าพเจ้ารู้จักมารดาและบิดาของเธอ ถึงอังกกมาณพะพิงฆ่าสัตว์บ้าง จะพิง ถือเอาสิ่งของที่เขามีได้ให้บ้าง จะพิงคบหาภริยาของบุคคลอื่นบ้าง จะพิง กล่าวเท็จบ้าง จะพิงดื่มน้ำเมาบ้าง ในเวลานี้ ฐานะเช่นนี้วรรณะจักทำ อะไรได้ มนต์จักทำอะไรได้ และชาติจักทำอะไรได้ ด้วยเหตุว่า บุคคลผู้ เป็นพราหมณ์ เป็นผู้มึศีล มีศีลยั่งยืน ประกอบด้วยศีลยั่งยืนและเป็นบัณฑิต มีปัญญาเป็นที่ ๑ หรือที่ ๒ ของปฏิคาหกผู้รับบูชาด้วยกันบุคคลผู้ประกอบ ด้วยองค์ ๒ เหล่านี้แล พวกพราหมณ์ จะบัญญัติว่าเป็นพราหมณ์ก็ได้ และ เมื่อเขาจะกล่าวว่าเราเป็นพราหมณ์ ก็พิงกล่าวได้โดยชอบ ทั้งไม่ถึง มุสาวาทด้วย.

[๑๕๓] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ลูกก่อนพราหมณ์ บรรดาองค์ ๒ นี้ยกเสียดหนึ่งแล้ว บุคคลผู้ประกอบด้วยองค์เพียง ๑ อาจบัญญัติว่าเป็นพราหมณ์ได้หรือไม่ และเมื่อเขาจะกล่าวว่าเราเป็นพราหมณ์ ก็พิง กล่าวได้โดยชอบ ทั้งไม่ต้องถึงมุสาวาทด้วย. พราหมณ์โสณทัณฑะกราบ ทูลว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้อนี้ไม่ได้ เพราะว่าปัญญาอันศีลชำระ ให้บริสุทธิ์ และศีลอันปัญญาชำระให้บริสุทธิ์ ศีลมีในบุคคลใด ปัญญา ก็ มีในบุคคลนั้น ปัญญา มีในบุคคลใด ศีลก็มีในบุคคลนั้น ปัญญาเป็นของ บุคคลผู้มีศีล ศีลเป็นของบุคคลผู้มีปัญญา และนักปราชญ์ย่อมกล่าวศีล กับปัญญาว่า เป็นยอดในโลก เหมือนบุคคลล้างมือด้วยมือ หรือล้างเท้า ด้วยเท้าฉะนั้น.

[๑๕๔] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนพราหมณ์ ข้อเป็นอย่างนั้น ข้อนี้เป็นอย่างนั้น ปัญญาอันคิดชำระให้บริสุทธิ์ คิดอันปัญญาชำระให้บริสุทธิ์ คิดมีในบุคคลใด ปัญญาที่มีในบุคคลนั้น ปัญญาที่มีในบุคคลใด คิดก็มีในบุคคลนั้น ปัญญาเป็นของบุคคลผู้มีคิด คิดเป็นของผู้มีปัญญา และนักปราชญ์ย่อมกล่าวคิดกับปัญญาว่าเป็นยอดในโลก เหมือนบุคคลล้างมือด้วยมือ หรือล้างเท้าด้วยจะนั้น คุณก่อนพราหมณ์ คิดนั้นเป็นไหน ปัญญานั้นเป็นไหน. พราหมณ์โศณทัณฑะกราบทูลว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ พวกข้าพระองค์ มีความรู้เท่านี้เอง เมื่อเนื้อความมีเช่นไร ขอเนื้อความแห่งภายิตนี้ จงแจ่มแจ้งแก่พระโคตมผู้เจริญเองเถิด.

[๑๕๕] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนพราหมณ์ ถ้าอย่างนั้น ท่านจงฟัง จงตั้งใจให้ดี เราจักกล่าว. พราหมณ์โศณทัณฑะรับสนองพระพุทธรพจน์แล้ว. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทธรพจน์นี้แก่พราหมณ์โศณทัณฑะว่า คุณก่อนพราหมณ์ พระตถาคตอุบัติขึ้นในโลกนี้เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ฯ ล ฯ (ฟังดูพิสดารในสามัญญผลสูตร) คุณก่อนพราหมณ์ ก็ภิกษุเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลอย่างนี้แล. แม้ข้อนี้แล คือคิดนั้น. เข้าถึงปฐมฌานอยู่. เข้าถึงทุติยฌานอยู่. เข้าถึงตติยฌานอยู่. เข้าถึงจตุตถฌานอยู่ ฯ ล ฯ เธอแนะนำเฉพาะน้อมเฉพาะจิตเพื่อญาณทัสสนะ ฯ ล ฯ แม้ข้อนี้จัดอยู่ในปัญญา ของเธอ ฯ ล ฯ เธอย่อมรู้ชัดว่า กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี. แม้ข้อนี้จัดอยู่ในปัญญาของเธอ. คุณก่อนพราหมณ์ นี้แลคือปัญญานั้น.

โศณทัณฑะพราหมณ์แสดงตนเป็นอุบาสก

[๑๕๖] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว พราหมณ์โศณทัณฑะได้กราบทูลคำนี้แก่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ

ภายิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภายิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก เปรียบเหมือนหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือส่องประทีปในที่มืด ด้วยคิดว่า ผู้มีจักขุจักเห็นรูป ดังนี้ฉันใด พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริยาย ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอถึงพระโคตมผู้เจริญ พร้อมทั้งพระธรรม และพระสงฆ์เป็นที่พึ่ง ขอพระโคตมผู้เจริญจงทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะ อย่างมอบกายถวายชีวิตตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป และขอพระโคตมผู้เจริญทรงรับภัตตาหารของข้าพระองค์ เพื่อเสวยในวันพรุ่งนี้ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับด้วยศุภณิภาพแล้ว ลำดับนั้น พราหมณ์โสณทัณฑะทราบบว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับนิมนต์แล้ว ลุกจากอาสนะ ถวายอภิวาทกระทำประทักษิณแล้วกลับ.

โสณทัณฑะพราหมณ์ทูลความประสงค์ของตน

[๑๕๗] ครั้นล่วงราตรีนั้นแล้ว พราหมณ์โสณทัณฑะได้ตกแต่งของเคี้ยวของฉันอันประณีต ในนิเวศน์ของตนเสร็จแล้วให้คนไปกราบทูลภัตตกาล แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ถึงเวลาแล้ว ภัตตาหารเสร็จแล้ว. ครั้งนั้นเป็นเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนุ่งแล้ว ทรงถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปยังนิเวศน์ของพราหมณ์โสณทัณฑะ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ แล้วประทับนั่ง ณ อาสนะที่เขาจัดไว้. พราหมณ์โสณทัณฑะ ได้อังกาสภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ด้วยของเคี้ยวของฉันอันประณีต ให้อิมหันาคด้วยมือของตนเสร็จแล้ว.

[๑๕๘] ครั้งนั้น พราหมณ์โสณทัณฑะทราบบแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าเสวยเสร็จแล้ว วางพระหัตถ์จากบาตรแล้ว จึงถือเอาอาสนะต่ำกว่า นั่ง

ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ถ้าข้าพระองค์กำลังอยู่ในท่ามกลางชุมนุมชน จะพึงลุกจากอาสนะ ถวายอภิวัตพระโคตมผู้เจริญ ชุมนุมชนนั้นจะพึงคูหมีนข้าพระองค์ด้วยเหตุนั้นได้ ผู้ที่ถูกชุมนุมชนคูหมีนพึงเสื่อมยศ ผู้เสื่อมยศพึงเสื่อมจากโภคสมบัติ เพราะได้ยศ ข้าพระองค์จึงมีโภคสมบัติ ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ถ้าข้าพระองค์กำลังอยู่ในท่ามกลางชุมนุมชน จะพึงประคองอัญชลี ขอพระโคตมผู้เจริญจงเข้าพระทัยว่า แทนการลุกจากอาสนะ ถ้าข้าพระองค์กำลังอยู่ในท่ามกลางชุมนุมชน จะพึงเปลื้องผ้าโพกออก ขอพระโคตมผู้เจริญจงเข้าพระทัยว่า แทนการอภิวัตด้วยศิระษะ ถ้าข้าพระองค์กำลังไปในยาน จะพึงลงจากยาน แล้วถวายอภิวัตพระโคตม ชุมนุมชนนั้นจะพึงคูหมีนข้าพระองค์ด้วยเหตุนั้นได้ ผู้ที่ถูกชุมนุมชนคูหมีนย่อมเสื่อมยศ ผู้เสื่อมยศพึงเสื่อมจากโภคสมบัติ เพราะได้ยศ ข้าพระองค์จึงมีโภคสมบัติ ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ถ้าข้าพระองค์จะพึงไปในยาน จะพึงยกปฏักขึ้น ขอพระโคตมผู้เจริญจงทรงเข้าพระทัยว่า แทนการลงจากยานของข้าพระองค์ ถ้าข้าพระองค์กำลังไปในยาน จะพึงลดร่มลง ขอพระโคตมผู้เจริญจงทรงเข้าพระทัยว่า แทนการอภิวัตด้วยศิระษะของข้าพระองค์ดังนี้.

ลำดับนั้นพระมีพระภาคเจ้า ได้ทรงยังพราหมณ์โสณทัณฑะ ให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้आจหาญ ให้ร่าเริง ด้วยธรรมิกถาแล้ว เสด็จลุกจากอาสนะเสด็จกลับ ดังนี้แล.

จบโสณทัณฑสูตร ที่ ๔

อรรถกถาโศภิตตสูตร

เอวมเม สุตฺ ๑ เป ๑ อญฺเฐสุติ โศภิตตสูตริตฺติ.

ในโศภิตตสูตรนั้น มีการพรรณนาตามลำดับบท ดังต่อไปนี้

บทว่า ในอังกชนบท มีความว่า ราชกุมารทั้งหลาย นามว่า อังคะ เป็นชาวชนบทที่มักเรียกกันอย่างนี้ ก็เพราะเป็นผู้มีรูปร่างน่าเลื่อมใส ชนบท แม้เดียวซึ่งเป็นที่อาศัยอยู่ของราชกุมารเหล่านั้น ท่านก็เรียกว่า อังกชนบท เพราะศัพท์เพิ่มเข้ามา. ในชนบทชื่ออังกะนั้น. บทว่า จาริก แม้ในชนบท นี้ ท่านมุ่งหมายเอาการเสด็จจาริกไม่รีบร้อน และการเสด็จจาริกประจำ ได้ยินว่า ในกาลนั้น เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเสด็จดูโลกธาตุทั้งหมื่นหนึ่ง อยู่ โศภิตตพราหมณ์เข้าไปปรากฏในชาย คือ พระญาณแล้ว.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพิจารณาอยู่ว่า พราหมณ์นี้ปรากฏในชาย คือญาณของเรา พราหมณ์นี้มีอุปนิสัยหรือไม่หนอ ก็ได้ทอดพระเนตรเห็นว่า เมื่อเราไป ณ ที่นั้น พวกลูกศิษย์ของเขาจะพากันกล่าวสรรเสริญ พราหมณ์ด้วยอาการ ๑๒ แล้วจะไม่ยอมให้เขามายังสำนักของเรา แต่ พราหมณ์นั้นจะทำลายวาตะของพวกลูกศิษย์เหล่านั้นเสียแล้ว กล่าวสรรเสริญเราด้วยอาการ ๒๕ แล้วเข้ามาหาเราแล้วซักถามปัญหา ในที่สุดการ เผลยปัญหา เขาก็จักถึงสรณะ ดังนี้แล้ว พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ รูปเป็น บริวาร เสด็จไปสู่ชนบทนั้น. เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริกไปในอังกชนบท เสด็จถึงเมืองจัมปา ดังนี้.

บทว่า **ที่ฝั่งแห่งสระโบกขรณีชื่อคัคครา** มีความว่า ในที่ไม่ไกล เมืองจัมปานั้น มีสระโบกขรณีเรียกชื่อกันว่า คัคครา เพราะพระมหาสีของ พระราชาทรงพระนามว่า คัคคราทรงขุดไว้ โดยรอบฝั่งสระนั้นมีป่าต้นจัมปา ใหญ่ ประดับประดาด้วยดอกไม้ ๕ สี มีสีเขียวเป็นต้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จประทับอยู่ในป่าต้นจัมปา ซึ่งมีกลิ่นหอมระรื่นด้วยกลิ่นหอมของ ดอกไม้. ท่านมุ่งหมายเอาป่าต้นจัมปานั้น จึงกล่าวว่ **ที่ฝั่งแห่งสระโบกขรณี ชื่อคัคครา.**

ในบทนี้ว่า **พระเจ้าพิมพิสารผู้ครองแคว้นมคธมีเสนาใหญ่** พระราชาพระองค์นั้น ชื่อว่าผู้ครองแคว้นมคธ เพราะทรงเป็นผู้ใหญ่ของชาว แคว้นมคธ ชื่อว่ามีเสนาใหญ่ เพราะประกอบพร้อมด้วยเสนาใหญ่. บทว่า **พิมุพิ แปลว่า ทองคำ.** เพราะฉะนั้น ท่านจึงเรียกว่า พิมพิสาร เพราะเป็นผู้มีผิวพรรณเช่นเดียวกันทองคำแท้. ชนเป็นอันมากมารวมกัน เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า หมู. หมูชนในแต่ละทิศของชนเหล่านั้นมีอยู่ เพราะ เหตุนี้ ชนเหล่านั้นชื่อว่ามีหมู. ครั้งแรกชนเหล่านั้นมิได้เป็นคณะกันใน ภายในเมือง แต่ออกไปนอกเมืองแล้ว จึงรวมกันเป็นคณะ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่า รวมกันเป็นคณะ.

บทว่า **เรียกที่ปริกษามา ความว่า มหาอำมาตย์ผู้สามารถเฉลย ปัญหาที่ถูกถามได้ เรียกว่า ชัตตะ (ที่ปริกษา) เรียกที่ปริกษาคณนั้นมา** บทว่า **อาคเมนุตุ แปลว่า จงรอสักประเดี๋ยว** หมายความว่าอย่าเพิ่งไป

บทว่า **ผู้อยู่ต่างแดน ความว่า พราหมณ์ทั้งหลายผู้เกิดในแดน ต่าง ๆ กัน คือในแดนมีแคว้นกาสิ และแคว้นโกศล เป็นต้น คนละแห่ง** แแดนเหล่านั้นเป็นที่อยู่อาศัยของพวกเขา หรือว่า พวกเขามาจากแดนนั้น เพราะฉะนั้น พราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่า ผู้อยู่ต่างแดน แห่งพราหมณ์ทั้ง

หลายผู้ต่างแดนกันเหล่านั้น. บทว่า ด้วยกรณียกิจบางอย่าง ความว่า ได้ยินว่าพวกพราหมณ์ทั้งหลาย ในนครนั้นประชุมกันด้วยกรณียกิจสองอย่าง คือเพื่อจะร่วมทำการบูชาัญญ หรือเพื่อการสาธยายมนต์. และในคราวนั้นใน นครนั้น ไม่มีการบูชาัญญ. แต่พราหมณ์เหล่านั้น มาประชุมกันในสำนัก ของโสณทัณฑพราหมณ์ เพื่อสาธยายมนต์ ท่านกล่าวว่า ด้วยกรณียกิจ บางอย่าง หมายเอาการสาธยายมนต์นั้น.

พราหมณ์เหล่านั้นได้ทราบว่าการไปของโสณทัณฑพราหมณ์นั้นแล้ว โสณทัณฑพราหมณ์นี้เป็นพราหมณ์ชั้นสูง และพราหมณ์เหล่าอื่นโดยมาก คิดว่าถึงสมณโคตมเป็นสรวณะ โสณทัณฑพราหมณ์นี้ท่านนั้นยังไม่ไป ถ้า เขาขึ้นทะเลจักไป เขาก็จักถูกมายุที่นำให้ถึงของพระสมณโคตมทำให้ หลงไหลแล้ว จักถึงพระโคตมเป็นสรวณะแน่แท้ แต่นั้นไป สันนิบาตของ พวกพราหมณ์ที่ประตูเรือนของโสณทัณฑพราหมณ์เมื่อนั้นก็จักไม่มี เอา เถอะ เราจะขัดขวางไม่ให้เขาไปได้ ดังนี้ ปรึกษากันแล้วจึงไปในที่นั้น. ท่านหมายเอาข้อนั้น จึงได้กล่าวคำเป็นต้นว่า ครั้งนั้นแล พราหมณ์ทั้ง หลาย ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ด้วยองค์แม่นี้ คือด้วยเหตุนี้. พวก พราหมณ์ครั้งกล่าวเหตุนี้เช่นนี้แล้ว คิดอีกว่า ธรรมดาคนเมื่อเขากล่าว สรรเสริญตนที่จะไม่ยินดีหามีไม่ เอาเถอะ พวกเราจะห้ามการไปของเขา ด้วยการกล่าวสรรเสริญเขา จึงกล่าวเหตุหลายอย่างเป็นต้นว่า ก็โสณทัณฑ- พราหมณ์ผู้เจริญเป็นอุกโตสุชาติ เป็นต้น.

บทว่า สองฝ่าย คือ จากฝ่ายทั้งสอง คือจากมารดา และจาก บิดา. โสณทัณฑพราหมณ์ผู้เจริญเป็นอุกโตสุชาติ ทั้งฝ่ายมารดาทั้งฝ่าย บิดา อย่างนี้ คือมารดาของโสณทัณฑพราหมณ์ผู้เจริญเป็นนางพราหมณ์

มารดาของมารดาเป็นนางพราหมณ์ มารดาแม่ของมารดาของมารดานั้นก็เป็นนางพราหมณ์ บิดาเป็นพราหมณ์ บิดาของบิดาเป็นพราหมณ์ บิดาแม่ของบิดาของบิดานั้น ก็เป็นพราหมณ์. บทว่า มีกรรมที่ถือปฏิสนธิหมจดจิต หมายความว่า กรรมที่ถือปฏิสนธิ คือท้องของมารดา หมจดจิต. แต่ในบทนี้ว่า สมเวปากินิยา คหณิยา ไฟธาตุอันเกิดจากกรรมท่านเรียกว่า คหณิ (กรรมที่ถือปฏิสนธิ). ในบทว่า ตลอด ๗ ชั่วคนนี้ หมายความว่าบิดาของบิดาชื่อปีตามหะ (ปู่) ยุคแห่งปีตามหะชื่อปีตามหยุก. ประมาณของอายุท่านเรียกว่ายุค. ก็คำนี้เป็นเสียงชื่อยุคเท่านั้น. แต่โดยความ ปีตามหะนั้นแหละ ชื่อปีตามหยุก บรรพบุรุษแม่ทั้งปวงเหนือขึ้นไปจากปีตามหะนั้น ท่านก็ใช้คลุมถึงด้วยปีตามหะศัพท์นี้แหละ เขาเป็นผู้มีกรรมที่ถือปฏิสนธิ อันหมจดจิตตลอด ๗ ชั่วคนด้วยประการฉะนี้. อีกประการหนึ่ง พราหมณ์ทั้งหลายแสดงว่า เขาเป็นผู้อันใคร่ถูกไม่ได้ ไม่ถูกตำหนิด้วยการกล่าวอ้างถึงชาติ. บทว่า ผู้อันใคร่ถูกไม่ได้ คือใคร ๆ ถูกไม่ได้ ได้แก่ผลักไสไม่ได้ ว่าพวกท่านจักไล่เขาไปเสีย จะประโยชน์อะไรกับคนคนนี้ ดังนี้. บทว่า ไม่ถูกตำหนิ คือไม่ถูกติเตียนได้แก่ไม่เคยที่จะได้รับคำด่าว่า หรือติเตียนเลย. ถามว่า เพราะเหตุไร. ก็ว่า เพราะการกล่าวอ้างถึงชาติ. หมายความว่า เพราะถ้อยคำเห็นปานนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้เขาเป็นคนมีชาติต่ำทราม ดังนี้.

บทว่า ผู้มั่งคั่ง คือผู้เป็นใหญ่. บทว่า มีทรัพย์มาก คือประกอบพร้อมด้วยทรัพย์มากมาย. พราหมณ์ทั้งหลายแสดงว่า ก็ในเรือนของท่าน ผู้เจริญมีทรัพย์มาก รวากะฝุ่นและทรายในแผ่นดิน แต่พระสมณโคดมไม่มีทรัพย์ เทียวขอเขาพอเต็มท้องเลี้ยงชีวิต. บทว่า มีโรคะมาก คือมีเครื่องอุปโภคมากด้วยอำนาจแห่งกามคุณห้า. พวกพราหมณ์ทั้งหลายสำคัญอยู่ว่า

ชนทั้งหลายกล่าวคุณใด ๆ พวกเราจะแสดงสิ่งที่มีใช้คุณอย่างเดียวกับอำนาจ เป็นปฏิปักษ์ต่อคุณนั้น ๆ ดังนี้ จึงได้กล่าวอย่างนั้น.

บทว่า **มีรูปสวย** คือ มีรูปงามยิ่ง ได้แก่มีรูปดียิ่งกว่าเหล่ามนุษย์อื่น ๆ. บทว่า **นำดู** คือ **ชื่อว่านำดู** เพราะทำให้ไม่รู้จักอิมเอบแก่ชนผู้ที่อยู่ แม้ตลอดวัน **ชื่อว่านำเลื่อมใส** เพราะให้เกิดความเลื่อมใสแห่งจิตด้วยการดูนั้นแหละ. ความดีงาม ท่านเรียกว่า ความสวย ความที่ผิวพรรณเป็นของสวยงาม **ชื่อว่า มีผิวพรรณสวยงาม** ความว่า ประกอบด้วยวรรณะสมบัตินั้น. แต่ท่านโบราณจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า ชนทั้งหลายเรียกสตรีระว่า โปกขระ วรรณะนั้นแหละว่า วรรณะ. ตามมติของท่านโบราณจารย์เหล่านั้น วรรณะด้วยรูปร่าง ด้วยชื่อวรรณะรูปร่างความมีแห่งผิวพรรณและรูปร่าง เหล่านั้น **ชื่อว่า ความมีผิวพรรณและรูปร่าง** เขาประกอบด้วยความมีผิวพรรณและรูปร่างอย่างยิ่งด้วยประการฉะนี้ ความว่า ประกอบด้วยผิวพรรณและสมบัติแห่งสตรีระสัณฐานอันบริสุทธิ์อย่างสูงสุด.

บทว่า **มีผิวพรรณดั่งพรหม** คือ มีผิวพรรณอันประเสริฐสุด ความว่า ประกอบพร้อมด้วยผิวพรรณประดุจทองคำอันประเสริฐสุด แม้ในบรรดาผู้มีผิวพรรณอันบริสุทธิ์ทั้งหลาย. บทว่า **มีรูปร่างดั่งพรหม** คือ ประกอบพร้อมด้วยรูปร่างเช่นกับรูปร่างของท้าวมหาพรหม. บทว่า **นำดู** นำชม มีใช้น้อย คือ ช่องทางที่จะดูในรูปร่างของท่านผู้เจริญมีใช้น้อย คือ มาก. พราหมณ์ทั้งหลายแสดงว่า อวัยวะน้อยใหญ่ของท่านแม้ทุกส่วนเป็นของนำดู และอวัยวะน้อยใหญ่เหล่านั้นก็ใหญ่ด้วย ดังนี้.

ศีลของบุคคลนั้นมีอยู่ เหตุนั้นเขาเชื่อว่าเป็นผู้มีศีล ศีลที่เจริญแล้ว คือองกงามแล้ว ของบุคคลนั้นมีอยู่ เหตุนั้นเขาเชื่อว่าเป็นผู้มีศีลอันเจริญแล้ว. บทว่า **ด้วยศีลอันเจริญ** คือ ด้วยศีลอันเจริญนั้นแหละ คือทิ้งอก

งามแล้ว. บทว่า มาถึงพร้อมแล้ว คือ ประกอบแล้ว. คำนี้เป็นไวพจน์
ของ บทว่า มีศีลอันเจริญแล้ว. คำทั้งหมดนั้นท่านกล่าวหมายเอาเพียง
ศีลห้าเท่านั้น.

ในบททั้งหลายมีบทว่า มีวาจางามเป็นต้น มีความว่า วาจาอัน
งาม คือดี ได้แก่มีบทและพยัญชนะกลมกล่อมของบุคคลนั้นมีอยู่ เหตุนี้
เขาชื่อว่ามีวาจา. บทว่า มีสำเนียงไพเราะ คือสำเนียงอันไพเราะ คือ
อ่อนหวานของบุคคลนั้นมีอยู่ เหตุนี้ เขาชื่อว่ามีสำเนียงไพเราะ บทว่า
สำเนียง ได้แก่เสียงกังวาลที่เปล่งออก. วาจามีอยู่ในเมือง เพราะบริบูรณ์
ด้วยคุณความดี เหตุนี้ จึงชื่อว่าเป็นของชาวเมือง. อีกประการหนึ่ง ชื่อ
ว่าโปริ เพราะมีวาจาเช่นกับความที่หญิงชาวเมือง คือหญิงชาวเมืองเป็นผู้
ละเอียดอ่อน เพราะความที่ตนอยู่ในเมือง. ด้วยวาจาหญิงชาวเมืองนั้น.
บทว่า วิสฺสหายตถ ความว่า ไม่พรั่น คือเว้นจากโทษมีความซักซ้าที่ตน
เห็นแล้วเป็นต้น.

บทว่า หาโทษมิได้ คือเว้นจากการกลืนน้ำลาย. จริงอยู่ เมื่อ
ใคร ๆ พูดอยู่ น้ำลายไหลเข้าหรือว่า น้ำลายไหลออก หรือว่า ฟองน้ำลาย
กระเซ็นออกมา วาจาของผู้นั้นชื่อว่า ชุ่มด้วยน้ำลาย ความว่า วาจาที่
ตรงกันข้ามกับวาจานั้น. บทว่า ให้รู้ใจความได้ คือสามารถให้รู้ใจความ
ที่กล่าวได้ชัดเจนทั้งเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด.

บทว่า แก่แล้ว คือเป็นคนแก่ เพราะเป็นผู้คร่ำคร่าด้วยชรา. บท
ว่า เป็นผู้เต่า คือถึงขีดสุดแห่งความเจริญของอวัยวะน้อยใหญ่. บทว่า
เป็นผู้ใหญ่ คือประกอบพร้อมด้วยความเป็นผู้ใหญ่โดยชาติ อธิบายว่า เกิด
มานานแล้ว บทว่า ผ่านเวลายานาน คือล่วงเวลานาน อธิบายว่า
ล่วงเลยมาตั้ง ๒-๓ รัชกาลแล้ว. บทว่า ผ่านวัยแล้ว คือ ผ่านถึงปัจฉิม-

วัยแล้ว ส่วนที่สาม อันเป็นที่สุดแห่ง ๑๐๐ ปี ชื่อว่า ปัจฉิมวัย อีกนัยหนึ่ง บทว่า แก่แล้ว คือเก่าแก่ อธิบายว่า เป็นไปตามวงศ์สกุลที่เป็นไปแล้วสิ้นกาลนาน. บทว่า เป็นผู้เฒ่า คือประกอบด้วยความเจริญด้วยคุณมีศีลและอาจารย์เป็นต้น. บทว่า เป็นผู้ใหญ่ คือ ประกอบพร้อมด้วยความเป็นผู้ใหญ่ด้วยสมบัติ. บทว่า ผ่านเวลามานาน คือเดินทางมา ได้แก่มียุคติประพจน์ไม่ล่วงละเมิดมารยาท มีวัตรจริยาเป็นต้นของพวกพราหมณ์. บทว่า ผ่านวัยแล้ว คือผ่านถึงแม้ความเป็นผู้เจริญด้วยชาติอันเป็นวัยสุดท้ายแล้ว.

บทว่า เมื่อพวกพราหมณ์กล่าวอย่างนี้แล้ว ความว่า เมื่อพวกพราหมณ์เหล่านั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว โสณทัณฑพราหมณ์คิดว่า พวกพราหมณ์เหล่านี้กล่าวสรรเสริญคุณของเราด้วยชาติเป็นต้น แต่การที่ เราจะยินดีในการกล่าวสรรเสริญคุณของตนไม่สมควรแก่เราเลย เอาเถอะ เราจะทำลายวาตะของพวกเขาเสียแล้วให้พวกเขาเห็นว่าพระสมณโคดมเป็นผู้ใหญ่ จะทำให้พวกเขาไปในที่นั่น ดังนี้ แล้วจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า ท่านผู้เจริญ ถ้ากระนั้น ขอพวกท่านจงฟังคำของข้าพเจ้าบ้าง. โสณทัณฑพราหมณ์สำคัญเห็นคุณทั้งหลายที่ยิ่งกว่าคุณของตนว่า ในคุณเหล่านั้น คุณแม่เหล่าใด เช่นเดียวกับคุณของตนมีว่า อุกโตสุชาติเป็นต้น คุณแม่เหล่านั้น ก็เป็นคุณมีชาติสมบัติเป็นต้น ของพระสมณโคดม ดังนี้ จึงได้ประกาศคุณเหล่านี้เพื่อที่จะแสดงความที่พระผู้มีพระภาคเจ้ามีพระคุณยิ่งใหญ่โดยส่วนเดียวโดยแท้.

ก็โสณทัณฑพราหมณ์เมื่อจะกำหนดแน่นอนอย่างนี้ว่า พวกเรานั้นแหละ ควรไปเฝ้า จึงแสดงคำนี้ในที่นี้ว่า ถ้ามีบุคคลที่ควรเข้าไปหา เพราะความเป็นผู้มีคุณใหญ่ เพราะฉะนั้น พวกเรานั้นแหละควรจะเข้าไปเฝ้าเพื่อทักสนา

พระโคตมผู้เจริญนั้น เปรียบเหมือนเมล็ดผักกาด เมื่อนำไปเทียบกับ
เขาสีเนรุ รอยเท้าโค. เมื่อนำไปเทียบกับมหาสมุทร หยดน้ำค้าง เมื่อนำ
ไปเทียบกับน้ำในสระใหญ่ ๗ สระ ก็เป็นของกะจืดริด คือ เล็กน้อยฉันใด
คุณของพวกเรา เมื่อนำไปเทียบกับพระคุณมีพระชาติสมบัติเป็นต้น ของ
พระสมณโคตม เป็นของนิดหน่อย คือ เล็กน้อย ฉะนั้น เพราะฉะนั้น
พวกเรานั้นแหละ ควรไปเฝ้าพระโคตมผู้เจริญ.

บทว่า ทรงละหมู่พระญาติมากมาย คือทรงละตระกูลพระญาติ
แสนหกหมื่นอย่างนี้ คือ ฝ่ายพระมารดาแปดหมื่น ฝ่ายพระบิดาแปดหมื่น.

ในบทนี้ว่า อยู่ในดินและตั้งอยู่ในอากาศ ทรัพย์ที่เขาขุดสระโบก-
ขรณีที่ฉาบปูนเกลี้ยงในพระลานหลวง และในพระราชอุทยาน ไล่แก้ว ๗
ประการจนเต็ม แล้วฝังไว้ในแผ่นดิน ชื่อว่าทรัพย์อยู่ในดิน. ส่วนทรัพย์
ที่ตั้งไว้จนเต็มประสาทและป้อม เป็นต้น ชื่อว่า ตั้งอยู่ในอากาศ. ทรัพย์
ที่ตกทอดมาตามความหมุนเวียนแห่งตระกูลมีเพียงเท่านี้ก่อน. แต่ในวันที่
พระตถาคตอุบัติขึ้นแล้วนั้นแหละ มีขุมทรัพย์ ๔ ขุม คือ ขุมทรัพย์ชื่อ
สังฆะ ๑ ชื่อเอละ ๑ ชื่ออุปปละ ๑ ชื่อปุลนทริก ๑ ผุดขึ้นแล้ว. บรรดา
ขุมทรัพย์ทั้ง ๔ นั้น ขุมทรัพย์ชื่อสังฆะมีค่าสุดหนึ่ง ขุมทรัพย์ชื่อเอละมี
ครึ่งโยชน์ ขุมทรัพย์ชื่ออุปปละมีสามคาพยุต ขุมทรัพย์ชื่อปุลนทริกจะมี
โยชน์หนึ่ง ทรัพย์ที่ถือเอาๆ แม้ในขุมทรัพย์เหล่านั้น ก็กลับเต็มอีก.
พึงทราบว่ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงละเงินทองมากมายแล้ว ออกผนวช
ด้วยประการฉะนี้.

บทว่า ยังเป็นคนหนุ่ม คือยังเป็นเด็ก. บทว่า มีพระเกศาดำสนิท
คือมีพระเกศาดำขลับ ความว่า มีพระเกศาเช่นเดียวกับสียาหยอดตา.
บทว่า เจริญ คือ ดี. บทว่า วัยที่หนึ่ง คือ ปฐมวัยในบรรดาวัยทั้งสาม.

บทว่า **ไมโครอยู่** คือไม่ปรารถนา. คำนี้เป็นัญญัติวิภคิตลงในอรรถว่าอนาทร. น้ำตาที่หน้าของชนเหล่านั้นมีอยู่ เหตุนั้นเขาเชื่อว่าหน้านองด้วยน้ำตา. ความว่า เมื่อพระมารดาบิดาเหล่านั้นมีพระพักตร์นองด้วยน้ำพระเนตร คือมีพระพักตร์เปียกชุ่มด้วยน้ำพระเนตร. บทว่า **ทรงกันแสงอยู่** คือทรงกันแสงคร่ำครวญอยู่.

ในบทว่า **ช่องทางมิใช่น้อย** นี้ พึงทราบความว่า ช่องทางที่จะได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าหาประมาณมิได้. ในที่นี้ มีเรื่องดังต่อไปนี้.

ได้ยินว่า ในกรุงราชคฤห์มีพราหมณ์คนหนึ่ง ทราบว่า เขาเล่าว่า ใคร ๆ ย่อมไม่สามารถที่จะถือเอาประมาณของพระสมณโคดมได้ ในเวลาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปบิณฑบาต ถือเอาไม้ไผ่ยาว ๖๐ สอก ยืนอยู่ข้างนอกประตูเมือง เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาถึง ถือเอาไม้ไผ่ ได้ยืนอยู่ในที่ใกล้. ไม้ไผ่ยาวถึงแก่พระขานุของพระผู้มีพระภาคเจ้า. ในวันรุ่งขึ้นเขาจึงต่อไม้ไผ่สองลำแล้วได้ยืนอยู่ในที่ใกล้. แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงปรากฏเพียงแก่พระสะเอวเท่านั้น เหนือไม้ไผ่สองลำนั้นจึงตรัสว่า พราหมณ์ท่านทำอะไร. เขาทูลว่า ข้าพระองค์จะวัดส่วนพระองค์. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า พราหมณ์ แม้ถ้าท่านจักต่อไม้ไผ่ที่เกิดอยู่เต็มท้องแห่งจักรวาลทั้งสิ้นเข้าด้วยกันแล้ว ท่านก็จักไม่สามารถที่จะวัดเราได้ เพราะว่าบารมีตลอดสี่อสงไขยและแสนกัป เรามิได้บำเพ็ญโดยประการที่คนอื่นพึงวัดเราได้ พราหมณ์ ตถาคตใคร ๆ จะชั่งมิได้ ใคร ๆ จะประมาณมิได้ ดังนี้แลตริศคาถาในธรรมบทว่า

เมื่อบุคคลบูชาท่านผู้เยือกเย็นแล้ว ไม่มีภัยแต่ที่ไหน ๆ
เช่นนั้นอยู่ ใคร ๆ ไม่อาจที่จะนับบุญได้ว่า เพียงเท่านี้ดังนี้
ในที่สุดแห่งกาลา สัตว์ ๘๔,๐๐๐ ได้ดื่มน้ำอมฤตแล้ว.

ยังมีเรื่องแม่อื่นอีก ได้ยินว่า ท้าวอสุรินทรราหูสูงได้ ๔,๘๐๐ โยชน์. ระหว่างแขนของเขาวัดได้ ๑,๒๐๐ โยชน์. ระหว่างนมวัดได้ ๖๐๐ โยชน์. พื้นมือและพื้นเท้าหนาได้ ๓๐๐ โยชน์. ข้อมือยาวได้ ๕๐ โยชน์. ระหว่างคิ้วกว้าง ๕๐ โยชน์. หน้ายาว ๒๐๐ โยชน์. ลึกได้ ๓๐๐ โยชน์. มีปริมณฑลได้ ๓๐๐ โยชน์. คอยาวได้ ๓๐๐ โยชน์. หน้าผากยาวได้ ๓๐๐ โยชน์. ศีรษะยาวได้ ๕๐๐ โยชน์. เขาคิดว่า เราสูงมาก จักไม่สามารถที่จะโน้มตัวลงแลดูพระศาสดาได้ ดังนี้ จึงไม่มาเฝ้า. วันหนึ่งเขาได้ฟังพระคุณของพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงมาด้วยคิดว่า เราจักมองดูโดยอาการอย่างใดอย่างหนึ่ง. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบอัธมาศัยของเขาแล้วทรงดำริว่า เราจักแสดงด้วยอิริยาบถไหน ในบรรดาอิริยาบถทั้งสี่ ทรงดำริว่า ธรรมดาคนยืน แม้จะต่ำก็ปรากฏเหมือนคนสูง แต่เราจักนอนแสดงตนแก่เขา ดังนี้แล้ว จึงตรัสว่า อานนท์ เธอจงตั้งเตียงในบริเวณคันธกุฎี แล้วทรงสำเร็จสิทโธสนันบนเตียงนั้น. ท่านอสุรินทรราหูมาแล้วชูคอขึ้นมองดูพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับนอนอยู่ราวกะว่าพระจันทร์เต็มดวงในท่ามกลางท้องฟ้า และเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า อสุรินทะ นี้ อะไร จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์มิได้มาเฝ้าด้วยคิดว่า เราจักไม่สามารถที่จะโน้มตัวลงแลดูได้ ดังนี้. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า อสุรินทะ เรามีได้ก้มหน้าบ่าเพื่อบารมีมา เราให้ท่านทำให้เลิกทั้งนั้น ดังนี้. วันนั้น อสุรินทรราหู ได้ถึงสรณะ. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนำคานาชมมิใช่น้อย ด้วยประการดังนี้.

บุคคลชื่อว่าเป็นผู้มีศีล เพราะปาริสุทธิศีล ๔ ก็ศีลนั้นเป็นของประเสริฐ คือสูงสุด ได้แก่ เป็นศีลบริสุทธิ์ เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า มีศีลอันประเสริฐ. ศีลนั้นนั่นเองเป็นกุศล เพราะอรรถว่า ไม่มีโทษ.

เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่ามีศีลเป็นกุศล. คำว่า **ด้วยศีลอันเป็นกุศลนี้** เป็นไวพจน์ของคำว่า มีศีลเป็นกุศลนั้น.

บทว่า **เป็นอาจารย์ และปาจารย์** ของคนเป็นอันมาก ความว่า ในการแสดงธรรมครั้งหนึ่ง ๆ ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ศักดิ์มีประมาณ ๘๔,๐๐๐ และเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายหาประมาณมิได้ ย่อมได้ค้ำน้ำอมฤต คือ มรรคและผล เพราะฉะนั้น พระองค์จึงจัดว่าเป็นอาจารย์ของคนเป็นอันมาก และเป็นปาจารย์ของสาวกผู้เป็นเวไนย.

ในบทว่า **มีกามราคะสิ้นแล้วนี้** ความว่า กิเลสแม้ทั้งปวงของ พระผู้มีพระภาคเจ้าสิ้นไปแล้วโดยแท้. แต่พราหมณ์ไม่รู้กิเลสเหล่านั้น จึงกล่าวคุณไปในฐานะแห่งความรู้ของตนนั้นแหละ. บทว่า **เลิกประดับตกแต่งแล้ว** คือเว้นจากการประดับตกแต่งที่ท่านกล่าวไว้ว่า การตกแต่งบาตร การตกแต่งจีวร การตกแต่งเสนาสนะ การเล่นสนุกสนานแห่งร่างกายอันเน่านี้.

บทว่า **ไม่ทรงมุ่งร้าย** คือ แสดงความเคารพธรรมที่ไม่เป็นบาปคือ โลกุตระธรรม ๘ ประการ เทียบไป. บทว่า **ต่อประชาชนที่เป็นพราหมณ์** คือ ต่อคนที่เป็นพราหมณ์ต่าง ๆ กันเป็นต้นว่า พระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ และพระมหากัสสปะ และพระองค์เป็นผู้แสดงความนับถือประชาชนนั้น. อธิบายว่า ก็ประชาชนนี้กระทำพระสมณโคดมไว้เบื้องหน้าเทียบไป. อีกประการหนึ่ง บทว่า **ไม่ทรงมุ่งร้าย** ความว่า ไม่ทรงกระทำบาปไว้เบื้องหน้าเทียบไป คือ ไม่ปรารถนาลามก. อธิบายว่า ไม่ทรงมุ่งร้ายต่อประชาชนที่เป็นพราหมณ์นั้น คือต่อประชาชนที่เป็นพราหมณ์ แม้จะเป็นปฏิปักษ์กับตน คือเป็นผู้หวังประโยชน์สุขแต่อย่างเดียว.

บทว่า **ต่างรัฐ** คือจากรัฐอื่น. บทว่า **ต่างชนบท** คือจากชนบทอื่น บทว่า **ต่างพากันมาเพื่อทูลถามปัญหา** ความว่า กษัตริย์และบัณฑิต เป็นต้นก็ดี เทวดาพรหมนาคและคนธรรพ์ เป็นต้นก็ดี ต่างตระเตรียมปัญหา มาเฝ้าด้วยคิดว่า พวกเราจักถาม ในบรรดาชนเหล่านั้น บางจำพวกกำหนดเห็นโทษของการถาม หรือความที่ตนไม่สามารถในการยอมรับข้อเฉลย จึงไม่ทูลถามเลย แล้วยั้งเงี้ย บางจำพวกทูลถาม สำหรับบางจำพวก พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงให้เกิดความอุตสาหะในการถามแล้ว จึงทรงเฉลยความเคลือบแคลงของชนเหล่านั้นแม้ทั้งสิ้น มาถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ก็เสื่อมคลายไป เหมือนคลื่นในมหาสมุทร มาถึงฝั่งแล้วก็สลายไปฉะนั้น ด้วยประการฉะนี้.

บทว่า **มีปกติกถาว่าเชื้อเชิญ** ความว่า พระองค์ยอมตรัสกะคน ผู้มาสู่สำนักของพระองค์นั้น ๆ ไม่ว่าจะ เป็นเทวดา มนุษย์ บรรพชิตและคฤหัสถ์อย่างนี้ว่า เชิญท่านเข้ามาสิ ท่านมาดีแล้ว (เราขอต้อนรับท่าน) ดังนี้. บทว่า **เจรจาผูกไมตรี** คือ ทรงประกอบพร้อมด้วยพระดำรัสผูกไมตรีที่ท่านกล่าวไว้โดยนัยเป็นต้นว่า บรรดาเราเหล่านั้น คำพูดผูกไมตรี เป็นไหน คำพูดผูกไมตรี คือวาจาที่หาโทษมิได้ เป็นวาจาดี ไพเราะเสนาะหู ดังนี้ อธิบายว่า มีพระดำรัสอ่อนหวาน. บทว่า **ช่างปราศรัย** คือทรงฉลาดในการปฏิสันถาร ความว่า พระองค์ทรงกระทำสัมโมทนียกถาก่อนทีเดียว ดังจะทรงระงับความกระวนกระวายเพราะเดินทางไกลของเหล่าบริษัททั้งสิ้น ผู้มาแล้ว ๆ ได้สิ้น โดยนัยเป็นต้นว่า ภิกษุ เธอสบายดีแลหรือ อาหาร การฉันยังพอเป็นไปได้อะไร. บทว่า **ไม่สยิวพระพักตร์** ความว่า บางคนเข้าไปยังประชุมที่แล้วมีหน้าเคร่งขรึม มีหน้าจึงเครียดฉันใด พระองค์มิได้เป็นเช่นนั้น. แต่การเห็นที่ประชุมของพระผู้มีพระภาคเจ้า

เป็นเหมือนดอกปทุมที่บานแล้วด้วยการต้องแสงแดดอ่อน เป็นราวกระษัตริย์แห่งพระจันทร์เต็มดวง.

บทว่า มีพระพักตร์เบิกบาน ความว่า ท่านแสดงไว้ว่า คนบางจำพวกมีหน้าค้ำว เมื่อชุมนุมชนมาประชุมกันแล้ว ก็ไม่พูดอะไร เป็นคนที่มีคำพูดอันได้ด้วยยากนักใจ แต่พระสมณโคดมไม่เป็นเช่นนั้น เป็นผู้มีพระวาจาได้ด้วยง่าย สำหรับผู้ที่มาสู่สำนักของพระองค์ไม่เกิดความเดือดร้อนใจว่า พวกเรามาในที่นี้เพราะเหตุไร แต่ชนทั้งหลายได้ฟังธรรมแล้ว ย่อมมีใจยินดีโดยแท้. บทว่า มีปกติตรัสก่อน คือ พระองค์เนื้อจะตรัสย่อมตรัสก่อน และพระดำรัสก็ประกอบด้วยกาล. พระองค์ก็ตรัสแต่ถ้อยคำประกอบด้วยประมาณ อาศัยประโยชน์โดยแท้ ไม่ตรัสถ้อยคำอันหาประโยชน์มิได้.

บทว่า ในบ้านนั้นหรือ ความว่า ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ที่ใด เทวดาผู้มีศักดิ์ใหญ่ย่อมถวายอารักขา. เพราะอาศัยเทวดาเหล่านั้น อุปีทวย่อมไม่มีแก่นมนุษย์ทั้งหลาย. ก็ปิศาจทั้งหลายมีปิศาจคลุกฝุ่นเป็นต้น ย่อมเบียดเบียนมนุษย์. ปิศาจเหล่านั้นย่อมหลีกเลี่ยงไปไกลด้วยอำนาจของเทวดาเหล่านั้น. อีกประการหนึ่ง แม้เพราะกำลังแห่งพระเมตตาของพระผู้มีพระภาคเจ้า พวกอมมนุษย์ก็ไม่เบียดเบียนมนุษย์.

ในบททั้งหลายมีบทว่า เป็นเจ้าหมูเป็นต้น ความว่า หมูที่คนพึงพร้าสอนหรือที่คนให้เกิดเองของบุคคลนั้นมีอยู่ เหตุนั้นเขาเชื่อว่าเป็นเจ้าหมู. อนึ่ง คณะเช่นนั้นของบุคคลนั้นอยู่ เหตุนั้นเขาเชื่อว่าเป็นเจ้าคณะ. อีกประการหนึ่ง คำนี้เป็นไวพจน์ของบทแรก. พระองค์ทรงเป็นอาจารย์ของคณะด้วยอำนาจแห่งการให้เขาศึกษาเรื่องอาจาระ เหตุนั้น จึงชื่อว่า ผู้เป็นคณาจารย์. บทว่า แห่งเจ้าลัทธินิกาย คือ แห่งเจ้าลัทธิจำนวนมาก

บทว่า โดยประการใดประการหนึ่ง คือ ด้วยเหตุแม่เพียงสักว่า ไม่นุ่งผ้า เป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่ง บทว่า ย่อมรุ่งเรือง คือ ย่อมเข้าไปถึงโดยรอบ ได้แก่เจริญยิ่งขึ้น.

บทว่า เขาเหล่านั้นเป็นแขก ความว่า เขาเหล่านั้นเป็นอาคันตุกะ คือเป็นแขกหน้าใหม่ของเรา. บทว่า เรียนรู้ คือรู้จัก. ด้วยบทว่า มีพระคุณอันจะพึงนับมิได้ โสณทัณฑพราหมณ์แสดงว่า มีพระคุณอันหาที่เปรียบมิได้ แม้ด้วยพระสัพพัญญูเห็นปานนั้น จะป่วยกล่าวไปใยด้วยบุคคลเช่นเราเล่า. สมจริง ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

หากว่าแม่พระพุทธเจ้าพึงตรัสพระคุณของพระพุทธเจ้า
ไม่ตรัสอย่างอื่นเลยในภพหนึ่งก็จะพึงหมดสิ้นไปใน
ระหว่าง เป็นเวลานานพระคุณของพระตถาคตหาสิ้นไป
ไม่ ดังนี้

ก็พวกพราหมณ์เหล่านั้นได้ฟังคุณถาของพระศาสดานี้แล้ว ต่างคิดว่า โสณทัณฑพราหมณ์กล่าวคุณของพระสมณโคดม พระโคดมผู้เจริญนั้นมีพระคุณหาไม่น้อยไม่ ก็แลอาจารย์ผู้รู้คุณของพระโคดมนั้นอย่างนี้ ได้รอคอยนานเกินไป เอาเถอะ พวกเราจะคล้อยตามเขาดังนี้ คล้อยตามแล้ว. เพราะฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่า เมื่อโสณทัณฑพราหมณ์กล่าวอย่างนี้แล้ว พวกพราหมณ์เหล่านั้นดังนี้ เป็นต้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เหมาะทีเดียว คือควรทีเดียว. บทว่า แม่ด้วยเสบียง เสบียงอาหารท่านเรียกว่า ปุโณสเส ความว่า การที่แม่จะถือเสบียงนั้นไปเฝ้าก็ควรทีเดียว. บาลีว่า ปุณฺเณน ดังนี้ก็มี. บทนั้นมีอธิบายว่า ห่อของบนบ่าของบุคคลนั้นมีอยู่ เหตุนั้น เขาชื่อว่ามีห่อของบนบ่า. ด้วยบ่ามีห่อของนั้น. มีอธิบายว่า ด้วยบ่าที่แบกเสบียงไป ดังนี้ก็มี.

บทว่า ผู้ผ่านพ้นราวป่าไปแล้ว คือ ผู้ไปสู่ภายในราวป่า อธิบายว่า ผู้เข้าไปยังภายในวิหารแล้ว.

บทว่า ประนมอัญชลี ความว่า พวกพราหมณ์ซึ่งเป็นสองฝักสองฝ่ายคิดอย่างนี้ว่า แม้ถ้าว่าพวกมิชฌาทีฏฐิจักทักท้วงพวกเราว่า เพราะเหตุไร พวกท่านจึงถวายบังคมพระสมณโคดม พวกเราจะกล่าวแก่เขาว่าแม้ด้วยการกระทำเพียงอัญชลี ยังชื่อว่าไหว้ด้วยหรือ ถ้าว่าพวกสัมมาทีฏฐิจักทักท้วงพวกเราว่า เพราะเหตุไร พวกท่านจึงไม่ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า พวกเราจักบอกว่า การเอาศิระกระทบพื้นแผ่นดินนั้นแหละจึงจะเป็นการไหว้หรือ แม้การกระทำอัญชลี ก็ชื่อว่าการไหว้เหมือนกันมิใช่หรือ.

บทว่า ชื่อและโคตร ความว่า พวกพราหมณ์เมื่อกราบทูลว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ข้าพระองค์เป็นบุตรของคนชื่อโน้น ชื่อทัตตะ ชื่อมิตตะ มาในที่นี้ ดังนี้ ชื่อว่าประกาศชื่อ พวกที่กล่าวว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ข้าพระองค์ชื่อวาเสฏฐะ ชื่อกัจจนะ มาในที่นี้ดังนี้ ชื่อว่า ประกาศโคตร. ได้ยินว่า พวกพราหมณ์เหล่านั้นเป็นกุลบุตรที่ยากจนแก่เฒ่า ได้กระทำอย่างนี้ ในท่ามกลางที่ประชุม ด้วยคิดว่า พวกเราจักปรากฏด้วยอำนาจแห่งชื่อและโคตร.

ส่วนพราหมณ์เหล่าใด นั่งนิ่งอยู่ พราหมณ์เหล่านั้นเป็นพวกหลอกลวง และเป็นอันธพาล. บรรดาพราหมณ์สองพวกนั้น พวกพราหมณ์ที่หลอกลวงคิดว่า คนเมื่อกระทำแม้การคุยกันเพียงคำสองคำก็คุ้นเคยกันได้ ต่อมาเมื่อมีความคุ้นเคยกันแล้ว จะไม่ให้รักษาหาร ๑-๒ หาดวรรไม่ ดังนี้ ปลดเปลื้องตนจากข้อนั้น จึงนั่งนิ่งเสีย. พวกพราหมณ์ที่เป็นอันธพาลเพราะเหตุที่ไม่รู้อะไรนั่นเอง จึงนั่งนิ่ง ไม่ว่าในที่ไหน ๆ เป็นจุดก่อนดินเหนียวที่เขาขว้างทิ้งแล้ว.

บทว่า ความตริกรตรงแห่งใจ ด้วยพระทัย ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงใคร่ครวญดูอยู่ว่า พราหมณ์นี้จำเดิมแต่กาลที่ตนมาแล้ว ก็มึนหน้า มีตัวแข็งทื่อ นั่งคิอะไรรออยู่ กำลังคิอะไรรอ ก็ได้ทรงทราบจิตของพราหมณ์นั้น ด้วยพระทัยของพระองค์ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ทรงทราบความตริกรตรงแห่งใจด้วยพระทัย ดังนี้. บทว่า ย่อมเดือดร้อน คือ ถึงความลำบากใจ

บทว่า เหลียวดูชุมชนนุมน ความว่า โสณทัณฑพราหมณ์มีกายและใจสงบระงับแล้วราวจะจมลงในน้ำ ด้วยการตรัสถามปัญหาในลัทธิของตน ถูกพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกขึ้นแล้ววางไว้บนบก คล้าย ๆ จะกล่าวว่า ขอท่านผู้เจริญจงใคร่ครวญดูคำพูดของข้าพระองค์ด้วยการสัญจรไปแห่งทิวถุ แม้เพื่อสงเคราะห์ชุมชนนุมน ดังนี้แล้วเหลียวดูชุมชนนุมน ได้กราบทูลคำนั้นกะพระผู้มีพระภาคเจ้า. บทว่า ผู้รับการบูชา ความว่า เป็นคนที่ ๑ หรือที่ ๒ ในบรรดาพราหมณ์ที่รับการบูชา เพื่อประโยชน์แก่การบูชายัญ. ท่านโบราณจารย์กล่าวว่า ผู้รับการบูชาอย่างใหญ่ที่เขาให้อยู่เพื่อบูชา.

พราหมณ์เจตปัญหาถูกต้องแท้ด้วยอำนาจลัทธิของตน ด้วยประการฉะนี้. แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อจะทรงแสดงถึงพราหมณ์ผู้สูงสุดเป็นพิเศษ จึงได้ตรัสพระดำรัสเป็นต้นว่า อิมสึ ปน ดังนี้.

บทว่า พวกพราหมณ์ได้กล่าวคำนี้ ความว่า พวกพราหมณ์คิดว่า ถ้าพราหมณ์ผู้สมบูรณ์ด้วยชาติ วรรณะ และมนต์ไม่มี เมื่อเป็นเช่นนั้น ใครเล่าจักเป็นพราหมณ์ในโลก โสณทัณฑพราหมณ์นี้ทำให้พวกเราฉิบหาย เอาเถอะ เราจะกล่าวต่อต้านวาทะของเขา ดังนี้ จึงได้กล่าวคำนี้ บทว่า กล่าวลบลหฺลฺ คือ กล่าวต่อต้าน. บทว่า กล่าวคล้อยตามเข้าไป. พวกพราหมณ์กล่าวคำนี้ด้วยมีประสงค์ว่า ถ้าท่านใครจะถึงพระสมณโคตม

เป็นที่พึงด้วยอำนาจแห่งความเลื่อมใส ท่านจงไปเสีย อย่ามาทำลายลัทธิของพราหมณ์เลย ดังนี้.

บทว่า ได้ตรัสพระดำรัสนี้ ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงดำริว่า เมื่อพวกพราหมณ์เหล่านี้ต่างวิวาทกันเป็นเสียงเดียวอยู่อย่างนี้ กถาจักไม่ ถึงที่สุดได้ เอาเถอะ เราจะทำให้พวกเขาเจียบเสียงแล้วพูดกับโศณทัณฑพราหมณ์เท่านั้น ดังนี้แล้วจึงได้ตรัสพระดำรัสที่ว่า สเจ โข ตุมหาก เป็นต้น. บทว่า เป็นไปกับด้วยกรรม คือเป็นไปด้วยเหตุ. บทว่า มี วรรณะเสมอเหมือนกัน คือ เสมอกัน โดยความเป็นผู้เหมือนกัน ยกเว้นความเป็นผู้เสมอกัน โดยเอกเทศ อธิบายว่า เสมอกัน โดยอาการทั้งปวง. บทว่า เรา รู้จักมารดาและบิดาของเขา คือเขจักไม่รู้จักมารดาและบิดาของน้องสาว ได้อย่างไร เขากล่าวหมายถึงการแสดงลำดับสกุลต่างหาก. บทว่า ฟังกล่าวเท็จบ้าง คือฟังกล่าวคำเท็จที่ตัดรอนประโยชน์. บทว่า วรรณะจักทำอะไรได้ คือ เมื่อคุณความดีภายใน ไม่มีอยู่ วรรณะจักทำอะไรได้ อธิบายว่า เขจักสามารถรักษาความเป็นพราหมณ์ของเขาไว้ได้อย่างไร. แม้ถ้าจะฟังมีอีก เมื่อพราหมณ์ผู้ตั้งอยู่ในปกติศีล องค์อื่นๆ ก็ยังความเป็นพราหมณ์ให้สำเร็จได้ เพราะศีลอย่างเดิวกี่ให้สำเร็จเป็นพราหมณ์ได้อย่างนี้ ก็ครั้งปกติศีลนั้นของเขาไม่มี ความเป็นพราหมณ์ก็ไม่มี เพราะฉะนั้น องค์ทั้งหลายมีวรรณะเป็นต้นเป็นลิ่งมกาย.

ก็พราหมณ์ทั้งหลาย ได้ยินคำนี้แล้ว ได้เป็นผู้นั่งเสีย ด้วยคิดว่า อาจารย์กล่าวถูกต้องและพวกเรากล่าวโทษโดยหาเหตุมิได้. ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อพราหมณ์กล่าวเฉลยปัญหาแล้ว เพื่อจะทรงทดลองเขาว่า ก็ในข้อนี้เขจักสามารถเพื่อจะยืนยันหรือไม่สามารถ จึงได้ตรัสพระดำรัสว่า อิมถ ปน พุราหุณ เป็นต้น.

บทว่า **อันศีลชำระให้บริสุทธิ์** คือ บริสุทธิ์ได้เพราะศีล. บทว่า **ศีลมีในทีใด ปัญญาก็มีในที่นั้น** คือ ศีลมีในบุคคลใด ปัญญา ก็มีในบุคคลนั้น. ในบุคคลผู้ทศศีล ปัญญาจะมีแต่ที่ไหน หรือว่า ในบุคคลที่เว้นจากปัญญา ที่โง่เขลา ที่ทั้งหนวก และใบ้ ศีลจะมีแต่ที่ไหน บทว่า **ศีลและปัญญา** คือ ศีลด้วย ปัญญาด้วย ชื่อว่า ศีลและปัญญา บทว่า **ปณฺหาณํ** คือ ปัญญานั้นเอง.

พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงยอมรับคำพูดของพราหมณ์ จึงได้ ตรัสว่า พราหมณ์ ชื่อนั้นเป็นเช่นนั้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปัญญาที่ ศีลชำระให้บริสุทธิ์แล้ว** คือที่ปาริสุทธิศีล ๔ ชำระแล้ว. ถามว่า บุคคล ย่อมชำระปัญญาด้วยศีลอย่างไร. แก้วว่า ศีลของปุถุชนใด ไม่ขาดตกบกพร่องตลอด ๖๐ ปี และ ๘๐ ปี แม้ในเวลาถึงแก่กรรม เขาม่ากิเลสทั้งหมดได้ ชำระปัญญาด้วยศีล ยังถือเอาพระอรหันต์ได้ คุณพระมหาสัทธิวิเสสเถระ อยู่ในบริเวณต้นสาละในชอกเขา ฉะนั้น.

ได้ยินว่า เมื่อพระเถระนอนอยู่บนเตียงที่จะมรณภาพ ร้องครวญครางอยู่ เพราะเวทนาจล่า ดิสสวสภมหาราช เสด็จไปด้วยทรงดำริว่า เราจักเยี่ยมพระเถระ ประทับยืนที่ประตูบริเวณทรงสดับเสียงนั้น จึงตรัสถามว่า นี่เสียงของใคร. เสียงร้องครวญครางของพระเถระ ภิกษุหนุ่มผู้อุปฐาก ทูล. พระองค์ทรงดำริว่า พระเถระมีพรรษาตั้ง ๖๐ โดยการบรรพชา มิได้กระทำแม้เพียงการกำหนดรู้เวทนา บัดนี้เราจักไม่ไหว้ท่านละ ดังนี้แล้ว เสด็จกลับไปนมัสการต้นมหาโพธิ. ลำดับนั้นภิกษุหนุ่มผู้อุปฐากจึงพูดกะพระเถระว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ทำไมท่านจึงทำให้พวกผมได้รับความอับอาย พระราชาทั้งที่ทรงมีศรัทธา ยังทรงปฏิเสธเสด็จไปเสีย ด้วยทรง

ดำริว่า เราจักไม่ไหว. พระเถระกล่าวว่า เพราะเหตุไร ผู้มีอายุ. ภิกษุหนุ่ม
ผู้อุปฐากกล่าวตอบว่า เพราะทรงสดับเสียงร้องครวญครางของท่าน

พระเถระกล่าวว่า ถ้ากระนั้น พวกเธอจงให้โอกาสแก่เรา ดังนี้แล้ว
ข่มเวทนาเสียได้บรรลุพระอรหัต จึงให้สัญญาแก่ภิกษุหนุ่มว่า ผู้มีอายุ ท่าน
จงไป บัดนี้ท่านจงให้พระราชามาไหว้เราได้. ภิกษุหนุ่มไปแล้ว ทูลว่า
นัยว่า บัดนี้ขอพระองค์จงทรงไหว้พระเถระเถิด พระราชา เมื่อจะทรงไหว้
พระเถระด้วยการพึงพาดูจรเข้ จึงตรัสว่า ข้าพเจ้ามิได้ไหว้พระอรหัต
ของพระผู้เป็นเจ้า แต่ไหว้ท่านผู้ที่ดำรงอยู่ในภูมิแห่งปุถุชน แต่รักษา
ศีลต่างหาก ดังนี้. บุคคลชื่อว่า ชำระปัญญาด้วยศีล ด้วยประการฉะนี้.

ก็ในภายในของผู้ใด การสำรวมในศีลไม่มี แต่เพราะเหตุที่ตนเป็น
ผู้รู้ในฉับพลัน ในที่สุดแห่งคาถาประกอบด้วยสี่บท เขาผู้นั้นชำระศีลด้วย
ปัญญาแล้ว บรรลุอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา. ผู้นี้ชื่อว่าชำระศีลด้วยปัญญา
เหมือนสันตติมหาอำมาตย์.

เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า พราหมณ์ ก็ศีลนั้นเป็น
โฉน. ได้ยินว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงดำริว่า พราหมณ์ทั้งหลาย ย่อม
บัญญัติศีล ๕ ว่าเป็นศีล ย่อมบัญญัติความรอบรู้ในไตรเทพว่าเป็นปัญญา
ในลัทธิของพราหมณ์ ไม่รู้สิ่งทีวิเศษเห็นขึ้นไป ถ้ากระไรเราพึงแสดง
มรรคศีล ผลศีล มรรคปัญญา และผลปัญญา ที่เป็นของวิเศษยิ่ง แก่
พราหมณ์ พึงให้เทศนาจบลงด้วยยอดคืออรหัต ดังนี้. ถ้าคดับนั้น พระองค์
เมื่อจะตรัสถามพราหมณ์ด้วยกถุคามยตาปุจฉา (ถามโดยมีพระประสงค์จะ
ทรงตอบเอง) จึงตรัสว่า พราหมณ์ ศีลนั้นเป็นโฉน ปัญญานั้นเป็นโฉน
ดังนี้.

ลำดับนั้น พราหมณ์คิดว่า ปัญญาเราเฉลยแล้วด้วยอำนาจแห่งลัทธิของตน แต่พระสมณโคดมกลับย้อนถามเราอีก บัดนี้เราจะพึงสามารถที่จะเฉลยปัญหาทำให้พระทัยของพระองค์ยินดี หรือไม่สามรถ ถ้าเราจักไม่สามารถ ความละเอียดของเราแม้ที่เกิดในครั้งแรก จักทำลายไป แต่โทษในการกล่าวว่ ข้าพเจ้าไม่สามารถ ดังนี้ ไม่มีแก่เราผู้ไม่สามารถอยู่ ดังนี้ จึงย้อนกลับมา ทำให้เป็นภาระแก่พระผู้มีพระภาคเจ้าองค์เดียวอีก จึงกราบทูลคำเป็นต้นว่า ก็ข้าพระองค์ทั้งหลายมีความรู้เพียงแค่นี้ ดังนี้. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มีความรู้เพียงแค่นี้ คือ ศิลและปัญญา เพียงแค่นี้ ได้แก่ ศิลและปัญญา เพียงนี้เท่านั้น เป็นอย่างยิ่ง ของข้าพระองค์ทั้งหลาย ความว่า พวกข้าพระองค์เหล่านั้นมีศิลปและปัญญา เพียงแค่นี้ เป็นอย่างยิ่ง คือไม่ทราบเนื้อความแห่งคำที่ตรัสนั้น ยิ่งขึ้นไปกว่านั้น.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อจะทรงแสดงศิลปและปัญญา จำเดิมแต่การอุปบัติของพระตถาคต ผู้ทรงเป็นรากง่าของศิลปและปัญญาแก่เขา จึงตรัสพระดำรัสว่า พราหมณ์ ตถาคตในโลกนี้ ดังนี้ เป็นต้น. ใจความแห่งบทนั้น พึงทราบตามนัยที่ท่านกล่าวไว้แล้ว ในสามัญญผลสูตรนั้นแล. แต่ข้อแตกต่างมีดังต่อไปนี้. ในที่นี้ศิลปแม้ทั้งสามอย่างนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชี้ชัด ว่าเป็นศิลปโดยแท้เท่านั้นว่า แม้ข้อนี้ก็จัดอยู่ในศิลปของเธอ. ฌาน ๔ มีปฐมฌานเป็นต้น โดยความจัดเป็นปัญญาสัมปทา. พระผู้มีพระภาคเจ้า มิได้ทรงชี้ชัดด้วยอำนาจแห่งปัญญา ทรงแสดงโดยเพียงเป็นปทัสถานแห่งปัญญา มีวิปัสสนาเป็นต้น ทรงชี้ชัดถึงปัญญา จำเดิมแต่วิปัสสนาปัญญา ด้วยประการฉะนี้. บทว่า เพื่อฉันในวันพรุ่งนี้ พึงทราบใจความตามนัยที่กล่าวแล้วในคำนี้ว่าเพื่อฉันในวันนี้นั้นแล.

บพว่า ชุมนุมชนนั้นฟังดูหมิ่นข้าพระองค์ เพราะเหตุนั้น ความว่า ชุมนุมชนนั้น ฟังดูหมิ่นข้าพระองค์ เพราะเหตุที่เห็นพระองค์แต่ไกลแล้ว ลุกจากอาสนะนั้นว่า โสณทัณฑพราหมณ์นี้ เป็นคนแกล้งอยู่ในปัจฉิมวัยแล้ว แต่พระโคดมยังหนุ่ม เป็นเด็ก แม้เป็นหลานของเขาก็ยังไม่ได้ เขายังลุกจากอาสนะของตน ให้แก่พระโคดมผู้ยังไม่ถึงแม้ความเป็นหลานของตน. บพว่า การประคองอัญชลินั้นแทนการลุกจากอาสนะของข้าพระองค์ ความว่า โสณทัณฑพราหมณ์กราบทูลว่าขึ้นชื่อว่า การไม่ลุก เพราะไม่เคารพของข้าพระองค์ไม่มี แต่ข้าพระองค์จักไม่ลุก เพราะกลัวโภคสมบัติจะฉิบหาย ข้อนั้นควรมี พระองค์และข้าพระองค์จะต้องทราบ เพราะฉะนั้นขอพระโคดมผู้เจริญได้โปรดทรงเข้าใจการประคองอัญชลินั้น เป็นการแทนการลุกขึ้นรับ. ได้ยินว่า คนหลอกลวงเช่นกับโสณทัณฑพราหมณ์นี้ หาได้ยาก. ก็ชื่อว่า ความไม่เคารพในพระผู้มีพระภาคเจ้า ของพราหมณ์นี้ไม่มี เพราะฉะนั้น เขากล่าวอย่างนั้นด้วยอำนาจแห่งการหลอกลวง เพราะกลัวว่า โภคสมบัติจะฉิบหาย. แม้ในบทอื่น ก็มีนัยเช่นเดียวกันนี้. ในบพว่า ด้วยกถาอันประกอบด้วยธรรมเป็นต้น มีความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงให้เห็นจริง ซึ่งประโยชน์ที่เป็นปัจจุบันและเบื้องหน้า ทรงให้เขายึดมั่น คือ ให้ถือเอาธรรมที่เป็นกุศล ทรงให้เขาอาจหาญในธรรมที่เป็นกุศลนั้น คือกระทำเขาให้มีความอุตสาหะ ทำให้เขาร่าเริง ด้วยความเป็นผู้มีอุตสาหะนั้น และคุณที่มีอยู่อย่างอื่น ทรงให้ฝนคือพระธรรมรัตนะตกลงแล้ว เสด็จลุกจากอาสนะ หลีกไป.

ก็พราหมณ์เพราะเหตุที่ตนเป็นคนหลอกลวง เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงให้ฝนคือพระธรรมตกลงอยู่แม้ด้วยประการฉะนี้ ก็ไม่สามารถที่จะยังคุณวิเศษให้เกิดขึ้นได้. กถาทั้งหมด ได้เป็นกถาเบื้องต้น และเบื้องปลาย

พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 39

เพื่อประโยชน์แก่นิพพาน ในกาลต่อไป และเพื่อมีส่วนแห่งวาสนาของ
พราหมณ์อย่างเดียว.

อรรถกถาโศณทัณฑสูตร ในอรรถกถาทีฆนิกาย ชื่อสมังควลิตาสินี
จบลงแล้ว ด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถาโศณทัณฑสูตร ที่ ๔

๕. ฎกัณฑ์ตสุตร

เรื่องฎกัณฑ์ตพราหมณ์

[๑๕๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จจาริกไปในมคธชนบท พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ประมาณ ๕๐๐ รูป ได้เสด็จถึงพราหมณคามของชาวมคธชื่อ ขานุมัตตะ. ได้ยินว่าในสมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในสวนอัมพลัญญิกา ใกล้บ้านขานุมัตตะ สมัยนั้นพราหมณ์ฎกัณฑ์ตตะ อยู่ครองบ้านขานุมัตตะ อันคับคั่งด้วยประชาชนและหมู่สัตว์ อุดมด้วยหญ้า ไม้ น้ำ สมบูรณ์ด้วยธัญญาหาร ซึ่งเป็นราชสมบัติ อันพระเจ้าแผ่นดินมคธ จอมเสนา พระนามว่า พิมพิสาร พระราชทานปูนบำเหน็จให้เป็นส่วนพรหมไทย.

มหายัญของฎกัณฑ์ตพราหมณ์

[๒๐๐] ก็ในสมัยนั้น พราหมณ์ฎกัณฑ์ตตะได้เตรียมมหายัญ โคผู้ ๗๐๐ ตัว ลูกโคผู้ ๗๐๐ ตัว ลูกโคเมีย ๗๐๐ ตัว แพะ ๗๐๐ ตัว และแกะ ๗๐๐ ตัว ถูกลงเข้าไปผูกไว้ที่หลัก เพื่อบูชายัญ. พราหมณ์และคฤหบดี ชาวบ้านขานุมัตตะ ได้สดับว่า พระสมณโคดมศากยบุตร ทรงผนวชจากศากยสกุล เสด็จจาริกไปในมคธชนบท พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ ๕๐๐ รูป เสด็จถึงบ้านขานุมัตตะ ประทับอยู่ในสวนอัมพลัญญิกาใกล้บ้านขานุมัตตะ เกิดดิศัพทอันงามของพระสมณโคดมพระองค์นั้นจรไป แล้วอย่างนี้ว่า

พระพุทธคุณ

แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปได้แล้ว ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกคนที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นพระศาสดา ของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกพระธรรม พระตถาคตองค์นั้นทรงทำโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ให้แจ้งด้วยพระปัญญา อันยิ่งของพระองค์แล้ว ทรงสอนหมู่สัตว์พร้อมทั้ง สมณะและพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ให้รู้ตาม ทรงแสดงธรรมงามใน เบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์ พร้อม ทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์โดยสิ้นเชิง ก็การเห็นพระ อรหันต์ทั้งหลายเห็นปานนั้น ย่อมเป็นการดีแล้ว ดังนี้ ครั้นนั้น พราหมณ์ และคฤหบดีชาวบ้านขานุมัตตะ ออกจากบ้านขานุมัตตะเป็นหมู่ ๆ พากัน ไปยังสวนอัมพลัญจิกา.

[๒๐๑] สมัยนั้น พราหมณ์กุกกัณฑะ ขึ้นนอนกลางวันในปราสาท ชั้นบน ได้เห็นพราหมณ์ และคฤหบดีชาวบ้านขานุมัตตะ ออกจากบ้าน ขานุมัตตะรวมกันเป็นหมู่ ๆ พากันไปสวนอัมพลัญจิกา จึงเรียกที่ปริกษามา ถามว่า ท่านที่ปริกษา พราหมณ์และคฤหบดีชาวบ้านขานุมัตตะ ออก จากบ้านขานุมัตตะรวมกันเป็นหมู่ ๆ พากันไปสวนอัมพลัญจิกา ทำไมกัน. ที่ปริกษาบอกว่า เรื่องมีอยู่ ท่านผู้เจริญ พระสมณโคดมศาสดาทรงผนวช จากศากยสกุล เสด็จจาริกไปในมคธชนบทพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ประมาณ ๕๐๐ รูป เสด็จถึงบ้านขานุมัตตะ ประทับอยู่ในสวนอัมพลัญจิกา ใกล้บ้านขานุมัตตะ เกียรติศัพท์อันงามของพระองค์ฟุ้งจรไปแล้วอย่างนี้ ว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นอรหันต์ ตรัสรู้

เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะเสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้ง
โลก เป็นสารถีฝึกคนที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นพระศาสดาของ
เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกพระธรรม
พราหมณ์และคฤหบดีเหล่านั้นพากันเข้าไปเฝ้าพระสมณโคดมพระองค์นั้น.
ลำดับนั้น พราหมณ์กุกกัณฑะได้เกิดความคิดเช่นนี้ว่า ก็เราได้สดับข่าวนี้
มาว่า พระสมณโคดมทรงทราบยัญสมบัติ ๓ ประการ ซึ่งมีบริวาร ๑๖ แต่
เราไม่ทราบ และเราก็ปรารถนาจะบูชามหาชัย ถ้ากระไร เราควรเข้าไป
เฝ้าพระสมณโคดม ทูลถามยัญ ๓ ประการ ซึ่งมีบริวาร ๑๖. ลำดับนั้น
พราหมณ์กุกกัณฑะได้เรียกที่ปริภษามาสั่งว่า ท่านที่ปริภษา ถ้าเช่นนั้น ท่าน
จงไปหาพราหมณ์และคฤหบดีชาวบ้านขานุมัตตะ แล้วบอกเขาอย่างนี้ว่า
ท่านทั้งหลาย พราหมณ์กุกกัณฑะสั่งมาว่า ขอให้ท่านทั้งหลายจงรอก่อน
แม้พราหมณ์กุกกัณฑะก็จักไปเฝ้าพระสมณโคดมด้วย. ที่ปริภษารับคำสั่งแล้ว
ไปหาพราหมณ์และคฤหบดีชาวบ้านขานุมัตตะ แล้วบอกว่า ท่านทั้งหลาย
พราหมณ์กุกกัณฑะสั่งมาว่าขอให้ท่านทั้งหลายจงรอก่อน แม้พราหมณ์กุกกัณฑะ
ก็จักไปเฝ้าพระสมณโคดมด้วย.

[๒๐๒] สมัยนั้น พราหมณ์หลายร้อยคนพักอยู่ในบ้านขานุมัตตะ
ด้วยหวังว่า พวกเราจักบริโภคมหาชัยของพราหมณ์กุกกัณฑะ. พราหมณ์
เหล่านั้นได้ทราบว่า พราหมณ์กุกกัณฑะจักไปเฝ้าพระสมณโคดม จึงพากัน
ไปหาพราหมณ์กุกกัณฑะแล้วถามว่า ได้ทราบว่า ท่านจักไปเฝ้าพระสมณ-
โคดม จริงหรือ. กุกกัณฑะ เราคิดว่าจักไปเฝ้าพระสมณโคดม จริง.
พราหมณ์ อย่าเลยท่านกุกกัณฑะ ท่านไม่ควรไปเฝ้าพระสมณโคดม ถ้า
ท่านไปเฝ้า ท่านจะเสียเกียรติยศ เกียรติยศของพระสมณโคดมจักรุ่งเรือง
ด้วยเหตุนี้แหละ ท่านจึงไม่ควรไปเฝ้าพระสมณโคดม พระสมณโคดมต่าง

หากควรจะมาหาท่าน อนึ่ง ท่านเป็นอุกโตสุชาติ ทั้งฝ่ายมารดาและบิดา มีกรรมเป็นที่ถือปฏิสนธิหมดจดดีตลอด ๗ ชั่วคน ไม่มีใครจะคัดค้าน ดิเตียนด้วยการกล่าวอ้างถึงชาติได้ เพราะเหตุนั้น ท่านจึงไม่ควรไป เฝ้าพระสมณโคดม พระสมณโคดมต่างหากควรจะมาหาท่าน อนึ่ง ท่านเป็นคนมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคสมบัติมาก มีเครื่องใช้สอยอันน่าปลื้มใจมาก มีทองและเงินมาก อนึ่ง ท่านเป็นผู้คงแก่เรียน ทรงจำมนต์ รู้จบ ไตรเพท พร้อมทั้งคัมภีร์นิมิต्तๆ คัมภีร์เกตุกะ พร้อมทั้งประเภทอักษร มีคัมภีร์อิติहाส เป็นที่ ๕ เป็นผู้เข้าใจตัวบท เป็นผู้เข้าใจไวยากรณ์ ชำนาญ ในคัมภีร์โลกายตะและมหาปุริสลักษณะ อนึ่ง ท่านมีรูปร่าง น่าดูน่า เลื่อมใส ประกอบด้วยผิวพรรณผุดผ่องยิ่งนัก มีฉวีวรรณคล้ายพรหม มีรูปร่าง คล้ายพรหม น่าดูน่าชมไม่น้อย อนึ่ง ท่านเป็นผู้มีศีล มีศีลยั่งยืน ประกอบด้วยศีลยั่งยืน อนึ่ง ท่านเป็นผู้มีวาจาไพเราะ มีสำเนียงไพเราะ ประกอบด้วยวาจาของชาวเมือง สละสลวย หาโทษมิได้ ให้ผู้ฟังเข้าใจเนื้อความ ได้ชัด อนึ่ง ท่านเป็นอาจารย์และปาจารย์ของชนหมู่มาก สอนมนต์มาจน ถึง ๓๐๐ พวกมาจนเป็นอันมากต่างทิศต่างชนบท ผู้ต้องการมนต์จะเรียน มนต์ในสำนักของท่านพากันมา อนึ่ง ท่านเป็นผู้แก่เฒ่า เป็นผู้ใหญ่ ล่วง กาลผ่านวัยมาโดยลำดับ ส่วนพระสมณโคดมเป็นคนหนุ่ม และบวชแต่ยัง หนุ่ม อนึ่ง ท่านเป็นผู้อันพระเจ้าแผ่นดินมคธ จอมเสนา พระนามว่า พิมพิสาร ทรงสักการะเคารพนับถือบูชา นอบน้อม อนึ่ง ท่านเป็นผู้อัน พราหมณ์ไปกษรชาติ สักการะ เคารพนับถือ บูชา นอบน้อม อนึ่ง ท่าน ครองบ้านขานุมัตตะอันคับคั่งด้วยประชาชนและหมู่สัตว์ อุดมด้วยหญ้า ด้วยไม้ ด้วยน้ำ สมบูรณ์ด้วยธัญญาหาร ซึ่งเป็นราชสมบัติอันพระเจ้า กรุงมคธ ทรงพระนามว่า เสนิยะ พิมพิสาร พระราชทานปูนบำเหน็จให้

เป็นส่วนพรหมไทย เพราะเหตุนี้แหละ ท่านจึงไม่ควรไปเฝ้าพระสมณโคดม พระสมณโคดมต่างหากควรจะมาหาท่าน.

[๒๐๑] เมื่อพวกพราหมณ์กล่าวอย่างนี้แล้ว พราหมณ์กุกุทันตะ จึงได้กล่าวว่า ท่านทั้งหลาย ถ้าอย่างนั้นของฟิงข้าพเจ้าบ้าง เรายินดีแหละควรไปเฝ้าพระสมณโคดมพระองค์นั้น พระสมณโคดมไม่ควรจะเสด็จมาหาเรา เพราะได้ยินว่า ท่านเป็นอุโตสุชาติ ทั้งฝ่ายมารดา และบิดา มีพระกรรมเป็นที่ถือปฏิสนธิมดจดีตลอด ๗ ชั่วคน ไม่มีใครคัดค้านติเตียน ด้วยการกล่าวอ้างถึงพระชาติ เพราะเหตุนี้แหละ พระโคดมจึงไม่ควรจะเสด็จมาหาเรา ที่ถูกเรานี้แหละ ควรไปเฝ้าพระองค์. ได้ยินว่า พระสมณโคดมทรงละพระญาติหมู่ใหญ่ ออกผนวชแล้ว พระองค์ทรงสละเงินและทองเป็นอันมาก ทั้งที่อยู่ในพื้นดิน ทั้งที่อยู่ในอากาศออกผนวช พระองค์กำลังรุ่ง มีพระเกศาดำสนิท ยังหนุ่มแน่น ตั้งอยู่ในปฐมวัย เสด็จออกผนวชเป็นบรรพชิต เมื่อพระมารดาและพระบิดา ไม่ทรงปรารถนาให้ผนวช มีพระพักตร์อาบด้วยน้ำพระเนตร ทรงกันแสงอยู่ พระองค์ได้ทรงปลงพระเกศา และพระมัสสุ ทรงครองผ้ากาสาวพัสตร์ เสด็จออกผนวชเป็นบรรพชิต พระองค์มีพระรูปงาม น่าดู น่าเลื่อมใส ประกอบด้วยพระฉวีวรรณ ผุดผ่องยิ่งนัก มีพระฉวีวรรณคล้ายพรหม มีพระสรีระคล้ายพรหม น่าดู น่าชม มีไข่น้อย พระองค์เป็นผู้มีศีล มีศีลประเสริฐ มีศีลเป็นกุศล ประกอบด้วยศีลเป็นกุศล พระองค์มีพระวาจาไพเราะ มีพระสำเนียงไพเราะ ประกอบด้วยวาจาของชาวเมือง สละสลวย หาโทษมิได้ ให้ผู้ฟังเข้าใจเนื้อความ ได้ชัดพระองค์เป็นอาจารย์และอาจารย์ของคนหมู่มาก พระองค์สิ้นกามราคะแล้ว เลิกประดับตกแต่ง พระองค์เป็นกรรมวาที เป็นกิริย-

วาทิ ไม่ทรงมุ่งร้ายต่อพวกพราหมณ์ พระองค์ทรงผนวชจากสกุลสูง คือ
สกุลกษัตริย์อันไม่เจือปน พระองค์ผนวชจากสกุลมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก
มีโภคสมบัติมาก ชนต่างรัฐต่างชนบทพากันมาทูลถามปัญหาจะพระองค์
เทวดาหลายพันมอบชีวิตถึงพระองค์เป็นสรณะ เกียรติศัพท์อันงามของ
พระองค์ฟุ้งขจรไปแล้วอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้า
พระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชา
และจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกคนผู้ควร
ฝึก ไม่มีผู้ยิ่งกว่า เป็นพระศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็น
ผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกพระธรรม พระองค์ทรงประกอบด้วยมหา-
ปรีติลักษณะ ๓๒ ประการ พระองค์มีปกติกล่าวเชื้อเชิญ เจริญจาก
ไมตรี ช่างปราศรัย มีพระพักตร์ไม่สยิว มีพระพักตร์เบิกบาน มีปกติ
ตรัสก่อน พระองค์เป็นผู้อันบริษั ๔ สักการะเคารพ นับถือ บูชา
นอบน้อม เทวดาและมนุษย์เป็นอันมาก เลื่อมใสในพระองค์ยิ่งนัก พระ
องค์ทรงพำนักอยู่ในบ้านหรือนิคมใด บ้านหรือนิคมนั้น อมนุษย์ไม่
เบียดเบียนมนุษย์ พระองค์เป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะ และเป็นคณาจารย์ ได้
รับยกย่องว่า เป็นยอดของเจ้าลัทธิเป็นอันมาก สมณพราหมณ์เหล่านี้เรื่อง
ยศด้วยประกาศใด ๆ แต่พระสมณโคดม ไม่เรื่องยศอย่างนั้น ที่แท้
พระสมณโคดม เรื่องยศด้วย วิชา และจรณสมบัติ อันยอดเยี่ยม
พระเจ้ากรุงมคธทรงพระนามว่า เสนิยะ พิมพิสาร พร้อมทั้งพระโอรสและ
พระมเหสี ทั้งราชบริพารและอำมาตย์ ทรงมอบชีวิตถึงพระองค์เป็นสรณะ
พระเจ้าปเสนทิโกศล พร้อมทั้งพระโอรสและพระมเหสี ทั้งราชบริพาร
และอำมาตย์ทรงมอบชีวิตถึงพระองค์เป็นสรณะ พราหมณ์ไปกขรสาติ
พร้อมทั้งบุตรและภริยา ทั้งบริวารและอำมาตย์ มอบชีวิตถึงพระองค์

เป็นสรณะ พระองค์เป็นผู้อันพระเจ้ากรุงมถ ทรงพระนามว่า เสนิยะ
พิมพิสาร ทรงสักการะ เคารพนับถือ บุษานอบน้อม พระองค์
เป็นผู้อันพระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงสักการะเคารพนับถือ บุษานอบน้อม
พระองค์เป็นผู้อันพราหมณ์โปกขรชาติ สักการะ เคารพนับถือ บุษานอบน้อม
พระองค์เสด็จถึงบ้านขานุมัตตะ ประทับอยู่ที่สวนอัมพลัญจิกา
ใกล้บ้านขานุมัตตะ สมณหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง มาสู่เขต
บ้านของเรา เหล่านั้นจัดว่าเป็นแขกของเรา และเป็นแขกซึ่งเรา
ควรสักการะ เคารพ นับถือ บุษานอบน้อม เพราะเหตุที่พระสมณโคดม
เสด็จถึงบ้านขานุมัตตะ ประทับอยู่ที่สวนอัมพลัญจิกา ใกล้บ้านขานุมัตตะ
จัดว่าเป็นแขกของเรา และเป็นแขกที่เราควรสักการะ เคารพนับถือ บุษานอบน้อม
นี้แหละ พระองค์จึงไม่ควรจะเสด็จมาหาเรา ที่ถูก เราต่าง
หากควรไปเฝ้าพระองค์ ข้าพเจ้าทราบพระคุณของพระโคดมเพียงเท่านี้
แต่พระโคดมมิใช่มีพระคุณเพียงเท่านี้ ความจริง พระองค์มีพระคุณหา
ประมาณมิได้.

[๒๐๔] เมื่อพราหมณ์กุกกัณฑะ กล่าวอย่างนี้แล้ว พวกพราหมณ์
เหล่านั้นได้กล่าวว่าท่านกุกกัณฑะ กล่าวชมพระสมณโคดมถึงเพียงนี้
ถึงหากพระองค์จะประทับอยู่ไกลจากที่นี่ตั้ง ๑๐๐ โยชน์ก็ควรแท้ที่กุลบุตร
ผู้มีศรัทธาจะไปเฝ้า แม้ต้องนำเสบียงไปก็ควร. พราหมณ์กุกกัณฑะ
กล่าวว่า ท่านทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้น เราทั้งหมดจักเข้าไปเฝ้าพระสมณ-
โคดม. ลำดับนั้น พราหมณ์กุกกัณฑะพร้อมด้วยคณะพราหมณ์ผู้ใหญ่ ได้
เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าที่สวนอัมพลัญจิกา ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระ
ภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว ได้นั่ง ณ ที่ควรส่วน
ข้างหนึ่ง. ฝ่ายพราหมณ์และคฤหบดีชาวบ้านขานุมัตตะ บางพวกก็ถวาย

บังคม บางพวกก็ปราศรัย บางพวกก็ประนมอัญชลีไปทางพระผู้มีพระภาคเจ้า บางพวกก็ประกาศชื่อและโคตร บางพวกก็นั่งอยู่ แล้วต่างพากันนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง. พราหมณ์กุกกัณฑะ นัง ฌ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระสมณโคดมผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้สดับมาว่า พระสมณโคดมทรงทราบยัญสมบัติ ๓ ประการ ซึ่งมีบริวาร ๑๖ ส่วนข้าพระองค์ไม่ทราบ แต่ปรารถนาจะบูชามหายัญ ขอประทานพระวโรกาส ขอพระโคดมผู้เจริญโปรดแสดง ยัญสมบัติ ๓ ประการ ซึ่งมีบริวาร ๑๖ แก่ข้าพระองค์เถิด พระเจ้าข้า

ยัญของพระเจ้ามหาวชิตราช

[๒๐๕] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนพราหมณ์ ถ้าเช่นนั้น ท่านจงฟัง จงตั้งใจให้ดีเราจักบอก. เมื่อพราหมณ์กุกกัณฑะทูลรับแล้ว จึงตรัสว่า คุณก่อนพราหมณ์ เรื่องเคยมีมาแล้ว พระเจ้ามหาวชิตราช เป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคสมบัติมาก มีทองและเงินมาก มีเครื่องใช้สอยอันน่าปลื้มใจมาก มีทรัพย์และข้าวเปลือกมาก มีห้องพระคลัง และนางบริบูรณ์. คุณก่อนพราหมณ์ ครั้งนั้น พระเจ้ามหาวชิตราชได้เสด็จเข้าไปสู่ที่ลับเร้นอยู่ ได้เกิดพระปริตคอย่างนี้ว่า เราได้ครอบครองสมบัติมนุษย์อย่างไพบูลย์แล้ว ได้ชนะปกครองดินแดนมากมาย ถ้ากระไร เราพึงบูชามหายัญ ที่จะเป็นประโยชน์และความสุขแก่เราตลอดกาลนาน. คุณก่อนพราหมณ์ พระเจ้ามหาวชิตราชรับสั่งให้เรียกพราหมณ์ปุโรหิตมาแล้วตรัสว่า วันนี้เราได้เข้าสู่ที่ลับเร้นอยู่ ได้เกิดปริตคอย่างนี้ว่า เราได้ครอบครองสมบัติมนุษย์อย่างไพบูลย์แล้ว ได้ชนะปกครองดินแดนมากมาย ถ้ากระไร เราพึงบูชามหายัญ ที่จะเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่เราตลอดกาลนาน. คุณก่อนพราหมณ์

เราปรารถนาจะบูชามหาชัย ขอท่านจงชี้แจงวิธีบูชามหาชัย ที่จะประ-
โยชน์และความสุขแก่เราตลอดกาลนาน.

[๒๐๖] ดูก่อนพราหมณ์ เมื่อพระเจ้ามหาวชิตราช รับสั่งอย่างนี้
แล้ว พราหมณ์ปุโรหิตกราบทูลว่า ชนบทของพระองค์ยังมีเสี้ยนหนาม
ยังมีการเบียดเบียนกัน โจรปล้นบ้านก็ดี ปล้นนิคมก็ดี ปล้นเมืองก็ดี
ทำร้ายในหนทางเปลี่ยวก็ดี ยังปรากฏอยู่. พระองค์จะโปรดยกภาษีอากร
ในเมื่อบ้านเมืองยังมีเสี้ยนหนาม ยังมีการเบียดเบียนกัน ด้วยเหตุที่ยกเสีย
นั้น จะพึงชื่อว่าทรงกระทำการมิสมควร. บางคราวพระองค์จะทรงดำริ
อย่างนี้ว่า เราจักปราบปรามเสี้ยนหนามคือโจรด้วยการประหาร ด้วยการ
จองจำ ด้วยการปรับไหม ด้วยการตำหนิ หรือเนรเทศ. อันการปราบ
ปรามด้วยวิธีเช่นนี้ ไม่ชื่อว่าเป็นการปราบปรามโดยชอบ. เพราะว่าโจร
บางพวกที่หนีจากถูกกำจัดจักยังมีอยู่ ภายหลังมันก็จักเบียดเบียนบ้าน
เมืองของพระองค์. แต่ว่าการปราบปรามเสี้ยนหนามคือโจรนั้น จะชื่อว่า
เป็นการปราบปรามโดยชอบ เพราะอาศัยว่าการดังต่อไปนี้

พลเมืองเหล่าใดในบ้านเมืองของพระองค์ จะมักเขม้นในกสิกรรม
และโครัชกรรม ขอพระองค์จงเพิ่มข้าวปลูกและข้าวกินให้แก่พลเมืองเหล่านี้นั้นในโอกาสอันสมควร พลเมืองเหล่าใดในบ้านเมืองของพระองค์ จะมัก-
เขม้นในพาณิชยกรรม ขอพระองค์จงเพิ่มทุนให้แก่พลเมืองเหล่านั้นนั้นใน
โอกาสอันสมควร ข้าราชการเหล่าใด ในบ้านเมืองของพระองค์ขยัน ขอพระ
องค์จงพระราชทานเบี้ยเลี้ยง และเงินเดือนแก่ข้าราชการเหล่านั้น ในโอกาส
อันสมควร พลเมืองเหล่านั้นนั้นแหละ จักเป็นผู้ชวนช่วยในการทำงานของ
ตน ๆ จักไม่เบียดเบียนบ้านเมืองของพระองค์. อนึ่ง กองพระราชทรัพย์
มีจำนวนมาก จักเกิดแก่พระองค์ บ้านเมืองก็จะตั้งมั่นอยู่ในความเกษม

หาเสี้ยนหนามมิได้ ไม่มีการเบียดเบียนกัน พลเมืองจักชื่นชมยินดีต่อกัน
ยังบุตรให้ฟ้อนอยู่นอก จักไม่ต้องปิดประตูเรือนอยู่. คุณก่อนพราหมณ์ พระ
เจ้ามหาวิชิตราชทรงรับคำพราหมณ์ปุโรหิตแล้ว ก็ได้พระราชทานข้าวปลุก
และข้าวกินแก่พลเมืองในบ้านเมืองของพระองค์ที่ชะมักเขม้นในพาศิชย-
กรรม พระราชทานเบี้ยเลี้ยง และเงินเดือนแก่ข้าราชการในเมืองของ
พระองค์ที่ขยัน พลเมืองเหล่านั้นนั้นแหละ ได้เป็นผู้ชวนช่วยในการทำงาน
ตามหน้าที่ของตนๆ ไม่ได้เบียดเบียนบ้านเมืองของพระองค์. อนึ่ง กองพระ
ราชทรัพย์มีจำนวนมาก ได้เกิดมีแล้วแก่พระองค์ บ้านเมืองได้ดำรงอยู่ใน
ความเกษม หาเสี้ยนหนามมิได้ ไม่มีการเบียดเบียนกัน พลเมืองชื่นชมยินดี
ต่อกัน ยังบุตรให้ฟ้อนอยู่นอก ไม่ต้องปิดประตูเรือนอยู่แล้ว.

[๒๐๗] คุณก่อนพราหมณ์ ครั้งนั้นแล พระเจ้ามหาวิชิตราชได้ทรงรับ
สั่งให้พราหมณ์ปุโรหิตมาเฝ้าแล้วตรัสว่า ท่านผู้เจริญ โจรที่เป็นเสี้ยนหนาม
นั้น เราได้ปราบปรามดีแล้ว เพราะอาศัยวิธีการของท่าน และกองพระ
ราชทรัพย์ใหญ่ได้บังเกิดแก่เรา บ้านเมืองก็ได้ดำรงอยู่ในความเกษม หา
เสี้ยนหนามมิได้ ไม่มีการเบียดเบียนกัน พลเมืองชื่นชมยินดีต่อกัน ยังบุตร
ให้ฟ้อนอยู่นอก ไม่ต้องปิดประตูเรือนอยู่ คุณก่อนพราหมณ์ เราปรารถนา
จะบูชามหาชัย ขอท่านจงชี้แจงวิธีบูชามหาชัย ที่จะเป็นประโยชน์และ
ความสุขแก่เราตลอดกาลนาน. พราหมณ์ปุโรหิตกราบทูลว่า ขอเดชะ ถ้า
เช่นนั้น อนุยตกษัตริย์เหล่าใด ซึ่งเป็นขวานิคมและชาวชนบท ในพระ
ราชอาณาเขตของพระองค์ ขอพระองค์จงเรียกอนุยตกษัตริย์เหล่านั้นมา
ปริกษาว่า ท่านทั้งหลาย เราปรารถนาจะบูชาชัย ขอท่านจงร่วมมือกับ
เรา เพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่เราตลอดกาลนาน. อำมาตย์ราชบริพาร
เหล่าใด ซึ่งเป็นขวานิคมและชาวชนบท ในพระราชอาณาเขตของ

พระองค์ ขอพระองค์จงเรียกอำมาตย์ราชบริพารเหล่านั้นมาปรึกษาว่า ท่านทั้งหลายเราปรารถนาจะบูชามหาอัณู ท่านจงร่วมมือกับเรา เพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่เราตลอดกาลนาน. พราหมณ์มหาศาลเหล่าใด ซึ่งเป็นชวานิกมและชาวชนบท ในพระราชอาณาเขตของพระองค์ ขอพระองค์จงเรียกพราหมณ์มหาศาลเหล่านั้นมาปรึกษาว่า ท่านทั้งหลาย เราปรารถนาจะบูชามหาอัณู ท่านจงร่วมมือกับเรา เพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่เราตลอดกาลนาน. กฤหบดีผู้มั่งคั่งเหล่าใด ซึ่งเป็นชวานิกมและชาวชนบท ในพระราชอาณาเขตของพระองค์ ขอพระองค์จงเรียกกฤหบดีผู้มั่งคั่งเหล่านั้นมาปรึกษาว่า ท่านทั้งหลาย เราปรารถนาจะบูชามหาอัณู ขอท่านจงร่วมมือกับเรา เพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่เราตลอดกาลนาน. คู่ก่อนพราหมณ์พระเจ้ามหาวชิตราช ทรงรับคำปุโรหิตแล้วทรงเรียกอนุยตกษัตริย์ ซึ่งเป็นชวานิกมและชาวชนบทในพระราชอาณาเขตของพระองค์มาปรึกษาว่า ท่านทั้งหลาย เราปรารถนาจะบูชามหาอัณู ขอท่านจงร่วมมือกับเรา เพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่เราตลอดกาลนาน. อนุยตกษัตริย์เหล่านั้นกราบทูลว่า ขอพระองค์จงบูชาอัณูเถิด ขอเคชะ บัดนี้เป็นการสมควรที่จะบูชาอัณู ทรงเรียกอำมาตย์ราชบริพาร ซึ่งเป็นชวานิกมและชาวชนบทในพระราชอาณาเขตของพระองค์มาปรึกษาว่า ท่านทั้งหลาย เราปรารถนาจะบูชามหาอัณู ขอท่านจงร่วมมือกับเรา เพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่เราตลอดกาลนาน อำมาตย์ราชบริพารเหล่านั้นกราบทูลว่าขอพระองค์จงทรงบูชาอัณูเถิด ขอเคชะ บัดนี้เป็นการสมควรที่จะบูชาอัณู ทรงเรียกพราหมณ์มหาศาล ซึ่งเป็นชวานิกมและชาวชนบทในพระราชอาณาเขตของพระองค์มาปรึกษาว่า ท่านทั้งหลาย เราปรารถนาจะบูชามหาอัณู ขอท่านจงร่วมมือกับเรา เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่เราตลอดกาลนาน พราหมณ์

มหาศาลเหล่านั้นกราบทูลว่า ขอพระองค์จงทรงบุญช้ายัญเกิด ขอเดชะ บัดนี้เป็นการสมควรที่จะบุญช้ายัญ ทรงเรียกคฤหบดีผู้มั่งคั่ง ซึ่งเป็นชวานิคมและชาวชนบทในพระราชอาณาเขตของพระองค์ มาปรึกษาว่า ท่านทั้งหลายเราปรารถนาจะบูชามหาช้ายัญ ขอท่านจงร่วมมือกับเรา เพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่เราตลอดกาลนาน. คฤหบดีผู้มั่งคั่งเหล่านั้นกราบทูลว่า ขอพระองค์จงทรงบุญช้ายัญเกิด ขอเดชะ บัดนี้เป็นการสมควรที่จะบุญช้ายัญ. ชนผู้เห็นชอบตามพระราชดำรัส ๔ เหล่านี้จัดเป็นบริวารของชยัญนั้น ดังนี้แล.

[๒๐๘] พระเจ้ามหาวิจิตรราช ทรงประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ

๑. ทรงเป็นอุกโตสุชาติ ทั้งฝ่ายพระมารดา และพระบิดา มีพระกรรมเป็นที่ทรงถือปฏิสนธิมตจคติตลอด ๗ ชั่วคน ไม่มีใครจะคัดค้านติเตียนด้วยการกล่าวอ้างถึงพระชาติได้

๒. ทรงมีพระรูปร่าง น่าดู น่าเลื่อมใส ประกอบด้วยพระฉวีวรรณ ผุดผ่องยิ่งนัก มีพระฉวีวรรณคล้ายพรหม มีพระรูปคล้ายพรหม น่าดูน่าชม มิใช่น้อย

๓. ทรงมั่งคั่งมีทรัพย์มาก มีโภคสมบัติมาก มีทองและเงินมาก มีเครื่องใช้สอยน่าปลื้มใจมาก มีทรัพย์และข้าวเปลือกมาก มีห้องพระคลังและนางบริบูรณ์

๔. ทรงมีกำลัง ทรงสมบูรณ์ด้วยเสนา มีองค์ ๕ ซึ่งอยู่ในวินัย คอยปฏิบัติตามพระราชอำนาจ มีพระบรมเชษานุภาพดังว่าจะเผาผลาญราชศัตรูได้ด้วยพระราชอิศริยยศ

๕. ทรงพระราชศรัทธา เป็นทายก เป็นทานบดี มิได้ปิดประตู เป็นคูบ่อที่ลงดื่มของสมณพราหมณ์ คนกำพร้า คนเดินทาง วณิพก และยาก ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล

๖. ได้ทรงศึกษาทรงสดับเรื่องนั้น ๆ มาก

๗. ทรงทราบอรรถแห่งข้อที่ทรงศึกษาและภายิตนั้น ๆ ว่า นี้อรรถแห่งภายิตนี้ นี้อรรถแห่งภายิตนี้

๘. ทรงเป็นบัณฑิต เฉียบแหลม ทรงพระปรีชาสามารถทรงพระราชดำริอรรถอันเป็นอดีต อนาคต และปัจจุบันได้.

พระเจ้ามหาวิชิตราช ทรงประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ ดังกล่าวมานี้. องค์ ๘ ประการ แม้เหล่านี้ จัดเป็นบริวารแห่งยัญนั้นโดยแท้ด้วยประการฉะนี้.

[๒๐๕] พราหมณ์ปุโรหิต ประกอบด้วยองค์ ๔ ประการ

๑. เป็นอุกโตสุชาติ ทั้งฝ่ายมารดาและบิดา มีกรรมเป็นที่ถือปฏิสนธิหมดจดดีตลอด ๗ ชั่วคน ไม่มีใครจะคัดค้าน ตีเตียนด้วยการกล่าวอ้างถึงชาติได้

๒. เป็นผู้คงแก่เรียน ทรงจำนรรู้จบไตรเพทพร้อมทั้งคัมภีร์นิพนธ์ๆ คัมภีร์เกตุกะ พร้อมทั้งประเภทอักษร มีคัมภีร์อิติहाสเป็นที่ ๕ เป็นผู้เข้าใจตัวบท เป็นผู้เข้าใจไวยากรณ์ ชำนาญในคัมภีร์โลกายตะและมหาปุริสลักษณะ

๓. เป็นผู้มึนศีล มีศีลยั่งยืน ประกอบด้วยศีลยั่งยืน

๔. เป็นบัณฑิต เฉียบแหลม มีปัญญาเป็นที่ ๑ หรือที่ ๒ ของพวกปฤคาหกผู้รับบวชาด้วยกัน.

พราหมณ์ปุโรหิต ประกอบด้วยองค์ ๔ ดังแสดงมานี้. องค์ ๔ ประการเหล่านี้ จัดเป็นบริวารแห่งยัญนั้นโดยแท้ ด้วยประการฉะนี้.

ยัญสัมปทา ๓ มีบริวาร ๑๖

[๒๑๐] คู่ก่อนพราหมณ์ ลำดับนั้นแล พราหมณ์ปุโรหิต ได้แสดงยัญวิธี ๓ ประการ ถวายพระเจ้ามหาวิชิตราช ก่อนทรงบวชชาวยัญว่า

๑. เมื่อพระองค์ทรงบูชาญอยู่ ความวิปถีสารบางอย่างพึงมีว่า กอง โภคสมบัติใหญ่ของเราจักหมดเปลืองดังนี้ พระองค์ไม่ควรทรงทำความ วิปถีสารเช่นนั้น

๒. เมื่อพระองค์ทรงบูชามหาญอยู่ ความวิปถีสารบางอย่างพึงมีว่า กอง โภคสมบัติใหญ่ของเราคลังหมดเปลืองไปอยู่ ดังนี้ พระองค์ไม่ควร ทรงทำความวิปถีสารเช่นนั้น

๓. เมื่อพระองค์ทรงบูชามหาญอยู่ ความวิปถีสารบางอย่างพึงมีว่า กอง โภคสมบัติใหญ่ของเราได้หมดเปลืองไปแล้วดังนี้ พระองค์ไม่ควรทรง ทำความวิปถีสารเช่นนั้น.

ดูก่อนพราหมณ์ พรหมณ์ปุโรหิตได้แสดงยัญวิธี ๓ ประการดังแสดง มานี้ ถวายพระเจ้ามหาวิชิตราชก่อนทรงบูชาญที่เดียว.

[๒๑๑] ดูก่อนพราหมณ์ ลำดับนั้น พราหมณ์ปุโรหิตได้กำจัดความ วิปถีสาร ของพระเจ้ามหาวิชิตราช เพราะพวกปฏิบัติกาหกโดยอาการ ๑๐ ประการก่อนทรงบูชาญ.

๑. พวกคนทำปาณาติบาตก็ดี พวกทิ้งคเว้นจากปาณาติบาตก็ดี ต่างก็จักมาสู่ยัญพิธีของพระองค์. ในชนเหล่านั้น จำพวกที่ทำปาณา- ติบาต จักได้รับผลเพราะกรรมของเขาเอง ขอพระองค์ทรงปรารภเฉพาะ ทิ้งคเว้นจากปาณาติบาตเท่านั้นแล้วทรงบูชา ทรงบริจาต ทรงอนุโมทนา ทรงทำพระทัยให้ผ่องใสในภายในเถิด.

[๒๑๒] ๒. พวกคนที่ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ก็ดี พวกที่ ทิ้งคเว้นจากการเอาถือเอาสิ่งของที่เขาไม่ได้ให้ก็ดี ต่างก็จักมาสู่ยัญพิธีของพระ องค์ในชนเหล่านั้น จำพวกที่ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ จักได้รับ ผลเพราะกรรมของเขาเอง ขอพระองค์จงทรงปรารภเฉพาะทิ้งคเว้นจากการ

ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้เท่านั้น แล้วทรงบูชา ทรงบริจจาค ทรงอนุโมทนา ทรงทำพระทัยให้ผ่องใสในภายในเกิด.

[๒๑๓] ๓. พวกคนที่ประพฤติดิในกามทั้งหลายก็ดี พวกที่งดเว้นจากการประพฤติดิในกามทั้งหลายก็ดี ต่างก็จักมาสู่ขุญพิธิของพระองค์ ในชนเหล่านั้น จำพวกที่ประพฤติดิในกามทั้งหลาย จักได้รับผลเพราะกรรมของเขเอง ขอพระองค์จงทรงปรารภเฉพาะพวกที่งดเว้นจากการประพฤติดิในกามทั้งหลาย เหล่านั้นแล้วทรงบูชา ทรงบริจจาค ทรงอนุโมทนา ทรงทำพระทัยให้ผ่องใสในภายในเกิด.

[๒๑๔] ๔. พวกที่กล่าวคำเท็จก็ดี พวกที่งดเว้นจากการกล่าวคำเท็จก็ดี ต่างก็จักมาสู่ขุญพิธิของพระองค์ ในชนเหล่านั้น จำพวกที่กล่าวคำเท็จ จักได้รับผลเพราะกรรมของเขเอง ขอพระองค์จงทรงปรารภเฉพาะพวกที่งดเว้นจากการกล่าวคำเท็จเท่านั้น แล้วทรงบูชา ทรงบริจจาค ทรงอนุโมทนา ทรงทำพระทัยให้ผ่องใสในภายในเกิด.

[๒๑๕] ๕. พวกที่กล่าวคำส่อเสียดก็ดี พวกที่งดเว้นจากการกล่าวคำส่อเสียดก็ดี ต่างก็จักมาสู่ขุญพิธิของพระองค์ ในชนเหล่านั้น จำพวกที่กล่าวคำส่อเสียด จักได้รับผลเพราะกรรมของเขเอง ขอพระองค์ทรงปรารภเฉพาะพวกที่งดเว้นจากการกล่าวคำส่อเสียดเท่านั้น แล้วทรงบูชา ทรงบริจจาค ทรงอนุโมทนา ทรงทำพระทัยให้ผ่องใสในภายในเกิด.

[๒๑๖] ๖. พวกที่กล่าวคำหยาบก็ดี พวกที่งดเว้นจากการกล่าวคำหยาบคาย ต่างก็จักมาสู่ขุญพิธิของพระองค์ ในชนเหล่านั้น จำพวกที่กล่าวคำหยาบจักได้รับผลเพราะกรรมของเขเอง ขอพระองค์จงทรงปรารภเฉพาะพวกที่งดเว้นจากการกล่าวคำหยาบเท่านั้น แล้วทรงบูชา ทรงบริจจาค ทรงอนุโมทนา ทรงทำพระทัยให้ผ่องใสในภายในเกิด.

[๒๑๗] ๗. พวกที่กล่าวคำเพื่อเจือก็ดี พวกที่งดเว้นจากการกล่าวคำเพื่อเจือก็ดี ต่างก็จักมาสู่ชัยพิธิของพระองค์ ในชนเหล่านั้น จำพวกที่กล่าวคำเพื่อเจือ จักได้รับผลเพราะกรรมของเขเอง พระองค์ทรงปรารภเฉพาะพวกที่งดเว้นจากการกล่าวคำเพื่อเจือเท่านั้น แล้วทรงบูชา ทรงบริจจาค ทรงอนุโมทนา ทรงทำพระทัยให้ผ่องใสในภายในเกิด.

[๒๑๘] ๘. พวกที่โลภอยากได้ของของผู้อื่นก็ดี พวกที่ไม่โลภอยากได้ของของผู้อื่นก็ดี ต่างก็จักมาสู่ชัยพิธิของพระองค์ ในชนเหล่านั้นจำพวกที่โลภอยากได้ของผู้อื่นจักได้รับผลเพราะกรรมของเขเอง ขอพระองค์จงทรงปรารภเฉพาะพวกที่ไม่โลภอยากได้ของของผู้อื่นเท่านั้น แล้วทรงบูชาชัย ทรงบริจจาค ทรงอนุโมทนา ทรงทำพระทัยให้ผ่องใสในภายในเกิด.

[๒๑๙] ๙. พวกที่มีจิตพยาบาทก็ดี พวกที่มีจิตไม่พยาบาทก็ดี ต่างก็จักมาสู่ชัยพิธิของพระองค์ ในชนเหล่านั้น จำพวกที่มีจิตพยาบาท จักได้รับผลกรรมของเขเอง ขอพระองค์จงทรงปรารภเฉพาะพวกที่มีจิตไม่พยาบาทเท่านั้น แล้วทรงบูชา ทรงบริจจาค ทรงอนุโมทนา ทรงทำพระทัยให้ผ่องใสในภายในเกิด.

[๒๒๐] ๑๐. พวกที่เป็นมิจฉาทิฎฐิก็ดี พวกที่เป็นสัมมาทิฎฐิก็ดี ต่างก็จักมาสู่ชัยพิธิของพระองค์ ในชนเหล่านั้น จำพวกที่เป็นมิจฉาทิฎฐิ จักได้รับผลเพราะกรรมของเขเอง ขอพระองค์จงทรงปรารภเฉพาะพวกที่เป็นสัมมาทิฎฐิเท่านั้น แล้วทรงบูชา ทรงบริจจาค ทรงอนุโมทนา ทรงทำพระทัยให้ผ่องใสในภายในเกิด. คู่ก่อนพราหมณ์ พราหมณ์ปุโรหิตได้กำจัดความวิปถิสารของพระเจ้ามหาวิชิตราช เพราะพวกปฎิกาค โดยอาการ ๑๐ ประการ ดังแสดงมานี้แล ก่อนทรงบูชาทีเดียว.

[๒๒๑] คุก่อนพราหมณ์ ลำดับนั้น พราหมณ์ปุโรหิตได้ยังพระทัยของพระเจ้ามหาวชิตราช ซึ่งทรงบูชามหาัญอยู่ ให้ทรงเห็นแจ้ง ให้ทรงสมทาน ให้ทรงอาหาญ ให้ทรงร่าเริง โดยอาการ ๑๖ ประการ.

๑. เมื่อพระองค์กำลังทรงบูชามหาัญอยู่ใคร ๆ จะพึงกล่าวว่า พระเจ้ามหาวชิตราทรงบูชามหาัญ แต่พระองค์ไม่ได้ทรงชักชวนเหล่าอนุยตกษัตริย์ ซึ่งเป็นชาวนิคมและชาวชนบท พระองค์ทรงบูชามหาัญเห็นปานนั้น แต่เฉพาะพระองค์. แม้ด้วยประการเช่นนี้ ก็มีได้มีผู้ว่ากล่าวพระองค์ได้โดยธรรม. เพราะพระองค์ก็ได้ทรงเรียกเหล่าอนุยตกษัตริย์ ซึ่งเป็นชาวนิคมและชาวชนบท มาทรงปรึกษาแล้ว แม้ด้วยประการเช่นนี้ ขอพระองค์จงทรงทราบเถิด ขอพระองค์จงทรงบูชา ทรงบริจาศ ทรงอนุโมทนา ทรงทำพระทัยให้ผ่องใสในภายในเถิด.

[๒๒๒] ๒. เมื่อพระองค์กำลังทรงบูชามหาัญอยู่ ใคร ๆ จะพึงกล่าวว่า พระเจ้ามหาวชิตราทรงบูชามหาัญ แต่พระองค์มิได้ทรงชักชวนเหล่าอำมาตย์ราชบริพาร ซึ่งเป็นชาวนิคมและชาวชนบท พระองค์ทรงบูชามหาัญเห็นปานนั้น แต่เฉพาะพระองค์ แม้ด้วยประการเช่นนี้ก็มีได้มีผู้ว่ากล่าวพระองค์ได้โดยธรรม. เพราะพระองค์ก็ได้ทรงเรียกเหล่าอำมาตย์ราชบริพารซึ่งเป็นชาวนิคม และชาวชนบท มาทรงปรึกษาแล้ว แม้ด้วยประการเช่นนี้ ขอพระองค์จงทรงทราบเถิด ขอพระองค์จงทรงบูชา ทรงบริจาศ ทรงอนุโมทนา ทรงทำพระทัยให้ผ่องใสในภายในเถิด.

๓. เมื่อพระองค์กำลังทรงบูชามหาัญอยู่ ใคร ๆ จะพึงกล่าวว่า พระเจ้ามหาวชิตราทรงบูชามหาัญ แต่พระองค์มิได้ชักชวนเหล่าพราหมณ์มหาศาล ซึ่งเป็นชาวนิคมและชาวชนบท พระองค์ทรงบูชามหาัญเห็นปานนี้แต่เฉพาะพระองค์ แม้ด้วยประการเช่นนี้ ก็มีได้มีผู้ว่ากล่าว

พระองค์ได้โดยธรรม เพราะพระองค์ได้ทรงเรียกพราหมณ์มหาศาล ซึ่งเป็นชาวนิคม และชาวชนบท มาทรงปรึษาแล้ว แม้ด้วยประการเช่นนี้ ขอพระองค์จงทรงทราบเถิด ขอพระองค์จงทรงบูชา ทรงบริจาต ทรงอนุโมทนา ทรงทำพระทัยให้ผ่องใสในภายในเถิด.

๔.- เมื่อพระองค์กำลังทรงบูชามหัยญอยู่ ใคร ๆ จะพึงกล่าวว่า พระเจ้ามหัศจรรย์ราชทรงบูชามหัยญ แต่พระองค์มิได้ทรงชักชวนเหล่าคฤหบดีผู้มั่งคั่ง ซึ่งเป็นชาวนิคม และชาวชนบท พระองค์ทรงบูชามหัยญเห็นปานนั้น เฉพาะพระองค์. แม้ด้วยประการเช่นนี้ก็มิได้มีผู้ว่ากล่าวพระองค์ได้โดยธรรม. เพราะพระองค์ได้ทรงเรียกเหล่าคฤหบดีผู้มั่งคั่ง ซึ่งเป็นชาวนิคม และชาวชนบทมาทรงปรึษาแล้ว. แม้ด้วยประการเช่นนี้ ขอพระองค์จงทรงทราบเถิด ขอพระองค์จงทรงบูชา ทรงบริจาต ทรงอนุโมทนา ทรงทำพระทัยให้ผ่องใสในภายในเถิด.

[๒๒๓] ๕.- เมื่อพระองค์กำลังทรงบูชามหัยญอยู่ ใคร ๆ จะพึงกล่าวว่า พระเจ้าวิจิตรราชทรงบูชามหัยญ แต่พระองค์มิได้เป็นกษัตริย์ อุกโตสุชาติ ทั้งฝ่ายพระมารดาและพระบิดา มิได้มีพระกรรมเป็นที่ทรงถือปฏิบัติสนธิหมดจดดีตลอด ๗ ชั่วโมง เป็นผู้อันใคร ๆ คัดค้านติเตียน ด้วยการกล่าวอ้างถึงพระชาติได้ และเมื่อเป็นเช่นนี้ พระองค์ก็ยังไม่ทรงบูชามหัยญเห็นปานนั้น. แม้ด้วยประการเช่นนี้ก็มิได้มีผู้ว่ากล่าวพระองค์ได้โดยธรรม. เพราะพระองค์ทรงเป็นอุกโตสุชาติ ทั้งฝ่ายพระมารดาและพระบิดา มีพระกรรมเป็นที่ถือปฏิบัติสนธิหมดจดดีตลอด ๗ ชั่วโมง ไม่มีใครคัดค้านติเตียนด้วยการกล่าวอ้างถึงพระชาติได้. แม้ด้วยประการเช่นนี้ ขอพระองค์จงทรงทราบเถิด ขอพระองค์จงทรงบูชา ทรงบริจาต ทรงอนุโมทนา ทรงทำพระทัยให้ผ่องใสในภายในเถิด.

[๒๒๔] ๖.- เมื่อพระองค์กำลังทรงบูชามหาญาณอยู่ ใคร ๆ จะฟังกล่าวว่า พระเจ้ามหาวิจิตรราชทรงบูชามหาญาณ แต่พระองค์มีพระรูปไม่งาม ไม่น่าดู ไม่น่าเลื่อมใส ไม่ทรงประกอบด้วยพระฉวีวรรณอันผุดผ่อง มิได้ทรงมีพระฉวีวรรณคล้ายพรหม มิได้ทรงมีพระรูปคล้ายพรหม ไม่น่าดู ไม่น่าชมเสียดาย และเมื่อเป็นเช่นนี้ พระองค์ก็ยังทรงบูชามหาญาณ เห็นปานนั้น แม้ด้วยประการเช่นนี้ ก็มีได้มีผู้ว่ากล่าวพระองค์ได้ โดยธรรม. เพราะพระองค์ทรงมีพระรูปงาม น่าดู น่าเลื่อมใสทรงประกอบด้วยพระฉวีวรรณผุดผ่องยิ่งนักทรงมีพระฉวีวรรณคล้ายพรหม ทรงมีพระรูปคล้ายพรหม น่าดู น่าชมมิใช่น้อย แม้ด้วยประการเช่นนี้ ขอพระองค์จงทรงทราบเถิด ขอพระองค์จงทรงบูชา ทรงบริจาค ทรงอนุโมทนา ทรงทำพระทัยให้ผ่องใสในภายในเถิด.

๗.- เมื่อพระองค์กำลังทรงบูชามหาญาณอยู่ ใคร ๆ จะฟังกล่าวว่า พระเจ้ามหาวิจิตรราช ทรงบูชามหาญาณ แต่พระองค์มิได้ทรงเป็นกษัตริย์ที่มั่งคั่ง มีพระราชทรัพย์มาก มีโภคสมบัติมาก มีทองและเงินมาก มีเครื่องใช้สอยน่าปลื้มใจมาก มีทรัพย์และข้าวเปลือกมาก มีห้องพระคลังมาก ฉางเต็มบริบูรณ์ และเมื่อเป็นเช่นนี้ พระองค์ก็ยังทรงบูชามหาญาณ เห็นปานนั้น แม้ด้วยประการเช่นนี้ ก็มีได้มีผู้ว่ากล่าวพระองค์ได้โดยธรรม. เพราะพระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ผู้มั่งคั่ง มีพระราชทรัพย์มาก มีโภคทรัพย์มาก มีทองและเงินมาก มีเครื่องใช้สอยน่าปลื้มใจมาก มีทรัพย์และข้าวเปลือกมาก มีห้องพระคลังและฉางเต็มบริบูรณ์ แม้ด้วยประการเช่นนี้ ขอพระองค์จงทรงทราบเถิด ขอพระองค์จงทรงบูชา ทรงบริจาค ทรงอนุโมทนา ทรงทำพระทัยให้ผ่องใสในภายในเถิด.

๘.- เมื่อพระองค์กำลังทรงบวชามหาชัยอยู่ ใคร ๆ จะฟังกล่าวว่า พระเจ้ามหาวิชิตราชทรงบวชามหาชัย แต่พระองค์มิได้ทรงเป็นกษัตริย์มีกำลัง มิได้ทรงสมบุรณ์ด้วยเสนามืองค์ ๔ ซึ่งอยู่ในวินัย คอยปฏิบัติตามคำสั่ง มิได้ทรงมีพระบรมเดชานุภาพดังว่าจะเผาผลาญศัตรูได้ ด้วยพระราชอิศริยยศ และเมื่อเป็นเช่นนี้ พระองค์ก็ยังทรงบวชามหาชัย เห็นปานนั้น แม้ด้วยประการเช่นนี้ ก็มีได้มีผู้ว่ากล่าวพระองค์ได้โดยธรรม. เพราะพระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่มีกำลัง ทรงสมบุรณ์ด้วยเสนามืองค์ ๔ ซึ่งอยู่ในวินัย คอยปฏิบัติตามคำสั่ง ทรงมีพระบรมเดชานุภาพดังว่าจะเผาผลาญราชศัตรูได้ ด้วยพระราชอิศริยยศ แม้ด้วยประการเช่นนี้ ขอพระองค์จงทรงทราบเถิด ขอพระองค์จงทรงบูชา ทรงบริจจาค ทรงอนุโมทนา ทรงทำพระทัยให้ ผ่องใสในภายในเถิด.

๙.- เมื่อพระองค์กำลังทรงบวชามหาชัย ใคร ๆ จะฟังกล่าวว่า พระเจ้ามหาวิชิตราชทรงบวชามหาชัย แต่พระองค์มิได้ทรงเป็นกษัตริย์ที่มีศรัทธา มิได้ทรงเป็นทายก มิได้ทรงเป็นทานบดี มีประตูปิด มิได้เป็นคูบ่อที่ลงคิมของสมณะและพราหมณ์ คนกำพร้า คนเดินทาง วณิกขาก มิได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล และเมื่อเป็นเช่นนี้ พระองค์ก็ยังทรงบวชามหาชัย เห็นปานนั้น แม้ด้วยประการเช่นนี้ ก็มีได้มีผู้ว่ากล่าวพระองค์ได้โดยธรรม. เพราะพระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่มีศรัทธา ทรงเป็นทายก เป็นทานบดี มิได้ทรงปิดประตู เป็นคูบ่อที่ลงคิมของสมณะและพราหมณ์ คนกำพร้า คนเดินทาง วณิกขาก แม้ด้วยประการเช่นนี้ ขอพระองค์จงทรงทราบเถิด ขอพระองค์จงทรงบูชา ทรงบริจจาค ทรงอนุโมทนา ทรงทำพระทัยให้ผ่องใสในภายในเถิด.

๑๐.- เมื่อพระองค์กำลังทรงบูชามหาัญญ ไคร ๆ จะพึงกล่าวว่า พระเจ้ามหาวชิตราชทรงบูชามหาัญญ แต่พระองค์มิได้ทรงเป็นกษัตริย์ที่ทรงศึกษา ทรงสดับเรื่องนั้น ๆ มาก และเมื่อเป็นเช่นนี้พระองค์ก็ยังทรงบูชามหาัญญเห็นปานนั้น แม้ด้วยประการเช่นนี้ ก็มีได้มีผู้ว่ากล่าวพระองค์ได้โดยธรรม. เพราะพระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่ได้ทรงศึกษาทรงสดับเรื่องนั้น ๆ มาก แม้ด้วยประการเช่นนี้ ขอพระองค์ จงทรงทราบเถิด ขอพระองค์ทรงบูชา ทรงบริจาคน ทรงอนุโมทนา ทรงทำพระทัยให้่องใสในภายในเถิด.

๑๑.- เมื่อพระองค์กำลังทรงบูชามหาัญญ ไคร ๆ จะพึงกล่าวว่า พระเจ้ามหาวชิตราชทรงบูชามหาัญญ แต่พระองค์มิได้ทรงทราบอรรถแห่งชื่อที่ทรงศึกษาและภายิตนั้น ๆ ว่า นี้อรรถแห่งภายิตนี้ นี้อรรถแห่งภายิตนี้ และเมื่อเป็นเช่นนี้ พระองค์ก็ยังทรงบูชามหาัญญเห็นปานนั้น แม้ด้วยประการเช่นนี้ ก็มีได้มีผู้ว่ากล่าวพระองค์ได้โดยธรรม. เพราะพระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่ทรงทราบอรรถแห่งชื่อที่ทรงศึกษาและภายิตนั้น ๆ ว่า นี้อรรถแห่งภายิตนี้ แม้ด้วยประการเช่นนี้ ขอพระองค์ จงทรงทราบเถิด ขอพระองค์จงทรงบูชา ทรงบริจาคน ทรงอนุโมทนา ทรงทำพระทัยให้่องใสในภายในเถิด.

๑๒.- เมื่อพระองค์กำลังทรงบูชามหาัญญ ไคร ๆ จะพึงกล่าวว่า พระเจ้ามหาวชิตราชทรงบูชามหาัญญ แต่พระองค์มิได้ทรงเป็นบัณฑิต มิได้ทรงเฉียบแหลม มิได้ทรงพระปรีชา มิได้สามารถจะทรงดำริถึงอรรถอันเป็นอดีต อนาคต ปัจจุบันได้ และเมื่อเป็นเช่นนี้ พระองค์ก็ยังทรงบูชามหาัญญเห็นปานนั้น แม้ด้วยประการเช่นนี้ ก็มีได้มีผู้ว่ากล่าวพระองค์ได้โดยธรรม. เพราะพระองค์ทรงเป็นบัณฑิต ทรงเฉียบแหลม ทรงมีพระปรีชาสามารถที่จะทรงดำริถึงอรรถอันเป็นอดีต อนาคต ปัจจุบันได้

แม้ด้วยประการเช่นนี้ ขอพระองค์จงทรงทราบเถิด ขอพระองค์จงทรงบูชา ทรงบริจาต ทรงอนุโมทนา ทรงทำพระทัยให้ผ่องใสในภายในเถิด.

[๒๒๕] ๑๓.- เมื่อพระองค์ทรงบูชามหาหัยญ์ ใคร ๆ จะพึงกล่าวว่า พระเจ้ามหาวิจิตรราชทรงบูชามหาหัยญ์ แต่พราหมณ์ปุโรหิตของพระองค์มิได้ เป็นอุกโตสุชาติ ทั้งฝ่ายมารดา และบิดา มิได้มีกรรมเป็นที่ถือปฏิสนธิ หมดจดคิดตลอด ๗ ชั่วคน เป็นผู้อันใคร ๆ กล่าวคัดค้านติเตียนไม่ได้ด้วยการกล่าวอ้างถึงชาติ และเมื่อเป็นเช่นนี้ พระองค์ก็ยิ่งทรงบูชามหาหัยญ์ เห็นปานนั้น แม้ด้วยประการเช่นนี้ ก็มีได้มีผู้ว่ากล่าวพระองค์ได้โดยธรรม. เพราะพราหมณ์ปุโรหิตของพระองค์เป็นอุกโตสุชาติ มีกรรมเป็นที่ถือปฏิสนธิหมดจดคิดตลอด ๗ ชั่วคน ไม่มีใครจะคัดค้านติเตียนได้ด้วยการกล่าวอ้างถึงชาติ แม้ด้วยประการเช่นนี้ ขอพระองค์จงทรงทราบเถิด ขอพระองค์จงทรงบูชา ทรงบริจาต ทรงอนุโมทนา ทรงทำพระทัยให้ผ่องใส ในภายในเถิด.

[๒๒๖] ๑๔.- เมื่อพระองค์กำลังทรงบูชามหาหัยญ์ ใคร ๆ จะพึงกล่าวว่า พระเจ้ามหาวิจิตรราชทรงบูชามหาหัยญ์ แต่พราหมณ์ปุโรหิตของพระองค์ มิได้เป็นผู้คงแก่เรียน มิได้ทรงจำนต มิได้รู้จบไตรเพทพร้อมทั้งคัมภีร์ นิพนธ์ๆ คัมภีร์เกตุกะพร้อมทั้งประเภทอักษรมีคัมภีร์อิติहाสเป็นที่ ๕ มิได้ เป็นผู้เข้าใจตัวบท มิได้เป็นผู้เข้าใจไวยากรณ์ มิได้ชำนาญในคัมภีร์ โลกายตะ และมหาปุริสลักษณะ และเมื่อเป็นเช่นนี้พระองค์ก็ยิ่งทรงบูชา มหาหัยญ์เห็นปานนั้น แม้ด้วยประการเช่นนี้ ก็มีได้มีผู้ว่ากล่าวพระองค์ได้ โดยธรรม. เพราะพราหมณ์ปุโรหิตของพระองค์เป็นผู้คงแก่เรียน ทรงจำนต รู้จบไตรเพท พร้อมทั้งคัมภีร์นิพนธ์ๆ คัมภีร์เกตุกะ พร้อมทั้งประเภทอักษร มีคัมภีร์อิติहाสเป็นที่ ๕ เป็นผู้เข้าใจตัวบท เป็นผู้เข้าใจ

ไวยากรณ์ ชำนาญในคัมภีร์โลกายตะ และมหาปริสลักษณะ แม้ด้วยประการเช่นนี้ ขอพระองค์จงทรงทราบเถิด ขอพระองค์จงทรงบูชา ทรงบริจาคนั้น ทรงบันเพ็ง ทรงทำพระทัยให้ผ่องใสในภายในเถิด.

๑๕.- เมื่อพระองค์กำลังทรงบูชามหาหัยญอยู่ ใคร ๆ จะพึงกล่าวว่า พระเจ้ามหาวิจิตรราชทรงบูชามหาหัยญ แต่พราหมณ์ปุโรหิตของพระองค์มิได้เป็นผู้มีศีล มิได้มีศีลยั่งยืน มิได้ประกอบด้วยศีลยั่งยืน และเมื่อเป็นเช่นนี้ พระองค์ก็ยังไม่ทรงบูชามหาหัยญเห็นปานนั้น แม้ด้วยประการเช่นนี้ ก็มีได้มีผู้ว่ากล่าวพระองค์ได้โดยธรรม. เพราะพราหมณ์ปุโรหิตของพระองค์ เป็นผู้ที่มีศีล มีศีลยั่งยืน ประกอบด้วยศีลยั่งยืน แม้ด้วยประการเช่นนี้ ขอพระองค์จงทรงทราบเถิด ขอพระองค์จงทรงบูชา ทรงบริจาคนั้น ทรงบันเพ็ง ทรงทำพระทัยให้ผ่องใสในภายในเถิด.

๑๖.- เมื่อพระองค์กำลังทรงบูชามหาหัยญอยู่ ใคร ๆ จะพึงกล่าวว่า พระเจ้ามหาวิจิตรราชทรงบูชามหาหัยญ แต่พราหมณ์ปุโรหิตของพระองค์มิได้เป็นบัณฑิต มิได้เป็นผู้เฉียบแหลม มิได้มีปัญญา มิได้เป็นที่ ๑ หรือที่ ๒ ในพวกปฤคาหผู้รับบูชาด้วยกัน และเมื่อเป็นเช่นนี้ พระองค์ก็ยังไม่ทรงบูชามหาหัยญเห็นปานนั้น แม้ด้วยประการเช่นนี้ ก็มีได้มีผู้ว่ากล่าวพระองค์ได้โดยธรรม. เพราะพราหมณ์ปุโรหิตของพระองค์เป็นบัณฑิต เป็นผู้เฉียบแหลม มีปัญญา เป็นที่ ๑ หรือที่ ๒ ในพวกปฤคาหผู้รับบูชาด้วยกัน แม้ด้วยประการเช่นนี้ ขอพระองค์จงทรงทราบเถิด ขอพระองค์จงทรงบูชา ทรงบริจาคนั้น ทรงบันเพ็ง ทรงทำพระทัยให้ผ่องใสในภายในเถิด. คู่ก่อนพราหมณ์ พราหมณ์ปุโรหิตได้ยังพระทัยของพระเจ้ามหาวิจิตรราชผู้ทรงบูชามหาหัยญอยู่ให้ทรงเห็นแจ้ง ให้ทรงสมาทาน ให้ทรงอาจหาญ ให้ทรงร่าเริง โดยอาการ ๑๖ ประการ ดังแสดงมานี้แล.

[๒๒๗] คุณก่อนพราหมณ์ในยัญนั้น ไม่ต้องฆ่าโค แพะ แกะ ไก่ สุนัข และสัตว์นานาชนิด ไม่ต้องตัดต้นไม้มาทำเป็นหลักยัญ ไม่ต้องเกี่ยว หญ้าคามาเพื่อเบียดเบียนสัตว์อื่น ๆ แม้ชนเหล่าใดที่เป็นทาส เป็นคนใช้ เป็นกรรมกร ของพระเจ้ามหาวชิตรานั้น ชนเหล่านั้นก็ได้ถูกอาญาคุกคาม มิได้ถูกภัยคุกคาม มิได้มีหน้ำนอนด้วยน้ำตา ร้องไห้กระทำการงาน ที่จริงคนที่ปรารถนาจะกระทำจึงกระทำ ไม่ปรารถนา ก็ไม่ต้องกระทำ ปรารถนาจะกระทำการงานใด ก็กระทำการงานนั้น ไม่ปรารถนาจะกระทำการงานใด ไม่ต้องกระทำการงานนั้น และยัญนั้นได้สำเร็จแล้วด้วยลำพังเนยใส น้ำมัน เนยข้น นมต้ม น้ำผึ้ง น้ำอ้อย เท่านั้น.

[๒๒๘] คุณก่อนพราหมณ์ ลำดับนั้นแล พวกอนุยตกษัตริย์ซึ่งเป็นชาวนิกมและชาวชนบท พวกอำมาตย์ราชบริพาร ซึ่งเป็นชาวนิกมและชาวชนบท พวกพราหมณ์มหาศาล ซึ่งเป็นชาวนิกมและชาวชนบท พวกคฤหบดีผู้มั่งคั่ง ซึ่งเป็นชาวนิกมและชาวชนบท ต่างก็พากันนำทรัพย์มากมายมาเข้าไปเฝ้าพระเจ้ามหาวชิตราช กราบทูลว่า ขอเดชะ พวกข้าพระพุทธเจ้าได้นำทรัพย์มากมายนี้มาถวายเฉพาะพระองค์ ขอพระองค์จงทรงรับเกิดพระเจ้ามหาวชิตราชตรัสว่า อย่าเลยพ่อ แม้ทรัพย์เป็นอันมากนี้ของข้าพเจ้าก็ได้รวบรวมมาแล้วจากภณียากรที่เป็นธรรม ทรัพย์ที่ท่านนำมานั้น จงเป็นของพวกท่านเถิด ก็และท่านจงนำทรัพย์จากที่นี่เพิ่มไปอีก อนุยตกษัตริย์เป็นต้นเหล่านั้นถูกพระราชาปฏิเสธ ต่างพากันหลีกไป ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง คิดร่วมกันอย่างนี้ว่า การที่พวกเราจะรับทรัพย์เหล่านี้คืนไปบ้านของตน ๆ อีกนั้น ไม่เป็นการสมควรแก่พวกเราเลย พระเจ้ามหาวชิตราชกำลังทรงบูชามหายัญอยู่ เอาเถอะ พวกเรามาบูชายัญตามเสด็จพระองค์บ้าง.

[๒๒๕] คู่ก่อนพราหมณ์ ลำดับนั้นพวกอนุยตกษัตริย์ซึ่งเป็นชาวนิคมและชาวชนบท ได้เริ่มบำเพ็ญทานทางด้านบูรพาแห่งหลุมย์ญ พวกอำมาตย์ราชบริพาร ซึ่งเป็นชาวนิคมและชาวชนบท ได้เริ่มบำเพ็ญทานทางด้านทักษิณแห่งหลุมย์ญ. พวกพราหมณ์มหาศาลซึ่งเป็นชาวนิคมและชาวชนบท ได้เริ่มบำเพ็ญทานทางด้านปัจฉิมแห่งหลุมย์ญ พวกคฤหบดีผู้มั่งคั่ง ซึ่งเป็นชาวนิคมและชาวชนบท ได้เริ่มบำเพ็ญทานทางด้านอุดรแห่งหลุมย์ญ. คู่ก่อนพราหมณ์ แม้ในอัยญของอนุยตกษัตริย์ เป็นต้นแม่เหล่านั้ไม่ต้องฆ่าโค แพะ แกะ ไก่ สุนัข และสัตว์นานาชนิด ไม่ต้องตัดต้นไม้ม่าทำเป็นหลักอัยญ ไม่ต้องเกี่ยวหญ้าคามาเพื่อเบียดเบียนสัตว์อื่น. คนเหล่าใดที่เป็นทาสเป็นคนไ้ใช้ เป็นกรรมกร ของพวกอนุยตกษัตริย์ เป็นต้นเหล่านั้ แม้คนเหล่านั้ก็ได้ถูกอาชญาคุกคามมิได้ถูกภัยคุกคามมิได้มีหน้านองด้วยน้ำตา ร้องให้ทำการงาน. ที่จริง คนที่ปรารถนาจะกระทำจึงกระทำ ที่ไม่ปรารถนาก็ไม่ต้องกระทำ. ปรารถนาจะกระทำการทำงานใด ก็กระทำการงานนั้น ไม่ปรารถนาจะกระทำการทำงานใด ก็ไม่ต้องกระทำการงานนั้น. อัยญนั้นได้สำเร็จแล้ว ด้วยลำพังเนยใส น้ำมัน เนยขั้ นนมสั้ นน้ำผึ้ง น้ำอ้อย ถึงสุคติโลกสวรรค์ คู่ก่อนพราหมณ์ สมัยนั้นเรา ได้เป็นพราหมณ์ปุโรหิต ผู้อำนวยการบูชาอัยญของพระเจ้ามหาวชิตรราชนั้น.

นิตยทาน

[๒๓๐] พราหมณ์ถูกทันทะทูลถามว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ก็อัยญอย่างอื่นซึ่งใช้ทรัพย์น้อยกว่า มีการตระเตรียมน้อยกว่า และมีผลมากกว่า มีอานิสงส์มากกว่า กว่าอัยญสมบัติทั้ง ๓ ประการซึ่งมีบริวาร ๑๖ นี้มีอยู่หรือ. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คู่ก่อนพราหมณ์ มีอยู่ อัยญอย่างอื่นซึ่งใช้ทรัพย์น้อยกว่า มีการตระเตรียมน้อยกว่า และมีผลมากกว่า มีอานิสงส์มากกว่า กว่าอัยญสมบัติทั้ง ๓ ประการ ซึ่งมีบริวาร ๑๖ นี้.

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ก็ยัญซึ่งใช้ทรัพย์น้อยกว่า มีการตระเตรียม
น้อยกว่า และมีผลมากกว่า มีอานิสงส์มากกว่า กว่ายัญสมบัติทั้ง ๓
ประการ ซึ่งมีบริวาร ๑๖ นี้เป็นไฉน. คุณก่อนพราหมณ์ นิตยทาน อันเป็น
อนุกุลยัญอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่บุคคลถวายเจาะจงพวกบรรพชิตผู้มีศีล ก็
ยัญนี้แล เป็นยัญซึ่งใช้ทรัพย์น้อยกว่า มีการตระเตรียมน้อยกว่า และมีผล
มากกว่า มีอานิสงส์มากกว่า กว่ายัญสมบัติทั้ง ๓ ประการ ซึ่งมีบริวาร
๑๖ นี้. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ อะไรเป็นเหตุ อะไรเป็นปัจจัยให้
นิตยทานอันเป็นอนุกุลยัญนั้นซึ่งใช้ทรัพย์น้อยกว่า มีการตระเตรียมน้อยกว่า
และมีผลมากกว่า มีอานิสงส์มากกว่า กว่ายัญสมบัติทั้ง ๓ ประการ ซึ่งมี
บริวาร ๑๖ นี้. คุณก่อน พราหมณ์ พระอรหันต์ก็ดี ท่านที่บรรลอรหัตมรรคก็ดี
ยอมไม่เข้าไปสู่ยัญเช่นนั้น ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะในยัญนั้นปรากฏว่า
มีการประหารด้วยท่อนไม้บ้าง จับไสคอกันบ้าง ฉะนั้น พระอรหันต์ก็ดี
ท่านที่บรรลอรหัตมรรคก็ดี ยอมไม่เข้าไปสู่ยัญเช่นนั้น คุณก่อนพราหมณ์
ส่วนนิตยทานอันเป็นอนุกุลยัญอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่บุคคลถวายเจาะจงพวก
บรรพชิตผู้มีศีล พระอรหันต์ก็ดี ท่านที่บรรลอรหัตมรรคก็ดี ยอมเข้าไปสู่
ยัญเช่นนั้นโดยแท้ ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะในยัญนั้น ไม่ปรากฏว่ามีการ
ประหารด้วยท่อนไม้ การจับไสคอกันเลย ฉะนั้น พระอรหันต์ก็ดี ท่านที่
บรรลอรหัตมรรคก็ดี ยอมเข้าไปสู่ยัญเช่นนั้น คุณก่อนพราหมณ์ นี้แลเป็นเหตุ
เป็นปัจจัยให้นิตยทานอันเป็นอนุกุลยัญนั้น ซึ่งใช้ทรัพย์น้อยกว่า มีการ
ตระเตรียมน้อยกว่า และมีผลมากกว่า มีอานิสงส์มากกว่า กว่ายัญสมบัติ
ทั้ง ๓ ประการ ซึ่งมีบริวาร ๑๖ นี้.

การสร้างวิหารเพื่อพระสงฆ์ผู้มาแต่ ๔ ทิศ

[๒๓๒] ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ก็ยัญอย่างอื่นซึ่งใช้ทรัพย์น้อยกว่า มีการเตรียมน้อยกว่า มีผลมากกว่า และมีอานิสงส์มากกว่า กว่ายัญสมบัติทั้ง ๓ ประการ ซึ่งมีบริวาร ๑๖ นี้ และกว่านิคยทานอันเป็นอนุกุลยัญนี้ ยังมีอยู่หรือ. คุณก่อนพราหมณ์ ยัญอย่างอื่นซึ่งใช้ทรัพย์น้อยกว่านี้ มีการเตรียมน้อยกว่า มีผลมากกว่า และมีอานิสงส์มากกว่า กว่ายัญสมบัติทั้ง ๓ ประการ ซึ่งมีบริวาร ๑๖ นี้ และกว่านิคยทานอันเป็นอนุกุลยัญนี้มีอยู่. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ก็ยัญนั้นเป็นไหน. คุณก่อนพราหมณ์ ยัญของบุคคลที่สร้างวิหาร อุทิศแก่พระสงฆ์ผู้มาแต่ ๔ ทิศ นี้แหละเป็นยัญซึ่งใช้ทรัพย์น้อยกว่า มีการเตรียมน้อยกว่า มีผลมากกว่า และมีอานิสงส์มากกว่า กว่ายัญสมบัติทั้ง ๓ ประการ ซึ่งมีบริวาร ๑๖ นี้ และกว่านิคยทานอันเป็นอนุกุลยัญนี้.

สรณคมน์

[๒๓๓] ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ก็ยัญอย่างอื่นซึ่งใช้ทรัพย์น้อยกว่า มีการเตรียมน้อยกว่า มีผลมากกว่า และมีอานิสงส์มากกว่า กว่ายัญสมบัติทั้ง ๓ ประการ ซึ่งมีบริวาร ๑๖ นี้ กว่านิคยทานอันเป็นอนุกุลยัญ และกว่าวิหารทานนี้ ยังมีอยู่หรือ. มีอยู่ พราหมณ์. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ก็ยัญนั้นเป็นไหน. คุณก่อนพราหมณ์ ยัญของบุคคลผู้มีจิตเลื่อมใส ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ คุณก่อนพราหมณ์ นี้แหละเป็นยัญซึ่งใช้ทรัพย์น้อยกว่า มีการเตรียมน้อยกว่า มีผลมากกว่า และมีอานิสงส์มากกว่า กว่ายัญสมบัติทั้ง ๓ ประการ ซึ่งมีบริวาร ๑๖ นี้ กว่านิคยทานอันเป็นอนุกุลยัญและกว่าวิหารทานนี้.

การสมาทานศีล ๕

[๒๓๔] ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ก็ยัญอย่างอื่นซึ่งใช้ทรัพย์น้อยกว่า มีการตระเตรียมน้อยกว่า มีผลมากกว่า และมีอานิสงส์มากกว่า กว่ายัญสมบัติทั้ง ๓ ประการ ซึ่งมีบริวาร ๑๖ นี้ กว่ำนิตยทานอันเป็นอนุกุลยัญ กว่่าวิหารทานและกว่าสรัณคมน์เหล่านี้ ยังมีอยู่หรือ. มีอยู่ พราหมณ์. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ก็ยัญนั้นเป็นไฉน. คู่ก่อนพราหมณ์ การที่บุคคลเป็นผู้มีจิตเลื่อมใส สมาทานสิกขาบททั้งหลาย คืองดเว้นจากปาณาติบาต งดเว้นจากอกุศลนาทาน งดเว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร งดเว้นจากมุสาวาท งดเว้นจากการค้ำน้ำเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท คู่ก่อนพราหมณ์ นี้แหละเป็นยัญซึ่งใช้ทรัพย์น้อยกว่า มีการตระเตรียมน้อยกว่า มีผลมากกว่า และมีอานิสงส์มากกว่า กว่ายัญสมบัติ ๓ ประการ ซึ่งมีบริวาร ๑๖ นี้ กว่ำนิตยทานอันเป็นอนุกุลยัญ กว่่าวิหารทาน และกว่าสรัณคมน์นี้.

[๒๓๕] ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ก็ยัญอย่างอื่นซึ่งใช้ทรัพย์น้อยกว่า มีการตระเตรียมน้อยกว่า มีผลมากกว่า และมีอานิสงส์มากกว่า กว่ายัญสมบัติ ๓ ประการ มีบริวาร ๑๖ นี้ กว่ำนิตยทานอันเป็นอนุกุลยัญ กว่่าวิหารทาน กว่าสรัณคมน์ และกว่าสิกขาบทเหล่านี้ ยังมีอยู่หรือ. มีอยู่ พราหมณ์. ยัญอย่างอื่นซึ่งใช้ทรัพย์น้อยกว่า มีการตระเตรียมน้อยกว่า มีผลมากกว่า และมีอานิสงส์มากกว่า กว่ายัญสมบัติทั้ง ๓ ประการ ซึ่งมีบริวาร ๑๖ นี้ กว่ำนิตยทานอันเป็นอนุกุลยัญ กว่่าวิหารทาน กว่าสรัณคมน์ และกว่าสิกขาบทเหล่านี้. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ยัญอย่างอื่นซึ่งใช้ทรัพย์

น้อยกว่า มีการเตรียมน้อยกว่า มีผลมากกว่า และมีอานิสงส์มากกว่า
กว่ายัญสมบัติ ๓ ประการ ซึ่งมีบริวาร ๑๖ นี้ กวานิตยทานอันเป็นอนุภู
ยัญ กวาวิหารทาน กวาสรณคมน์ และกวาสึกขาบทเหล่านี้เป็นใจน.
คูก่อนพราหมณ์ พระตถาคต เสด็จอุบัติขึ้นในโลกนี้ เป็นพระอรหันต์
ตรัสรู้เองโดยชอบ ฯ ล ฯ [ฟังคูพิศดารในสามัญญผลสูตร] ฯ ล ฯ คูก่อน
พราหมณ์ ภิกษุถึงพร้อมด้วยศีล ด้วยประการนี้แล. ภิกษุเข้าถึงปฐมฌาน
อยู่. คูก่อนพราหมณ์ ยัญนี้แล ใช้ทรัพย์น้อยกว่า มีการเตรียมน้อยกว่า
มีผลมากกว่า และมีอานิสงส์มากกว่า ยัญทั้งหลายข้างต้น. ทุตติยฌาน.
ตติยฌาน. เธอเข้าถึงจตุตถฌานอยู่. คูก่อนพราหมณ์ ยัญแม่นี้แล ใช้
ทรัพย์น้อยกว่า มีการเตรียมน้อยกว่า มีผลมากกว่า และมีอานิสงส์
มากกว่า กวาัยัญทั้งหลายข้างต้น. เธอย่อมโน้มโน้มจิตไป เพื่อญาณ-
ทัสนะ ย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำ
เสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี. คูก่อนพราหมณ์ ยัญนี้แล
ใช้ทรัพย์น้อยกว่า มีการเตรียมน้อยกว่า มีผลมากกว่า และมีอานิสงส์
มากกว่า ว่าัยัญก่อนๆ คูก่อนพราหมณ์ ยัญสมบัติอื่นที่ดีกว่า หรือประณีต
กว่า กวาัยัญสมบัตินี้ไม่มี.

กฎทัณฑพราหมณ์แสดงตนเป็นอุบาสก

[๒๓๖] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสพระธรรมเทศนาอย่างนี้แล้ว
กฎทัณฑพราหมณ์ได้กราบทูลคำนี้กะพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตม
ผู้เจริญ ภายิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภายิต
ของพระองค์แจ่มแจ้งนัก เปรียบเหมือนหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด

บอกทางแก่คนหลงทาง หรือส่องประทีปในที่มืดด้วยคิดว่า ผู้มีจักขุจักเห็น
รูป ดังนี้ ฉันทิ พระโคตมผู้เจริญทรงประกาศพระธรรม โดยอเนกปริยาย
ฉันทินั้นเหมือนกัน ข้าพระองค์นี้ขอถึงพระโคตมผู้เจริญ ทั้งพระธรรมและ
พระสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระโคตมผู้เจริญจงทรงจำข้าพระองค์ว่า เป็น
อุบาสกผู้ถึงสรณะอย่างมอภายถวายเป็นชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ข้าแต่
พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์นี้ ได้ปล่อยโคผู้ ๓๐๐ ตัว ลูกโคผู้ ๓๐๐ ตัว
ลูกโคเมีย ๓๐๐ ตัว แพะ ๓๐๐ ตัว แกะ ๓๐๐ ตัว ได้ให้ชีวิตแก่สัตว์
เหล่านั้น ขอสัตว์เหล่านั้นจงได้กินหญ้าเขียวสด จงได้ดื่มน้ำเย็น ขอลมที่
เย็นจงพัดถูกสัตว์เหล่านั้นเถิด.

กฏทัณฑพราหมณ์บรรลुโศดาปัตติผล

[๒๓๗] ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสอนุพุทพิกถาแก่
กฏทัณฑพราหมณ์ คือทรงประกาศทานกถา สีลกถา สักคกถา โทษของ
กามที่ต่ำช้า เศร้าหมอง และอนิสงส์การออกจากกาม เมื่อทรงทราบว่
กฏทัณฑพราหมณ์ มีจิตควร มีจิตอ่อน มีจิตปราศจากนิวรณ์ มีจิตร่าเริง
มีจิตผ่องใสแล้ว จึงทรงประกาศ พระธรรมเทศนา ที่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย
ทรงยกขึ้นแสดงด้วยพระองค์เอง คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค โปรค
กฏทัณฑพราหมณ์ เปรียบเหมือนผ้าที่สะอาด ปราศจากสีดำ ควรรับน้ำ
ย้อมได้เป็นอย่างดี ฉันทิ กฏทัณฑพราหมณ์ฉันทินั้น ได้ดวงตาเห็นธรรม
อันปราศจากธุลี ปราศจากมลทินว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา
สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา ฉันทินั้นนั่นเอง. ลำดับนั้น กฏ-
ทัณฑพราหมณ์เห็นธรรมแล้ว บรรลุธรรมแล้ว รู้ธรรมแล้ว หยั่งทราบถึงธรรม

ทั่วถึงแล้ว ข้ามพ้นความสงสัย ปราศจากความเคลือบแคลง ถึงความแก้แ้ว-
กล้า ไม่ต้องเชื่อผู้อื่นในคำสอนของพระศาสดา ได้กราบทูลกะพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าว่า ขอพระโคตมผู้เจริญกับพระภิกษุสงฆ์จงทรงรับภัตตาหารของ
ข้าพระองค์ในวันพรุ่งนี้. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับนิมนต์โดยคุณิภาพ.
เมื่อภูทันทพรหมณ์ทราบว่ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับนิมนต์แล้ว จึงลุก
จากที่นั่งถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า กระทำประทักษิณหลีกไป.

[๒๓๘] ครั้งนั้น พอถึงเวลารุ่งเช้า ภูทันทพรหมณ์ได้สั่งให้
คนแต่งของเคี้ยวและของนึ่งอย่างประณีตในสถานทีบูชัชฌ์ของตน แล้ว
ให้คนไปกราบทูลเวลาเสด็จแก่พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ
ถึงเวลาแล้ว ภัตตาหารเสร็จแล้ว. ลำดับนั้นเป็นเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงนุ่งแล้ว ทรงถือบาตร และจีวร พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ เสด็จไปสู่
สถานทีบูชัชฌ์ ของภูทันทพรหมณ์ ครั้นเสด็จไปถึงแล้วประทับนั่งบน
อาสนะทีเขาปูไว้แล้ว. ลำดับนั้นแลภูทันทพรหมณ์ ได้อังคาสพระภิกษุ-
สงฆ์ มีพระพุทธรเจ้าเป็นประมุข ให้อิมหน้าเพียงพอ ด้วยของขบเคี้ยวและ
ของนึ่งอันประณีต ด้วยมือของตนเอง. เมื่อทราบว่ พระผู้มีพระภาคเจ้า
เสวยเสร็จแล้ว ทรงลดพระหัตถ์ลงจากบาตรแล้ว จึงได้ถือเอาอาสนะทีค้ำ
แห่งหนึ่งนึ่ง ณ ทีควรส่วนข้างหนึ่ง. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงยังภูท-
ันทพรหมณ์ ผู้นั้น ณ ทีควร ส่วนข้างหนึ่งนั้นแล ให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน
ให้อาจหาญ ให้ร่าเริง ด้วยธรรมิกถาแล้ว เสด็จลุกจากอาสนะหลีกไป.

จบภูทันทสูตรที่ ๕

อรรถกถาอุกฤษฏสูต

อุกฤษฏสูตมีบทเริ่มต้นว่า เอวมเม สุตฺ ๑ เป ๑ มกเชสูติ อุกฤษฏสูตสูติ.

ในอุกฤษฏสูตนั้นมีการพรรณนาตามลำดับบท ดังต่อไปนี้.

บทว่า ในมคชนบท ความว่า ราชกุมารทั้งหลาย ผู้มีปกคิอยู่ในชนบท มีชื่อว่า มคชะ ชนบทแม้ชนบทเดียวอันเป็นที่อยู่ของราชกุมารเหล่านั้น ท่านเรียกว่า มคชา ด้วยศัพท์ที่เพิ่มเข้ามา. ในชนบท ในแคว้นมคชนั้น. เบื้องหน้าแต่จะไป มีนัยดังกล่าวแล้ว ในสูตทั้งสองเบื้องต้นนั้นแหละ. สวานอัมพลัญญิกา ก็เช่นเดียวกับที่กล่าวแล้วในพรหมชาลสูต. คำว่า อุกฤษฏสูต เป็นชื่อของพราหมณ์นั้น.

บทว่า เตรียมการ คือ จัดแจง. บทว่า วจฺจนตรสถานิ คือ ลูกโคผู้หลายร้อย. เพาะตัวเล็ก ๆ ท่านเรียกว่า อูรีพะชะ. สัตว์เท่านั้น มีมาในพระบาลีเพียงแค่นี้เท่านั้น. แต่เนื้อและนกเป็นอันมากอย่างละ ๙๐๐ แม้มิได้มีมาในพระบาลี ก็พึงทราบว่าเป็นประมวลเข้ามาด้วยเหมือนกัน. ได้ทราบว่าอุกฤษฏสูตพราหมณ์ นั้นมีประสงค์จะบูชาญญอย่างละ ๙๐๐ ทุกอย่าง. บทว่า อุกฤษฏสูตสูตสูตสูตสูต คือ อุกฤษฏสูตสูตสูตสูต กล่าวคือ หลักัญญเพื่อต้องการจะผูกวางไว้. บทว่า พักอยู่ คือ พวกพราหมณ์ทั้งหลายพักอยู่เพื่อต้องการบริโภคของที่เขาให้เป็นทาน. บทว่า สามอย่าง ความว่า การตั้งไว้ คือ การแต่งตั้ง ท่านเรียกว่า วิธ ในคำนี้. บทว่า มีบริวาร ๑๖ คือ มีบริวาร ๑๖

พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงแสดงบุรพจริตที่ภพปกปิดไว้เหมือนคนขุดขุมทรัพย์ที่ฝังอยู่ในดิน แล้วกระทำให้เป็นกองไว้ต่อหน้า จึงตรัสพระคำรัสนี้ว่า **เรื่องนั้นเคยมีมาแล้ว** ดังนี้. บทว่า **มีพระนามว่า มหาวิชิตะ** ความว่า ได้ยินว่า พระราชานั้นทรงชำนะปฐพีมณฑล ซึ่งมีทะเลเป็นที่สุด เพราะเหตุนี้ พระองค์จึงทรงถึงความนับว่า **มหาวิชิตราช** เพราะปฐพีมณฑล ที่พระองค์ทรงชำนะแล้วใหญ่.

ในบทว่า **มั่งคั่ง** เป็นต้น ความว่า ใครก็ตาม เป็นคนมั่งคั่งด้วยทรัพย์สมบัติอันเป็นของตน. แต่พระเจ้ามหาวิชิตราชนี้ หาเป็นผู้มั่งคั่งอย่างเดียวกันเท่านั้นไม่ พระองค์ยังเป็นผู้ชื่อว่า มีทรัพย์มาก คือ ถึงพร้อมด้วยทรัพย์มากมาย คือ นับไม่ถ้วน. ชื่อว่า **มีโภคสมบัติมาก** เพราะมีโภคสมบัติมากมาย คือยิ่งใหญ่ด้วยอำนาจแห่งกามคุณห้า. ชื่อว่า **มีทองและเงินมากมาย** เพราะความที่ทองและเงินเป็นแห่ง ๆ และด้วยอำนาจเป็นมาสกทองคำและมาสกเงิน เป็นต้น. อธิบายว่า ถึงพร้อมด้วยทองและเงิน นับด้วยโกฏิเป็นอันมาก.

บทว่า **ความปลื้มใจ** คือความยินดี. เครื่องอุปกรณ์แห่งความปลื้มใจ ชื่อ **วิตถุปกรณ์** ความว่า เหตุแห่งความยินดี. ผู้ชื่อว่า **มีเครื่องอุปกรณ์แห่งความปลื้มใจมากมาย** เพราะเขาเครื่องอุปกรณ์แห่งความปลื้มใจมากมายหลายประเภท เป็นต้นว่า เครื่องประดับนานาชนิดและภาชนะทองเงิน เป็นต้น. ผู้ชื่อว่า **มีทรัพย์และข้าวเปลือกมากมาย** เพราะทรัพย์กล่าวคือแก้ว ๗ ประการที่ฝังเก็บไว้ และข้าวเปลือกอันรวมตลอดถึงบุพพชาติและอปรณชาติทั้งปวงมีมากมาย. อีกนัยหนึ่ง. บทนี้ท่านกล่าวไว้ด้วยอำนาจการ

ให้และการรับทรัพย์สินทุกวัน ของเขา ด้วยอำนาจทรัพย์ และข้าวเปลือกที่ แลกเปลี่ยนกัน.

บพว่า มีห้องพระคลังและนางเต็มบริบูรณ์ ความว่า คลังที่ เก็บสิ่งของ ท่านเรียกว่า คลัง อธิบายว่า มีคลังเต็มบริบูรณ์ด้วยทรัพย์ที่ฝัง เก็บไว้ มีนางเต็มบริบูรณ์ด้วยข้าวเปลือก. อีกนัยหนึ่ง. คลังมี ๔ อย่างคือ ช้าง ม้า รถ ทหารราบ. นางมี ๓ อย่างคือ นางเก็บทรัพย์ นางเก็บ ช้างเปลือก นางเก็บผ้า. ทุกสิ่งทุกอย่างแม้ทั้งหมดนั้น ของเขาบริบูรณ์ เพราะฉะนั้น เขาจึงชื่อว่า มีห้องพระคลังและนางเต็มบริบูรณ์.

บพว่า ได้เกิดขึ้น คือ เกิดขึ้นแล้ว. ได้ยินว่า ในวันหนึ่ง พระ ราชานี้เสด็จออกไปเที่ยวตรวจดูรัตนะ. พระองค์ตรัสถามผู้รักษาคคลังเก็บสิ่ง ของว่า แน่ะพ่อ ทรัพย์มากมายอย่างนี้ ใครเก็บสะสมมา. ภัณฑาคาริก ทูลว่าพระราชบิดาและพระเจ้าปู่เป็นต้น ของพระองค์สะสมมา ตลอดชั่ว ๗ ตระกูล. พระราชาตรัสถามว่า ก็ชนเหล่านั้นสะสมทรัพย์นี้ไว้แล้ว ไปที่ ไหนกัน. ภัณฑาคาริกทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ ชนเหล่านั้นทั้งหมดทีเดียว ไปสู่อำนาจของความตาย. พระราชาตรัสถามว่า พวกเขาไม่ถือเอาทรัพย์ของ ตนไปด้วยหรือ. ภัณฑาคาริกทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ พระองค์ตรัสอะไร พวกเขาต้องละทิ้งทรัพย์นั้นไปโดยแท้ ถือเอาไปไม่ได้. ลำดับนั้น พระราชา เสด็จกลับมาแล้ว ประทับนั่งในห้องอันมีสิริ ทรงดำริว่า เราครอบครองโภค- สมบัติมากมายดังนี้เป็นต้น. เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวได้ว่า ได้เกิดปริวิตก ทางใจอย่างนี้ ดังนี้.

บพว่า ตรัสเรียกพราหมณ์ ถามว่า เพราะเหตุไร จึงตรัสเรียกมา. ได้ยินว่า พระราชานี้ทรงดำริอย่างนี้ว่า ธรรมดาคนที่จะให้ท่าน ได้ปรึกษา กับบัณฑิตสักคนหนึ่งก่อนแล้วให้ จึงจะควร เพราะกรรมที่มีได้ปรึกษา

กระทำลงไป ย่อมทำความเดือดร้อนในภายหลัง ดังนี้ เพราะเหตุนี้
พระองค์จึงตรัสเรียกมา.

ลำดับนั้น พรหมณ์คิดว่า พระราชานี้มีพระราชประสงค์จะถวาย
มหาทาน และในชนบทของพระองค์ยังมีโจรมากมาย โจรเหล่านั้นก็ยังไม่
สงบ เมื่อพระองค์ถวายทานอยู่ บ้านเรือนของเหล่าชนผู้นำเครื่องสัมภาระ
แห่งทานมี นมสด นมสั้ม และ ข้าวสาร เป็นต้นมา ย่อมไม่มีคนเฝ้า
โจรเหล่านั้นก็จักปล้น ชนบทก็จะเคลื่อนกล่นไปด้วยโจรภัย ที่นั่น ทานของ
พระราชาจักไม่ดำเนินไปได้นาน แม้พระทัยของพระองค์ก็จักไม่แน่วแน่
เอาเถอะ เราจะให้พระองค์ทรงเข้าพระทัยเนื้อความนี้ ดังนี้. ลำดับนั้น
เขาเมื่อจะยังพระองค์ให้ทรงเข้าพระทัยเนื้อความนั้น จึงกล่าวคำว่า **ชนบท**
ของพระราชาผู้เจริญ เป็นต้น. ในบทเหล่านั้น บทว่า **มีเสี้ยนหนาม**
คือ ยังมีเสี้ยนหนามด้วยเสี้ยนหนามคือ. โจร. บทว่า **ปณฺรทฺทฺหา** แปลว่า
การปล้นในทางเปลี่ยว ความว่า การฆ่ากันในทางเปลี่ยว. บทว่า **พฺิงเป็นผู้**
กระทำกิจที่ไม่ควรทำ ความว่า พึ่งเป็นผู้กระทำกิจที่ไม่พึงกระทำ คือ พึ่ง
เป็นผู้ประพฤตินี้ไม่เป็นธรรม. บทว่า **ทฺุสฺสุชิตฺ** แปลว่า เสี้ยนหนามคือโจร.
บทว่า **ด้วยการฆ่า** คือ ด้วยการให้ตาย หรือ ด้วยการทุบ. บทว่า **ด้วยการ**
จงจำ คือ ด้วยการจงจำมีการจงจำด้วยชื่อ เป็นต้น. บทว่า **ด้วยการปรับ-**
โทษ คือ ด้วยการเสียทรัพย์. อธิบายว่า **ด้วยอาชญาเป็นไปอย่างนี้ว่า**
พวกท่านจงเรียกเอา ๑๐๐ จงเรียกเอา ๑,๐๐๐. บทว่า **ด้วยการตำหนิโทษ** คือ
ด้วยให้ได้รับการตำหนิโทษ กระทำโทษ เป็นต้นอย่างนี้ คือ ทำให้มี ๕
แกละ โคนหัวให้โล้น เอมูลโครดและจงจำด้วยคาที่ค่อ. บทว่า **ด้วยการ**
เนรเทศ คือ ด้วยการขับออกจากแคว้นแคว้น. บทว่า **จักปราบปราม** คือ

เราจักกำจัดให้หมดไปโดยชอบ คือ โดยเหตุ โดยนัย โดยการฉ้อฉลอันควร.
บทว่า **ที่เหลือจากกำจัดแล้ว** คือ ที่เหลือจากตายแล้ว.

บทว่า **ขยันขันแข็ง** คือ กระทำความอุตสาหะ. บทว่า **จงเพิ่มให้**
ความว่า เมื่อสิ่งที่พระราชทานแล้วไม่เพียงพอ โปรดพระราชทานพืชภัต
และสิ่งของที่เป็นเครื่องมือในการกสิกรรม แม้อย่างอื่นทุกอย่างอีก. บทว่า
จงเพิ่มให้ซึ่งต้นทุน ความว่า ขอพระองค์จงพระราชทานสิ่งของต้นทุน
ด้วยอำนาจตัดขาดเงินต้นไปเลย ไม่ต้องทำพยานหลักฐาน ไม่ต้องลงบัญชี.
คำว่า **ต้นทุน** นี้ เป็นชื่อของสิ่งของอันเป็นทุนเดิม. เหมือนดังที่พระผู้มี
พระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า

**คนมีปัญญา มีวิจารณ์ญาณ ย่อมตั้งตัวไว้ด้วยทรัพย์ อันเป็นต้นทุน
แม้เพียงเล็กน้อย เหมือนคนเริ่มก่อไฟกองน้อยก่อน ฉะนั้น ดังนี้.**

บทว่า **เบียดเบียนรายวันและค่าจ้าง** คือ ค่าอาหารประจำวัน และ
ทรัพย์สินมีเงินมาก เป็นต้น. ความว่า จงพระราชทานพร้อมกับพระ-
ราชทาน ฐานันดร บ้านและนิคม เป็นต้น โดยสมควรแก่ตระกูล การงาน
และความกล้าหาญของเขา ๆ. บทว่า **ผู้ชวนช่วยในการงานของตน** คือ
เป็นผู้เพียรกระทำ ได้แก่ ไฟใจกระทำ ในการงานของตน มีกสิกรรมและ
พาณิชย์กรรม เป็นต้น. บทว่า **กอง** คือ กองแห่งทรัพย์และข้าวเปลือก.
บทว่า **ตั้งอยู่ในความเกษม** คือ ดำรงอยู่ด้วยความปลอดโปร่ง คือ ไม่มีภัย.
บทว่า **ไม่มีเสี้ยนหนาม** คือ เว้นจากเสี้ยนหนามคือโจร. บทว่า **โมทนา
โมทมานา** แปลว่า ต่างชื่นชมยินดีต่อกัน. อีกประการหนึ่ง คำนี้นี้แหละ
เป็นพระบาลี. อธิบายว่า ต่างมีจิตพลอยยินดีซึ่งกันและกัน. บทว่า **ไม่ต้อง
ปิดประตูเรือน** ความว่า เพราะไม่มีพวกโจร จึงไม่ต้องปิดประตูเรือน
เปิดประตูเรือนไว้ได้.

บทว่า **ได้ตรัสพระดำรัส**นี้ คือ พระเจ้ามหาวชิตราชทรงทราบความที่บ้านเมืองมั่งคั่ง และเจริญโดยอาการทั้งปวงแล้ว จึงได้ตรัสพระดำรัสนี้. บทว่า **เตนหิ ภว ราชา** ความว่า ได้ยินว่า พราหมณ์คิดว่า พระราชานี้ เกิดพระอุตสาหะยิ่งนัก ที่จะถวายมหาทาน แต่ถ้า พระองค์ไม่ทรงปรีกษาเหล่ากษัตริย์ประเทศราชเป็นต้นแล้วถวาย กษัตริย์ประเทศราชเป็นต้นเหล่านั้นของพระองค์ จักน้อยพระทัย เราจักกระทำโดยประการที่จะมิให้กษัตริย์เหล่านั้นน้อยพระทัยได้ ณ บัดนี้ ดังนี้ เพราะฉะนั้น เขาจึงกราบทูลว่า ถ้ากระนั้น พระราชา ดังนี้ เป็นต้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ขวานิกม** คือผู้ที่อาศัยอยู่ในนิคม. บทว่า **ชาวชนบท** คือ ผู้อาศัยอยู่ในชนบท. บทว่า **จงทรงปรีกษา** คือ จงทรงหารือ ได้แก่ จงทรงบอกกล่าวให้ทราบ. บทว่า **ยัม มม อสุส** คือ การร่วมมือของพวกท่าน พึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่เรา. บทว่า **อมจจา** แปลว่า สหายผู้สนิท. บทว่า **ปารีสชชา** คือ ผู้ที่เป็นลูกน้อยที่เหลือ. บทว่า **ยชตัม ภว ราชา** แปลว่า ขอเดชะ ขอพระราชাজทรงบูชาัญญเถิด. ได้ยินว่า ชนเหล่านั้นยินดีว่า พระราชานี้ไม่ทรงข่มขืนถวายทาน ด้วยคิดว่าเราเป็นใหญ่ ยังทรงเรียกพวกเรามาปรีกษา นำอัสจรรยจริง พระองค์ทรงกระทำดีแล้ว ดังนี้ จึงได้กล่าวอย่างนั้น. แต่เมื่อพวกเขาได้รับเชิญมา พวกเขาก็ไม่พึงมาแม้เพื่อจะดูที่บูชาัญญ ของพระราชนั้น. บทว่า **ข้าแต่มหाराช เป็นกาลควรแล้วที่จะบูชาัญญ** ความว่า พวกเขาเมื่อจะแสดงว่า ก็เมื่อไทยธรรมไม่มี ถึงในเวลาแก่แล้ว ก็ไม่สามารถที่จะให้ท่านเห็นปานนี้ได้ แต่ท่านรุ่มรวย และยังหนุ่มแน่น เพราะเหตุนั้น จึงเป็นกาลสมควรที่จะบูชาัญญของท่านแล้ว ดังนี้ จึงได้กล่าวขึ้น. บทว่า **ชนผู้ที่เห็นชอบ** คือ ฝ่ายที่

เห็นด้วย อธิบายว่า ผู้ให้ความยินยอม. บทว่า เป็นบริวาร คือ เป็นบริวาร.
แต่ในคำนี้ว่า รถมีสถและเครื่องประดับ มีฉานเป็นเพลา มีความเพียร
เป็นลือ ดังนี้ เครื่องประดับท่าน เรียกว่า บริวาร.

บทว่า ด้วยองค์ ๘ คือ ด้วยองค์ ๘ มี อุภโตสุชาติ เป็นต้น.

บทว่า ด้วยพระยศ คือ ด้วยความเป็นผู้สามารถที่จะลงอาญาได้. บทว่า
มีศรัทธา คือ เชื่อว่า ผลของท่านมีอยู่. บทว่า เป็นผู้ให้ คือเป็นผู้กล้าหาญ
ในการให้. อธิบายว่า มิใช่ดำรงอยู่แต่เพียงมีศรัทธาท่านั้น แต่สามารถ
ที่จะสละด้วย. บทว่า เป็นนายของท่าน คือ เป็นนายของท่านที่ตนให้
ไม่เป็นทาส ไม่เป็นสหาย. อธิบายว่า

ก็ผู้ใดบริโภคของอร่อยด้วยตนเอง ให้ของไม่อร่อยแก่ผู้อื่น ผู้นั้น
จัดว่าเป็นทาสแห่งไทยธรรมกล่าวคือท่านให้ ผู้ใดบริโภคสิ่งใด
ด้วยตนเองก็ให้สิ่งนั้นนั้นแหละ ผู้นั้นจัดเป็นสหายให้ ส่วนผู้
ใดตนเองก็ยังชีพด้วยอาหารตามมีตามเกิด แต่ให้ของอร่อยแก่ผู้อื่น
ผู้นั้นจัดว่าเป็นนาย คือ เป็นเจ้าของผู้ยิ่งใหญ่ให้ พระเจ้ามหา
วิจิตรราชนี้ ทรงเป็นเช่นนั้น ดังนี้.

ในบทนี้ว่า แก่สมณพราหมณ์ คนกำพร้า คนเดินทาง วณิพก
และยาก ความว่า ผู้มีบาปอันสงบแล้ว ชื่อว่า สมณะ. ผู้มีบาปอันลอย
แล้ว ชื่อว่า พราหมณ์. ผู้เฉลียวใจ คือคนที่ยากจน ชื่อว่า คนกำพร้า. บทว่า
อทฐิกา แปลว่า ผู้เดินทางไกล. ชนเหล่าใด เทียวสรรเสริญคุณแห่งท่าน
โดยนัยเป็นต้นว่า ท่านผู้เจริญ ผู้ให้ท่านนำปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ
ไม่มีโทษ ตามกาลอันควร ทำจิตให้เลื่อมใสแล้ว จงไปสู่พรหมโลก ดังนี้
ชนเหล่านั้น ชื่อว่า วณิพก. ชนเหล่าใดกล่าวคำเป็นต้นว่า ขอท่านจงให้สัก

พายมือหนึ่งเถิด ขอท่านจงให้สักขันหนึ่งเถิด เทียวขอเขาไป ชนเหล่านั้น
ชื่อว่า ยาจก. บทว่า เป็นคูปอบที่ลงดื่ม คือ คูปอบน้ำ. อธิบายว่า เป็นคูป
สระโบกขรณี ที่เขาขุดไว้ที่ทางใหญ่ ๔ แพร่ง เป็นที่บริโภครทั่วไปของคน
ทั้งปวง. ในบทว่า แห่ง ข้อที่ทรงศึกษาแล้ว นี้คือ ข้อที่ทรงศึกษาแล้ว
นั่นแหละชื่อว่า ทรงศึกษาแล้ว.

ในบทว่า สามารถที่จะทรงคิดอรรถอันเป็นอดีต อนาคต และ
ปัจจุบันได้ พึงทราบใจความว่า พระองค์เมื่อทรงคิดได้อย่างนี้ว่า เพราะ
เหตุที่เราได้ทำบุญไว้ในอดีตนั่นเอง เราจึงมีสมบัติดังนี้ ชื่อว่าเป็นผู้ทรง
สามารถคิดอรรถอันเป็นอดีต. เมื่อทรงคิดได้ว่า เราทำบุญในบัดนี้ นี้แหละ
สามารถที่จะได้รับสมบัติในอนาคต ดังนี้ ชื่อว่าเป็นผู้ทรงสามารถคิดอรรถ
อันเป็นอนาคต. เมื่อทรงคิดได้ว่า ชื่อว่า กรรมอันเป็นบุญนี้เป็นอาณัติกรรม
ของสัตบุรุษ แม้โภกทรัพย์ของเราก็มีอยู่ ทั้งจิตคิดจะให้ก็มีอยู่ เอาละ
เราจะทำบุญ ดังนี้ ชื่อว่าเป็นผู้ทรงสามารถคิดอรรถอันเป็นปัจจุบัน ดังนี้.

บทว่า องค์เหล่านี้ ด้วยประการฉะนี้ คือ องค์เหล่านี้ตามที่กล่าว
มาแล้ว ด้วยประการฉะนี้. ได้ยินว่า มหาชนจากทิศทั้งปวงย่อมเข้าไปหา
ทานของบุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยองค์ทั้ง ๘ เหล่านี้. บางคนคิดเห็นเหตุเป็นต้น
อย่างนี้ว่า ผู้นี้เกิดไม่ดีแล้ว จักให้ทานไปนานสักเท่าไร บัดนี้เอง เขาก็
เดือดร้อนแล้ว จักตัดขาดเสีย ดังนี้แล้ว ย่อมไม่สำคัญถึงทานว่าควรจะ
เข้าไปหา เพราะฉะนั้น องค์ทั้ง ๘ เหล่านี้ ท่านจึงกล่าวว่า เป็นบริวาร.

บทว่า ผู้รับการบูชา คือ ผู้ถือทัฬหีให้ทานในที่ที่รับการให้ทาน
อย่างใหญ่. บทว่า ด้วยองค์ ๘ เหล่านี้ คือ ด้วยองค์ที่มีเกิดดีแล้ว เป็นต้น
เหล่านี้. เหล่าชนผู้ที่กล่าวคำเป็นต้นว่า เมื่อองค์มีการเกิดดีแล้วเป็นต้นมีอยู่

ทานที่เป็นไปด้วยการจัดแจงของผู้ที่เกิดไม่คิดแล้ว อย่างนี้ จักเป็นไปนาน สักเท่าไร ดังนี้ จะไม่เข้าไปหาเลย แต่จะเข้าไปหาเพราะไม่มีสิ่งที่จะพึง ดิเตียนเท่านั้น เพราะเหตุนั้น องค์แม่เหล่านี้ ท่านจึงกล่าวว่า เป็นบริวาร.

บทว่า แสดงยัญวิธี ๓ ประการ คือ แสดงการตั้งมั่น ๓ อย่าง.

ได้ยินว่า เขาคิดว่า ธรรมดาผู้ให้ทานอยู่ย่อมหวั่นไหวในฐานะใดฐานะหนึ่ง บรรดาฐานะทั้ง ๓ นั้น เอาเถอะ เราจะกระทำพระราชานี้มิให้ทรงหวั่นไหว ในฐานะเหล่านี้ ก่อนอื่นใดทีเดียวก่อนแล้ว จึงแสดงยัญวิธี ๓ อย่างแก่ พระราชานั้น. คำนี้ว่า โส โภโต รณฺโณ เป็นฉัฏฐีวิภักติลงในอรรถตติยา- วิภักติอีกนัยหนึ่ง บาลีว่า โภตา รณฺญา ดังนี้ ก็มี. บทว่า ไม่ควรทำความ วิปฏิสาร ท่านแสดงว่า ไม่ควรทำความเดือดร้อนในภายหลังอันมีความสิ้น เปลื้องไปแห่งโลกสมบัติเป็นเหตุ แต่บุรพเจตนาควรให้ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว เพราะทานนั้นย่อมมีผลมากด้วยประการฉะนี้. ในฐานะ ๒ อย่างแม่นอกนี้ ก็มีนัยเช่นนี้เหมือนกัน. ก็เจตนาที่กำลังบริจจาคก็ดี เจตนาที่ตามระลึกถึงใน ภายหลังก็ดี ควรกระทำมิให้หวั่นไหว เมื่อไม่กระทำเช่นนั้น ทานย่อมไม่ มีผลมาก ทั้งจิตก็จะไม่น้อมไปในโลกสมบัติอันยิ่งใหญ่ เหมือนทานของ เศรษฐีคฤหบดี ผู้ไปเกิดในมหาโรರುವรค ฉะนั้น.

บทว่า ด้วยอาการ ๑๐ คือ ด้วยเหตุ ๑๐. ได้ยินว่า พราหมณ์ปุโรหิต นั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า ถ้าพระราชานี้ทรงเห็นผู้ทูลแล้วคิดว่า ทาน ของเราจักฉิบหายแน่ คนทูลเห็นปานนี้ บริโภคทานของเราดังนี้ แม้ ในคนผู้มีศีล ก็จักให้เกิดความวิปฏิสารได้ ทานก็จักไม่มีผลมาก ก็ธรรมดา ความวิปฏิสาร ย่อมเกิดขึ้นแก่พวกเขา เพราะปฏิคาหกโดยแท้ เอาเถอะ เราจะบรรเทาความวิปฏิสารนั้นของพระองค์ เป็นอันดับแรกทีเดียวก่อน ดังนี้

เพราะฉะนั้นเขาจึงบรรเทาความวิปถิสาร แม้ในตัวปฏิคาหก ที่ควรจะตัดให้ขาดด้วยอาการ ๑๐ อย่าง. บทว่า เตสฺสเยว เตน ท่านแสดงว่า ผลอันไม่พึงปรารถนา เพราะบาปนั้นจักมีแก่เขาเหล่านั้นเท่านั้น จักไม่มีแก่คนอื่น. บทว่า ยชตฺ ภวฺ แปลว่า ขอพระองค์จงพระราชทานเถิด. บทว่า สชฺชตฺ แปลว่า ของทรงเสียดสละเถิด. บทว่า อนฺตรึ แปลว่า ในภายใน.

ในบทนี้ว่า แสดงให้จิตเห็นจริงด้วยอาการ ๑๖ พราหมณ์ปรารถนาการอนุโมทนามหาทานของพระราชา. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า แสดงให้เห็นจริง คือ กล่าวแสดงแล้วแสดงอีกว่า ผู้ให้ทานนี้ จักได้สมบัติเห็นปานฉะนี้ ดังนี้. บทว่า ให้อยึดถึมั้น คือ กล่าวให้อยึดถึใจความนั้นโดยชอบ. บทว่า ให้อาจหาญ ทำให้จิตใจของพระราชาานั้นผ่องใส ด้วยการบรรเทาความวิปถิสาร. บทว่า ให้อำนาจ คือกล่าวสรรเสริญว่า ข้าแต่ महाराज พระองค์เมื่อถวายทานอยู่ทรงกระทำดีแล้ว ดังนี้. บทว่า ผู้กล่าวโดยธรรมไม่มี คือ ผู้กล่าวโดยธรรม คือโดยชอบ ได้แก่โดยเหตุไม่มี.

บทว่า ไม่ตัดต้นไม้เพื่อต้องการทำหลักยัญ ไม่ตัดหญ้าแพรกเพื่อต้องการเบียดเบียนผู้อื่น พราหมณ์แสดงว่า ชนเหล่าใดให้ตั้งเสาใหญ่ที่มีชื่อว่า เสายัญ แล้วเขียนชื่อว่า พระราชาโน้น อำมาตย์โน้น พราหมณ์โน้น ย่อมบูชามหายัญเห็นปานนี้ ดังนี้แล้ว ตั้งไว้ และเกี่ยวหญ้าแพรกแหวดงศาลาชัญญโดยสังเขปว่า เป็นละเมาะป่าหรือลาดบนพื้นดิน ชนแม่เหล่านั้นมิได้ตัดต้นไม้ มิได้เกี่ยวหญ้าแพรก ก็พวกเขาจักฆ่าวัวหรือสัตว์มีแพะเป็นต้น ทำไมกัน ดังนี้.

บทว่า ทาส คือ ทาสมีทาสที่เกิดภายในเรือนเป็นต้น. ชนเหล่าใด ถือเอาทรัพย์ก่อนแล้วจึงทำการงานให้ ชนเหล่านั้นชื่อว่า คนรับใช้.

ชนเหล่าใดรับเบียดเบียนรายวันและค่าจ้างทำการงานให้ ชนเหล่านั้นชื่อว่า
กรรมกร. ชนผู้ที่เขาถือท่อนไม้และไม้ค้อนเป็นต้น คุณความอย่างนี้ว่า
จงทำงาน จงทำงาน ชื่อว่า ผู้ถูกอาญาคุณความ. ชนผู้ที่เขาคุณความด้วยกัน
อย่างนี้ว่า ถ้าเจ้าทำงาน ชื่อนั้นก็ดีไป หากไม่ทำ เราจักตัดหรือจักจำจองหรือ
จักฆ่าเสีย ดังนี้ ชื่อว่า ผู้ถูกภัยคุณความ. แต่ชนเหล่านั้นมิได้ถูกอาญาคุณความ
มิได้ถูกภัยคุณความ มิได้มีน้ำตานองหน้าร้องไห้รำพันอยู่. โดยที่แท้พวกเขา
ต่างทำงาน ทักทายปราศรัยกันด้วยคำทักทายที่น่ารักทีเดียว เพราะในชน
เหล่านั้น พวกเขาไม่เรียกทาสว่าเป็นทาส คนรับใช้ว่าเป็นคนรับใช้ คน
งานว่าเป็นกรรมกร แต่กลับเรียกกันด้วยคำทักทายที่น่ารัก ตามความ
ชอบใจ ต่างแสดงการงานตามสมควรที่เป็นหญิง เป็นชาย มีกำลังและ
ทูลพลภาพ ต่างพูดกันว่า พวกท่านจงทำงานนี้ ๆ แม้เขาเหล่านั้นก็กระทำ
ด้วยอำนาจความชอบใจของตน. เพราะเหตุ นั้นท่านจึงกล่าวว่

ชนเหล่าใดชอบใจ ชนเหล่านั้นก็กระทำ ชนเหล่าใดไม่ชอบใจ
ชนเหล่านั้นก็ไม่กระทำ ชอบใจสิ่งใด ก็กระทำสิ่งนั้น ไม่ชอบใจสิ่งใด
ก็ไม่กระทำสิ่งนั้น ดังนี้.

บทว่า ยัญญันได้ถึงความสำเร็จได้ด้วยเนยใส น้ำมัน เนยขี้ นม
ส้ม น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย ความว่า ได้ยินว่า พระราชา รับสั่งให้สร้างโรงทาน
ใหญ่ขึ้นในที่ ๕ แห่ง คือที่ประตูนอกนคร ๔ แห่ง และตรงกลางภายใน
นคร ๑ แห่ง ที่โรงทานแต่ละแห่ง ทรงตั้งงบประมาณไว้แห่งละแสน ๆ
ทรงสละทรัพย์วันละห้าแสน ๆ จำเดิมแต่พระอาทิตย์ขึ้น ทรงถือทัพพีทอง
ด้วยพระหัตถ์ของพระองค์เอง ให้มหาชนอิมหนาด้วยข้าวต้ม ของขบเคี้ยว

ข้าวสวย กับข้าวและแกง เป็นต้น รวมด้วยเนยใส และน้ำมันเป็นต้น อันประณีตตามควรแก่เวลานั้น ๆ สำหรับผู้ที่มีประสงค์จะถือเอาไป ก็ทรงให้โดยทำนองนั้นนั่นแหละ จนเต็มภาชนะ. แต่ในเวลาเย็นทรงบูชาด้วยผ้าของหอม และดอกไม้เป็นต้น ส่วนคุ่มใหญ่สำหรับใส่เนยเป็นต้น ก็ให้ใส่ให้เต็มแล้วตั้งไว้ในที่หลายร้อยแห่ง ด้วยตั้งพระทัยว่าผู้ใดมีประสงค์จะบริโภคสิ่งใด ผู้นั้นจงบริโภคสิ่งนั้นเถิด ดังนี้. ท่านหมายเอาเหตุนี้ จึงกล่าวว่า ยัญนั้นได้ถึงความสำเร็จได้ด้วยเนยใส น้ำมัน เนยข้น นมสัมน้ำผึ้ง และน้ำอ้อย ดังนี้.

บทว่า นำเอาทรัพย์มากมาย คือ ถือเอาทรัพย์มากล้น. ได้ยินว่า ชนเหล่านั้นคิดว่า พระราชานี้มิได้ทรงให้นำเนยใสและน้ำมันเป็นต้นมาจากชนบท ทรงนำสิ่งของอันเป็นส่วนของพระองค์เท่านั้น ออกมาให้เป็นมหาทาน การที่พวกเราจะนั่งเสียด้วยคิดว่า ก็พระราชานี้ไม่ทรงให้เรา นำสิ่งใดมา ดังนี้ หากควรไม่ ดังนี้ เพราะว่าทรัพย์ในเรือนของพระราชานี้จะไม่หมดไม่สิ้นไปเป็นธรรมดา ก็หาไม่ ก็เมื่อพวกเราไม่ให้อยู่ ใครอื่นจักถวายแด่พระราชานี้ เอาเถอะ เราจะรวบรวมทรัพย์มาถวายแด่พระองค์. พวกเขาจึงรวบรวมทรัพย์ตามส่วนของบ้าน ตามส่วนของนิคม และตามส่วนของนคร บันทุกจนเต็มเกวียนแล้ว นำไปถวายแด่พระราชานี้. ท่านหมายเอาทรัพย์นั้น จึงกล่าวคำว่า "ทรัพย์มากมาย" เป็นต้น.

บทว่า ทางด้านทิศบูรพาแห่งหลุมยัญ คือ ในส่วนแห่งทิศบูรพาของโรงทานที่ประตุนครทางทิศบูรพา ชนทั้งหลายตั้งทานไว้ ในที่ที่เหมาะสมเจาะ โดยประการที่พวกชนผู้มาจากทิศบูรพา คิมข้าวยาคุในโรงทาน

ของกษัตริย์แล้ว บริโภคในโรงทานของพระราชาก็เข้าไปสู่ตัวเมืองได้. บทว่า **ทางด้านทิศใต้แห่งหลุมยัญญ** ความว่า ชนทั้งหลายตั้งทานไว้ใน ส่วนทิศใต้ตามนัยดังกล่าวแล้วนั้นแหละ ของโรงทานที่ประตุนคร ทาง ทิศใต้ แม้ในทิศตะวันตกและทิศเหนือ ก็มีนัยเช่นนี้เหมือนกัน.

บทว่า **ยัญญ โอ ยัญญสมบัติ** ความว่า พวกพราหมณ์ได้ฟังการถึงความสำเร็จของยัญญด้วยเนยใส เป็นต้น ต่างมีจิตยินดีว่า สิ่งใดมีรสอร่อย ในโลก พระสมณโคดมตรัสถึงสิ่งนั้น เอาเถอะ พวกเราจะสรรเสริญยัญญ ของพระองค์ ดังนี้ เมื่อจะสรรเสริญจึงได้กราบทูลดังนั้น. บทว่า **ภูม- ทันทพราหมณ์** นิ่งนิ่งเฉยอยู่ คือ เขากำลังคิดเนื้อความ ที่จะฟังกล่าวต่อไป จนนิ่งเงียบเสียงเสียง. พราหมณ์เมื่อจะทูลถาม โดยเสียงถาม จึง กราบทูลคำนี้ว่า ก็พระโคดมผู้เจริญ ย่อมทรงทราบชัดหรือ ดังนี้. เพราะ เขาเมื่อจะถามโดยประการอื่นตรง ๆ อย่างนี้ว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ใน กาลนั้น พระองค์ได้เป็นพระราชาก็ว่าพราหมณ์ปุโรหิต ดังนี้ ก็จะ เป็นเหมือนว่า ไม่เคารพ.

พราหมณ์เมื่อจะทูลถามเนื้อความนี้ว่า การที่จะลุกขึ้นแล้วลุกขึ้นเล่า ให้ทาน เป็นของหนักของชาวชมพูทวีปทั้งสิ้น และชาวชนบททั้งสิ้น เมื่อ ไม่ทำภาระงานของตน ก็จักพินาศ ยัญญอย่างอื่นจากยัญญนี้ที่มีการเตรียม น้อยกว่า และมีผลมากกว่าของพวกเขาข้าพระองค์ มีอยู่หรือไม่หนอแล ดังนี้ จึงกราบทูลคำนี้ว่า. ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ก็มีอยู่หรือ ดังนี้.

บทว่า **นิจทาน** คือ ทานประจำ ได้แก่ นิตยภัตร. บทว่า **อนุกุล- ยัญญ** คือ ทานอย่างใดอย่างหนึ่งที่เขากระทำด้วยคิดว่า พ่อและปู่ เป็นต้น

ของพวกเราเคยทำมาแล้ว ดังนี้ แม่เขาจะเป็นคนเงี้ยวใจในภายหลังก็ควรให้ทำต่อไป ตามที่สืบต่อกันมาของตระกูล. ได้ยินว่า ทานที่ถวายเจาะจง ท่านผู้มีศีลเป็นประจำ เห็นปานนี้ แม่พวกยากจนในตระกูล ย่อมไม่ตัดเสียบ. ในข้อนี้มี เรื่องดังต่อไปนี้.

ได้ยินว่า ในเรือนของอนาถปิณฑิกะ ชนทั้งหลายถวายนิตยภัตร ๕๐๐ ที่ ได้มีสลากทำด้วยงา ๕๐๐ อัน. ต่อมาตระกูลนั้นถูกความยากจนครอบงำโดยลำดับ. เด็กหญิงคนหนึ่งตระกูลนั้นไม่สามารถถวายยิ่งไปกว่าสลากอันหนึ่งได้. แม่เด็กหญิงนั้นภายหลังถึงรัชสมัยของ พระเจ้าเสตวาทนะ ก็ได้ถวายสลากนั้นด้วยข้าวเปลือกที่ล้างลานได้มา. พระเถระรูปหนึ่งได้ถวายพระพรแด่พระราชา. พระราชาทรงพานางมาแล้วตั้งไว้ในตำแหน่งอัครมเหสี. จำเดิมแต่กาลนั้น นางก็ได้ถวายสลากภัตร ๕๐๐ ที่อีก.

บทว่า การประการด้วยท่อนไม้ ความว่า การประหารด้วยท่อนไม้บ้าง การจับที่คอบ้าง ที่เขากล่าวคำเป็นต้นว่า พวกเจ้าจงยืน พวกเจ้าจงยืนตามลำดับ ดังนี้. และว่า พวกเจ้าจงจับ พวกเจ้าจงจับ ทำให้ตรง ดังนี้ ให้อยู่ ยังปรากฏอยู่. ในบทนี้ว่า พราหมณ์นี้แล เป็นเหตุ ฯลฯ มีอานิสงส์มากกว่า ความว่า ความต้องการด้วยคนที่จะทำการช่วยเหลือหรือด้วยเครื่องอุปกรณ์เป็นอันมากมิได้มีในสลากภัตรนี้ เหมือนในมหาอัญ เพราะฉะนั้น ทานนั้นจึงชื่อว่า ใช้ทรัพย์สินน้อยกว่า. การเตรียมการ กล่าวคือ การเบียดเบียน ด้วยอำนาจการตัดรอนแห่งกรรมของชนหมู่มากในทานนี้ไม่มี เพราะเหตุนี้ ทานนี้จึงชื่อว่า มีการตระเตรียมน้อยกว่า. อนึ่ง ทานนี้เขาถวายคือบริจาคแก่สงฆ์ เพราะฉะนั้น ท่านจึงเรียกว่า อัญ. ก็ทานนี้มีใช้เป็นของที่จะทำได้ง่ายนัก เพื่อกระทำการกะกำหนดอันหลังไหลมาของ

บุญแห่งทักษิณา อันประกอบพร้อมด้วยองค์ ๖ เหมือนน้ำในมหาสมุทร ใครจะกะประมาณมิได้ ฉะนั้น ทานนี้ก็เป็นอย่างนั้น เพราะฉะนั้น ทานนั้น พึงทราบว่ามีผลมากกว่า และมีอานิสงส์มากกว่า.

พราหมณ์ได้ฟังคำนี้แล้วคิดว่า เมื่อบุคคลลุกขึ้นแล้วลุกขึ้นเล่า ถวายนิจยภัตต์แบบนี้ทุกวัน ๆ การงานของบางคนก็จะเสีย จะต้องปลุกฝัง ความอุตสาหะใหม่ ๆ ขึ้นเรื่อย หมายความว่า แม้จากนี้ ที่มีการใช้ทรัพย์สิน น้อยกว่าและมีการตระเตรียมน้อยกว่า มีอยู่หรือไม่หนอ เพราะฉะนั้น เขาจึงกราบทูลคำนี้ว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ก็...มีอยู่หรือไม่หนอ ดังนี้. ในทานเหล่านั้น ในสลาภภัตต์ไม่มีที่สิ้นสุดแห่งกิจที่จะพึงทำ บางคนจะต้อง ลุกขึ้นแล้วลุกขึ้นเล่าไม่ต้องทำงานอย่างอื่น จัดแจงแต่สลาภภัตต์เท่านั้น. ส่วนในวิหารทาน มีที่สิ้นสุดแห่งกิจที่จะพึงทำ จริงอยู่ การสร้างบรรณ-ศาลาหรือการสละทรัพย์สักโกฏิหนึ่งสร้างมหาวิหาร เขาทำการบริจาคทรัพย์ ครั้งเดียวสร้างขึ้นไว้ ก็จะคงยืนไปได้ ๗-๘ ปีบ้าง ๑๐๐ ปีบ้าง ๑,๐๐๐ ปีบ้าง ทีเดียว จะต้องกระทำบ้างก็เพียงปฏิสังขรณ์ในที่ที่ทรุดโทรม และชำรุด อย่างเดียวเท่านั้น เพราะฉะนั้น วิหารทานนี้จึงใช้ทรัพย์สินน้อยกว่า มีการตระเตรียมน้อยกว่าสลาภภัตต์ทาน. ก็ในวิหารทานนี้ ท่านกล่าวอานิสงส์ไว้ ๕ ประการมีว่า เพียงเพื่อกำจัดความหนาว เป็นต้น โดยปริยายแห่งพระ-สูตร แต่โดยปริยายแห่งขันธกะ ท่านกล่าวอานิสงส์ไว้ถึง ๑๗ ประการ ว่า

การถวายวิหารแก่พระสงฆ์ ย่อมกำจัดเสียได้ซึ่ง
ความหนาวความร้อน ต่อนั้นก็สัตว์ร้าย ภู ยุง ทั้งน้ำค้าง
ฝน ต่อนั้นก็ กำจัดเสียได้ซึ่ง ลม และแดด อันกล้า ซึ่งเกิด

ขึ้น ทั้งเป็นไปเพื่อเป็นที่หลีกเร้น เพื่อความสุข เพื่อบำเพ็ญฌาน และเพื่อเจริญวิปัสสนา พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงสรรเสริญว่าเป็นยอดทาน เพราะเหตุนั้นแล คนผู้ฉลาดเมื่อเล็งเห็นประโยชน์ของตนพึงให้สร้างวิหารอันนำริ้นรมย์ถวายเป็นภิกษุ พหุสูตอาศัยอยู่ในวิหารนั้น และพึงถวายข้าว น้ำ ผ้า และเสนาสนะแก่ภิกษุเหล่านั้น ซึ่งเป็นผู้ตรงด้วยน้ำใจที่เลื่อมใส ภิกษุเหล่านั้นจะแสดงธรรม เป็นเครื่องบรรเทาทุกข์ ทั้งปวงแก่เขา ซึ่งเขารู้แจ้งแล้ว จะเป็นผู้หมดอาสวะ ปรินิพพาน ดังนี้

เพราะฉะนั้น วิหารทานนี้ พึงทราบว่ามีผลมากกว่า และมีอานิสงส์มากกว่าสลาภกัทรทาน. แต่ท่านเรียกว่าอัยม เพราะเป็นทานที่เขาบริจาคแก่สงฆ์.

พราหมณ์ฟังแม้ข้อนี้แล้ว คิดว่า ขึ้นชื่อว่า การทำการบริจาคทรัพย์แล้วสร้างวิหารถวายกระทำได้ด้วยยาก เพราะเงินเพียงกาณณิกหนึ่งที่เป็นของตน ยากที่จะบริจาคให้ผู้อื่น เอาเถอะ เราจะทูลถามอัยมที่ใช้ทรัพย์สินน้อยกว่าและที่มีการเตรียมน้อยกว่าแม้วิหารทานนี้ ดังนี้. ลำดับนั้นเขาเมื่อจะทูลถามอัยมนั้น จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็..... มีอยู่หรือ ดังนี้ เป็นต้น.

ในบรรดาทานเหล่านั้น วิหารถึงจะบริจาคแล้วคราวเดียว ก็ยังมีกิจที่จะพึงทำเกี่ยวกับการมุงหลังคา และการปฏิสังขรณ์สิ่งที่ปรักหักพัง เป็นต้นบ่อยๆ ส่วนสละที่รับแล้วครั้งเดียว ในสำนักของภิกษุรูปเดียว หรือของสงฆ์หรือของคณะ ก็ยังนับว่ารับอยู่ตลอดไป เพราะไม่มีกิจ ที่จะ

ต้องทำในสภะนั้นบ่อย ๆ เพราะฉะนั้น สภะนั้นจึงมีการใช้ทรัพย์สิน น้อยกว่า และมีการเตรียมน้อยกว่าวิหารทาน. อนึ่ง ชื่อว่า การถึง สภะนั้น เป็นบุญกรรมที่สำเร็จด้วยการบริจาคชีวิตแก่พระรัตนตรัย ย่อมให้ สมบัติทุกประการ เพราะฉะนั้นพึงทราบว่ามีผลมากกว่า และมีอานิสงส์ มากกว่า. ก็การถึงสภะนั้น ท่านเรียกว่าขัณฐ์ เพราะเกี่ยวกับการบริจาคชีวิต แก่พระรัตนตรัย.

พราหมณ์ได้ฟังคำนี้แล้ว คิดว่า การที่จะบริจาคชีวิตของตนแก่ พระรัตนตรัย ทำได้ด้วยยาก ขัณฐ์ที่มีการใช้ทรัพย์สินน้อยกว่า และมีการ เตรียมน้อยกว่า แม้กว่าสภคมนันนี้ ยังมีอยู่หรือ. ลำดับนั้นเขาเมื่อจะ ทูลถามถึงขัณฐ์นั้น จึงกราบทูลอีกว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ก็.....มีอยู่ หรือ ดังนี้ เป็นต้น.

บรรดาบทเหล่านั้น ในบทมีบทว่า การงดเว้นจากปาณาติบาต เป็นต้น การงดเว้นว่าการเว้น

การงดเว้นมี ๓ อย่างคือ สัมปัตตวิริติ, สมทานวิริติ, เสตุฆาตวิริติ. ในบรรดาวิริติทั้ง ๓ นั้น ผู้ใดแม้มิได้รับสิกขาบทเลย แต่ระลึกถึงชาติ โคตร ตระกูล และประเทศ เป็นต้น ของตนอย่างเดียวว่า การกระทำนี้ ไม่สมควรแก่เรา ดังนี้ แล้วไม่กระทำปาณาติบาต เป็นต้น หลีกเลียงวัตถุ ที่มาถึงเฉพาะหน้า เว้นจากวัตถุนั้น การวิริตินั้นของผู้นั้น พึงทราบว่าเป็น สัมปัตตวิริติ. ส่วนวิริติของผู้รับสิกขาบทอย่างนี้ว่า นับแต่วันนี้เป็นต้น ไป ข้าพเจ้าจะไม่ฆ่าสัตว์ แม้เพราะเหตุแห่งชีวิตก็ดี ข้าพเจ้าจะเว้นจาก ปาณาติบาต ก็ดี ข้าพเจ้าขอสมทานการงดเว้นก็ดี พึงทราบว่าเป็นสม- ทานวิริติ. ส่วนการเว้นที่สัมปยุตด้วยมรรค ของพระอริยสาวกทั้งหลาย

ชื่อว่า **เสตุมาตวิริติ**. ในวิริติทั้ง ๓ นั้น ๒ วิริติแรกกระทำวัตรผู้มีชีวิตินทรีย์เป็นต้น ที่จะพึงละเมิดด้วยอำนาจการปลงลงเป็นต้น ให้เป็นอารมณ์เป็นไป วิริติหลังมีนิพพานเป็นอารมณ์.

ก็ในวิริติเหล่านี้ ผู้ได้รับสิกขาบททั้ง ๕ รวมกัน เมื่อสิกขาบทหนึ่งทำลาย สิกขาบทของผู้นั้น ย่อมทำลายไปทั้งหมด. ผู้ได้รับทีละข้อ ผู้นั้น ล่วงละเมิดข้อใด ข้อนั้นเท่านั้น ทำลาย. ส่วนสำหรับเสตุมาตวิริตินี้ ขึ้นชื่อว่า การทำลายไม่มีเลย. เพราะพระอริยสาวกย่อมไม่ฆ่าสัตว์ แม้เพราะเหตุแห่งชีวิต ทั้งไม่ดื่มน้ำเมาด้วย. แม้ถ้าชนผสมสุรา และน้ำนมแล้ว เทเข้าไปในปากของพระอริยสาวกนั้น น้ำนมเท่านั้นเข้าไป สุราหาเข้าไปไม่เหมือนอะไร. ได้ยินว่า เหมือนน้ำนมที่เจือ ด้วยน้ำ นมเท่านั้นเข้าไป ในปากของนกกระเรียน น้ำหาเข้าไปไม่ ข้อนี้พึงทราบ ว่า สำเร็จตามกำเนิด และข้อนี้ก็พึงทราบ ว่า สำเร็จโดยธรรมดา.

ก็ในสรณคมน์ ชื่อว่า การกระทำความเห็นให้ตรง เป็นของหนัก แต่ในการสมาทานสิกขาบท เป็นเพียงการงดเว้นเท่านั้น เพราะฉะนั้น การสมาทานสิกขาบทนั้น จึงใช้ทรัพย์สินน้อยกว่า และมีการเตรียมน้อยกว่า สำหรับผู้ที่รับพอประมาณบ้าง ผู้ที่รับอย่างคิบบ้าง. ก็ในการสมาทานสิกขาบทนี้ พึงทราบว่า มีผลมาก และมีอานิสงส์มาก เพราะขึ้นชื่อว่า ทานเช่นกับศีล ๕ ไม่มี. สมจริงตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ทาน ๕ อย่างเหล่านี้ จัดเป็นมหาทาน ที่รู้กันมาว่า เลิศ รู้จักมานานมาน รู้กันมาตามวงศ์ตระกูล เป็นของเก่าแก่ ไม่มีใครรังเกียจแล้ว ไม่เคยมีใครรังเกียจ อันใคร ๆ ไม่รังเกียจอยู่ จักไม่รังเกียจ อันสมณะก็ดี พราหมณ์ก็ดี ผู้ที่รู้ดีไม่คู่แคลน ทาน ๕ อย่างเป็นไฉน ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ ละปาณาติบาต เป็นผู้งดเว้นจาก

ปาณาติบาต ภิขุทั้งหลาย อริยสาวกผู้เว้นจากปาณาติบาต ชื่อว่าให้อภัย ให้ความไม่มีเวร ให้ความไม่เบียดเบียนกัน แก่สัตว์ทั้งหลายหาประมาณมิได้ ครั้นให้อภัย ให้ความไม่มีเวร ให้ความไม่เบียดเบียนกันแก่สัตว์ทั้งหลาย หาประมาณมิได้แล้ว ย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งอภัย แห่งความไม่เบียดเบียนกันอันหาประมาณมิได้ ภิขุทั้งหลาย นี้จัดเป็นข้อที่หนึ่ง เป็นมहाทาน รู้กันมาว่าเลิศ รู้กันมานานมาน รู้กันมาตามวงศ์สกุล เป็นของเก่าแก่ ไม่มีใครรังเกียจแล้ว ไม่เคยมีใครรังเกียจ อันใคร ๆ ไม่รังเกียจอยู่ จักไม่รังเกียจ อันสมณะก็ดี พรหมณ์ก็ดี ผู้รู้ดี ไม่ดูแคลน ภิขุทั้งหลาย ก็ข้ออื่นยังมีอีก อริยสาวกละอหินนาทาน ฯลฯ ละกามเมศุ มิฉลาจาร ฯลฯ ละมุสาวาท ฯลฯ ละการค้ำน้ำเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ฯลฯ ภิขุทั้งหลาย ทาน ๕ ประการเหล่านั้นแล จัดเป็นมหาทาน ที่รู้กันมาว่าเลิศ ฯลฯ ผู้รู้ดี ดังนี้.

ก็เลิศ ๕ นี้ ท่านเรียกว่าอัยญ เพราะต้องสมาทานด้วยคิดว่า เราจักสละความเชื่อใจในตนและความเชื่อใจในชีวิต รักษา. บรรดาศีลและสธกมน์นั้น สธกมน์นั้นและเป็นใหญ่กว่าศีล ๕ แม้โดยแท้ แต่ศีล ๕ นี้ ท่านกล่าวว่ามีผลมากกว่า ด้วยอำนาจแห่งศีลที่บุคคลตั้งอยู่ในสธกมน์แล้วรักษา.

พรหมณ์ได้ฟังแม่ข้อนี้แล้ว ก็ยังคิดว่า การที่รักษาศีล ๕ ก็ยังหนักอยู่ สิ่งอะไรอย่างอื่นทำนองนี้แหละ ที่มีการใช้ทรัพย์สินน้อยกว่า และมีผลมากกว่า ศีล ๕ นี้มีอยู่หรือหนอ. ลำดับนั้นเขาเมื่อจะทูลถามถึงข้อนั้น จึงกราบทูลอีกว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ก็.....มีอยู่หรือ ดังนี้ เป็นต้น ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้ามีพระประสงฆ์จะทรงแสดงความที่อัยญมีปฐม-

ฉานเป็นต้น ของผู้ที่ดำรงอยู่ในความบริบูรณ์ด้วยศีล ๓ ประการ เป็น
ของใช้ทรัพย์สินน้อยกว่า และมีผลมากกว่า แก่พราหมณ์นั้น ทรงเริ่ม
พระธรรมเทศนา จำเดิมแต่การอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้า จึงตรัสพระคำรัส
ว่า พราหมณ์... ในโลกนี้ ดังนี้เป็นต้น. ในข้อนั้น บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วย
คุณตามที่กล่าวมาแล้วตอนต้น ดำรงอยู่ในปฐมฉานเป็นต้นแล้ว ทำทุกขี-
ฉานเป็นต้นให้เกิดอยู่ ย่อมไม่ลำบาก เพราะฉะนั้น ฉานเหล่านั้นจึงมีการ
ใช้ทรัพย์สินน้อย มีการตระเตรียมน้อย. ก็ในฉานเหล่านี้ ปฐมฉานย่อม
ให้อายุในพรหมโลก ๑ กัป ทุกขฉาน ๘ กัป ตติยฉาน ๖๔ กัป
จตุตถฉาน ๕๐๐ กัป จตุตถฉานนั้นนั้นและอันบุคคลเจริญแล้วด้วยอำนาจ
แห่งสมาบัติ มีอากาสาณูจายขณะเป็นต้น ย่อมให้อายุตลอด ๒๐,๐๐๐ กัป
๕๐,๐๐๐ กัป และ ๘๔,๐๐๐ กัป เพราะฉะนั้น ฉานจึงมีผลมากกว่า
และมีอานิสงส์มากกว่า. ก็ฉานนั้น พึงทราบว่าเป็นอัญญ เพราะละเอียดได้
ซึ่งธรรมอันเป็นข้าศึกมีนิเวศเป็นต้น.

แม้วิปัสสนาญาณ เพราะบุคคลตั้งอยู่แล้วในคุณทั้งหลาย มีจตุตถฉาน
เป็นปริโยสาน ให้เกิดขึ้นอยู่ ก็ไม่ลำบาก เพราะฉะนั้น จึงมีการใช้ทรัพย์
สินน้อย มีการตระเตรียมน้อย ก็วิปัสสนาญาณนี้มีผลมาก เพราะไม่มี
สุขใดที่เสมอเหมือน ด้วยสุขอันเกิดจากวิปัสสนา ท่านเรียกว่าอัญญ เพราะ
ละเอียดได้ซึ่งกิเลสอันเป็นข้าศึก.

แม้มีโนมยทิ บุคคลตั้งอยู่แล้วในวิปัสสนาญาณให้เกิดขึ้นอยู่ ก็ไม่
ลำบาก เพราะฉะนั้น มโนมยทิจึงมีการใช้ทรัพย์สินน้อย มีการตระเตรียม
น้อย ชื่อว่ามีผลมาก เพราะสามารถเนรมิตรูปเช่นกับรูปของต้นไม้ ชื่อว่า
อัญญ เพราะละเอียดได้ซึ่งกิเลสอันเป็นข้าศึกของตน. แม้ญาณมีอิทธิวิญาณ

เป็นต้น บุคคลตั้งอยู่แล้วในมโนมยญาณเป็นต้น ให้เกิดขึ้นอยู่ก็ไม่ลำบาก เพราะฉะนั้น อธิวิธญาณเป็นต้น จึงมีการใช้ทรัพย์สินน้อย มีการเตรียมน้อย ชื่อว่า ยัญ เพราะละกิเลสอันเป็นข้าศึกของตน ๆ เสียได้.

กัณญาณเหล่านี้ **อธิวิธญาณ** พึงทราบว่ามีผลมาก เพราะสามารถแสดงการกระทำแปลก ๆ มีอย่างต่าง ๆ.

ทิพยโสต พึงทราบว่ามีผลมาก เพราะสามารถฟังเสียงของเทวดา และมนุษย์ได้.

เจโตปริยญาณ พึงทราบว่ามีผลมาก เพราะสามารถรู้จัก ๑๖ อย่างของผู้อื่นได้.

บุพเพนิวาสานุสสติญาณ พึงทราบว่ามีผลมาก เพราะสามารถตามระลึกถึงสถานที่ที่ตนปรารถนา และปรารถนาได้. **ทิพยจักขุ** พึงทราบว่ามีผลมาก เพราะสามารถมองเห็นรูปที่ตนต้องการและต้องการได้.

อาสาวิขยญาณ พึงทราบว่ามีผลมาก เพราะสามารถยังสุขอันเกิดจากโลกุตระมรรคอันประณีตยิ่งให้สำเร็จได้. ก็ขึ้นชื่อว่า ยัญอย่างอื่น ที่ประเสริฐกว่าพระอรหันต์ ไม่มี เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาโดยสุดยอด คือพระอรหันต์ จึงตรัสว่า พราหมณ์นี้แล ดังนี้ เป็นต้น.

บทว่า **เอวํ วุคฺเช** แปลว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสอย่างนี้แล้ว ภูฏันทันตพราหมณ์เลื่อมใสในพระธรรมเทศนา มีประสงค์จะถึงสรณะ จึงได้กล่าวคำนี้มีว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ดังนี้ เป็นต้น. บทว่า **จงพัต** ความว่า ขอลมเย็นอ่อน ๆ ที่จะระงับ

ความกระวนกระวายในร่างกายได้ จงพักโทษมาต้องกาย. ก็แลพราหมณ์
ครั้นกล่าวคำนี้แล้ว จึงส่งคนไปด้วยพูดว่า เนะพ่อ ท่านจงไป เข้าไปสู่หลุม
ขี้ฉุแล้ว จงปล่อยสัตว์เหล่านั้นทิ้งปวงจากเครื่องจองจำ. บุรุษนั้นรับคำว่า
ดีแล้ว กระทำตามนั้นแล้วกลับมาบอกว่า ท่านผู้เจริญ สัตว์เหล่านั้นหลุด
พ้นไปหมดแล้ว ดังนี้.

พราหมณ์ยังไม่ได้ยินความเป็นไปนั้น ตราบใจ พระผู้มีพระภาคเจ้า
ยังไม่ทรงแสดงธรรม ตรานั้น. เพราะในจิตของพราหมณ์ยังมีความยุ่ง
เหยิงอยู่. แต่พอได้ยินว่า สัตว์มากมายเที่ยวหนอ ข้าพเจ้าปล่อยหมดแล้ว
ดังนี้ วารจิตของพราหมณ์ ก็ผ่องใส. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่
พราหมณ์มีใจผ่องใสแล้ว จึงทรงเริ่มพระธรรมเทศนา. ท่านหมายเอา
พระธรรมเทศนานั้น จึงกล่าวคำว่า ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า
ดังนี้เป็นต้น. คำเป็นต้นว่า จิตสมคฺวร ท่านกล่าวหมายเอาความที่นิเวรณ
ถูกข่มไว้ได้ด้วยอานภาพแห่งอนุปปพิทถา. คำที่เหลือมีใจความตั้นทั้งนั้น
ด้วยประการฉะนี้แล.

อรรถกถาฎกัณฑ์ตสุตรในอรรถกถาทีฆนิกาย ชื่อสมังคลวิลาสินี
จบแล้วด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถาฎกัณฑ์ตสุตรที่ ๕

๖. มหาลิสฺสูตร

[๒๓๙] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้. สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา. ในป่ามหาวัน. โกลันครเวสาลี. ก็สมัยนั้นแล พราหมณทูตชาวโกศลและพราหมณทูตชาวมคธมากด้วยกัน พักอยู่ในนครเวสาลีด้วยกรณีะเพียงบางอย่าง. พราหมณทูตเหล่านั้นได้สดับว่า พระสมณโคดม พระโอรสแห่งศากยะ เสด็จออกผนวชจากศากยสกุล ประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา ในป่ามหาวัน โกลันครเวสาลี กิตติศัพท์ อังงามของท่านพระโคดมนั้นจรไปแล้วอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ฯลฯ เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จําแนกพระธรรม พระองค์ทรงทำให้แจ้งซึ่งโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก ฯลฯ การได้เห็นพระอรหันต์ทั้งหลาย เห็นปานนั้น เป็นการดี ดังนี้. พราหมณทูตเหล่านั้นได้เดินผ่านเข้าไปยังภูฏาคารศาลาในป่ามหาวัน.

[๒๔๐] ก็แลสมัยนั้น ท่านพระนาคิตะเป็นพระอุปัฏฐากแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า. พราหมณทูตเหล่านั้นเข้าไปหาท่านพระนาคิตะแล้วถามอย่างนี้ว่า ท่านพระนาคิตะ บัดนี้ท่านพระโคดมนั้นประทับอยู่ที่ไหน ข้าพเจ้า

๑. ภูฏาคารศาลา เป็นชื่อแห่งสังฆารามอันตั้งอยู่ในป่ามหาวัน ที่ได้ชื่อคังนั้น เพราะมีปราสาทปานประหนึ่งเทพวิมาน อันเขาทำตามแบบภูฏาคารศาลา ศาลาคือเรือนยอด
๒. ป่ามหาวัน คือป่าใหญ่เกิดเองตั้งอยู่ต่อเนืองป่าหิมพานต์

ทั้งหลายใคร่จะเฝ้าท่านพระโคดมนี้จริง ๆ ท่านพระนาคิตะกล่าวว่า ยังไม่
เป็นกาลอันควรเพื่อจะเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหลีก-
เร้นอยู่. จึงพราหมณทูตเหล่านั้นได้นั่งอยู่ส่วนข้างหนึ่งใกล้กุฎาคารศาลานั้น
ด้วยคิดว่า เราได้เฝ้าท่านพระโคดมนี้แล้วจึงจักไป.

[๒๔๑] แม่เจ้าลิจฉวี นามว่า โอรุฏฐทะ พร้อมด้วยลิจฉวีบริวาร
อันใหญ่เข้าไปหาท่านพระนาคิตะ ณ กุฎาคารศาลาในป่ามรวาน กราบท่าน
พระนาคิตะแล้วยืนอยู่ส่วนข้างหนึ่ง. กล่าวกะท่านพระนาคิตะอย่างนี้ว่า ท่าน
พระนาคิตะเจ้าข้า บัดนี้พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าฉัน ประทับ
อยู่ ณ ที่ไหน ข้าพเจ้าทั้งหลายใคร่จะเฝ้าพระองค์จริง ๆ. ท่านพระนาคิตะ
กล่าวว่า ยังไม่เป็นกาลอันควรเพื่อจะเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาค
เจ้าทรงหลีกเร้นอยู่. แม่โอรุฏฐทะลิจฉวีก็ได้นั่งอยู่ส่วนข้างหนึ่งใกล้กุฎาคาร
ศาลานั้นเหมือนกัน ด้วยคิดว่า เราได้เฝ้าพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัม-
พุทธเจ้าฉันแล้วจึงจักไป.

[๒๔๒] ลำดับนั้น สามเณรสี่หะ เข้าไปหา ท่านพระนาคิตะ กราบ
แล้ว ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ได้กล่าวกะท่านพระนาคิตะอย่าง
นี้ว่า ท่านกัสสปะเจ้าข้า พราหมณทูตชาวโกศล และพราหมณทูตชาวมคธ
เป็นอันมากเหล่านี้ ได้เข้ามาในที่นี้เพื่อเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า แม่เจ้าลิจฉวี
นามว่า โอรุฏฐทะ พร้อมด้วยลิจฉวีบริวารอันใหญ่ได้เข้ามาในที่นี้เพื่อเฝ้า
พระผู้มีพระภาคเจ้า ท่านเจ้าข้า จะเป็นการดี ขอหมู่ชนนี้จึงได้เฝ้าพระหมู่

มีพระภาคเจ้าเกิด. ท่านพระนาคิตะ กล่าวว่ ณะสีหะ ถ้ากระนั้น
เธอนั้นแหละจงกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ทรงทราบเกิด. สามเณรสีหะ
รับคำท่านพระนาคิตะแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายบังคมแล้ว
ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างนี้ว่า
พระพุทธเจ้าข้า พราหมณทูตชาวโกศลและพราหมณทูตชาวมคธเป็นอันมาก
เหล่านี้ ได้เข้ามาในที่นี้เพื่อเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า แม้เจ้าลิจฉวินามว่า
โกฎฐัททะ พร้อมด้วยลิจฉวิบริวารอันใหญ่ ได้เข้ามาในที่นี้ เพื่อเฝ้าพระผู้มี
พระภาคเจ้า พระพุทธเจ้าข้า จะเป็นการดี ขอหมู่ชนนี้จงได้เฝ้าพระผู้มีพระ
ภาคเจ้าเกิด. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ณะสีหะ ถ้ากระนั้น เธอจงปูอาสนะ
ที่ร่มเงาหน้าวิหาร.สามเณรสีหะรับพระพุทธาณัติแล้ว ได้ปูอาสนะ ณ ร่มเงา
หน้าพระวิหาร.พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จออกจากพระวิหาร ประทับนั่งบน
อาสนะที่สามเณรสีหะปูไว้ ณ ร่มเงาหน้าพระวิหาร. ลำดับนั้น พราหมณ
ทูตชาวโกศลและพราหมณทูตชาวมคธเหล่านั้น เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค
เจ้า บรรเทิงกับพระผู้มีพระภาคเจ้า สนทนาพอเป็นที่ชื่นชมระลึกถึงกันแล้ว
จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

[๒๔๓] แม้โกฎฐัททะลิจฉวิ พร้อมด้วยลิจฉวิบริวารอันใหญ่ เข้าไป
เฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง จึงได้
กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างนี้ว่า พระพุทธเจ้าข้า วันก่อนหลายวัน
มาแล้ว ลิจฉวิบุตร นามว่า สุนักษัตตะ ได้เข้าไปหาข้าพระองค์แล้ว

ได้กล่าวกะข้าพระองค์อย่างนี้ว่า มหาลิ ชั่วเวลาที่ข้าพเจ้าเข้าไปอาศัย พระผู้มีพระภาคเจ้าอยู่ ไม่นานเพียง ๓ ปี ข้าพเจ้าเห็นรูปทั้งหลายอันเป็น ทิพย์ น่ารัก ยั่วชวน ควรยินดี แต่ฟังเสียงอันเป็นทิพย์ น่ารัก ยั่วชวน ควรยินดีไม่ได้ เสียงทิพย์อันน่ารัก ยั่วชวน ควรยินดี ที่สุนัขขัตตลิจฉวี บุตรไม่ได้ฟังนั้น มีจริงหรือไม่ พระเจ้าข้า. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า มหาลิ เสียงทิพย์อันน่ารัก ยั่วชวน ควรยินดี ที่สุนัขขัตตลิจฉวี บุตรไม่ได้ฟัง มีอยู่จริง มิใช่ไม่มี. โอภุจฺจฺทลิจฉวีทูลถามว่า พระเจ้าข้า อะไร หนอ เป็นเหตุ เป็นปัจจัยให้สุนัขขัตตลิจฉวี บุตรไม่ได้ฟังเสียงอันเป็นทิพย์ น่ารัก ยั่วชวน ควรยินดี ซึ่งมีอยู่จริง มิใช่ไม่มี.

[๒๔๔] มหาลิ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ มีสมาธิได้อบรมแล้วส่วน เดียว เพื่อเห็นรูปอันเป็นทิพย์ น่ารัก ยั่วชวน ควรยินดี ในทิศเบื้องหน้า แต่มีได้อบรมแล้ว เพื่อฟังเสียงอันเป็นทิพย์ น่ารัก ยั่วชวน ควรยินดี ภิกษุนั้นเมื่อได้อบรมสมาธิส่วนเดียว เพื่อเห็นรูปอันเป็นทิพย์ ฯลฯ ในทิศ เบื้องหน้า แต่มีได้อบรมเพื่อฟังเสียงอันเป็นทิพย์ ฯลฯ ย่อมเห็นรูปอันเป็น ทิพย์ ฯลฯ ในทิศเบื้องหน้าได้ แต่ฟังเสียงอันเป็นทิพย์ ฯลฯ ไม่ได้ ข้อนั้น เพราะเหตุไร. เพราะข้อนั้นย่อมเป็นอย่างนั้น ในเมื่อภิกษุได้อบรมสมาธิส่วน เดียว เพื่อเห็นรูปอันเป็นทิพย์ ฯลฯ ในทิศเบื้องหน้า แต่มีได้อบรมเพื่อ ฟังเสียงอันเป็นทิพย์ ฯลฯ

[๒๔๕] อีกข้อหนึ่ง ภิกษุมีสมาธิได้อบรมแล้วส่วนเดียว เพื่อ เห็นรูปอันเป็นทิพย์ ฯลฯ ในทิศเบื้องขวา ฯลฯ ในทิศเบื้องหลัง ฯลฯ ใน

ทิศเบื้องซ้าย ฯลฯ เบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวา* แต่มิได้อบรมเพื่อฟังเสียงอันเป็นทิพย์ ฯลฯ ภิกษุหนึ่ง เมื่อได้อบรมสมาธิส่วนเดียว เพื่อเห็นรูปอันเป็นทิพย์ ฯลฯ เบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวา แต่มิได้อบรมเพื่อฟังเสียงอันเป็นทิพย์ ฯลฯ ย่อมเห็นรูปอันเป็นทิพย์ ฯลฯ ในเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาได้ แต่ฟังเสียงอันเป็นทิพย์ ฯลฯ ไม่ได้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร. เพราะข้อนั้นย่อมนั้น ในเมื่อภิกษุได้อบรมสมาธิส่วนเดียว เพื่อเห็นรูปอันเป็นทิพย์ ฯลฯ เบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวา แต่มิได้อบรมเพื่อฟังเสียงอันเป็นทิพย์ ฯลฯ

[๒๔๖] ภิกษุในธรรมวินัยนี้ มีสมาธิได้อบรมแล้วส่วนเดียว เพื่อฟังเสียงอันเป็นทิพย์ น่ารัก ยั่วชวน ทวรวินดี ในทิศเบื้องหน้า แต่มิได้อบรมเพื่อเห็นรูปอันเป็นทิพย์ ฯลฯ ภิกษุหนึ่ง เมื่อได้อบรมสมาธิส่วนเดียว เพื่อฟังเสียงอันเป็นทิพย์ ฯลฯ ในทิศเบื้องหน้า แต่มิได้อบรมเพื่อเห็นรูปอันเป็นทิพย์ ฯลฯ ย่อมได้ฟังเสียงอันเป็นทิพย์ ฯลฯ ในทิศเบื้องหน้าได้ แต่เห็นรูปอันเป็นทิพย์ ฯลฯ ไม่ได้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร. เพราะข้อนั้นย่อมนั้น ในเมื่อภิกษุอบรมสมาธิส่วนเดียว เพื่อฟังเสียงอันเป็นทิพย์ ฯลฯ ในทิศเบื้องหน้า แต่มิได้อบรมเพื่อเห็นรูปอันเป็นทิพย์ ฯลฯ

[๒๔๗] อีกข้อหนึ่ง ภิกษุมิได้อบรมแล้วส่วนเดียว เพื่อฟังเสียงอันเป็นทิพย์ ฯลฯ ในทิศเบื้องขวา ฯลฯ ในทิศเบื้องหลัง ฯลฯ ในทิศเบื้องซ้าย ฯลฯ เบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวา แต่มิได้อบรมแล้ว เพื่อเห็นรูปอันเป็นทิพย์ ฯลฯ ภิกษุหนึ่ง เมื่อเธอได้อบรมสมาธิส่วนเดียวเพื่อฟังเสียงอันเป็นทิพย์ ฯลฯ เบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวา แต่มิได้อบรมเพื่อ

(๑) เบื้องขวา คือทิศน้อย.

เห็นรูปอันเป็นทิพย์ ฯลฯ ย่อมฟังเสียงอันเป็นทิพย์ ฯลฯ เบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวางได้ แต่เห็นรูปอันเป็นทิพย์ ฯลฯ ไม่ได้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร. เพราะข้อนั้นย่อมเป็นอย่างนั้น ในเมื่อภิกษุอบรมสมาธิส่วนเดียว เพื่อฟังเสียงอันเป็นทิพย์ ฯลฯ ในเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง แต่มิได้อบรม เพื่อเห็นรูปอันเป็นทิพย์ ฯลฯ

[๒๔๘] ภิกษุในธรรมวินัยนี้ มีสมาธิได้อบรมแล้วทั้งสองส่วน เพื่อเห็นรูปอันเป็นทิพย์ น่ารัก ยั่วชวน ควณินดี และเพื่อฟังเสียงอันเป็นทิพย์ น่ารัก ยั่วชวน ควณินดี ในทิศเบื้องหน้า. ภิกษุนั้น เมื่อได้อบรมสมาธิทั้งสองส่วน เพื่อเห็นรูปและเพื่อฟังเสียงอันเป็นทิพย์ ฯลฯ ในทิศเบื้องหน้า ย่อมเห็นรูปและย่อมฟังเสียงอันเป็นทิพย์ ฯลฯ ในทิศเบื้องหน้า ข้อนั้น เพราะเหตุไร. เพราะข้อนั้นย่อมเป็นอย่างนั้น ในเมื่อภิกษุได้อบรมสมาธิทั้งสองส่วน เพื่อเห็นรูปและเพื่อฟังเสียงอันเป็นทิพย์ ฯลฯ ในทิศเบื้องหน้า.

[๒๔๙] อีกข้อหนึ่ง ภิกษุมีสมาธิได้อบรมแล้วทั้ง ๒ ส่วน เพื่อเห็นรูป และเพื่อฟังเสียงอันเป็นทิพย์ ฯลฯ ในทิศเบื้องขวา ฯลฯ ในทิศเบื้องหลัง ฯลฯ ในทิศเบื้องซ้าย ฯลฯ เบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง. ภิกษุนั้นเมื่อได้อบรมสมาธิทั้ง ๒ ส่วน เพื่อเห็นรูป และเพื่อฟังเสียงอันเป็นทิพย์ ฯลฯ เบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง ย่อมเห็นรูป และย่อมฟังเสียงอันเป็นทิพย์ ฯลฯ ในเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง ข้อนั้นเพราะเหตุไร. เพราะข้อนั้นย่อมเป็นอย่างนั้น ในเมื่อภิกษุได้อบรมสมาธิทั้งสองส่วน เพื่อเห็นรูปและเพื่อฟังเสียงอันเป็นทิพย์ ฯลฯ เบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง.

มหาติ นี้แลเป็นเหตุเป็นปัจจัย ให้**สุนัขขัตติจณวิบุตร** ไม่ได้ฟังเสียงอันเป็นทิพย์ น่ารัก ยั่วชวน ควรยินดี ซึ่งมีอยู่จริง ไม่ใช่ไม่มี.

[๒๕๐] **โกฎฐัทธลัจฉวิ** กราบทูลว่า พระเจ้าข้า ภิกษุทั้งหลาย ย่อมประพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเจ้า เหตุจะทำให้แจ้ง ซึ่งสมาธิภาวนาเหล่านี้เป็นแน่. ตรัสตอบว่า มหาติ ภิกษุทั้งหลายจะประพฤติพรหมจรรย์ในเรา เหตุจะกระทำให้งำแจ้งซึ่งสมาธิภาวนาเหล่านี้ หามิได้เลย ธรรมเหล่านี้ ซึ่งภิกษุทั้งหลายประพฤติพรหมจรรย์ในเรา เหตุจะกระทำให้งำแจ้งที่ยิ่งกว่าและประณีตกว่า ยังมีอยู่อีก. **โกฎฐัทธลัจฉวิ** ทูลถามว่า พระเจ้าข้า ก็ธรรมเหล่านี้ซึ่งภิกษุทั้งหลายประพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเจ้า เหตุจะกระทำให้งำแจ้ง ที่ยิ่งกว่าและประณีตกว่า. ตรัสตอบว่า มหาติ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นโศคาบันมีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้แน่นอนแล้ว มีความตรัสรู้เป็นที่ไปในเบื้องหน้า เพราะความสิ้นไปรอบแห่งสังโยชน์ ๓ ธรรมนี้แล้ว ซึ่งภิกษุทั้งหลายประพฤติพรหมจรรย์ในเรา เหตุจะกระทำให้งำแจ้ง ที่ยิ่งกว่าและประณีตกว่า.

[๒๕๑] อีกข้อหนึ่ง ภิกษุเป็นพระสกทาคามี จะมาสู่โลกนี้ครั้งเดียวเท่านั้นแล้วกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ เพราะความสิ้นไปรอบแห่งสังโยชน์ ๓ เพราะความเบาบางแห่งราคะโทสะและโมหะ ธรรมนี้แลซึ่งภิกษุทั้งหลายประพฤติพรหมจรรย์ในเรา เหตุจะกระทำให้งำแจ้ง ที่ยิ่งกว่าและประณีตกว่า.

[๒๕๒] อีกข้อหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้มีอันจะบังเกิดในอุปปาติกกำเนิด จะปรินิพพานในอุปปาติกกำเนิดนั้น มีอันไม่กลับมาจากโลกนั้นเป็นธรรมดา (พระอนาคามี) เพราะความสิ้นไปรอบแห่งสังโยชน์ส่วนเบื้องต่ำ ๕ ธรรม

(๑) **อุปปาติกกำเนิด** ในที่นี้หมายถึงอาสุทธาวาส ๕.

นี้แลซึ่งภิกษุทั้งหลายประพฤติพรหมจรรย์ในเรา เหตุจะกระทำให้แจ้ง ที่ยิ่งกว่าและประณีตกว่า.

[๒๕๓] อีกข้อหนึ่ง ภิกษุทำให้แจ้ง เพราะรู้ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย อยู่ในทิฏฐุธรรม (ปัจจุบัน) เทียว แม้ธรรมนี้แลซึ่งภิกษุทั้งหลายประพฤติพรหมจรรย์ในเรา เหตุจะกระทำให้แจ้ง ที่ยิ่งกว่าและประณีตกว่า. มหาลิ ธรรมเหล่านี้แลซึ่งภิกษุทั้งหลายประพฤติพรหมจรรย์ในเราเหตุจะทำให้แจ้ง ที่ยิ่งกว่าและประณีตกว่า.

[๒๕๔] โอภูจฺฐทลิจฉวี ทูลถามว่า ทางดำเนินเพื่อทำให้แจ้งซึ่งธรรมเหล่านั้นมีอยู่หรือพระเจ้าข้า. ตรัสตอบว่า มีอยู่ มหาลิ. ทางดำเนินเพื่อทำให้แจ้งซึ่งธรรมเหล่านั้น เป็นไฉนเล่า พระเจ้าข้า. มรรคมืองค์ ๘ อันเป็นของพระอริยเจ้านี้แล คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ วาจาชอบ การงานชอบ อาชีพชอบ เพียรชอบ ระลึกชอบ ตั้งใจชอบ นี้แลเป็นทางดำเนิน เพื่อทำให้แจ้ง ซึ่งธรรมเหล่านั้น.

[๒๕๕] มหาลิ สมัยหนึ่ง เราอยู่ในโฆสิตารามใกล้นครโกสัมพี ครั้งนั้น ๒ บรรพชิต คือมณฑิยปริพาชก ๑ ชาลียะ ศิษย์ทารุปัตติกะ ๑ ได้เข้าไปหาเรา เจรจาปราศรัยกับเราแล้ว ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง จึงได้กล่าวกะเราอย่างนี้ว่า ท่านโคดม ชีพก็อันนั้น สรีระก็อันนั้นหรือหนอ หรือชีพอันอื่น สรีระอันอื่น. เราได้กล่าววว่า แน่ะท่าน ถ้าอย่างนั้นจงฟัง จงกระทำในใจให้ดี เราจักกล่าว. พระตถาคตอุบัติขึ้นในโลกนี้ เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบเองแล้ว ฯลฯ. (นักปราชญ์ฟังให้เนื้อความพิสดารเหมือน

ในสามัญญผลสูตร) ภิกษุเป็นผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยศีลอย่างนี้ ฯลฯ บรรลุฌาน
ที่ต้น มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่วิเวกแล้วอยู่. ภิกษุใดรู้อย่าง
นี้ เห็นอย่างนี้ นั่นเป็นการสมควรแก่ภิกษุนั้นหรือหนอ เพื่อจะกล่าวว่
ชีพก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น หรือว่า ชีพอันอื่น สรีระอันอื่น ดังนี้. ภิกษุนั้น
ใดรู้อย่างนี้ เห็นอย่างนี้ นั่นไม่เป็นการสมควรแก่ภิกษุนั้น เพื่อจะกล่าว
ว่ ชีพก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น หรือว่า ชีพอันอื่น สรีระอันอื่น. ก็แล
ความข้อนี้ เรารู้้อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้ ดังนั้น เราจึงไม่กล่าวว่ ชีพ
ก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น หรือว่า ชีพอันอื่น สรีระอันอื่น ดังนี้. ภิกษุ
บรรลุฌานที่ ๒ ฯลฯ ภิกษุบรรลุฌานที่ ๓ ฯลฯ ภิกษุบรรลุฌานที่ ๔
ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขและเพราะละทุกข์เสียได้ เพราะสิ้นไป
แห่งโสมนัสและโทมนัสในกาลก่อน มีความบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาและสติ
แล้วอยู่. ภิกษุใดรู้อย่างนี้ เห็นอย่างนี้ นั่นเป็นการสมควรแก่ภิกษุนั้น
หรือหนอ เพื่อจะกล่าวว่ ชีพก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น หรือว่า ชีพอันอื่น
สรีระอันอื่น ดังนี้. ภิกษุนั้นใด รู้อย่างนี้ เห็นอย่างนี้ นั่นไม่เป็นการ
สมควรแก่ภิกษุนั้น เพื่อจะกล่าวว่ ชีพก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น หรือว่า
ชีพอันอื่น สรีระอันอื่น. ก็แลความข้อนี้ เรารู้้อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้
ดังนั้น เราจึงไม่กล่าวว่ ชีพก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น หรือว่า ชีพ
อันอื่น สรีระก็อันอื่น.

เธอนำจิตไปเฉพาะ น้อมจิตไปเฉพาะ เพื่อญาณทัสสนะ (คือ
ปัญญาเครื่องรู้เครื่องเห็น). ภิกษุใด ฯลฯ เธอรู้ชัดว่ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์
อยู่จบแล้ว กิจที่จะต้องทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นอีก เพื่อความเป็นเช่นนี้
ย่อมไม่มี ดังนี้. ภิกษุใด รู้อย่างนี้ เห็นอย่างนี้ นั่นเป็นการสมควรแก่

ภิกษุหนึ่งหรือหนอ เพื่อจะกล่าวว่า ชีพก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น หรือว่า
ชีพอันอื่น สรีระอันอื่น ดังนี้. ภิกษุหนึ่งใด รู้อย่างนี้ เห็นอย่างนี้ นั่น
ไม่เป็นการสมควรแก่ภิกษุหนึ่ง เพื่อจะกล่าวว่า ชีพก็อันนั้น สรีระก็อัน
นั้น หรือว่า ชีพอันอื่น สรีระอันอื่น. ก็แลความข้อนี้ เรารู้อย่างนี้
เห็นอยู่อย่างนี้ ดังนั้น เราจึงไม่กล่าวว่า ชีพก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น
หรือว่า ชีพอันอื่น สรีระอันอื่น ดังนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสเวทยากรณพจน์นี้แล้ว. **โกฎฐัทธลิจฉวี**
มีใจยินดี ชื่นชมภาสิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วแล.

จบ มหาลิสสูตร ที่ ๖

อรรถกถา महाสูต

เอวมเม สุตं ๗ป๗ เวสาลีอนุติ มหาสูตต

ในมหาสูตตรนั้น มีการพรรณนาตามลำดับบทดังนี้. บทว่า เวสาลี ความว่า ไกลนครอันได้นามว่า เวสาลี เพราะเมืองนี้ถึงความไพศาลเนื่อง ๆ บทว่า มหาวเน ความว่า ในป่าใหญ่เกิดเองตั้งอยู่ต่อเนื่องกับป่าหิมพานต์ ภายนอกนคร ซึ่งเรียกว่า มหาวัน เพราะความที่เป็นป่าใหญ่นั้น. บทว่า อนุคารศาลาย ความว่า ได้สร้างสังฆารามในราวป่านั้น. ได้สร้างปราสาทเช่น กับเทพวิมาน ทำตามแบบอนุคารศาลา ยกช่อฟ้าบนเสาทั้งหลายในสังฆารามนั้น. หมายถึงปราสาทนั้นสังฆารามแม่ทั้งสิ้น จึงปรากฏว่าอนุคารศาลา. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงอาศัยนครเวสาลีนั้น ประทับอยู่ ณ สังฆารามนั้น ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า เวสาลี วิหริติ มหาวเน อนุคารศาลาย ดังนี้.

บทว่า โกสลกา คือ ชาวแคว้นโกศล. บทว่า มาชชกา คือ ชาวแคว้นมคธ. บทว่า กรณียะ ความว่า ด้วยการงานที่พึงทำแน่แท้. ก็ การงานที่แม้จะไม่กระทำก็ได้เรียกว่ากิจ การงานที่ควรทำแน่แท้ทีเดียว ชื่อว่า กรณียะ.

บทว่า ปฏิสสุสิโน ภควา ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงหลีกเร้น คือ ทรงหลบจากเรื่องอารมณ์ต่างๆ ทรงอาศัย เอกิภาพ เสวยความยินดีในฉานในเอกัคคตารมณ์. บทว่า ตตุเถว คือ ในวิหารนั้น. บทว่า เอกมนุต ความว่า พราหมณทูตเหล่านั้นไม่ละที่นั่นพากันนั่ง ณ เงามต้นไม้นั้น ๆ.

บทว่า **โกฎฐุโ** ความว่า เจ้าลิจฉวีผู้ได้นามอย่างนั้น เพราะมี
ริมฝีปากเป็ยกชุม. บทว่า **มหติยา ลิจฉวีปริสาย** ความว่า เจ้าลิจฉวี นามว่า
โกฎฐุทธะ ถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขในปุเรกัต
อริยฐานองค์โอบสถศีลในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า ให้คนถือสิ่งของ
มีของหอมและดอกไม้เป็นต้น ป่าวประกาศให้บริวารเจ้าลิจฉวีหมู่ใหญ่
ประชุมกันแล้วเข้าไปพร้อมกับบริวารลิจฉวีหมู่ใหญ่นั้น ซึ่งประดับประดา
ด้วยผ้าอาภรณ์และเครื่องลูบไล้ มีสีเขียวและเหลืองเป็นต้น อันสวยงาม
ประหนึ่งเทพบริวารชั้นดาวดึงส์. บทว่า **อกาโล โข มหาลิ** ความว่า **โกฎฐุทธะ**
นั้น เดิมชื่อว่า **มหาลิ** พระเถระเรียกมหาลินั้นตามชื่อเดิมนั้น. บทว่า **เอกมนุตฺ**
นินิทธิ ความว่า **โกฎฐุทธลิจฉวี** นั่งสรรเสริญพระคุณของพระรัตนตรัย พร้อม
ด้วยบริวาร ลิจฉวีหมู่ใหญ่ ณ เงามไม้อันสมควร.

บทว่า **สีโห สมณุตฺเทโส** ความว่า สามเณร ชื่อว่า **สีหะ** เป็นหลาน
ของพระนาคิตะ บวชในกาลที่มีอายุได้เจ็ดขวบ ขยันหมั่นเพียรในพระ-
ศาสนา. ได้ยินว่า สามเณรเห็นชุมชนใหญ่แล้ว จึงคิดว่า ชุมชนหมู่ใหญ่
นี้นั่งเต็มวิหารทั้งสิ้น วันนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าจักทรงแสดงพระธรรมด้วย
พระอุตสาหะใหญ่แก่ชุมชนนี้แน่ อย่าเลย เราจะบอกพระอุปัชฌายะให้กราบ
ทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบ ถึงชุมชนหมู่ใหญ่มาประชุมกันแล้ว จึง
เข้าไปหาพระนาคิตะ. บทว่า **ภนฺเต กสุสฺส** ความว่า สามเณรกล่าวกะ
พระเถระด้วยโคตร. บทว่า **เอสา ชนตา** ความว่า ชุมชนุนั้น. บทว่า
ตุวณฺเณว ภาวโต อโรเจहि ความว่า ได้ยินว่า สีหสามเณรเป็นผู้
สนิทสนมของพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็พระเถระนี้อ้วน ในการที่จะลุก
หรือนั่งเป็นต้นก็อู้ยอ้ออืดอาด เพราะพระเถระมีร่างกายหนักจึงดูราวจะว่า

ไม่ค่อยจะเคลื่อนไหวได้ ด้วยเหตุนี้ สามเณรนี้จึงได้กระทำวัตรถวายพระผู้มีพระภาคเจ้าทุกเวลา เพราะเหตุนี้ พระเถระ จึงกล่าวกะสามเณรนั้นว่า แม้เธอเป็นผู้โปรดปรานของพระทศพล จึงกล่าวว่า เธอนั้นแหละไปกราบทูลให้ทรงทราบ ดังนี้.

บทว่า **วิหารปจฺจายายิ** ความว่า ได้ร่มเงาพระวิหาร อธิบายว่า ในโอกาสแห่งเงาภูฏาคารหลังใหญ่แผ่ไปถึง. ได้ยินว่า ภูฏาคารศาลานั้นยาวไปทางทิศใต้และทิศเหนือ มีมุขทางทิศตะวันออก. ด้วยเหตุนี้เงาใหญ่จึงแผ่ไปข้างหน้าแห่งภูฏาคารศาลานั้น. แม้สี่สามเณรได้ป้อนสละถวายพระผู้มีพระภาคเจ้าที่ร่มเงาหน้าพระวิหารนั้น. ลำดับนั้นแลพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีพระพุทธรังสี ๖ ประการ เปล่งรัศมีออกจากช่องประตู และช่องหน้าต่าง เสด็จออกจากภูฏาคารศาลา เหมือนพระจันทร์เพ็ญออกจากกลีบเมฆ ฉะนั้น ประทับนั่งบนวรพุทธอาสน์ที่ปูไว้แล้ว. ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จออกจากพระวิหาร ประทับนั่งบนอาสนะที่ปูไว้แล้ว ได้ร่มเงาพระวิหาร.

ในบทว่า **ปุริมานิ ภนฺเต ทิวสฺสานิ ปุริมตฺรานิ** นี้ ความว่า วันวานชื่อว่า วันก่อน วันอื่น ต่อจากวันนั้น ชื่อว่า วันขึ้น ก็ตั้งแต่วันนั้นทั้งหมดจัดเป็นวันก่อนๆ. บทว่า **ยทฺคฺเค** ความว่า ข้าพเจ้าอยู่ชั่วเวลาตั้งแต่วันแรก. ท่านกล่าวว่า ข้าพเจ้าอยู่ชั่วคราว. บัดนี้ **สุณฺณกขัตตลิจฉวิบุตฺร** เมื่อจะแสดงประมาณแห่งวันนั้น จึงกล่าวว่า ไม่นาน เพียง ๓ ปี. อีกประการหนึ่ง. บทว่า **ยทฺคฺเค** ความว่า ข้าพเจ้าอยู่ชั่วคราวไม่นาน. เพียง ๓ ปี. ท่านกล่าวว่า ข้าพเจ้าอยู่ชั่วคราวไม่นาน เพียง ๓ ปีเท่านั้น. ได้ยินว่า **สุณฺณกขัตตลิจฉวิบุตฺร** นี้ รับบาตรและจีวรของพระผู้มีพระภาคเจ้าปรนนิบัติพระผู้มีพระภาคเจ้าตลอด ๓ ปี. **สุณฺณกขัตตลิจฉวิ** หมายถึง ๓ ปี

นั่น จึงกล่าวอย่างนี้. บทว่า **ปิยรูปานิ** ได้แก่ น่ารัก คือ น่ายินดี. บทว่า **กามุปสยหิตานิ** คือ ประกอบด้วยความยินดีในกาม. บทว่า **รชเนียนิ** ความว่า ก่อให้เกิดราคะ.

บทว่า **โน จ โข ทิพฺพานิ สทฺทานิ** ความว่า สุนัขจัตตะฟังเสียงทิพย์เหล่านั้นไม่ได้ เพราะเหตุอะไร ได้ยินว่า สุนัขจัตตะนั้น เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วทูลขอบริกรรมทิพยจักขุ. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสบอกแก่เขา. เขาได้ปฏิบัติตามที่ทรงสอน ยังทิพยจักขุให้เกิดขึ้น เห็นรูปทั้งหลายของเทวดาทั้งหลายแล้ว คิดว่า ในสรีรสังฆานนี้พึงมีเสียงไพเราะ เราพึงฟังเสียงนั้นได้อย่างไรหนอ แล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทูลถามถึงการบริกรรมทิพยโสตะ. ก็ในอดีตกาล สุนัขจัตตะนี้ตีกกหุกฤษผู้มีศีลรูปหนึ่ง ทำให้เป็นพระหนูหนวก เพราะฉะนั้น แม้เธอจะทำบริกรรม ก็ไม่สามารถบรรลุถึงทิพยโสตะได้. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงไม่ตรัสบอกบริกรรม. เขาผูกอาฆาตในพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเหตุเพียงเท่านี้ จึงคิดว่า พระคำรಿಯ่างนี้ย่อมมีแก่พระสมณโคดมแน่แท้ แม้เราก็เป็นกษัตริย์ถึงโอรุฏฐัฑฐะนี้ก็เป็นกษัตริย์ ถ้าญาณจักเจริญแก่เขา แม้เขาก็จักเป็นสัพพัญญู เพราะเหตุนี้จึงไม่ตรัสบอกแก่เรา เพราะความริษยา. เขาถึงความเป็นคลุหัสถ์โดยลำดับ เมื่อจะบอกเนื้อความนั้นแก่มหาลิลิจฉวี จึงกล่าวอย่างนี้.

บทว่า **เอกฺสภาวิตฺโต** ความว่า มีสมาธิอันได้อบรมแล้ว ส่วนเดียว คือส่วนหนึ่ง อธิบายว่า อบรมเพื่อต้องการจะเห็นรูปอันเป็นทิพย์ หรือเพื่อต้องการจะได้ฟังเสียงอันเป็นทิพย์. บทว่า **ติริยํ** ความว่า ทิศเฉียง. บทว่า **อุภยฺสภาวิตฺโต** ความว่า มีสมาธิได้อบรมแล้วทั้งสองส่วน คือ โภกฐาส

ทั้งสอง. บทว่า **อัย โข มหาลิ เหตุ** ความว่า สมาธิที่สุนัขขัดตะอบรมแล้วส่วนเดียว เพื่อเห็นรูปทั้งหลายอันเป็นทิพย์เท่านั้นนี้เป็นเหตุ.

ลิจฉวินันได้ฟังอรรถนี้แล้ว จึงคิดว่า ภิกษุฟังเสียงนี้ ด้วยทิพยโสต ทิพยโสต เห็นจะเป็นของสูง เป็นของมีประโยชน์ในศาสนานี้แน่ ภิกษุเหล่านั้น ประพฤติพรหมจรรย์ ๕๐ ปีบ้าง ๖๐ ปีบ้าง มีใช้น้อย เพื่อประโยชน์แก่ทิพยโสตนี้หรือหนอ ถ้ากระไรเราพึงทูลถามเนื้อความนี้กะพระทศพล. ต่อแต่นั้น เมื่อจะทูลถามเนื้อความนั้น จึงกราบทูลว่า **เอตถันุญ ภนุเต** เป็นต้น. ในบทว่า **สมาธิภาวนานัน** นี้ สมาธินั้นเที่ยวชื่อว่า สมาธิภาวนา ความว่าซึ่งสมาธิอันได้อบรมแล้วทั้งสองส่วน.

อนึ่ง เพราะสมาธิภาวนาเหล่านั้นเป็นของนอกศาสนา ไม่เป็นไปในภายใน เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงปฏิเสชสมาธิภาวนาเหล่านั้น เมื่อจะทรงแสดงประโยชน์ที่ภิกษุประพฤติพรหมจรรย์ จึงตรัสว่า **น โข มหาลิ** เป็นต้น.

บทว่า **ติณฺณํ สัโยชนานัน** ได้แก่ สังโยชน์เครื่องผูกพันสามอย่าง มีสักกายทิฏฐิ เป็นต้น. จริงอยู่ สังโยชน์เหล่านั้น ท่านเรียกว่า สังโยชน์ เพราะเป็นเครื่องผูกพันสัตว์ทั้งหลายไว้ในรถ (คือภพ) ที่แล้วด้วยวิญญูทุกข์. บทว่า **โสตปาปนโน โหติ** ความว่า เป็นผู้ถึงกระแสแห่งมรรค. บทว่า **อวินิปาตมฺโม** คือ มีอันไม่ตกไปในอบายทั้ง ๔ อย่างเป็นธรรมดา. บทว่า **นียโต** คือผู้แน่นอนแล้วโดยธรรมเนียม. บทว่า **สมฺโพธิปรายโน** ความว่าความตรัสรู้ กล่าวคือ มรรคเบื้องสูง ๓ อย่าง อันภิกษุนั้นพึงบรรลุเป็นที่ไปในเบื้องหน้า เพราะฉะนั้น ภิกษุนั้นจึงชื่อว่า ผู้มีความตรัสรู้เป็นที่ไปในเบื้องหน้า

บทว่า **ตनुตฺตา** ความว่า เพราะความที่กิเลสเป็นเครื่องกั้มรุมจิต มีน้อย และเพราะความที่การอุปติ ในโลกไหน ในกาลใด เป็นของเบาบาง.

บทว่า **โอรฺมภาคิยานํ** ความว่า สังโยชน์ส่วนเบื้องต่ำ ซึ่งเป็นเครื่องผูกพันไม่ให้เกิดในภูมิสุทธาวาสชั้นสูง. คำว่า **โอบปาติโก** นั้น เป็นคำปฏิเสธกำเนิดที่เหลือ. ในบทเหล่านั้น บทว่า **ปรินิพฺพายี** คือ มีนิพพานธรรมในภพเบื้องหน้านั้นเทียว. บทว่า **อนาวตฺติชฺชโม** ความว่า มีอันไม่กลับมาจากพรหมโลกนั้นมาเกิดอีกเป็นธรรมดา.

บทว่า **เจโตวิมุตฺติ** คือ **จิตตวิสฺสุทฺธิ**. คำนั้นเป็นชื่อแห่งอรหัตตผลจิต ซึ่งหลุดพ้นจากเครื่องผูกพันคือกิเลสทั้งปวง, ปัญญาคืออรหัตตผลนั้นเทียว ซึ่งหลุดพ้นจากเครื่องผูกพันคือกิเลสทั้งปวง พึงทราบว่ **ปัญฺญาวิมุตฺติ** แม้ในบทว่า **ปลฺลววิมุตฺติ** นี้. บทว่า **ทิกฺขุเจว ชฺมฺเม** คือ ในอรรถภาพนี้นั้นเอง. บทว่า **สยํ** คือ เอง. บทว่า **อภิณฺฺญา** คือรู้เฉพาะยิ่ง. บทว่า **สจฺฉิกตฺวา** คือกระทำให้ประจักษ์.อนึ่ง บทว่า **อภิณฺฺญา สจฺฉิกตฺวา** ความว่า กระทำให้แจ้งด้วยขอภิญญา คือด้วยญาณอันละเอียดอย่างยิ่ง ดังนี้ก็มี. บทว่า **อุปสมฺปชฺช** คือ บรรลุแล้ว ได้แก่ ได้รับแล้ว.

เจ้าลิจฉวีได้ฟังธรรมนี้แล้ว จึงคิดว่า ธรรมอันประเสริฐ อันใคร ๆ ไม่อาจจะบรรลุได้ เหมือนนกบินบ้าง เหมือนเหยือกลานไปด้วยยกบ้าง สำหรับภิกษุบรรลุพระธรรมนี้ จะพึงมีข้อปฏิบัติในส่วนเบื้องต้นแน่ เราจะทูลถามถึงพระธรรมนั้นก่อน. แต่นั้น เมื่อจะทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทูลว่า **อตุลฺลิ ปน ภนฺเต** ดังนี้ เป็นต้น. บทว่า **อฏฺฐงฺคิโก** ความว่า มรรคประกอบด้วยองค์ ๘ เหมือนคนตรีประกอบด้วยองค์ ๕ และเหมือนบ้านประกอบด้วยตระกูล ๘ จึงชื่อว่า ประกอบด้วยองค์ ๘ ธรรมตามรรคอื่นจากองค์ไม่มี. ด้วยเหตุนี้เทียว พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า **เสยฺยถิทำ สมฺมาทิกฺขุจิ** ๆแป ๆ สมฺมาสมาธิ ดังนี้.

ในมรรคมืองค์ ๘ นั้น สัมมาทิฏฐิ มีลักษณะเห็นชอบ. สัมมาสัง-
กัปปะ มีลักษณะน้อมนึ่กชอบ. สัมมาวาจา มีลักษณะใคร่ครวญชอบ. สัมมา
กัมมันตะ มีลักษณะให้ตั้งมั่นชอบ. สัมมาอาชีวะ มีลักษณะให้ปล่อยแผ้วชอบ.
สัมมาวายามะ มีลักษณะระคองชอบ. สัมมาสติ มีลักษณะเข้าไปตั้งอยู่ชอบ.
สัมมาสมาธิ มีลักษณะตั้งใจชอบ. ในมรรคมืองค์ ๘ เหล่านี้ แต่ละองค์มี
กิจ ๓ อย่าง คือ สัมมาทิฏฐิ ย่อมละมิจฉาทิฏฐิพร้อมกับกิเลสอันเป็นข้าศึก
แก่ตน แม้เหล่าอื่นก่อน ย่อมทำนิโรธให้เป็นอารมณ์ และเห็นแจ้งซึ่ง
สัมปยุตธรรมทั้งหลาย เพราะไม่ลุ่มหลงมงาย ด้วยสามารถกำจัดโมหะอัน
ปกปิดความเห็นชอบนั้น. ธรรมทั้งหลาย แม้มีสัมมาสังกัปปะเป็นต้น ย่อม
ละมิจฉาสังกัปปะเป็นต้น และทำนิโรธให้เป็นอารมณ์ เหมือนอย่างนั้น.
ก็ในที่นี้โดยพิเศษ สัมมาสังกัปปะ ย่อมน้อมนึ่กถึงสหชาตธรรมทั้งหลาย
สัมมาวาจา ย่อมพิเคราะห์โดยชอบ สัมมากัมมันตะ ย่อมให้ตั้งมั่นโดยชอบ
สัมมาอาชีวะ ย่อมให้ปล่อยใสโดยชอบ สัมมาวายามะ ย่อมระคองโดยชอบ
สัมมาสติ ย่อมให้เข้าไปตั้งอยู่โดยชอบ สัมมาสมาธิ ย่อมตั้งใจโดยชอบ.

อีกอย่างหนึ่ง ธรรมคาสัมมาทิฏฐินั้น ในส่วนบุพภาคมีขณะต่างกัน มี
อารมณ์ต่างกัน ในขณะแห่งมรรคมีขณะเดียว มีอารมณ์เดียว แต่โดยกิจ
ย่อมได้ชื่อ ๔ อย่าง มีญาณในทุกข์เป็นต้น ธรรมทั้งหลายแม้มีสัมมาสังกัปปะ
เป็นต้น ในบุพภาคมีขณะต่างกัน มีอารมณ์ต่างกัน ในขณะแห่งมรรค
มีขณะเดียว มีอารมณ์เดียว. ในธรรมเหล่านั้น สัมมาสังกัปปะโดยกิจย่อม
ได้ชื่อ ๓ อย่างมีเนกขัมมสังกัปปะเป็นต้น. ธรรม ๓ อย่างมีสัมมาวาจา
เป็นต้น เป็นวิริติบ้าง เป็นเจตนาบ้าง แต่ในขณะแห่งมรรคเป็นวิริติอย่าง
เดียว. สองอย่างเมื่อนี้คือ สัมมาวายามะ สัมมาสติ โดยกิจย่อมได้ชื่อ ๔

อย่างด้วยอำนาจสัมมัตตปธาน และสติปัญญา. ส่วนสัมมาสมาธิในบุพภาค
ก็ดี ในขณะที่แห่งมรรคก็ดี ย่อมเป็นสัมมาสมาธิอย่างเดียว.

ในธรรม ๘ อย่างนี้ สัมมาทิฏฐิอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดง
ก่อน เพราะความที่สัมมาทิฏฐิเป็นธรรมมีอุปการะมาก แก่พระโยคีผู้ปฏิบัติ
เพื่อบรรลุนิพพาน. ก็ปัญญานี้ท่านกล่าวว่าปัญญาปีชโชตะ และปัญญา
สัตถะ เพราะฉะนั้น พระโยคาวจร จึงกำจัดความมืดคืออวิชชาด้วยสัมมา-
ทิฏฐิ กล่าวคือ วิปัสสนาญาณในบุพภาคนั้น ฆ่าโจรคือกิเลส บรรลุนิพพานด้วยขมะ. เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
แสดงสัมมาทิฏฐิก่อน เพราะความที่สัมมาทิฏฐิเป็นธรรมมีอุปการะมากแก่
พระโยคี ผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพาน.

ก็สัมมาสังกัปปะมีอุปการะมากแก่สัมมาทิฏฐินั้น เพราะเหตุนี้
พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสไว้ในลำดับแห่งสัมมาทิฏฐินั้น. เหมือนเหตุฉก
เอามือพลิกไปพลิกมา มองดูกหาปณะด้วยตา ย่อมรู้ว่า กหาปณะนี้ปลอม
นี้แท้ ฉันทใด แม้พระโยคาวจรก็ฉันทนั้น ในบุพภาคตรีกตรองด้วยวิตกมองดู
ด้วยวิปัสสนาปัญญา ย่อมรู้ว่าธรรมเหล่านี้เป็นกามาวจร เหล่านี้เป็นรูปาวจร
เป็นต้น. ก็หรือเหมือนช่างถาก ถากไม้ใหญ่ที่คนจับปลายพลิกไปพลิกมาด้วย
ขวาน ย่อมนำไปใช้การงานได้ ฉันทใด พระโยคาวจรกำหนดธรรมทั้งหลาย
ที่วิตกตรีกตรองให้แล้วโดยนัยว่า ธรรมเหล่านี้เป็นกามาวจร เหล่านี้เป็น
รูปาวจรเป็นต้น ด้วยปัญญา ย่อมนำไปใช้การงานได้ฉันทนั้น. ด้วยเหตุนี้
ท่านจึงกล่าวว่า ก็สัมมาสังกัปปะมีอุปการะมากแก่สัมมาทิฏฐินั้น เพราะ
เหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสไว้ในลำดับแห่งสัมมาทิฏฐินั้น ดังนี้.

สัมมาสังกัปปะนี้นั้น ก็มีอุปการะแม่แก่สัมมาวาจา เหมือนมีอุปการะแก่สัมมาทิฏฐิฉะนั้น. เหมือนที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า คหบดีตริกครองก่อนแล้ว จึงเปล่งวาจาในภายหลัง. เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสสัมมาวาจาในลำดับแห่งสัมมาสังกัปปะนั้น.

ก็เพราะคนทั้งหลายเตรียมด้วยวาจาก่อนว่า เราจักทำการงานนี้ และการงานนี้ แล้วจึงประกอบการทำงานทั้งหลายในโลก เพราะฉะนั้น วาจาจึงเป็นอุปการะแก่กายกรรม เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสสัมมาสัมมันตะในลำดับแห่งสัมมาวาจา

ก็อาชีวะภูมิกศีล ย่อมบริบูรณ์แก่บุคคลผู้ละวจีทุจริต ๔ อย่าง และกายทุจริต ๓ อย่าง บำเพ็ญสุจริตทั้ง ๒ อย่างเท่านั้น หาบริบูรณ์แก่บุคคลนอกนี้ไม่ เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสสัมมาอาชีวะในลำดับแห่งสุจริตทั้ง ๒ นั้น.

อนึ่ง บุคคลมีอาชีวะบริสุทธิ์อย่างนี้ ทำความยินดีด้วยเหตุเพียงนี้ว่า อาชีวะของเราบริสุทธิ์แล้ว ไม่ควรอยู่อย่างคนหลับหรือประมาท ดังนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสสัมมาวายามะในลำดับแห่งสัมมาอาชีวะนั้น เพื่อทรงแสดงว่า บุคคลควรปรารภความเพียรนี้ในทุกอิริยาบถ.

แต่นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงสัมมาสติในลำดับแห่งสัมมาวายามะนั้น เพื่อทรงแสดงว่า สติอันดำรงมั่นคงแล้วในวัตถุทั้ง ๔ มีกายเป็นต้น แม้บุคคลผู้ปรารภความเพียรแล้วก็ควรทำ.

ก็เพราะสติที่ตั้งมั่นดีแล้วอย่างนี้ ย่อมอำนวยการแห่งธรรมทั้งหลายที่อุปการะแก่สมาธิเพียงพอเพื่อจึมนั่นในเอกัตตารมณ์ เพราะเหตุนี้ ฟังทราบ ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงสัมมาสมาธิในลำดับแห่งสัมมาสติ.

บทว่า **เอเตสั ฐมฺมานั สจฺฉิกิริยา** ความว่า เพื่อประโยชน์แก่การกระทำให้ประจักษ์ซึ่งธรรมมีโศคาปตติผลเป็นต้นเหล่านั้น.

บทว่า **เอกมิทาหํ** นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปรารภเพราะเหตุอะไร. ได้ยินว่าพระราชานี้มีลักษณะอย่างนี้ว่า รูปเป็นอตฺตา. ด้วยเหตุนี้ จิตของพระราชานี้จึงไม่ยอมไปในเทศนา. ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงปรารภถึงข้อนี้ เพื่อทรงนำมาซึ่งเหตุการณ์หนึ่ง เพื่อทรงทำให้แจ้งซึ่งลักษณะของพระราชานี้. ในเรื่องนี้มีเนื้อความโดยย่อดังนี้. สมัยหนึ่ง เราอยู่ในโฆสิตาราม ครั้งนั้นบรรพชิตสองรูปนั้น ถามเราอย่างนี้. ลำดับนั้นเราจึงแสดงถึงการเกิดขึ้นของพระพุทฺธเจ้าแก่บรรพชิตเหล่านั้น เมื่อจะแสดงคันฺติธรรม จึงได้กล่าวข้อนี้ว่า ผู้มีอายุ กุลบุตรผู้ชื่อว่า ถึงพร้อมด้วยศรัทธา บวชในศาสนาของพระศาสดาเห็นปานนี้ บำเพ็ญศีล ๓ อย่าง บรรลุถึงฉานมีปฐมฉานเป็นต้น ดำรงอยู่อย่างนี้ ฟังกล่าวคำเป็นต้นว่า ชิพกัอัน นั้น คำนั้นสมควรแก่กุลบุตรนั้นหรือหนอ. ลำดับนั้น ครั้นบรรพชิตทั้งสองนั้นกล่าวว่า สมควรที่เราแลได้คัดค้านวาทะนั้นว่า ผู้มีอายุ ความข้อนี้เรารู้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้ ดังนั้นแลเราจึงไม่กล่าวอย่างนี้ แลแสดงพระจินาสพียง ๆ ขึ้นไป บอกแก่กุลบุตรนี้ว่า ไม่ควรกล่าวอย่างนี้ บรรพชิตเหล่านั้น ฟังคำพูดของเราแล้ว เป็นผู้มึใจยินดี ดังนี้.

ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสอย่างนี้แล้ว พระราชาแม้นั้นก็มีใจยินดี. ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไวยากรณ์พจน์นี้แล้ว **โฏฏฐถลิจจวิ** มีใจยินดีชื่นชมภายิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า.

อรรถกถา महासुत्र ในอรรถกถาทีฆนิกายชื่อสมังคลวิลาสินี จบด้วยประการฉะนี้

จบอรรถกถา महासुत्र ที่ ๖

๗. ชาลยสูตร

เรื่องมัททियปริพาชก และชาลยปริพาชก

[๒๕๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จอยู่ ณ โฆสิตาราม กรุงโกสัมพี. ครั้งนั้น บรรพชิตสองรูป คือ ปริพาชก ชื่อ มัททियะ ๑ ชาลยะ อันเดวาสิก ของบรรพชิตผู้ใช้บาตรไม้ ๑ ไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้งผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระโคดม ชีวะอันนั้น สรีระอันนั้น หรือ ชีวะอันอื่น สรีระอันอื่น. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น เธอพึงเกิด ทำในใจจงดีเกิด เราจักกล่าว. บรรพชิตสองรูปนั้นทูลรับว่า จักทำตามแล้ว. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า แน่ะเธอ พระตถาคตเสด็จอุบัติในโลกนี้ เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบ ฯลฯ [พึงดูพิสดารในสามัญญผลสูตร] ฯลฯ แน่ะเธอ ภิกษุเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลอย่างนี้แล. เข้าถึงปฐมฌานอยู่.

[๒๕๗] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า แน่ะเธอ ภิกษุผู้รู้อย่างนี้ เห็นอย่างนี้ ควรจะกล่าวว่า ชีวะอันนั้น สรีระอันนั้น หรือว่า ชีวะอันอื่น สรีระอันอื่น. แน่ะเธอ ภิกษุผู้รู้อย่างนี้ เห็นอย่างนี้ ไม่สมควรกล่าวอย่างนั้นว่า ฯลฯ ก็เรารู้อย่างนี้ เห็นอย่างนี้ เมื่อเป็นเช่นนั้น เราจึงไม่กล่าวว่า ชีวะอันนั้น สรีระอันนั้น หรือว่า ชีวะอันอื่น สรีระอันอื่น. ทุคฺยฌาน. ตคฺยฌาน. เข้าถึงจตุตถฌานอยู่.

[๒๕๘] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า แน่ะเธอ ภิกษุผู้รู้อย่างนี้ เห็นอย่างนี้ สมควรหรือที่จะกล่าวว่า ชีวะอันนั้น สรีระอันนั้น หรือว่า

ชีวะอันอื่น สรีระอันอื่น แน่เธอ ภิกษุผู้รู้อย่างนี้ เห็นอย่างนี้ ไม่สมควรกล่าว
ว่า ชีวะอันนั้น สรีระอันนั้น หรือว่า ชีวะอันอื่น สรีระอันอื่น. แน่เธอ
ก็เรารู้้อย่างนี้ เห็นอย่างนี้ เมื่อเป็นเช่นนั้น เราจึงไม่กล่าวว่า ชีวะอันนั้น
สรีระอันนั้น หรือว่า ชีวะอันอื่น สรีระอันอื่น. ภิกษุนำไปเฉพาะ น้อมไปเฉพาะ
ซึ่งจิตเพื่อญาณทัสสนะ. แน่เธอ ภิกษุย่อมรู้ชัดว่า ฯลฯ กิจอื่นเพื่อความเป็น
อย่างนี้มีได้มี.

[๒๕๘] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า แน่เธอ ภิกษุผู้รู้อย่างนี้
เห็นอย่างนี้ สมควรหรือที่จะกล่าวว่า ชีวะอันนั้น สรีระอันนั้น หรือว่า ชีวะ
อันอื่น สรีระอันอื่น. แน่เธอ ภิกษุผู้รู้อย่างนี้ เห็นอย่างนี้ ไม่สมควร
กล่าวว่า ชีวะอันนั้น สรีระอันนั้น หรือว่า ชีวะอันอื่น สรีระอันอื่น.
แน่เธอ ก็เรารู้้อย่างนี้ เห็นอย่างนี้ เมื่อเป็นเช่นนั้น เราจึงไม่กล่าวว่า
ชีวะอันนั้น สรีระอันนั้น หรือว่า ชีวะอันอื่น สรีระอันอื่น. พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสอย่างนี้. บรรพชิตสองรูปนั้นดีใจชื่นชมภักษิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า
แล้วแล.

จบชาลยสูตรที่ ๗

อรรถกถาชาลิสุตระ

(เดิมไม่ได้แปลไว้)

ชาลิสุตระว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ ฯลฯ ในกรุงโกสัมพี เป็นต้น

ในชาลิสุตระนั้น มีการพรรณนาตามลำดับบทดังต่อไปนี้. บทว่า โฆสิตาราม ความว่า ในอารามที่โฆสิตเศรษฐีสร้างถวาย.

ได้ยินว่าในกาลก่อน ได้มีนครแห่งหนึ่งชื่อทมิฬรัฐ. จากนครนั้น บุรุษเชื้อใจชื่อโกศุหลิก พร้อมกับบุตรและภรรยาหนีไปสู่วันตีรัฐ เพราะ ฉลาดกภัย เมื่อไม่อาจนำบุตรไปได้จึงทิ้งบุตรเสียแล้วเดินทางต่อไป. มารดา กลับไปรับเอาบุตรนั้น. เขาจึงพากันไปยังบ้านนายโคบาลแห่งหนึ่ง. ก็ในกาล นั้นนายโคบาลได้เตรียมข้าวปายาสไว้มาก. เขาได้กินข้าวปายาสนั้น. ลำดับนั้นแล บุรุษนั้นกินข้าวปายาสมาก ไม่อาจจะให้ย่อยได้ ตกกลางคืน ได้ตายไป ถือปฏิสนธิในท้องแม่สุนัข เกิดเป็นลูกสุนัขน้อยในบ้านนายโคบาล นั้นเทียว. ลูกสุนัขน้อยนั้นเป็นที่รักของนายโคบาล. และนายโคบาลบำรุง อุปัฏฐาก พระปัจเจกพุทธเจ้า. ฝ่ายพระปัจเจกพุทธเจ้าก็ให้ก้อนข้าวก้อนหนึ่ง ๆ แก่ลูกสุนัขน้อยในกาลเสร็จกตกิจ. ลูกสุนัขน้อยนั้นเกิดความรักในพระ- ปัจเจกพุทธเจ้า จึงไปยังบรรณศาลา พร้อมกับนายโคบาล. ครั้นนายโคบาล ไม่ใช่ไปก็ไปเอง ในเวลาภัตเฝ้าอยู่ที่ประตูบรรณศาลา เพื่อรอเวลาและเฝ้าดู สัตว์ร้ายในระหว่างทางให้สัตว์ร้ายหนีไป. สุนัขน้อยนั้นตายไปเกิดในเทวโลก ด้วยจิตอ่อนนุ่มในพระปัจเจกพุทธะ. ในเทวโลกนั้น เขาจึงมีชื่อว่า โฆสก- เทวบุตร.

โฆสกเทวบุตรนั้น จุติจากเทวโลกแล้วไปเกิดในเรือนตระกูลหนึ่งใน กรุงโกสัมพี. เศรษฐีไม่มีบุตรได้ให้ทรัพย์แก่บิดามารดาของทารกนั้น ได้

รับเขาเป็นบุตร. ต่อมาครั้นบุตรของตนเกิด เศรษฐีก็พยายามให้ฆ่าเขาถึงเจ็ดครั้ง. เขาไม่ถึงความตายในที่เจ็ดแห่ง เพราะค่าที่ตนเป็นผู้มีบุญ ในที่สุดก็ได้ชีวิตรอดมา เพราะความช่วยเหลือของธิดาเศรษฐีคนหนึ่ง. ในกาลต่อมาเมื่อบิดาล่วงลับไป เขาจึงได้ตำแหน่งเศรษฐีชื่อว่า โฆฆิตเศรษฐี.

ก็ในกรุงโกสัมพียังมีเศรษฐีอีกสองคน คือ กุกกุฏเศรษฐีและปาวาริกเศรษฐี รวมเป็น ๓ คนกับโฆฆิตเศรษฐีนี้. ก็โดยสมัยนั้น คาส ๕๐๐ คนจากป่าหิมพานต์ พากันไปยังกรุงโกสัมพี เพื่อตากอากาศอบอุ่น. เศรษฐีสวมคนนั้น ได้สร้างบรรณกุฎิในอุทยานของตน ๆ ทำการบำรุงแก้คาสเหล่านั้น. อยู่มาวันหนึ่ง คาสเหล่านั้นมาจากป่าหิมพานต์ ได้รับหนาวจัดลำบากในทางกันดารมาก ถึงต้นไทรใหญ่ต้นหนึ่ง พากันนั่งรอรับการสงเคราะห์จากสำนักของเทวดาที่สิงสถิตอยู่ในต้นไทรนั้น. เทวดาได้เหยียดแขนซึ่งประดับด้วยเครื่องอสังการทั้งปวง ให้วัตถุมิน้ำดื่มน้ำใช้เป็นต้นแก้คาสเหล่านั้นบรรเทาความลำบาก.

คาสเหล่านั้นยิ้มแ้มด้วยอนุภาพแห่งเทวดา จึงถามว่า ข้าแต่เทพท่านทำกรรมอะไรหนอแล จึงได้สมบัตินี้. เทวดากล่าวว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่า พุทธ ได้เกิดแล้วในโลก บัดนี้ พระองค์ประทับอยู่ ณ กรุงสาวัตถี ท่านอนาถบิณฑิกคบดีบำรุงพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ในวันอุโบสถทั้งหลาย ท่านอนาถบิณฑิกะให้ภัตและค่าจ้างตามปกติแก่ลูกจ้างของตน แล้วให้รักษาอุโบสถศีล อยู่มาวันหนึ่งในเวลาเที่ยงวัน ข้าพเจ้ามาเพื่อประโยชน์แก่อาหารเช้า ได้เห็นท่านอนาถบิณฑิกะไม่ทำงานเกี่ยวกับลูกจ้างอะไรเลย จึงถามว่า ในวันนี้ มนุษย์ทั้งหลายไม่ทำงานเพราะเหตุอะไร เขาเหล่านั้นได้บอกเนื้อความนั้นแก่ข้าพเจ้า ลำดับนั้น ข้าพเจ้าจึงกล่าว

คำนี้ว่า บัดนี้ได้ล่วงไปครึ่งวันแล้ว ข้าพเจ้าอาจเพื่อรักษาอุโบสถครึ่งหนึ่ง หรือหนอแล แต่นั้นท่านเศรษฐีให้จิตใจแล้วพูดว่าอาจรักษาได้ ข้าพเจ้านั้นจึง ได้สมาทานอุโบสถครึ่ง ในครึ่งวัน ได้ทำกาลกิริยาในวันนั้นเที่ยวจึงได้รับ สมบัตินี้.

ลำดับนั้น ดาบสเหล่านั้นเกิดปีติปราโมทย์ว่า ได้ยินว่า พระพุทธเจ้า เกิดขึ้นแล้ว ประสงค์จะไปสู่กรุงสาวัตถี จากนั้นพากันไปสู่กรุงโกสัมพีด้วย คิดว่า เศรษฐีผู้บำรุงมีอุปการะมากแก่พวกเรา พวกเราจักบอกเนื้อความนี้แก่ เศรษฐีแม่เหล่านั้น ผู้อันเศรษฐีทั้งหลายกระทำสักการะมากมาย จึงกล่าวว่า พวกเราจะไปในเวลานั้นเที่ยว. ผู้อันเศรษฐีทั้งหลายกล่าวว่า ท่านรีบร้อน อะไรหนอ ในกาลก่อนพวกท่านจะอยู่ตลอดสี่เดือนจึงไป ได้บอกประวัตินั้น. และครั้งเศรษฐีทั้งหลายกล่าวว่า ข้าแต่ท่าน ถ้าอย่างนั้นพวกเราจะไปพร้อม กัน จึงกล่าวว่าพวกเราไป ขอให้พวกท่านคอยตามมา แล้วไปสู่กรุงสาวัตถี บวชในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้บรรลुพระอรหัต. ฝ่ายเศรษฐี เหล่านั้นมีเกวียนคนละ ๕๐๐ เล่มเป็นบริวารไปสู่กรุงสาวัตถี ได้ทำกัมมทาน เป็นต้น ทูลขอพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อประโยชน์เสด็จมาสู่กรุงโกสัมพี กลับมาสร้างวัดสามแห่ง. ในเศรษฐีเหล่านั้น กุกกุฏเศรษฐีสร้างวัดชื่อว่า กุกกุฏาราม ปาวาริกเศรษฐีสร้างวัด ชื่อ ปาวาริกัมพวัน ท่านโฆยิตเศรษฐี สร้างวัดชื่อโฆยิตาราม. ท่านหมายถึงโฆยิตารามนั้น จึงกล่าวว่า โกสุม- พิย วิหริ โฆยิตาราม ดังนี้.

บทว่า มนุฑิโย นี้เป็นชื่อของบรรพชิตนั้น. บทว่า ซาลิโย แม่นี้ เป็นชื่อของบรรพชิตอีกรูปหนึ่งเหมือนกัน. ก็เพราะพระอุปัชฌาย์ของซาลิยะ นั้น เที่ยวบิณฑบาตด้วยบาตรทำด้วยไม้ เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า

ทารุปตติกนุเตวาลี. บทว่า **เอตทโวจฺ** ความว่าบรรพชิตทั้งสองประสงค์ จะทูลบอกวาทะโดยประสงค์จะได้ตอบ จึงทูลเนื้อความนั้น. ได้ยินว่าบรรพชิต สองรูปนั้นมีความคิดอย่างนี้ว่า ถ้าพระสมณโคดมตรัสว่า ชีวะอันนั้น สรีระ อันนั้น ลำดับนั้น พวกเราก็จักยกวาทะนั้นของพระสมณโคดมนั้นว่า ข้าแต่ พระโคดมผู้เจริญ ตามลัทธิของท่าน สัตว์ในโลกนี้เทียว จะดับสูญ ด้วยเหตุ นั้นวาทะของพระองค์ท่าน ย่อมเป็นอุจเฉทวาทะ แต่ถ้าตรัสว่า ชีวะอันอื่น สรีระอันอื่น ลำดับนั้น พวกเราจักยกวาทะของพระสมณโคดมนี้ว่า ในวาทะ ของท่านรูปย่อมดับสูญ สัตว์ย่อมไม่ดับสูญ เพราะเหตุนี้ วาทะของพระองค์ ท่าน สัตว์ก็จะเที่ยง ดังนี้.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงดำริว่า บรรพชิตเหล่านี้ ย่อม ถามปัญหาเพื่อประโยชน์แก่การยกวาทะ แต่บรรพชิตเหล่านี้ไม่อ้างอิงที่สุด สองอย่างในศาสนาของเรา จึงไม่รู้ว่ามีขณิมาปฎิปทามีอยู่ เอาละ เราจะไม่แก้ ปัญหาของบรรพชิตเหล่านั้น จะแสดงธรรมเพื่อความแจ่มแจ้งแห่งปฎิปทา เห็นปานนี้เท่านั้น จึงตรัสว่า **เตนหาวุโส** ดังนี้เป็นต้น.

ในบทเหล่านั้น บทว่า **กลฺลํ นฺุโข ตสฺเสตํ วจนาย** ความว่า บรรพชิต ผู้บวชด้วยศรัทธาบำเพ็ญศีล ๑ อย่างบรรลุปฐมฌานนั้น สมควรกล่าวคำนั้น หรือหนอ อธิบายว่า คำนั้นควรเพื่อกล่าวด้วยคำพูด. परिพาชกทั้งหลายได้ ฟังพระพุทธพจน์นั้นแล้ว สำคัญอยู่ว่า ธรรมดาปุถุชนย่อมไม่สิ้นความสงสัย เพราะฉะนั้น จึงกล่าวอย่างนั้นในบางคราว จึงกล่าวว่า **กลฺลํ ตสฺเสตํ วจนาย** ดังนี้. บทว่า **อถ จ ปนาหํ น วทามิ** ความว่า เราตั้งสัญญาว่า ความซื่อ นั้นเรารู้อย่างนี้ จึงไม่กล่าวอย่างนั้น ถ้าและเมื่อภิกษุกระทำกสิณบริกรรม เจริญอยู่ มหัคคจิตนั้นก็เกิดขึ้นด้วยกำลังปัญญา. บทว่า **น กลฺลํ ตสฺเสตํ**

พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 119
ความว่า ปริพาชกเหล่านั้นสำคัญความข้อนี้กล่าวว่า พระจีณาสพปราศจาก
ความมมกาย ปราศจากความสงสัย เพราะเหตุใด เพราะเหตุนี้ พระจีณาสพ
นั้นจึงไม่ควรกล่าวความข้อนั้น. บทที่เหลือในชาลยสูตรนี้มีเนื้อความง่าย
ทั้งนั้น.

อรรถกถาชาลยสูตร ในอรรถกถาที่มกการ ชื่อสมังควลลิตินิ จบ
เพียงเท่านี้.

จบอรรถกถาชาลยสูตรที่ ๗

๘. มหาสีหนาทสูตร

เรื่องของอเจลกัสสป

[๒๖๐] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

ในสมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ กัณณกถลมิคทายวัน ใกล้อุชฺฐุณฺยานคร. ครั้งนั้น อเจล ชื่อกัสสป เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว ได้ยืน ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพเจ้าได้สดับมาว่า พระสมณโคตมทรงติตบะทุกอย่าง ทรงคัดค้าน กล่าวโทษบุคคลผู้ประพฤติตบะทั้งปวง ผู้มีอาชีพเสรำหมอง โดยส่วนเดียว สมณพราหมณ์เหล่านั้น มักกล่าวตามคำที่พระโคตมผู้เจริญตรัสไว้ ไม่เชื่อว่ากล่าวต่อพระโคตมผู้เจริญคำไม่จริง และชื่อว่าพยากรณ์ธรรมตามสมควรแก่ธรรม อนึ่ง การกล่าวและการกล่าวตามที่ชอบธรรม แม้น้อยหนึ่ง จะไม่ถึงฐานะที่ควรติเตียนแลหรือ ความจริงข้าพเจ้ามิได้มีความประสงค์ที่จะกล่าวต่อพระโคตมผู้เจริญ. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนกัสสป สมณพราหมณ์ผู้กล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณโคตมทรงติตบะทุกอย่าง ทรงคัดค้าน กล่าวโทษบุคคลผู้ประพฤติตบะทั้งปวง ผู้มีอาชีพเสรำหมอง โดยส่วนเดียว ไม่เป็นอันกล่าวตามเรา และไม่เชื่อว่ากล่าวต่อเราด้วยคำที่ไม่มีจริง ไม่เป็นจริง. คุณก่อนกัสสป เราเห็นบุคคลผู้ประพฤติตบะมีอาชีพเสรำหมองบางคนในโลกนี้ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรกก็มี เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ก็มี อยู่เป็นทุกข์เพราะบุญน้อย เข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรกก็มี อยู่เป็นทุกข์เพราะบุญน้อยเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ก็มี ด้วย

ทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ล่วงจักขุมนุษย์. คุณก่อนกัสสป เรานี้รู้การมา การไป จุติ และอุบัติของบุคคลผู้ประพาศิตบะเหล่านี้ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ เราจัก ติตบะทุกอย่าง จักคัดค้านกล่าวโทษบุคคลผู้ประพาศิตบะทั้งปวง ผู้มีอาชีพ เศร้าหมองโดยส่วนเดียวทำไมเล่า.

[๒๖๑] คุณก่อนกัสสป สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง เป็นบัณฑิต มีปัญญา ละเอียด ทำการโต้เถียงผู้อื่น มีท่าทางเหมือนคนแมนธนูอยู่ พวกเขาน่าจะ เทียวทำลายทิวทัศน์ทั้งหลายด้วยปัญญา. ก็สมณพราหมณ์พวกนั้นย่อมลงกับเราใน ฐานะบางอย่าง ไม่ลงกับเราในฐานะบางอย่าง. บางอย่างที่เขาบอกว่าดี แม้ เราก็อ้างว่าดี. บางอย่างที่เขาบอกว่าไม่ดี แม้เราก็อ้างว่าไม่ดี. บางอย่าง ที่เขาบอกว่าดี เรากลับกล่าวว่าไม่ดี. บางอย่างที่เขาบอกว่าไม่ดี เรากลับ กล่าวว่าดี. บางอย่างที่เราบอกว่าดี แม้สมณพราหมณ์พวกอื่นก็อ้างว่าดี. บางอย่างที่เราบอกว่าไม่ดี ฝ่ายหนึ่งก็อ้างว่าดี. บางอย่างที่เราบอกว่าดี ฝ่ายหนึ่งก็อ้างว่าไม่ดี. บางอย่างที่เราบอกว่าไม่ดี ฝ่ายหนึ่งก็อ้างว่าดี. เรา เข้าไปหาสมณพราหมณ์พวกนั้นแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ฐานะ ที่เราไม่ลงกันจงงดไว้ ในฐานะทั้งหลายที่ลงกัน วิญญูชนจงซักไซ้ไล่เลียงสอบสวน เปรียบเทียบครุด้วยครุ หรือเปรียบเทียบหมู่ด้วยหมู่ว่า ธรรมของท่าน พวกนี้เหล่าใด เป็นอกุศล นับว่าเป็นอกุศล มีโทษ นับว่ามีโทษ ไม่ควรเสพ นับว่าไม่ควรเสพ ไม่เป็นธรรมประเสริฐ นับว่าไม่เป็นธรรมประเสริฐ เป็น ฝ่ายดำ นับว่าเป็นฝ่ายดำ ใครเล่าละธรรมเหล่านี้ได้ไม่มีเหลือประพาศิตอยู่ พระสมณโคดมหรือคณาจารย์ผู้เจริญเหล่าอื่น.

[๒๖๒] คุณก่อนกัสสป ก็ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ คือวิญญูชนเมื่อชักใช้ไล่เลียง สอบสวน ฟังกล่าวอย่างนี้ว่า ธรรมของท่านพวกนี้เหล่าใด เป็นอกุศล นับว่าเป็นอกุศล มีโทษ นับว่ามีโทษ ไม่ควรเสพ นับว่าไม่ควรเสพ ไม่เป็นธรรมประเสริฐ นับว่าไม่เป็นธรรมประเสริฐ เป็นฝ่ายดำ นับว่าเป็นฝ่ายดำ พระสมณโคดมละกรรมเหล่านี้ได้ไม่มีเหลือ ประพฤติอยู่ หรือว่า ท่านคณาจารย์ผู้เจริญเหล่าอื่น. คุณก่อนกัสสป วิญญูชนในโลกนี้ เมื่อชักใช้ไล่เลียง สอบสวนดังนี้ โดยมากพึงสรรเสริญเราพวกเดียวในข้อนั้น.

[๒๖๓] คุณก่อนกัสสป อีกข้อหนึ่งเล่า วิญญูชนจงชักใช้ไล่เลียง สอบสวนพวกเรา เปรียบเทียบครุด้วยครุ หรือเปรียบเทียบหมู่ด้วยหมู่ว่า ธรรมของท่านพวกนี้ เหล่าใดเป็นกุศล นับว่าเป็นกุศล ไม่มีโทษ นับว่าไม่มีโทษ ควรเสพ นับว่าควรเสพ เป็นธรรมประเสริฐ นับว่าเป็นธรรมประเสริฐ เป็นฝ่ายขาว นับว่าเป็นฝ่ายขาว ใครเล่าสมาทานธรรมเหล่านี้ได้ไม่มีเหลือ ประพฤติอยู่ พระสมณโคดมหรือคณาจารย์ผู้เจริญเหล่าอื่น. คุณก่อนกัสสป ก็ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ คือ วิญญูชน เมื่อชักใช้ไล่เลียง สอบสวน ฟังกล่าวอย่างนี้ว่า ธรรมของท่านพวกนี้ เหล่าใดเป็นกุศล นับว่าเป็นกุศล ไม่มีโทษ นับว่าไม่มีโทษ ควรเสพ นับว่าควรเสพ เป็นธรรมประเสริฐ นับว่าเป็นธรรมประเสริฐ เป็นฝ่ายขาว นับว่าเป็นฝ่ายขาว พระสมณโคดมสมาทานธรรมเหล่านี้ได้ไม่มีเหลือ ประพฤติอยู่ หรือคณาจารย์ผู้เจริญเหล่าอื่น. คุณก่อนกัสสป วิญญูชนในโลกนี้ เมื่อชักใช้ไล่เลียง สอบสวนดังนี้ โดยมากพึงสรรเสริญ เราพวกเดียวในข้อนั้น.

[๒๖๔] คุณก่อนกัสสป อีกข้อหนึ่ง วิญญูชนจงชักใช้ไล่เลียง สอบสวน พวกเรา เปรียบเทียบครุด้วยครุ หรือเปรียบเทียบหมู่ด้วยหมู่ว่า ธรรมของท่านพวกนี้ เหล่าใด เป็นอกุศล นับว่าเป็นอกุศล มีโทษ นับว่ามีโทษ ไม่ควรเสพ นับว่าไม่ควรเสพ ไม่เป็นธรรมประเสริฐ นับว่าไม่เป็นธรรมประเสริฐ เป็นฝ่ายดำ นับว่าเป็นฝ่ายดำ ใครเล่าละกรรมเหล่านี้ได้ไม่มีเหลือ ประพฤติอยู่ หมู่สาวกของพระโคตม หรือหมู่สาวกของคณาจารย์ผู้เจริญเหล่านี้. คุณก่อนกัสสป ก็ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ คือ วิญญูชนเมื่อชักใช้ไล่เลียง สอบสวน พึงกล่าวอย่างนี้ว่า ธรรมของท่านพวกนี้ เหล่าใด เป็นอกุศล นับว่าเป็นอกุศล มีโทษ นับว่ามีโทษ ไม่ควรเสพ นับว่าไม่ควรเสพ ไม่เป็นธรรมประเสริฐ นับว่าไม่เป็นธรรมประเสริฐ เป็นฝ่ายดำ นับว่าเป็นฝ่ายดำ หมู่สาวกของพระโคตมละกรรมเหล่านี้ได้ ไม่มีเหลือ ประพฤติอยู่ หรือหมู่สาวกของคณาจารย์ผู้เจริญเหล่านี้. คุณก่อนกัสสป วิญญูชนทั้งหลายในโลกนี้ เมื่อชักใช้ไล่เลียง สอบสวนดังนี้ โดยมากพึงสรรเสริญเราพวกเดียวในข้อนั้น.

[๒๖๕] คุณก่อนกัสสป อีกข้อหนึ่ง วิญญูชนจงชักใช้ไล่เลียง สอบสวน พวกเรา เปรียบเทียบครุด้วยครุ หรือเปรียบเทียบหมู่ด้วยหมู่ว่า ธรรมทั้งหลายของท่านพวกนี้ เหล่าใด เป็นกุศล นับว่าเป็นกุศล ไม่มีโทษ นับว่าไม่มีโทษ ควรเสพ นับว่าควรเสพ เป็นธรรมประเสริฐ นับว่าเป็นธรรมประเสริฐ เป็นฝ่ายขาว นับว่าเป็นฝ่ายขาว ใครสมาทานกรรมเหล่านี้ได้ไม่มีเหลือ ประพฤติอยู่ หมู่สาวกของพระโคตม หรือหมู่สาวกของคณาจารย์ผู้เจริญเหล่านี้. คุณก่อนกัสสป ก็ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ คือ วิญญูชนเมื่อชักใช้ไล่เลียง สอบสวน พึงกล่าวอย่างนี้ว่า ธรรมของท่านพวกนี้ เหล่าใด เป็นกุศล นับว่าเป็นกุศล ไม่มีโทษ นับว่าไม่มีโทษ ควรเสพ นับว่าควรเสพ เป็นธรรม

ประเสริฐ นับว่าเป็นธรรมประเสริฐ เป็นฝ่ายขาว นับว่าเป็นฝ่ายขาว หมู่สาวกของพระโคตมสมათานธรรมเหล่านี้ได้ไม่มีเหลือ ประพฤติอยู่ หรือหมู่สาวกของคณาจารย์ผู้เจริญเหล่านี้. คุณก่อนกัศสป วิญญูชนในโลกนี้ เมื่อชักใช้ไล่เลียงสอบสวน ดังนี้ โดยมากพึงสรรเสริญเราพวกเดียวในข้อนั้น. คุณก่อนกัศสป มรรคมืออยู่ ปฏิปทามืออยู่ บุคคลปฏิบัติตามแล้วจะรู้เอง จะเห็นเองว่า พระสมณโคตมกล่าวตามกาล กล่าวจริง กล่าวอรรถ กล่าวธรรม กล่าววินัย. คุณก่อนกัศสป มรรคเป็นใจน ปฏิปทาเป็นใจน ที่บุคคลปฏิบัติแล้ว จะรู้เอง จะเห็นเองว่า พระสมณโคตมกล่าวตามกาล กล่าวจริง กล่าวอรรถ กล่าวธรรม กล่าววินัย. มรรคมือองค์ ๘ อัน ประเสริฐนี้ คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ พุคชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีพชอบ พยายามชอบ ระลึกชอบ ตั้งใจชอบ. คุณก่อนกัศสป มรรคนี้แล ปฏิปทานี้ ที่บุคคลปฏิบัติตามแล้ว จะรู้เอง จะเห็นเองว่า พระสมณโคตมกล่าวตามกาล กล่าวจริง กล่าวอรรถ กล่าวธรรม กล่าววินัย.

[๒๖๖] ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว อเจลกัศสปได้ทูลว่า ข้าแต่พระโคตมผู้มีอายุ การบำเพ็ญตบะแม่เหล่านี้ นับว่าเป็นสามัญคุณ และนับว่าเป็นพรหมัญคุณของสมณพราหมณ์เหล่านั้น คือ คนเปลือย ทอดทิ้งมรรยาต เลียมมือ เจริญให้มารับภิกษาก็ไม่มา เจริญให้หยุดก็ไม่หยุด ไม่รับภิกษาที่แบ่งไว้ก่อน ไม่รับภิกษาที่ทำเจาะจง ไม่รับภิกษาที่ได้นิมนต์ไว้ เขาไม่รับภิกษาจากปากหม้อ ไม่รับภิกษาจากปากหม้อข้าว ไม่รับภิกษาที่บุคคลยื่นคร่อมธรณีประตูนำมา ไม่รับภิกษาที่บุคคลยื่นคร่อมท่อนไม้นำมา ไม่รับภิกษาที่บุคคลยื่นคร่อมสาคนำมา ไม่รับภิกษาของคน ๒ คน ที่กำลังบริโภคอยู่ ไม่รับภิกษาของหญิงมีครรภ์ ไม่รับภิกษาของหญิงผู้กำลังให้ลูกคนนม

ไม่รับภิกษาของหญิงผู้คลอเคลียบุรุษ ไม่รับภิกษาที่นัดแนะกันทำไว้ ไม่รับภิกษาในที่ซึ่งสุนัขได้รับเลี้ยงดู ไม่รับภิกษาในที่ที่มีแมลงวันได้ตอมเป็นกลุ่ม ไม่กินปลา ไม่กินเนื้อ ไม่ดื่มสุรา ไม่ดื่มเมรัย ไม่ดื่มของหมักดอง. เขารับภิกษาที่เรือนหลังเดียว เขียวยาอัทธภาพด้วยข้าวคำเดียวบ้าง รับภิกษาที่เรือนสองหลัง เขียวยาอัทธภาพด้วยข้าวสองคำบ้าง รับภิกษาที่เรือนเจ็ดหลัง เขียวยาอัทธภาพด้วยข้าวเจ็ดคำบ้าง เขียวยาอัทธภาพด้วยภิกษาในถาดใบเดียวบ้าง สองใบบ้าง เจ็ดใบบ้าง กินอาหารที่เก็บค้างไว้วันหนึ่งบ้าง สองวันบ้าง เจ็ดวันบ้าง. เป็นผู้ประกอบความขวนขวายในการบริโภครัตที่เวียนมาตั้งกิ่งเดือนเช่นนี้บ้าง ข้าแต่พระโคตมผู้มีอายุ การบำเพ็ญตบะของสมณพราหมณ์เหล่านี้ นับว่าเป็นสามัญคุณและเป็นพรหมัญคุณ คือ เป็นผู้ที่มีฝักดองเป็นภิกษาบ้าง มีข้าวฟ่างเป็นภิกษาบ้าง มีลูกเดือยเป็นภิกษาบ้าง มีกากข้าวเป็นภิกษาบ้าง มียางเป็นภิกษาบ้าง มีสาหร่ายเป็นภิกษาบ้าง มีรำเป็นภิกษาบ้าง มีข้าวตังเป็นภิกษาบ้าง มีกำยานเป็นภิกษาบ้าง มีหญ้าเป็นภิกษาบ้าง มีโคมัยเป็นภิกษาบ้าง มีเหง้าและผลไม้ในป่าเป็นอาหาร บริโภครวมผลไม้เหล่านั้น เขียวยาอัทธภาพ. ข้าแต่พระโคตมผู้มีอายุ การบำเพ็ญตบะ ของสมณพราหมณ์เหล่านี้ จัดเป็นสามัญคุณ และเป็นพรหมัญคุณ คือ เขาทรงผ้าปานบ้าง ผ้าแกมกันบ้าง ผ้าห่อศพบ้าง ผ้าบังสุกุลบ้าง ผ้าเปลือกไม้บ้าง หนังสือบ้าง หนังสือทั้งเล็บบ้าง ผ้าคารองบ้าง ผ้าเปลือกปอกรองบ้าง ผ้าผลไม้กรองบ้าง ผ้ากัมพลทำด้วยผมคนบ้าง ผ้ากัมพลทำด้วยขนสัตว์บ้าง ผ้าทำด้วยขนปีกนกเค้าแมวบ้าง เป็นผู้ถอนผนและหนด ประกอบความขวนขวายในการถอนผมและหนดบ้าง เป็นผู้ยื่นห้ามอาสนะบ้าง เป็นผู้กระโหย่ง ประกอบความเพียรในการกระโหย่งบ้าง เป็นผู้นอนบนหนาม สำเร็จการนอนบนหนามบ้าง สำเร็จการนอนบนแผ่น-

กระดานบ้าง สำเร็จการนอนบนเนินดินบ้าง เป็นผู้นอนตะแคงข้างเดียวบ้าง เป็นผู้หมักหมมด้วยธุลีอยู่กลางแจ้ง นั่งบนอาสนะตามที่ลาดไว้บ้าง เป็นผู้บริโภคน้ำ ประกอบความชวนชวายในการบริโภคน้ำบ้าง เป็นผู้ห้ามน้ำเย็น ชวนชวายในการห้ามน้ำเย็นบ้าง เป็นผู้ประกอบความชวนชวายในการอาบน้ำ วันละสามครั้งอยู่บ้าง.

[๒๖๗] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนกัสสป แม้ถ้าเขาเป็นผู้เปลือย ทอดทิ้งมรรยาต เลี้ยมือ ฯลฯ เป็นผู้ประกอบความชวนชวายในการบริโภคกัณฑ์ที่เวียนมาตั้งกึ่งเดือนเช่นนี้บ้าง. สีลสัมปทา จิตตสัมปทา หรือปัญญาสัมปทานี้ เป็นอันเขาไม่ได้อบรมแล้ว ไม่ได้กระทำให้แจ้งแล้ว. ที่แท้ เขายังห่างไกลจากสามัญคุณ และพรหมัญคุณ. ดูก่อนกัสสป ต่อเมื่อภิกษุเจริญเมตตาจิตอันไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน และทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้เพราะอาสวะสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่ง ด้วยตนเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่. ดูก่อนกัสสป ภิกษุนี้เราเรียกว่า สมณะบ้าง พราหมณ์บ้าง. ดูก่อนกัสสป แม้ถ้าเขาเป็นผู้มีฝักคองเป็นภักษา มีข้าวฟ่างเป็นภักษา ฯลฯ มีเหง้าและผลไม้ในป่าเป็นอาหาร บริโภคผลไม้หล่น ยีวยายอัตภาพ. เพียงเท่านั้น สีลสัมปทา จิตตสัมปทา ปัญญาสัมปทา นี้เป็นอันเขาไม่ได้อบรมแล้ว ไม่ได้กระทำให้แจ้งแล้ว. ที่แท้เขายังห่างไกลจากสามัญคุณ และพรหมัญคุณ. ดูก่อนกัสสป ต่อเมื่อภิกษุเจริญเมตตาจิตอันไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน และทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้เพราะอาสวะสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่. ดูก่อนกัสสป ภิกษุนี้เราเรียกว่า สมณะบ้าง พราหมณ์บ้าง. ดูก่อนกัสสป แม้ถ้าเขาทรงผ้าป่านบ้าง ผ้าแกมกันบ้าง ฯลฯ เป็นผู้ประกอบความชวนชวายในการอาบน้ำ

วันละสามครั้งอยู่บ้าง เพียงเท่านี้ สีลสัมปทา จิตตสัมปทา ปัญญาสัมปทานี้ เป็นอันเขาไม่ได้อบรมแล้ว ไม่ได้กระทำให้แจ้งแล้ว. ที่แท้เขายังห่างไกล จากสามัญคุณ และพรหมัญคุณ. คุณก่อนกัสดป ต่อเมื่อภิกษุเจริญเมตตาจิต อันไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน และทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้เพราะอาสวะสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่. คุณก่อนกัสดป ภิกษุนี้เราเรียกว่า สมณะบ้าง พรหมณ์บ้าง.

[๒๖๘] ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว อเจลกัสดปได้ทูล ว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ สามัญคุณทำได้ยาก พรหมัญคุณทำได้ยาก. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนกัสดป คำกล่าวนั้นเป็นปกติในโลกแล ที่ สามัญคุณทำได้ยาก พรหมัญคุณทำได้ยาก. คุณก่อนกัสดป แม้ถ้าเขาเป็นผู้เปลือย ทอดทิ้งมรรยาท เลียมมือ ฯลฯ เป็นผู้ประกอบความขวนขวายในการบริโภครัต ที่เวียนมาตั้งกึ่งเดือนอยู่เช่นนี้บ้าง. คุณก่อนกัสดป สามัญคุณหรือพรหมัญคุณ จักเป็นกิจที่กระทำได้ยาก กระทำได้แสนยาก ด้วยการปฏิบัติมีประมาณน้อยนี้ และด้วยการบำเพ็ญตบะนี้แล้ว ข้อนั้นไม่น่าจักต้องกล่าวว่า สามัญคุณทำได้ ยาก พรหมัญคุณทำได้ยากดังนี้แล ก็คหบดีหรือบุตรคหบดี โดยที่สุดแม้นาง กุมภทาสี จักอาจทำสามัญคุณและพรหมัญคุณนั้นได้ด้วยการกล่าวว่า เขาเออะ เราจักเป็นคนเปลือยทอดทิ้งมรรยาท. เลียมมือ ฯลฯ เป็นผู้ประกอบความขวนขวาย ในการบริโภครัตที่เวียนมาตั้งกึ่งเดือนอยู่เช่นนี้บ้าง. คุณก่อนกัสดป ก็เพราะ สามัญคุณ หรือพรหมัญคุณ เป็นกิจที่ทำได้ยาก ทำได้แสนยาก เพราะต้องเว้น การปฏิบัติมีประมาณน้อยนี้ และต้องเว้นการบำเพ็ญตบะนี้ เพราะฉะนั้น การที่ กล่าววว่าสามัญคุณทำได้ยาก พรหมัญคุณทำได้ยากนั้น สมควรแล้ว. คุณก่อน กัสดปต่อเมื่อภิกษุเจริญเมตตาจิตอันไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน และทำให้

แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้เพราะอาสวะสิ้นไป ด้วย
ปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่. คุณก่อนกัสดสพ ภิกษุนี้เราเรียกว่า
สมณะบ้าง พรหมณ์บ้าง. คุณก่อนกัสดสพ แม้อ้าเขา เป็นผู้มีฝักคองเป็นภักษาบ้าง
มีข้าวฟ่างเป็นภักษาบ้าง ฯลฯ มีเหง้าและผลไม้ในป่าเป็นอาหาร บริโภค
ผลไม้หล่นเหยี่ยวยาอัคภาพ. คุณก่อนกัสดสพ สามัญญคุณ. หรือพรหมัญญคุณ จัก
เป็นกิจที่ทำได้ยาก กระทำได้แสนยาก ด้วยการปฏิบัติมีประมาณน้อยนี้ และ
ด้วยการบำเพ็ญตบะนี้แล้ว ไม่น่าจะต้องกล่าวว่า สามัญญคุณทำได้ยาก พรหม-
มัญญคุณทำได้ยาก ดังนี้เลย ก็คหบดีหรือบุตรคหบดีโดยที่สุดแม้นางกุมภทาสี
จักอาจทำสามัญญคุณและพรหมัญญคุณนั้นได้ ด้วยการกล่าวว่า เอาเถอะ เราจะ
เป็นคนเปลือย มีฝักคองเป็นภักษาบ้าง มีข้าวฟ่างเป็นภักษาบ้าง ฯลฯ มีเหง้า
และผลไม้ในป่าเป็นอาหาร บริโภคผลไม้หล่นเหยี่ยวยาอัคภาพ. คุณก่อนกัสดสพ
ก็เพราะสามัญญคุณหรือพรหมัญญคุณ เป็นกิจที่ทำได้ยาก กระทำได้แสนยาก
เพราะต้องเว้นการปฏิบัติมีประมาณน้อยนี้ และต้องเว้นการบำเพ็ญตบะนี้
เพราะฉะนั้น การที่กล่าวว่า สามัญญคุณทำได้ยาก พรหมัญญคุณทำได้ยาก ดัง
นี้ สมควรแล้ว. คุณก่อนกัสดสพ ต่อเมื่อภิกษุเจริญเมตตาจิตอันไม่มีเวร ไม่มี
ความเบียดเบียน และทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะ
มิได้เพราะอาสวะสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่.
คุณก่อนกัสดสพ ภิกษุนี้เราเรียกว่า สมณะบ้าง พรหมณ์บ้าง. คุณก่อนกัสดสพ แม้อ้า
เขาทรงผ้าป่านบ้าง ผ้าแกมกันบ้าง ฯลฯ ประกอบความชวนชวายในการ
อาบนำวันละสามครั้งอยู่บ้าง. คุณก่อนกัสดสพ สามัญญคุณหรือพรหมัญญคุณ จัก
เป็นกิจที่กระทำได้ยาก กระทำได้แสนยาก ด้วยการปฏิบัติมีประมาณน้อยนี้
และด้วยการบำเพ็ญตบะนี้แล้ว ไม่น่าจักต้องกล่าวว่า สามัญญคุณทำได้ยาก

พรหมัญญคุณทำได้ยาก ดังนี้เลย.. ก็คบดีหรือบุตรคบดี โดยที่สุคแม่ นาง กุมภทาสี จักอาจทำสามัญญคุณ และพรหมัญญคุณนี้ได้ด้วยการกล่าวว่ เอา เอะเราจะทรงผ้าปานบ้าง ผ้าแกมกันบ้าง ฯลฯ ประกอบความชวนชวนในการลงอาบน้่วันละสามครั้งอยู่บ้าง. คุณก่อนกัศสปะ ก็เพราะสามัญญคุณหรือพรหมัญญคุณ เป็นกิจที่กระทำได้ยาก กระทำได้แสนยาก เพราะต้องเว้นการปฏิบัติมีประมาณน้อยนี้ และเพราะต้องเว้นการบำเพ็ญตบะนี้ เพราะฉะนั้นการที่กล่าวว่า สามัญญคุณทำได้ยาก พรหมัญญคุณทำได้ยาก ดังนี้ สมควรแล้ว. คุณก่อนกัศสปะ ต่อเมื่อภิกษุเจริญเมตตาจิตอันไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน และทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้เพราะอาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองไปปัจจุบัน เข้าถึงอยู่. คุณก่อนกัศสปะ ภิกษุนี้เราเรียกว่า สมณะบ้าง พราหมณ์บ้าง.

[๒๖๕] ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว อเจลกัศสปะได้ทูลว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ สมณะรู้ได้ยาก พราหมณ์รู้ได้ยาก. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนกัศสปะ คำกล่าวที่ว่า สมณะรู้ได้ยาก พราหมณ์รู้ได้ยาก นั้น เป็นปกติในโลกแล. คุณก่อนกัศสปะ แม้ถ้าเขาเป็นคนเปลือย ทอดทิ้งมรรยาท เลียมมือ ฯลฯ ประกอบความชวนชวนในการบริโภครกัถที่เวียนมาตั้งกึ่งเดือนเห็นปานนี้อยู่. คุณก่อนกัศสปะ สมณะหรือพราหมณ์จักรู้ได้ยาก รู้ได้แสนยาก ด้วยการปฏิบัติมีประมาณน้อยนี้ และด้วยการบำเพ็ญตบะนี้แล้ว ไม่น่าจะต้องกล่าวว่า สมณะรู้ได้ยาก พราหมณ์รู้ได้ยาก ดังนี้เลย. ก็คบดีหรือบุตรคบดีโดยที่สุคแม่ นางกุมภทาสี จักอาจ สามัญญคุณ และพรหมัญญคุณนี้ได้ว่า สมณะหรือพราหมณ์แม่ นี้ เป็นคนเปลือย ทอดทิ้งมรรยาท เลียมมือ ฯลฯ ประกอบความชวนชวนในการบริโภครกัถที่เวียนมาตั้งกึ่งเดือน เช่นนี้บ้าง. คุณก่อนกัศสปะ ก็

เพราะสมณะหรือพราหมณ์เป็นผู้รู้ได้ยาก รู้ได้แสนยาก เพราะต้องเว้นการปฏิบัติมีประมาณน้อยนี้ และต้องเว้นการบำเพ็ญตบะนี้ เพราะฉะนั้นการที่กล่าวว่า สมณะรู้ได้ยาก พราหมณ์รู้ได้ยาก ดังนี้สมควรแล้ว. คุณก่อนกัสสปะ ต่อเมื่อภิกษุเจริญเมตตาจิตอันไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน และทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่. คุณก่อนกัสสปะ ภิกษุนี้เราเรียกว่า สมณะบ้าง พราหมณ์บ้าง. คุณก่อนกัสสปะ แม้ถ้าเขาเป็นผู้มีฝักคองเป็นภักษาบ้าง มีข้าวฟ่างเป็นภักษาบ้าง ฯลฯ มีเหง้าและผลไม้ในป่าเป็นอาหาร บริโภคผลไม้ที่หล่นเหยี่ยวยาอตกภาพ. คุณก่อนกัสสปะ สมณะหรือพราหมณ์ จักรู้ได้ยาก รู้ได้แสนยาก ด้วยการปฏิบัติมีประมาณน้อยนี้ และด้วยการบำเพ็ญตบะนี้ ไม่น่าจักต้องกล่าวว่า สมณะรู้ได้ยาก พราหมณ์รู้ได้ยาก ดังนี้เลย. ก็สมณะหรือพราหมณ์นั้น อันคหบดีหรือบุตรคหบดีโดยที่สุดแม้นางกุมภทาสิ จักอาจรู้ได้ว่า สมณะหรือพราหมณ์นี้ เป็นผู้ที่มีฝักคองเป็นภักษา มีข้าวฟ่างเป็นภักษา ฯลฯ มีเหง้าและผลไม้ในป่าเป็นอาหาร บริโภคผลไม้ที่หล่นเหยี่ยวยาอตกภาพ. คุณก่อนกัสสปะ สมณะหรือพราหมณ์เป็นผู้รู้ได้ยาก รู้ได้แสนยาก เพราะต้องเว้นจากการปฏิบัติอันมีประมาณน้อยนี้ และต้องเว้นการบำเพ็ญตบะนี้ เพราะฉะนั้นจึงสมควรกล่าวว่า สมณะรู้ได้ยาก พราหมณ์รู้ได้ยาก. คุณก่อนกัสสปะ ก็เพราะภิกษุเจริญเมตตาจิตอันไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน และทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่ง ด้วยตนเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่. คุณก่อนกัสสปะ ภิกษุนี้เราเรียกว่า สมณะบ้าง พราหมณ์บ้าง. คุณก่อนกัสสปะ แม้ถ้าเขาทรงผ้าปานบ้าง ผ้าแกมกันบ้าง ฯลฯ ประกอบความชวนชวายนในการอาบน้ำวันละสามครั้งอยู่บ้าง. คุณก่อนกัสสปะ

สมณะหรือพราหมณ์จักรู้ได้ยาก รู้ได้แสนยาก ด้วยการปฏิบัติมีประมาณน้อยนี้ และด้วยการบำเพ็ญตบะนี้ ไม่น่าจักกล่าวว่ สมณะรู้ได้ยาก พราหมณ์รู้ได้ยาก ดังนี้เลย. ก็สมณะหรือพราหมณ์นั้น อันคหบดีหรือบุตรคหบดี โดยที่สุดแม้นางกุมภทาสี จักอาจรู้ได้ว่า สมณะหรือพราหมณ์นี้ ทรงผ้าปานบ้าง ทรงผ้าแถมกันบ้าง ฯลฯ ประกอบด้วยการขวนขวายในการอาบน้ำวันละสามครั้งอยู่บ้าง. คู่ก่อนกัศสปะ เพราะเว้นจากการปฏิบัติมีประมาณน้อยนี้ และเว้นจากการบำเพ็ญตบะนี้ สมณะหรือพราหมณ์จะรู้ได้ยาก รู้ได้แสนยาก เพราะฉะนั้น จึงสมควรกล่าวว่ สมณะรู้ได้ยาก พราหมณ์รู้ได้ยาก. คู่ก่อนกัศสปะ ต่อเมื่อภิกษุเจริญเมตตาจิตอันไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน และทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้เพราะอาสวะสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่. คู่ก่อนกัศสปะ ภิกษุนี้เราเรียกว่า สมณะบ้าง พราหมณ์บ้าง ดังนี้.

[๒๓๖๐] ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว อเจลกัศสปะได้ทูลว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ก็สีลสัมปทานั้นเป็นโจน จิตตสัมปทาเป็นโจน ปัญญาสัมปทาเป็นโจน. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คู่ก่อนกัศสปะ พระตถาคตเสด็จอุบัติในโลกนี้ เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้ชอบเอง ฯลฯ คู่ก่อนกัศสปะ ก็ภิกษุเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลเป็นอย่างไร ภิกษุในศาสนานี้ละการฆ่าสัตว์ งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ วางท่อนไม้ วางศาสตรา มีความละอาย มีความเอ็นดู มีความกรุณา หวังประโยชน์แก่สัตว์ทั้งปวงอยู่ ข้อนี้เป็นสีลสัมปทาของเธอประการหนึ่ง ฯลฯ ภิกษุนั้นประกอบพร้อมด้วยศีลสีลขันธอันประเสริฐนี้ เสวยสุขอันไม่มีโทษ เป็นไปในภายใน คู่ก่อนกัศสปะ ภิกษุเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลอย่างนี้ นี้แลสีลสัมปทานั้น ฯลฯ บรรลุรูปฐมณอยู่ นี้เป็นจิตตสัมปทาของเธอประการ

หนึ่ง นี้แลจิตตสัมปทา ฯลฯ โน้ม น้อมจิตไปเพื่อญาณทัสสนะ. นี้เป็นปัญญา-
สัมปทาของเธอประการหนึ่ง ฯลฯ รู้ชัดว่า ฯลฯ กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้
มิได้มี นี้เป็นปัญญาสัมปทาของเธอประการหนึ่ง นี้แลญาณสัมปทา. คู่ก่อน
กัตสปะ สีลสัมปทา จิตตสัมปทา ปัญญาสัมปทาอย่างอื่นที่ยังกว่า หรือประณีต
กว่า สีลสัมปทา จิตตสัมปทา ปัญญาสัมปทานี้ไม่มีเลย.

[๒๓๑] คู่ก่อนกัตสปะ มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งเป็นผู้กล่าวศีล สรรเสริญ
คุณแห่งศีลโดยอเนกปริยาย. คู่ก่อนกัตสปะ ศีลอันประเสริฐยอดเยี่ยมมีประมาณ
เท่าใด เรายังไม่เห็นผู้ใดทัดเทียมเราในศีลนั้น ผู้ที่ยังกว่าจะมีที่ไหน ที่จริง
เราผู้เดียวเป็นผู้ยิ่งในศีลนั้น คือ อธิศีล. คู่ก่อนกัตสปะ มีสมณพราหมณ์พวก
หนึ่งเป็นผู้กล่าวตบะอันกิดกันกิเลส กล่าวสรรเสริญคุณตบะอันกิดกันกิเลส
โดยอเนกปริยาย. คู่ก่อนกัตสปะ ตบะอันกิดกันกิเลสอันประเสริฐยอดเยี่ยมมี
ประมาณเท่าใด เรายังไม่เห็นผู้ใดทัดเทียมเราในตบะนั้น ผู้ที่ยังกว่าจะมีที่ไหน
ที่จริง เราผู้เดียวเป็นผู้ยิ่งในตบะนั้น คือ อธิจิต. คู่ก่อนกัตสปะ ยังมีสมณ-
พราหมณ์พวกหนึ่งเป็นผู้กล่าวปัญญา สรรเสริญคุณแห่งปัญญาโดยอเนกปริยาย.
คู่ก่อนกัตสปะ ปัญญาอันประเสริฐ ยอดเยี่ยมมีประมาณเท่าใด เรายังไม่เห็นผู้ใด
ทัดเทียมเรา ในปัญญานั้น ผู้ที่ยังกว่าจะมีที่ไหน แท้จริง เราผู้เดียวเป็นผู้
ยิ่งกว่า ในปัญญานั้นคือ อธิปัญญา. คู่ก่อนกัตสปะ มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง
เป็นผู้กล่าววิมุตติ สรรเสริญคุณแห่งวิมุตติโดยอเนกปริยาย. คู่ก่อนกัตสปะ
วิมุตติอันประเสริฐยอดเยี่ยมมีประมาณเท่าใด เราไม่เห็นผู้ใดทัดเทียมเราใน
วิมุตตินั้น ผู้ที่ยังกว่าจะมีที่ไหน แท้จริงเราผู้เดียวเป็นผู้ยิ่งกว่าในวิมุตตินั้น
คือ อธิวิมุตติ.

[๒๗๒] คุณก่อนกัสสปะ ก็ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ คือพวกปริพาชก อัญญเดียรถีย์ จะฟังกล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมบันลือสีหนาท แต่บันลือในเรือนว่าง ไม่ใช่ในบริษัท. ท่านจึงบอกปริพาชกพวกนั้นว่า พวกท่านอย่ากล่าวอย่างนี้เลย. คุณก่อนกัสสปะ ท่านจึงบอกอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมบันลือสีหนาท บันลือในบริษัท ไม่ใช่ในเรือนว่าง. คุณก่อนกัสสปะ ก็ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ คือ พวกปริพาชกอัญญเดียรถีย์ จะฟังกล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมบันลือสีหนาท และบันลือในบริษัท ไม่ใช่บันลืออย่างองอาจ. ท่านจึงบอกปริพาชกพวกนั้นว่า พวกท่านอย่ากล่าวอย่างนี้เลย. คุณก่อนกัสสปะ ท่านจึงบอกอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมบันลือสีหนาท และบันลือในบริษัท ทั้งบันลืออย่างองอาจ. คุณก่อนกัสสปะ ก็ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ คือ พวกปริพาชกอัญญเดียรถีย์จะฟังกล่าวอย่างนี้ พระสมณโคดมบันลือสีหนาท และบันลือในบริษัท ทั้งบันลืออย่างองอาจ แต่เทวดาและมนุษย์มิได้ถามปัญหาเธอ ถึงถามเธอก็พยากรณ์ไม่ได้ ถึงจะพยากรณ์ได้ ก็ยังจิตของเธอให้ยินดีด้วยการพยากรณ์ปัญหาไม่ได้ ถึงให้ยินดีได้ เขาก็ไม่สำคัญจะฟัง ถึงฟัง ก็ไม่เลื่อมใส ถึงเลื่อมใสก็ไม่ทำอาการของผู้เลื่อมใส ถึงทำก็ไม่ปฏิบัติเพื่อความเป็นอย่างนั้น ถึงปฏิบัติก็ไม่ชื่นชม. ท่านจึงบอกพวกเขาว่า พวกท่านอย่าได้กล่าวอย่างนี้เลย. คุณก่อนกัสสปะ ท่านจึงบอกอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมบันลือสีหนาท และบันลือในบริษัท ทั้งบันลืออย่างองอาจ เทวดาและมนุษย์ย่อมถามปัญหาพระองค์ พระองค์ถูกถามปัญหาแล้ว ย่อมพยากรณ์แก่เทวดาและมนุษย์เหล่านั้นได้ ยังจิตของเทวดาและมนุษย์เหล่านั้น ให้ยินดีด้วยการพยากรณ์ปัญหา เทวดาและมนุษย์เหล่านั้นย่อมสำคัญปัญหาพยากรณ์ว่า อันตน ๆ ควรฟัง ครั้นฟังแล้วย่อมเลื่อมใส ครั้นเลื่อมใสแล้ว ย่อมทำอาการของผู้เลื่อมใส ย่อมปฏิบัติ

เพื่อความเป็นอย่างนั้น ครั้นปฏิบัติแล้ว ย่อมชื่นชม. คุณก่อนกัสสปะ. สมัยหนึ่งเราอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏ ใกล้กรุงราชคฤห์. เพื่อนพรหมจรรย์ของท่านคนหนึ่งในกรุงราชคฤห์นั้น ชื่อว่า นิโครธปริพาชก ได้ถามปัญหาในตบะอันกีดกันกิเลสอย่างยิ่ง เราถูกถามแล้วได้พยากรณ์แก่เขา เมื่อเราพยากรณ์แล้วเขาปลื้มใจเหลือเกิน.

[๒๓๓] อเจลกัสสปะทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ใครเล่า ฟังธรรมของผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว จะไม่ปลื้มใจอย่างเหลือเกิน แม้ข้าพระองค์ฟังธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ยังปลื้มใจเหลือเกิน ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภายตไพเราะยิ่งนัก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภายตไพเราะยิ่งนัก เปรียบเหมือนหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือส่องประทีปในที่มืดด้วยคิดว่า ผู้มีจักขุจะเห็นรูปดังนี้ ฉันทิ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกาศพระธรรมโดยอเนกปริยายฉันนั้นเหมือนกัน ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์นี้ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ข้าพระองค์ฟังได้บรรพชา ฟังได้อุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า ดังนี้.

[๒๓๔] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนกัสสปะ ผู้ใดเคยเป็นอัญญเดียรฉัตรย์ หวังบรรพชา หวังอุปสมบทในธรรมวินัยนี้ ผู้นั้นจะต้องอยู่ปริวาส ๔ เดือน ต่อล่วง ๔ เดือน ภิกษุทั้งหลายเต็มใจแล้ว จึงให้บรรพชา ให้อุปสมบทเพื่อความเป็นภิกษุ ก็แต่ว่า เรารู้ความต่างแห่งบุคคลในข้อนี้. อเจลกัสสปะทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หากผู้ที่เคยเป็นอัญญเดียรฉัตรย์ หวังบรรพชา หวังอุปสมบท ในพระธรรมวินัยนี้ จะต้องอยู่ปริวาส ๔ เดือน ต่อล่วง ๔ เดือน ภิกษุทั้งหลายเต็มใจแล้ว จึงให้บรรพชา ให้อุปสมบทเพื่อความเป็นภิกษุไซร้

ข้าพระองค์จักอยู่ปริวาส ๔ ปี ต่อล่วง ๔ ปี ภิกษุทั้งหลายเต็มใจแล้วจึงให้บรรพชาให้อุปสมบท เพื่อความเป็นภิกษุ. อเจลกัสสปะได้บรรพชา ได้อุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว.

ก็ท่านกัสสปะอุปสมบทแล้วไม่นาน หลีกออกแต่ผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปแล้ว ไม่นานนัก ก็ทำให้แจ้งซึ่งที่สุดแห่งพรหมจรรย์อันยอดเยี่ยม ซึ่งกุลบุตรทั้งหลายผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต โดยชอบตองการนั้น ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มีดังนี้. ก็ท่านกัสสปะได้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่งในจำนวนพระอรหันต์ทั้งหลาย ฉะนี้แล.

จบมหาสีหนาทสูตรที่ ๘

อรรถกถา महाสีหนาทสูตร

มหาสีหนาทสูตรว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ ฯลฯ พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในเมืองอุรุญญา. เป็นต้น. ในมหาสีหนาทสูตรนั้นมีการพรรณนาตามลำดับบท ดังต่อไปนี้

บทว่า **อรุณญาย** ความว่าคำว่า **อรุณญา** นี้แหละเป็นชื่อของแคว้น บ้าง ของเมืองบ้าง. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอาศัยเมืองอุรุญญาประทับอยู่. บทว่า **ในสวนกว้างชื่อกัณณกถละ** คือ ภูมิภาคที่น้ำรินรมย์แห่งหนึ่ง ชื่อ กัณณกถละมีอยู่ในที่ไม่ไกลแห่งเมืองนั้น. ภูมิภาคนั้น เรียกว่า สวนกว้าง เพราะพระราชทานอภัยแก่สวน ในสวนกว้างชื่อกัณณกถละนั้น.

บทว่า **เปลือย** คือ นักบวชเปลือย. บทว่า **กัศปะ** เป็นชื่อของนักบวช นั้น. บทว่า **ผู้มีตปะ** คือ ผู้อาศัยตปะ. บทว่า **ผู้มีการเลี้ยงชีพเสรีามอง** คือ การเลี้ยงชีพของนักบวชนั้นเสรีามองด้วยอำนาจแห่งความเปลือยและการมีความประพฤติเสียเป็นต้น เหตุนั้น จึงชื่อว่ามีการเลี้ยงชีพเสรีามอง. ผู้มีการเลี้ยงชีพเสรีามองนั้น. บทว่า **ย่อมติเตียน** คือ ย่อมตำหนิ. บทว่า **ย่อมว่าร้าย** คือ ย่อมเหยียดหยัน ย่อมเพ็ดเพี้ย. บทว่า **และย่อมพยากรณ์ธรรมตามสมควรแก่ธรรม** คือ ย่อมกล่าวเหตุสมควรแก่เหตุที่พระโคตมะผู้เจริญตรัสแล้ว. บทว่า **วาทะและอนุวาทะ** เป็นไปกับด้วยธรรม คือ วาทะและอนุวาทะของท่าน มีเหตุด้วยเหตุที่คนอื่นกล่าวแล้วคือเหตุอัน

๑. บาลีเป็น อุรุญญา.

ผู้รู้ฟังดีเถียนว่า ใคร ๆ แม้ไม่ประมาท ก็ไม่มาหรือ. คำนี้ ท่านกล่าวไว้ว่า เหตุที่ควรดีเถียนในเพราะวาทะของท่านไม่มีหรือ. คำว่า **ไม่ต้องการกล่าวคู่** คือ **ไม่ต้องการกล่าวด้วยคำไม่เป็นจริง.**

ในคำว่า **ผู้มีตปะ** มีการเลี้ยงชีพเสรีหมองบางคน เป็นต้น ฟังทราบ ดังนี้ คนในโลกบางคนมีตปะ เพราะอาศัยตปะมีการบวชเป็นอเจลกเป็นต้น คิดว่า เราจักเลี้ยงชีวิตด้วยของเสรีหมอง จึงยังตนให้ลำบากด้วยประการต่าง ๆ มีกินหญ้าและจีวรเป็นต้น และไม่ได้การดำเนินชีวิตด้วยความสุข เพราะมีบุญน้อย. เขาบำเพ็ญสุจริต ๓ แล้วเกิดในนรก. อีกคนหนึ่ง อาศัยตปะเช่นนั้นเป็นผู้มีบุญ ย่อมได้ลาภสักการะ. เขาเข้าใจว่า บัดนี้ คนเช่นเรา ไม่มีแล้ว ยกข่องตนไว้อยู่ในฐานะสูงคิดว่า จักยังลาภให้เกิดยิ่ง ๆ ขึ้น และบำเพ็ญสุจริต ๓ ด้วยอำนาจแห่งอนสนา แล้วจะเกิดในนรก นัยนี้กล่าวหมายถึงบรรพชิตทั้งสองนี้.

อีกคนหนึ่ง เลี้ยงชีพเสรีหมอง แม้อาศัยตปะ เป็นผู้ที่มีบุญน้อย ย่อมไม่ได้การดำเนินชีวิตด้วยความสุข. เขาคิดว่า ความเป็นอยู่สบาย ย่อมไม่เกิดขึ้นแก่เรา เพราะไม่ได้ทำบุญไว้ในก่อน เอละ บัดนี้ เราจะทำบุญ ดังนี้แล้วบำเพ็ญสุจริต ๓ จะเกิดในสวรรค์.

อีกคนหนึ่ง เลี้ยงชีพเสรีหมอง เป็นผู้ที่มีบุญ ย่อมได้การดำเนินชีวิตด้วยความสุข เขาคิดว่า ความเป็นอยู่สบายย่อมเกิดแก่เรา เพราะเป็นผู้ทำบุญไว้ในก่อน ละอนสนาแล้ว บำเพ็ญสุจริต ๓ จะเกิดในสวรรค์. นัยที่ ๒ กล่าวหมายถึงบรรพชิตทั้งสองนี้.

ส่วนผู้บำเพ็ญตปะคนหนึ่ง มีทุกข์น้อย ประกอบด้วยความประพฤติภายนอก เป็นคาบส หรือเป็นปริพาชกที่ปกปิด ย่อมไม่ได้ปัจจัยที่ชอบใจ เพราะมีบุญน้อย. เขาบำเพ็ญสุจริต ๓ ด้วยอำนาจแห่งอนสนา ตั้งตนไว้

ในความสุข จะเกิดในนรก. อีกรูปหนึ่งมีบุญ เกิดมานะขึ้นว่า บัดนี้ คน เช่นเราไม่มี หรือยังลาภสักการะให้เกิดขึ้นด้วยอำนาจอเนสนา. คิดส่ง ๆ เป็นต้น ด้วยอำนาจมิจฉาทิฎฐิว่า ความสัมผัสแห่งปริพาชกาสาวรุ่น ผู้ มีขนอ่อนนุ่มนี้เป็นความสุข หรือถึงความค้ำค้ำในกาม บำเพ็ญสุจริต ๓ จะ ตกนรก. นัยที่ ๓ กล่าวถึงบรรพชิตทั้งสอง.

ส่วนอีกรูปหนึ่ง มีทุกข์น้อย มีบุญน้อย. เขาคิดว่า เราไม่ได้ชีวิต ด้วยความสุข เพราะไม่ได้ทำบุญไว้แม้ในก่อน ดังนี้แล้วบำเพ็ญสุจริต ๓ จึง เกิดในสวรรค์. อีกรูปหนึ่ง มีบุญ. เขาคิดว่า เราได้ความสุข เพราะทำบุญ ไว้ในก่อน แม้บัดนี้ ก็จักทำบุญเหมือนกัน จึงบำเพ็ญสุจริต ๓ จะเกิดใน สวรรค์. นัยที่ ๔ กล่าวถึงบรรพชิตสองรูปนี้. การกระทำนี้มาด้วยอำนาจ แห่งเคียรติย์ ไม่ได้แม้ในศาสนา.

นักบวชบางคน เป็นผู้มีความเป็นอยู่เศร้าหมองด้วยอำนาจแห่งการ สมทานธุดงค์ หรือเที่ยวไปทั่วบ้าน ก็ไม่ได้อาหารเต็มท้อง เพราะมีบุญ น้อย. เขาคิดว่าจักยังปัจจัยให้เกิดขึ้น จึงทำอเนสนาด้วยอำนาจเวชกรรม เป็นต้น โอ้อวดพระอรหันต์ หรือช่องเสพรื่องโกหก ๓ ประการ ย่อมเกิด ในนรก. อีกรูปหนึ่ง เป็นผู้ที่มีบุญเช่นนั้นเหมือนกัน. เขายังมานะให้เกิด ขึ้นเพราะบุญสมบัตินั้น ประสงค์จะทำลาภที่เกิดขึ้นแล้วให้มั่นคง จึงบำเพ็ญ สุจริต ๓ ด้วยอำนาจอเนสนา ย่อมเกิดในนรก.

อีกรูปหนึ่ง สมทานธุดงค์ เป็นผู้ที่มีบุญน้อย ย่อมไม่ได้การดำเนิน ชีวิตโดยความสุข. เขาคิดว่า เราไม่ได้อะไร ๆ เพราะไม่ได้ทำบุญไว้ในก่อน ถ้าบัดนี้ จักทำอเนสนาแล้ว แม้ต่อไป ก็จักได้ความสุขยาก ดังนี้แล้ว บำเพ็ญ สุจริต ๓ เมื่อไม่อาจบรรลุพระอรหันต์ ก็จะเกิดในสวรรค์. อีกรูปหนึ่ง เป็น ผู้มีบุญ. เขาคิดว่า เดียวนี้ เรามีความสุข เพราะทำบุญไว้ในก่อน แม้บัดนี้

ก็จักทำบุญ ดังนี้แล้ว ละอเนสนา บำเพ็ญสุจริต ๓ เมื่อไม่อาจบรรลุ พระอรหัตก็จักเกิดในสวรรค์

คำว่า **ซึ่งที่มาด้วย** คือคนเหล่านี้มาจากที่โน้น ฉะนั้นจึงชื่อว่า ที่มา
อย่างนี้. บทว่า **คติขุจ** ความว่า สถานที่ซึ่งจะไปบัดนี้. คำว่า **ซึ่งที่
จตุด้วย** คือ เคลื่อนจากที่นั่นด้วย. คำว่า **ซึ่งที่เกิดด้วย** คือ ความเกิด
อีก ของผู้จตุจากที่นั่น คำว่า **เราจักติเตียนปะทั้งปวงทำไม** คือ เราจัก
ติเตียนด้วยเหตุไร. ด้วยว่า เราขอมติเตียนสิ่งที่ควรติเตียน สรรเสริญสิ่งที่
ควรสรรเสริญ. จริงอยู่ เขาก็เหมือนช่างซ่อมผ้า กระทำการห่อผ้า ไม่แสดง
ว่า เราจักทำผ้าที่ซักรแล้ว และยังไม่ได้ซักไว้ห่อเดียวกัน. บัดนี้ เมื่อพระองค์
จะประกาศความข้อนั้น จึงตรัสคำเป็นต้นว่า **ดูก่อนกัสสปะ สมณพราหมณ์
พวกหนึ่ง มีอยู่.**

คำว่า **เขา (กล่าว) ถึงบางอย่าง** คือ สัต ๕. ก็ไม่มีใครในโลก
กล่าวสัต ๕ นั้นว่า ไม่ดี. คำว่า **เขา (กล่าว) ถึงบางสิ่ง** อีก คือเวร ๕.
ไม่มีใคร ๆ กล่าวถึงเวรนั้นว่าดี. คำว่า **เขา (กล่าว) ถึงบางสิ่ง** อีก คือ
ความไม่สำรวมในทวาร ๕. ได้ยินว่า เขากล่าวว่า ขึ้นชื่อว่า จักขุไม่ถูกปิด
เสีย ก็จะพึงเห็นรูปอันน่าพอใจด้วยจักขุ. นัยนี้ ข่อมมีในทวารอื่น มีโสตะ
เป็นต้น. คำว่า **เขา (กล่าว) ถึงบางสิ่ง** คือความสำรวมในทวาร ๕. เมื่อ
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงความเสมอและไม่เสมอแห่งวาตะของพระองค์กับ
วาตะของผู้อื่นอย่างนี้แล้ว บัดนี้จะทรงแสดงความเสมอและไม่เสมอแห่งวาตะ
ของผู้อื่น กับวาตะของพระองค์ จึงตรัสคำเป็นต้นว่า **เรา...ใด.**

แม้ในข้อนั้น ก็พึงทราบเนื้อความด้วยอำนาจสัต มีสัต ๕ เป็นต้น. คำ
ว่า **สมนุญญชุต** คือ จงซักไซ้. ก็แลในที่นี้ เมื่อถามถึงความเห็น ชื่อว่า
ข่อมสอบถาม. เมื่อถามถึงเหตุ ชื่อว่า ข่อมซักถาม เมื่อถามถึงทั้งสองอย่าง

ชื่อว่า ย่อมสอบสวน. คำว่า **ซึ่งศาสดากับศาสดา** คือเปรียบเทียบศาสดากับศาสดาว่า ศาสดาของท่านละกรรมเหล่านั้นโดยประการทั้งปวงอย่างไร หรือว่า พระสมณโคดม. แม้ในบทที่ ๒ ก็อย่างนี้เหมือนกัน. บัดนี้ เมื่อจะทรงแสดงประกอบเนื้อความนั้น จึงตรัสคำเป็นต้นว่า คนใด...แห่งผู้เจริญเหล่านี้.

ในคำเหล่านั้น คำว่า **ที่เป็นอกุศล ที่นับว่า เป็นอกุศล** อธิบายว่า ที่เป็นอกุศลด้วย ที่นับว่า ที่รู้ว่า เป็นอกุศลด้วย หรือว่า ที่ตั้งไว้เป็นส่วน. นัยในบททั้งปวงก็อย่างนี้. อนึ่ง ในบทเหล่านี้ คำว่า **มิโทษ** คือเป็นไปกับด้วยโทษ. คำว่า **ไม่ประเสริฐ** คือไม่อาจ ไม่สามารถ เพื่อเป็นธรรมอันประเสริฐ โดยอรรถว่าไม่มีโทษ.

คำว่า **ผู้รู้เมื่อสอบถามอันใด** คือ เมื่อผู้รู้ถามเรา และผู้อื่น ด้วยข้อใด ฟังกล่าวอย่างนี้ ฐานะนั้นมีอยู่ ความว่า มีเหตุนั้น. คำว่า **ก็หรือว่า คณาจารย์อื่น.....อันใด** คือ ก็ท่านคณาจารย์อื่นละเหตุอันมีประมาณน้อยนั้นตามมีตามได้เป็นไป.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสคำนี้ว่า **พึงสรรเสริญเราโดยมากในข้อนั้น** ดังนี้ ทั้งในการสอบถามศาสดากับศาสดา ทั้งในการสอบถามสงฆ์กับสงฆ์ เพราะเหตุไร. เพราะแม้การสรรเสริญพระสงฆ์ ก็เป็นอันสรรเสริญศาสดาเหมือนกัน. จริงอยู่ แม้เมื่อผู้รู้เลื่อมใสก็ย่อมเลื่อมใสในสงฆ์ พร้อมด้วยพระพุทธเจ้า และย่อมเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยสงฆ์.

จริงอย่างนั้น ผู้รู้เห็นความสำเร็จแห่งพระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้า หรือฟังพระธรรมเทศนาแล้วกล่าวว่าคูก่อนผู้เจริญ เป็นลาภของพระสาวกผู้ท่องเที่ยวอยู่ในสำนักของศาสดาเป็นปานนี้หนอ ชื่อว่าย่อมเลื่อมใสในพระสงฆ์ พร้อมทั้งพระพุทธสมบัตินี้ ก็ผู้รู้ทั้งหลาย เห็นอาจารย์โคจร

และอิริยาบถ มีการก้าวไปถอยกลับเป็นต้นของภิกษุทั้งหลาย เป็นผู้กล่าวว่า
ดูก่อนผู้เจริญ นี่เป็นอิริยาบถของพระสาวกผู้ท่องเที่ยวอยู่ในสำนัก ก็แลคุณ
คือความสงบนี้ของพระศาสดาจักมีเพียงไร ชื่อว่า ย่อมเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า
พร้อมทั้งพระสงฆ์ ดังนั้น การสรรเสริญพระศาสดาก็เป็นอันสรรเสริญ
พระสงฆ์ แม้การสรรเสริญพระสงฆ์ ก็เท่ากับสรรเสริญพระศาสดาเหมือนกัน
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ฟังสรรเสริญเราโดยมากในข้อนี้ ในนัยแม่ทั้ง
๒. เพราะแม้การสรรเสริญพระสงฆ์ก็เป็นอันสรรเสริญพระศาสนาเหมือนกัน
พระสมณะโคดมทรงละกรรมเหล่านี้ทั้งหมดทั้งสิ้นเป็นไป. ก็นี้เป็นความ
ประสงค์ในข้อนี้ แม้ในคำเป็นต้นว่า ก็หรือว่า คณาจารย์ผู้เจริญอื่นใด.

ก็แล วิรติมี ๓ ด้วยอำนาจแห่งสัมปัตตวิรติ สมาทานวิรติ และเสตุ
ฆาตวิรติ ในวิรติเหล่านั้น เพียงแต่สัมปัตตวิรติ และสมาทานวิรติ ย่อมมี
แก่ผู้อื่น ส่วนเสตุฆาตวิรติไม่มีเลย โดยประการทั้งปวง. ก็ในตทั้งคปทาน
วิจัมภนปทาน สมุจเฉทปทาน ปฎิปปัสสัทธิปทาน และนิสสรณปทาน ๕ อย่าง
เพียงแต่ตทั้งคปทาน และวิจัมภนปทาน ย่อมมีแก่ผู้อื่น ด้วยอำนาจแห่ง
สมาบัติ ๘ และด้วยอำนาจเพียงวิปัสสนา ปทาน ๑ นอกจากนี้ไม่มีเลยโดย
ประการทั้งปวง. จริงอย่างนั้น สังวร ๕ คือ สีลสังวร ขันติสังวร ญาณ-
สังวร สติสังวร วิริยสังวร ในสังวรเหล่านั้น เพียงแต่สีล ๕ และเพียงแต่
อิริยาสนขันติ ย่อมมีแก่ผู้อื่น ที่เหลือย่อมไม่มีเลยโดยประการทั้งปวง. ก็
อุเทศแห่งอุโบสถนี้มี ๕ อย่าง ในอุเทศแห่งอุโบสถเหล่านั้น เพียงแต่
สีล ๕ เหล่านั้น ย่อมมีแก่ผู้อื่น ปาฏิโมกขสังวรสีล ย่อมไม่มีเลยโดยประการ
ทั้งปวง. ดังนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงบันลือสีหนาทว่า ในวิรติ ๓
ในปทานะ ๕ ในสังวร ๕ ในอุเทศ ๕ ในการละอกุศล และในการสมาทาน
กุศล เราเองด้วย สงฆ์สาวกของเราด้วย ย่อมปรากฏในโลก จริงอยู่ ชื่อว่า
ศาสดาเช่นเรา และชื่อว่าสงฆ์เช่นกับสงฆ์สาวกของเรา ย่อมไม่มี. ครั้นพระ

ผู้มีพระภาคเจ้าทรงบันลือสีนาทอย่างนี้แล้ว จึงตรัสคำเป็นต้นว่า คุณก่อน กัสสปะ มรรคยอมมีเพื่อรู้ความไม่วิปริตแห่งสีหนาทนั้น.

บรรดาคำเหล่านั้นคำว่า **มรรค** คือโลกุตตรมรรค. คำว่า **ปฏิบัติ** คือข้อปฏิบัติเบื้องต้น. คำว่า **พุดถูกกาล** เป็นต้น พรรณนาไว้แล้วในพรหมชาลสูตร. บัดนี้ เมื่อจะแสดงมรรคและปฏิบัติทั้งสองเป็นอันเดียวกัน จึงตรัสคำเป็นต้นว่า (มรรคประกอบด้วยองค์ ๘) อันประเสริฐนี้.

ก็แลอเจลละ ได้ฟังคำนี้แล้วจึงคิดว่า พระสมณโคดม สำคัญว่า มรรคและปฏิบัติมีอยู่แก่เราเท่านั้น ไม่มีแก่คนอื่น จึงสำคัญว่า เอาเถิด เราจักกล่าวมรรคของเราทั้งหลาย แก่พระสมณโคดมนั้น. ลำดับนั้น จึงกล่าวถึงปฏิบัติของอเจลละ. เมื่อ **พระผู้มีพระภาคเจ้า** ตรัสอย่างนี้แล้ว อเจล- กัสสปะ จึงกราบทูลแก่พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า แม้การบำเพ็ญตบะเหล่านี้แล ฯลฯ ประกอบด้วยการขวนขวาย ในการลงอาบน้ำอยู่.

ในคำเหล่านั้น คำว่า "การบำเพ็ญตบะ" หมายความว่า ปรรกตปะตบะ. คำว่า **นับว่าความเป็นสมณะ** คือนับว่า การงานของสมณะ. คำว่า **นับว่าความเป็นพราหมณ์** คือนับว่า การงานของพราหมณ์. คือ อเจลล หมายความว่า ไม่มีฝ้านุ่งห่ม อธิบายว่า เป็นคนเปลือย. คำว่า **ไร้มรรยาท** คือทอดทิ้งมรรยาท. ในมรรยาททั้งหลายมีการถ่ายอุจจาระเป็นต้นเขาเว้นจากมรรยาทของกุลบุตรชาวโลก ยืนถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ เคี้ยว และกิน. คำว่า **เลียมมือ** คือเมื่อก่อนข้าวในมือหมดแล้ว ก็เลียมมือด้วยดิน. หรือถ่ายอุจจาระก็เอามือเช็ดกันแทนไม้. เขากล่าวว่า พระคุณเจ้า นิมนต์มารับภิกษา ก็ไม่มา ฉะนั้น จึงชื่อว่าพระคุณเจ้าไม่มา. ก็แล แม้เขากล่าวว่า พระผู้เป็นเจ้าจงหยุด ก็ไม่หยุด ฉะนั้นจึงชื่อว่าพระคุณเจ้าไม่หยุด. ได้ยินว่า เขาคิดว่า คำของผู้นี้ จักเป็นอันกระทำแล้ว จึงไม่ทำทั้ง ๒ อย่าง.

คำว่า **ไม่รับภิกษาที่เขาแบ่งเอาไว้ก่อน** คือ (ไม่) รับภิกษา ที่เอาไว้เสียก่อนจึงนำมา. คำว่า **ไม่รับภิกษาที่เขาทำอุทิสให้** คือ (ไม่รับ) ภิกษาที่เขาขมถวายเป็นโดยกล่าวอย่างนี้ว่า (จงรับภิกษา) ที่พวกเราทำเฉพาะท่านทั้งหลายนี้. คำว่า **ไม่รับนิมนต์** คือ ไม่ยินดี ไม่ถือเอาภิกษาที่เขานิมนต์ว่าขอท่านทั้งหลาย พึงเข้าไปสู่ครอบครัว หรือถนน หรือหมู่บ้านโน้น.

คำว่า **ไม่รับภิกษาจากปากหม้อ** คือ ไม่รับเอาภิกษาที่เขาคดจากหม้อถวายเป็น. คำว่า **ไม่รับภิกษาจากปากหม้อข้าว** คือ คำว่า "กโพบิ" ได้แก่ หม้อข้าว หรือกระติบ ไม่รับ (ภิกษา) จากหม้อข้าวหรือกระติบนั้น. เพราะเหตุไร. หม้อ และหม้อข้าวอาศัยเรา จึงถูกประหารด้วยจวก.

คำว่า **ไม่ (รับ) ภิกษาที่เขายื่นคร่อมประตูให้** คือ ไม่รับภิกษาที่เขาทำธรณีประตูให้อยู่ในระหว่างมอบให้. เพราะเหตุไร. ผู้นี้อาศัยเราจึงได้การกระทำในระหว่าง แม้มันท่อนไม้ และเสา ก็มีนัยอย่างเดียวกัน.

คำว่า **ไม่ (รับภิกษา) ของคน ๒ คน (ที่กำลังบริโภคร่วม)** คือ ในเมื่อคน ๒ คนกำลังบริโภคร่วม เมื่อคนหนึ่งลุกขึ้นให้ก็ไม่รับ. เพราะเหตุไร. เพราะอันตรายที่กั้นคำข้าวย่อมมีแก่คนหนึ่ง. ก็ในคำว่า **ไม่ (รับภิกษา) ของคนมีท้อง** เป็นต้น ความว่า เขาคิดว่า เด็กในท้องของหญิงมีท้องย่อมลำบาก เมื่อหญิงกำลังให้ลูกดื่ม น้ำนม อันตรายในการดื่ม น้ำนม ย่อมมีแก่เด็ก อันตรายแห่งความยินดีย่อมมีแก่หญิงผู้อยู่ในระหว่างผู้ชาย. คำว่า **ที่เตรียมกันไว้** คือ ในภัตที่เตรียมกันทำไว้. ได้ยินว่า ในคราวที่ข้าวยาก หมาแก่แพง สวากของอเจลกรวบรวมข้าวสารเป็นต้นจากที่นั่น ๆ หุงข้าวเพื่อประโยชน์แก่อเจลกทั้งหลาย. อเจลกผู้เคร่งครัดยังไม่รับแม้จากที่นั่น.

คำว่า **ไม่ (รับภิกษา) ในที่มีสุนัข** คือ ในที่ใดมีสุนัขที่เขาเลี้ยงไว้ มันคิดว่า เราจักได้ก้อนข้าว ย่อมไม่รับ (ภิกษา) ที่เขาไม่ให้มันในที่นั้น

นำมา. เพราะเหตุไร. เพราะอันตรายในก้อนข้าวย่อมมีแก่สุนัขนั้น. คำว่า **แมลงวันตอม** คือ ตอมเป็นหมู่ ๆ ก็ถ้าฝูงคนเห็นอเจลกแล้วคิดว่า เราจักให้ภิกขาแก่อเจลกนั้น เข้าไปสู่โรงครัว ก็แลเมื่อพวกเขาเข้าไป แมลงวันซ่อนอยู่ที่ปากหม้อข้าวเป็นต้นบินว่อนเป็นกลุ่ม ๆ ก็ไม่ถือเอาภิกษาที่นำมาจากที่นั้น เพราะเหตุไร. เพราะเขาคิดว่าอันตรายแห่งการเที่ยวหาภิกษาของแมลงวันเกิดเพราะอาศัยเรา.

คำว่า **กะแซ่** คือ น้ำหมักที่ทำด้วยเปลือกข้าวทั้งปวง. ก็ในนี้ การคั้นเหล้าย่อมมีโทษ ส่วนผู้นี้สำคัญว่ามีโทษ แม้ในน้ำเมาทั้งปวง. คำว่า **รับภิกษาในเรือนเดียว** คือ ได้ภิกษาในเรือนเดียวเท่านั้นก็กลับ. คำว่า **กินคำเดียว** คือ ยังชีวิตให้เป็นไปด้วยอาหารคำเดียว. แม้ในการรับภิกษาในเรือนสองห้อง ก็มีนัยเดียวกัน. คำว่า **ในถาดเดียว** คือในถาดใบเดียว. ที่ชื่อว่า **หตุติ** ได้แก่ถาดเล็กๆ ชนิดหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ใส่ยอดภิกษาวางไว้. คำว่า **ค้างไว้วันหนึ่ง** คือ อยู่ในระหว่างวันหนึ่ง. คำว่า **ค้างกึ่งเดือน** คือ อยู่ในระหว่างกึ่งเดือน. คำว่า **กินภัตรโดยปริยาย** คือกินภัตรตามวาระ ได้แก่กินภัตรอันมาตามวาระแห่งวันอย่างนี้ คือ ตามวาระวันเดียว ตามวาระ ๒ วัน ตามวาระครึ่งเดือน.

คำว่า **มีผักดองเป็นอาหาร** คือ มีผักดองสด ๆ เป็นอาหาร. คำว่า **มีข้าวฟ่างเป็นอาหาร** คือมีข้าวสารฟ่างเป็นอาหาร. ในลูกเดือย เป็นต้น ข้าวเปลือกที่เกิดเองในป่า ชื่อว่า ลูกเดือย. คำว่า **กากข้าว** คือกากที่ช่างหนังขีดหนังทิ้งไว้. คำว่า **หตุ** หมายถึง ยางบ้าง สาหร่ายบ้าง. คำว่า **กณ** คือรำ. คำว่า **ข้าวตัง** คือ ข้าวใหม่ที่ติดอยู่ในหม้อข้าว. เขาถือเอาข้าวตังนั้นจากที่ที่คนเขาทิ้งไว้มากิน. เขาเรียกว่า ปลายข้าวสุกก็มี. คำว่า **กายาน** เป็นต้น ชัดเจนแล้ว. คำว่า **กินผลไม้ที่เป็นไป** คือ กินผลไม้หล่น.

คำว่า **ผ้าปาน** คือผ้าปอปาน. คำว่า **ผ้าแกม** คือผ้าปนกัน. คำว่า **ผ้าห่อศพ** คือผ้าที่เขาทิ้งไว้จากร่างคนตาย หรือผ้าถุงที่เขากรองต้นตะไคร่น้ำ และหญ้าเป็นต้นทำไว้ คำว่า **ผ้าบังสุกุล** คือผ้าเปื้อนที่เขาทิ้งไว้บนดิน. คำว่า **เปลือกไม้** คือผ้าเปลือกไม้. คำว่า **หนังเสือ** คือผ้าหนังเสือ. คำว่า **อชินกุจีป** คือหนังเสือนั่นเอง ถูกผ่ากลาง. คำว่า **ถากรอง** คือผ้าที่เขากรองหญ้าคาทำไว้. แม้ใยปอและใยปาน ก็นัยนี้แหละ คำว่า **ผ้ากัมพลที่ทำด้วยผม** คือผ้ากัมพลที่ทำด้วยผมมนุษย์. คำที่พระผู้มีพระภาคเจ้ามุ่งหมายตรัสไว้ว่า **แม้ฉันใดก็ดี ภิกษุทั้งหลาย ผ้าที่ทอแล้วอย่างใดอย่างหนึ่ง บรรดาผ้าเหล่านั้น ผ้ากัมพลที่ทอด้วยผมนับว่าเลวที่สุด** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ผ้ากัมพลที่ทอด้วยผม เย็นในเวลาเย็น และร้อนในเวลาร้อน มีค่าน้อย มีสีทรม มีกลิ่นเหม็นคดุ้ง และระคาย. คำว่า **ผ้ากัมพลทำด้วยหางสัตว์** คือผ้ากัมพลที่ทำด้วยหางม้า. คำว่า **ผ้าที่ทำด้วยปีกนกเค้า** คือ ผ้าถุงที่ผูกปีกนกเค้าทำไว้.

คำว่า **ประกอบความเพียรเข่ง** คือ ประกอบความเพียรเข่ง แม้เดินไปก็เข่งเดินโห่ง ๆ. คำว่า **นอนบนหนาม** คือ ทิมหนามเหล็กหรือหนามธรรมชาติไว้บนพื้นดิน ตาดหนังไว้ในที่นั้นแล้วทำเป็นที่ยืนและที่จงกรมเป็นต้น. คำว่า **นอน** คือแม่เมื่อนอนก็นอนในที่นั้นเอง คำว่า **ที่นอน** **แผ่นกระดาน** คือที่นอนทำด้วยแผ่นไม้. คำว่า **ที่นอนสูง** คือที่นอนในพื้นที่สูง ๆ. คำว่า **นอนตะแคงข้างเดียว** คือนอนโดยข้างเดียวเท่านั้น. คำว่า **หมกฝุ่น** คือทาร่างกายด้วยน้ำมันแล้วยึนในที่ฝุ่นฟุ้ง ลำดับนั้น ฝุ่นจะติดที่ร่างกายของเขา ให้ฝุ่นนั้นเกาะอยู่. คำว่า **นั่งบนอาสนะตามที่ปูลาดไว้** คือไม่ยังอาสนะให้กำเริบ ได้อาสนะอย่างใดก็นั่งในอาสนะอย่างนั้นเป็นปกติ. คำว่า **กินจี** คือกินจีเป็นปกติ. **กูถ** เขาเรียกว่าจี. คำว่า **ไม่ดื่มน้ำเย็น**

คือห้ามดื่มน้ำเย็น. คำว่า **อาบนํ้าวันละ ๓ ครั้ง ในเวลาเย็น** คือ เวลาเย็น เป็นครั้งที่ ๓ อเจลกคิดว่า เราจักลอยบาปวันละ ๓ ครั้ง คือ เช้า เทียงเย็น จึงประกอบการขวนขวายลงอาบน้ำ.

ลำดับนั้น เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าจะทรงแสดงความที่การพยายามบำเพ็ญตบะนั้น เว้นจากศีลสัมปทา เป็นต้น เป็นการกระทำที่ไร้ประโยชน์ จึงตรัสขึ้นต้นว่า **ดูก่อนกัศสปะ แม้อ้อเจลก ดังนี้.**

ในคำเหล่านั้น คำว่า **ไกล** คือ ในที่ไกล. คำว่า **ไม่มีเวร** คือ เว้นจากเวรที่ให้เกิดโทษ. คำว่า **ไม่เบียดเบียน** คือ เว้นจากความเบียดเบียนที่ให้เกิดโทมนัส. คำว่า **ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ** (ความเป็นสมณะและความเป็นพราหมณ์) **ทำยาก** นี้ ท่านกัศสปะกล่าวแสดงว่า เมื่อก่อน พวกข้าพระองค์เข้าใจว่า ความเป็นสมณะ และความเป็นพราหมณ์ เพียงเท่านั้น แต่พระองค์ตรัสความเป็นสมณะและความเป็นพราหมณ์เป็นอย่างอื่น.

คำว่า **คำนี้เป็นปรกติแล** คือ คำนี้เป็นปรกติ. คำว่า **ดูก่อนกัศสปะ ถ้า** (ความเป็นสมณะหรือความพราหมณ์ทำยาก) **ด้วยประมาณนี้** คือว่า ดูก่อนกัศสปะ พิจารณาความเป็นสมณะหรือความเป็นพราหมณ์ ด้วยประมาณนี้ ได้แก่ด้วยข้อปฏิบัติเล็กน้อยอย่างนี้ จักชื่อว่าทำได้โดยยาก ได้แก่ทำได้ยากยิ่งแล้ว แต่นั้น ข้อนี้จักไม่ควรกล่าวหาว่า ความเป็นสมณะทำได้ยาก ความเป็นพราหมณ์ทำได้ยากดังนี้ นี่เป็นอธิบายกับด้วยการเชื่อมบทในข้อนี้. การเชื่อมบทในที่ทั้งปวง พึงทราบโดยนัยนี้.

คำว่า **รู้ยาก** นี้ อเจลกัศสปะนั้น กล่าวหมายเอาคำนี้ว่า เมื่อก่อน พวกข้าพระองค์เข้าใจเอาว่า เป็นสมณะหรือเป็นพราหมณ์ด้วยเหตุเท่านั้น แต่พระองค์ตรัสโดยประการอื่น.

ลำดับนั้น **พระผู้มีพระภาคเจ้า**ทรงปฏิเสศคำได้แย้งนั้น ของท่าน

กัศสปะนั้นแล้ว ทรงเปิดเผยความเป็นผู้รู้ยากตามสภาพแล้วตรัสคำขึ้นต้นว่า "เป็นปรกติแล" อีก. พึงเชื่อมบทแล้วทราบเนื้อความโดยนัยที่กล่าวแล้วแม่ ในข้อนั้น. เพราะเหตุไร **อเจลกัศสปะ**จึงถามว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ก็สืลสัมปทาเป็นไฉนเป็นต้น. ได้ยินว่า อเจลกัศสปะนี้เป็นคนฉลาด เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอยู่ จึงศึกษาถ้อยคำ ภายหลังรู้การปฏิบัติของตนว่า ไม่เป็นประโยชน์ จึงคิดว่า พระสมณโคตมตรัสคำเป็นต้นว่า ก็สืลสัมปทา จิตตสัมปทา ปัญญาสัมปทานี้ อันเขาไม่ได้อบรมแล้ว ไม่ได้ทำให้แจ้งแล้ว เขาห่างจากความเป็นสมณะ โดยแท้แล ดังนี้ เอาเถิด บัดนี้เราจะถามถึงสมบัติเหล่านั้นต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทูลถามเพื่อรู้แจ้งสืลสัมปทาเป็นต้น.

ลำดับนั้น **พระผู้มีพระภาคเจ้า** จึงทรงแสดงการเกิดขึ้นของพระพุทฺธเจ้า เมื่อจะตรัสถึงแบบแผน เพื่อแสดงถึงความถึงพร้อมเหล่านั้น จึงตรัสคำขึ้นต้นว่า **ดูก่อนกัศสปะ** (ตถาคตเกิดขึ้นในโลก) นี้. คำว่า **ดูก่อนกัศสปะ** ก็ (สืลสัมปทาอื่นอันยิ่งกว่า ประณีตกว่า) สืลสัมปทาน (ไม่มี) ตรัสหมายถึงพระอรหัตผล. จริงอยู่ ศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้ามีพระอรหัตผลเป็นที่สุด เพราะฉะนั้น พระองค์จึงตรัสว่า ความถึงพร้อมด้วยศีลเป็นต้นอันอันยิ่งกว่า หรือประณีตกว่า ความถึงพร้อมด้วยศีลจิต และปัญญา อันประกอบด้วยพระอรหัตผลไม่มี ก็แลครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว บัดนี้ เมื่อจะทรงบันลือสีหนาทอันยิ่ง จึงตรัสคำขึ้นต้นว่า **ดูก่อนกัศสปะ** มีสมณพราหมณ์อยู่พวกหนึ่ง.

ในคำเหล่านั้น คำว่า **ประเสริฐ** คือ ปราศจากอุปกิเลส บริสุทธิ์อย่างยิ่ง. คำว่า **อย่างยิ่ง** คือสูงสุด. ก็สืลนับแต่ศีลห้าเป็นต้นตลอดถึง ปาฏิโมกขสังวรศีล ชื่อว่า ศีลเหมือนกัน ส่วนศีลที่ประกอบด้วยโลกุตระมรรค และผล ชื่อบรมศีล. คำว่า **เรา (ไม่เห็น) ในศีลนั้น** มีอรรถว่า

เราไม่เห็นบุคคลผู้เสมอ ๆ ของตน ได้แก่บุคคลผู้เสมอกับเราด้วยศีล อันเสมอด้วยศีลของเรา แม้ในศีล แม้ในบรมศีลนั้น. คำว่า เราเอง ยิ่งในศีลนั้น คือ เราเท่านั้นเป็นผู้สูงสุดในศีลนั้น. ถามว่า ตรีสไว้ไหน. ตอบว่า ในอริศีล.

คำว่า อริศีล อธิบายว่า อริศีลนี้ เป็นอุคมศีล. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงบันลือสัทนาทนีเป็นครั้งแรก ดังนี้.

คำว่า เป็นผู้กล่าวเกลียดชังด้วยตปะ คือ บุคคลที่ติเตียนตปะ. ในคำนั้นความเพียรใด ย่อมเผา (กิเลส) ฉะนั้น ความเพียรนั้น ชื่อว่า "ตปะ" นั้นเป็นชื่อของความเพียรที่เผากิเลส. ตปะนั้น ย่อมเกลียดกิเลสเหล่านั้น เหตุฉะนั้น ตปะนั้นชื่อความเกลียดชัง.

ในบทว่า อริยะ อย่างยิ่ง นี้ ความว่า ชื่อว่า อริยะ เพราะปราศจากโทษ ความเกลียดชังด้วยตปะ กล่าวคือ ความเพียรด้วยวิปัสสนาเกิดขึ้นด้วยอำนาจแห่งวัตถุมีอารมณ์ ๘ ประการ ชื่อความเกลียดชังด้วยตปะนั่นเอง. ปัญญาที่สัมปยุตด้วยมรรคและผล ชื่อว่า ยอดเยี่ยม. ความเกลียดชังในบทนี้ว่า อริเชกฺขจฺฉ เป็นความเกลียดชัง ความเกลียดชังอย่างอุคม ชื่อว่า อริเชกฺขจฺฉ เพราะฉะนั้นพึงเห็นอรรถในบทนั้นอย่างนี้ว่า คือ อริเชกฺขจฺฉ เราผู้เดียวเป็นผู้ยิ่งในอริเชกฺขจฺฉ นั้น.

มีอธิบายแม้ในปัญญาธิการ. กัมมัสสกตาปัญญา และวิปัสสนาปัญญา ชื่อว่า ปัญญา. ปัญญาที่สัมปยุตด้วยมรรคและผล ชื่อว่า ปรมปัญญา. ในคำว่า อริปลฺลญฺ นี้พึงทราบว่าเป็นลิงควิปัสสนา อรรถในบทนั้นมืออย่างนี้คือ ชื่อว่า อริปัญญานี้ใด เราผู้เดียวเป็นผู้ยิ่งในอริปัญญานั้น.

ในวิมุตตาธิการมีอรรถดังนี้. ตทังควิมุตติ และวิกขัมภณวิมุตติ ชื่อว่า วิมุตติ. ส่วนสมฺมุจฺเจทวิมุตติ ปฏิปัสสัทธิวิมุตติ และนิสสรณวิมุตติ

ฟังทราบว่าเป็นปรมวิมุตติ. ก็ในบทนี้ว่า ยทิท อธิวิมุตติ มีอรรถว่า
อธิวิมุตตินี้ไค เราผู้เดียว เป็นผู้ยังในอธิวิมุตตินั้น.

บทว่า สุธมฺมาคาร อธิบายว่า นั่งคนเดียวในเรือนว่างเปล่า. บทว่า
ปริสาสุ จ ความว่า ในบริษัท ๘. สมจริงดังพระพุทธดำรัสที่ตรัสว่า คุณก่อน
สารีบุตร เวสัชชชญาณี่นี้ที่ตถาคตถึงพร้อมแล้ว จึงปฏิญาณอาสภสถาน
บันลือสีหนาทในบริษัททั้งหลาย ดังนี้. พระสูตรฟังให้พิสดาร. บทว่า
ปลฺหฺลจ นํ ปุจฺจนฺติ ความว่า เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายผู้เป็นบัณฑิต
รวบรวมปัญหาแล้ว ย่อมทูลถาม. บทว่า พุยาโกโรติ ความว่า ทรงแก้ใน
ขณะนั้นทันที. บทว่า จิตฺตํ อาราเชติ ความว่า ทรงยังจิตของมหาชนให้เฝือ
อิมด้วยการแก้ปัญหา. บทว่า โน จ โข โสตพฺพํ มณฺญฺติ ความว่า
แม้เมื่อพระองค์ตรัสทำจิตให้ยินดี คนเหล่าอื่นก็ไม่สนใจที่จะฟัง อธิบายว่า
ฟังกล่าวอย่างนั้น. บทว่า โสตพฺพญฺจสุส มณฺญฺติ ความว่า เทวดาก็ดี
มนุษย์ก็ดี ย่อมสนใจฟังด้วยความอุตสาหะใหญ่ บทว่า ปลฺสิทฺถนฺติ ความว่า
เป็นผู้เลื่อมใสดีแล้ว มีจิตควร มีจิตอ่อน. บทว่า ปสนฺนุภากรํ กโรนฺติ
ความว่า ไม่เป็นผู้เลื่อมใสมงาย เมื่อบริจาควัตถุมิจิวรเป็นต้นอันประณีต
และมหาวิหารมีเวฬุวันวิหารเป็นต้น ชื่อว่า กระทำอาการแห่งผู้เลื่อมใส. บท
ว่า ตถตฺตตาย ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นทรงแสดงธรรมใด ย่อมปฏิบัติ
เพื่อความมีแห่งธรรมโดยประการนั้น คือ เพื่อประโยชน์แก่การปฏิบัติธรรม
สมควรแก่ธรรม. บทว่า ตถตฺตตาย จ ปฏิปชฺชนฺติ ความว่า ย่อมปฏิบัติ
เพื่อความมีอย่างนั้น. จริงอยู่ เทวดาและมนุษย์ฟังธรรมของพระผู้มีพระภาค-
เจ้าพระองค์นั้นแล้ว บางพวกตั้งอยู่ในสรวณะ บางพวกตั้งอยู่ในศีลห้า พวก
อื่นออกบวช. บทว่า ปฏิปชฺชนา จ อาราเชนฺติ ความว่า ก็ผู้ปฏิบัติปฏิบัติทา

นั้นย่อมอาจเพื่อให้บริบูรณ์ แต่ให้บริบูรณ์โดยอาการทั้งปวง ฟังกล่าวว่าย่อมยังจิตของพระโคตมผู้เจริญนั้นให้ยินดีด้วยการบำเพ็ญการปฏิบัติ. ก็บัณฑิตดำรงอยู่ในโอกาสนี้ แล้วฟังประมวลสีหนาททั้งหลาย.

ก็สีหนาทหนึ่งของ**พระผู้มีพระภาคเจ้า**ว่า เราเห็นผู้บำเพ็ญตบะบางคนเกิดในนรก. สีหนาทหนึ่งว่า เราเห็นคนอื่นเกิดในสวรรค์. สีหนาทหนึ่งว่า เราผู้เดียว เป็นผู้ประเสริฐที่สุดในการละอกุศลธรรม. สีหนาทหนึ่งว่า เราผู้เดียวเป็นผู้ประเสริฐที่สุดแม้ในการสมทานกุศลธรรม. สีหนาทหนึ่งว่า สงฆ์สาวกของเราเท่านั้น เป็นผู้ประเสริฐที่สุดในการละอกุศลธรรม. สีหนาทหนึ่งว่า สงฆ์สาวกเราเท่านั้น เป็นผู้ประเสริฐที่สุดแม้ในการสมทานกุศลธรรม. สีหนาทหนึ่งว่า ไม่มีผู้ใดเช่นเราด้วยศีล. สีหนาทหนึ่งว่า ไม่มีผู้ใดเช่นเรา ด้วยวิริยะ. สีหนาทหนึ่งว่า ไม่มีผู้ใดเช่นเราด้วยปัญญา. สีหนาทหนึ่งว่า ไม่มีผู้ใดเช่นเราด้วยวิมุตติ.

สีหนาทหนึ่งว่า เราบันลือสีหนาท ก็นั่งในท่ามกลางบริษัทบันลือ. สีหนาทหนึ่งว่า เราเป็นผู้องอาจบันลือ. สีหนาทหนึ่งว่า เทวดาและมนุษย์ย่อมถามปัญญากะเรา. สีหนาทหนึ่งว่าเราจะแก้ปัญหา. สีหนาทหนึ่งว่า เราจะยังจิตของคนอื่นให้ยินดีด้วยการแก้. สีหนาทหนึ่งว่า ฟังแล้ว ย่อมสนใจที่จะฟัง. สีหนาทหนึ่งว่า ฟังแล้ว ย่อมเลื่อมใสเรา. สีหนาทหนึ่งว่า เลื่อมใสแล้ว ย่อมทำอาการของผู้เลื่อมใส. สีหนาทหนึ่งว่า เราแสดงการปฏิบัติใด เทวดาและมนุษย์ย่อมปฏิบัติเพื่อความเป็นอย่างนั้น. สีหนาทหนึ่งว่า และยอมให้เรายินดีด้วยการปฏิบัติ.

สีหนาททั้งหลายเป็นต้นว่า บันลือในบริษัททั้งหลายแห่งบริษัทก่อนอย่างละสิบเป็นต้น รวมเป็นบริวารอย่างละสิบด้วยประการฉะนี้. สีหนาทมีหนึ่งร้อยสิบคือ สีหนาทสิบเหล่านั้นรวมเป็นหนึ่งร้อยด้วยอำนาจแห่งบริวาร

ของสีหนาทสีก่อนและสีหนาทสีก่อน. ก็ในพระสูตรอื่นจากพระสูตรนี้ สีหนาทมีประมาณเพียงนี้ หาได้ยาก เพราะเหตุนั้น สูตรนี้จึงเรียกว่า มหาสีหนาทสูตร.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงปฏิเสฐวาทะและอนุวาทะอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมย่อมบันลือสีหนาทแล แต่บันลือในเรือนว่างเปล่า บัดนี้เมื่อจะทรงแสดงสีหนาท ซึ่งเคยบันลือแล้วในบริษัทอิกจึงตรัสเป็นอาทิว่า เอกมิตาห์ ด้วยประการฉะนี้. ในบทเหล่านั้น บทว่า ตตุร มํ อญฺญตโร เต สพุรหฺมจารี ความว่า เพื่อนพรหมจารีของท่านคนหนึ่ง ชื่อนิโครธปริพาชก (ได้ถามปัญหา) กะเราผู้อยู่ที่เขาคิชฌกูฏ ใกล้กรุงราชคฤห์นั้น. บทว่า อธิชฺชูลฺล ความว่าถามปัญหาในเรื่องการเกลียดชังบาปด้วยวิริยะ. พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับนั่งในมหาวิหารข้างเขาคิชฌกูฏ ทรงสดับถ้อยคำสนทนาของนิโครธปริพาชก และสันธานอุบาสก ผู้นั่งในอุทยานของพระนางอุทุมพรिकाเทวี ด้วยทิพยโสตธาตุ เสด็จเหาะมาประทับนั่งบนอาสนะที่ปูแล้วในสำนักของท่านทั้งสองนั้นแล้ว ทรงแก้ปัญหานั้นนิโครธปริพาชกทูลถามในเรื่องเกลียดชังอย่างยี่สิบได้ ท่านกล่าวหมายถึงปัญหานั้น. บทว่า ปริวีย มตฺตาย ความว่า โดยประมาณอย่างยิ่ง คือ โดยประมาณใหญ่มาก.

บทว่า โโก หิ ฆนฺเต ความว่า คนอื่นที่เป็นชาติบัณฑิตเวไนยธพาล ผู้มีทัญญูใคร่เล่าที่ฟังพระธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วกล่าวว่า ไม่ฟังดีใจ. เขาคิดว่า เราประกอบตนในส่วนที่ไม่นำออกจากทุกข์ได้รับความลำบากเป็นเวลานานหนอ เราอาบน้ำในฝั่งแม่น้ำแห่งขอด เราเหมือนกลิ้งกลับไปกลับมาเหมือนโปรยเกลบ ก็ไม่ยังประโยชน์อะไรให้สำเร็จได้ เอาเถอะ เราจักประกอบตนไว้ในความเพียร จึงทูลว่า ข้าพระองค์ฟังได้ ดังนี้.

อนึ่ง เติรถีย์ปริวารโคที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้ในชั้นชกะ ซึ่งผู้เคย

เป็นอัญญเดียรถีย์ดำรงอยู่ในสามเณรภูมิ จะต้องสมาทานอยู่ปริวาสโดยนัย เป็นต้นว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าเคยเป็นอัญญเดียรถีย์ชื่อนี้ หวังอุปสมบทในพระธรรมวินัยนี้ ข้าพเจ้านั้นขอสงฆ์อยู่ปริวาสตลอดสี่เดือน ดังนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหมายถึงเดียรถีย์ปริวาสนั้น จึงตรัสว่า คุณก่อนกัศสปะ ผู้ใดแลเคยเป็นอัญญเดียรถีย์ ดังนี้ เป็นต้น.

ในบทเหล่านั้น บทว่า **ปพฺพชฺช** ท่านกล่าวด้วยอำนาจความสละสลวยแห่งวจนะเท่านั้น. เพราะไม่อยู่ปริวาสเลย ย่อมได้บรรพชา. แต่ผู้ต้องการอุปสมบทพึงอยู่ปริวาสบำเพ็ญวัตรแปดประการเป็นต้นว่า การเข้าบ้านตามกาลพิเศษ. บทว่า **อารทฺธจิตฺตา** ความว่า มีจิตยินดีด้วยการบำเพ็ญวัตรแปด. ความสังเขปในบทนั้นดังนี้. ส่วนเดียรถีย์ปริวาสนั้นพึงกล่าวโดยพิสดาร ด้วยนัยที่กล่าวไว้ในปัพพชชาขันธกัณณนา ในวินัยยอรรถกถา ชื่อ **สมันตปาสาทิกา** นั้นเทียว.

บทว่า **อปี เมตฺถ** ความว่า แต่ที่เราผู้ (ความต่างแห่งบุคคล) ในชื่อนี้. บทว่า **บุคฺคฺลเวมตฺตตา วิทิตา** ความว่า เราผู้ความแตกต่างแห่งบุคคล. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรู้ว่าบุคคลนี้ ควรอยู่ปริวาส นี้ไม่ควรอยู่ปริวาส จึงทรงแสดงว่า ชื่อนี้ปรากฏแก่เรา. ลำดับนั้น กัศสปะคิดว่า โอหนอ พระพุทธศาสนาเป็นของอัศจรรย์ที่บุคคลทั้งหลาย ประกาศแล้วกระพือแล้วอย่างนี้ ย่อมถือเอาสิ่งที่ควรเท่านั้น ละทิ้งสิ่งที่ไม่ควร มีความอุตสาหะเกิดขึ้นพร้อมในบรรพชาดียิ่งกว่านั้น จึงทูลว่า **สเจ ภนฺเต** ดังนี้ เป็นต้น.

ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรู้ความที่กัศสปะนั้นเป็นผู้มีฉันทะแรงกล้าว่า กัศสปะไม่ควรอยู่ปริวาส จึงตรัสเรียกภิกษุรูปอื่นมาว่า คุณก่อนภิกษุ เธอจงไป พากัศสปะนั้นอาบน้ำแล้วให้บรรพชานำมา. ภิกษุนั้นได้กระทำตามพระคำรัสอย่างนั้นแล้วให้กัศสปะบวชแล้วพากันไปสู่สำนักของพระผู้มีพระ-

ภาคเจ้า. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงให้กัสสปะนั้นนั่งในท่ามกลางคณะแล้วทรงให้อุปสมบท. ด้วยเหตุที่นั่นท่านจึงกล่าวว่า อเจลกัสสปะได้บรรพชา ได้อุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า.

บทว่า **อจิรูปสมฺบุโน** ความว่า เป็นผู้อุปสมบทแล้วไม่นาน. บทว่า **วูปกฺกุโ** ความว่าเป็นผู้มีกายและจิตสงบจากวัตถุกำม และกิเลสกำมทั้งหลาย. บทว่า **อปฺปมคฺโต** ความว่าไม่ละสติในกรรมฐาน. บทว่า **อาตาปี** ความว่า มีความเพียรด้วยวิริยะ กล่าวคือ ความเพียรทางกายและทางใจ. บทว่า **ปหิตตฺโต** ความว่า มีจิตสงบแล้ว คือมีอรรถภาพสละแล้วเพราะความเป็นผู้ไม่มีความเชื่อใยในกายและชีวิต. บทว่า **ยสฺสตุถาย** ความว่า เพื่อผลอันใด. บทว่า **กฺลฺปนฺตา** ได้แก่ กุลบุตรผู้มีมรรยาท. บทว่า **สมฺมเทว** ความว่าด้วยเหตุเดียว ด้วยการณ์เดียว. บทว่า **ตทฺนคฺตรํ** ความว่า ประโยชน์อันยอดเยี่ยมนั้น. บทว่า **พฺพหุํจริยปริโยสานํ** ความว่า พระอรหัตผลอันเป็นที่สุครอบแห่งมรรคพรหมจรรย์. ก็กุลบุตรทั้งหลายย่อมบวชเพื่อผลอันนั้น. บทว่า **ทิกฺขุเรว ฌมฺเม** ความว่า ในอรรถภาพนี้เดียว. บทว่า **สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกคฺวา** ความว่า กระทำให้ประจักษ์ด้วยปัญญาด้วยตนเอง คือรู้โดยไม่มีคนอื่นเป็นปัจจัย. บทว่า **อุปสมฺบุชฺช วิหฺรติ** ความว่า บรรลุแล้ว ให้ถึงพร้อมแล้วอยู่. พระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อทรงแสดงภูมิแห่งปัจเจกขณะของกัสสปะนั้นอย่างนี้ว่า ภิกษุเมื่อเป็นอยู่อย่างนี้ ย่อมรู้แจ้งว่า ชาติสิ้นแล้ว ฯลฯ ยังเทศนาให้จบลงด้วยยอดธรรม คือ พระอรหัตจึงตรัสว่า ก็ท่านกัสสปะเป็นพระอรหันต์รูปหนึ่งในจำนวนพระอรหันต์ทั้งหลายดังนี้. ในบทเหล่านั้น บทว่า **อญฺญตโร** ความว่า รูปหนึ่ง. บทว่า **อรหตํ** ความว่า แห่งพระอรหันต์ทั้งหลาย. ในบทนั้นมีอธิบายอย่างนี้ว่า เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่งในจำนวนพระอรหันตสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า. ก็บท

พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 154

ใด ๆ ไม่ได้กล่าวไว้ตามลำดับ บทนั้น ๆ ปรากฏแล้วเที่ยวเพราะได้กล่าว
แล้วในที่นั้น ๆ ดังนี้แล.

มหาสีหนาทสูตรวิญญา ในทีฆนิกายอรรคถา ชื่อสุมังคลวิสาสินี
จบด้วยประการฉะนี้.

จบมหาสีหนาทสูตรที่ ๘

โปฏฐปาทสูตร

เรื่อง ของปริพาชกโปฏฐปาทะ

[๒๓๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่พระเชตวัน อารามท่านอนาถปิณฑิกะ กรุงสาวัตถี. สมัยนั้น โปฏฐปาทปริพาชก อาศัยอยู่ในสถานที่สำหรับโต้ตอบลัทธิ แถวป่าไม้มะพลับ มีศาลาที่พักหลังเดียว เป็นอารามของพระนางมัลลิกา พร้อมด้วยปริพาชกบริษัทหมู่ใหญ่ประมาณ ๓,๐๐๐ ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงครองอันตรวาสกในเวลาเช้าทรงถือบาตรและจีวรเสด็จเข้าไปบิณฑบาตในกรุงสาวัตถี ได้ทรงดำริว่า จะเที่ยวไปบิณฑบาตในกรุงสาวัตถี ยังเช้านัก ถ้ากระไรเราเข้าไปหาโปฏฐปาทปริพาชก ณ สถานที่โต้ตอบลัทธิ แถวป่าไม้มะพลับ มีศาลาที่พักหลังเดียว เป็นอารามของพระนางมัลลิกา แล้วจึงเสด็จเข้าไป ณ ที่นั้น.

[๒๓๖] สมัยนั้น โปฏฐปาทปริพาชก นั่งอยู่กับปริพาชกบริษัทหมู่ใหญ่ กล่าววิจารณ์กถาต่าง ๆ ด้วยเสียงอันดังลั่น คือ พุดถึงพระเจ้าแผ่นดิน พุดถึงโจร พุดถึงมหาอำมาตย์ พุดถึงกองทัพ พุดถึงภัย พุดถึงการรบ พุดถึงข้าว พุดถึงน้ำ พุดถึงผ้า พุดถึงที่นอน พุดถึงดอกไม้ พุดถึงของหอม พุดถึงญาติ พุดถึงยานพาหนะ พุดถึงบ้าน พุดถึงนิคม พุดถึงเมือง พุดถึงชนบท พุดถึงสตรี พุดถึงบุรุษ พุดถึงคนกล้าหาญ พุดถึงตรอก พุดถึงทำน้ำ พุดถึงคนที่ตายแล้ว พุดถึงความเป็นต่าง ๆ พุดถึงโลก พุดถึงทะเล พุดถึงความเจริญและความเสื่อมเพราะเหตุนี้. โปฏฐปาทปริพาชก ได้เห็น พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จมาแต่ไกลจึงได้ห้ามบริษัทของตนว่า เสียงเบา ๆ หน่อย พวกท่านอย่าได้ทำเสียงดังนัก. พระสมณโคดม

กำลังเสด็จมา ท่านโพรยเสียงเบา กล่าวชมเสียงเบา ถ้าไหนท่านทราบว่า บริษัทมีเสียงเบา บางทีก็จะเสด็จเข้ามา. เมื่อไปภูฏปาทปริพาชกกล่าวอย่างนี้แล้ว พวกปริพาชกเหล่านั้นได้พากันนั่ง.

[๒๓๗] ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้เสด็จเข้าไปหา ไปภูฏปาทปริพาชก แล้ว เขาได้ทูลเชื้อเชิญพระองค์ว่า เสด็จมาเถิด พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาเถิดแล้ว นานจริงหนอ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้เสด็จมาถึงที่นี่ เชิญประทับนั่งเถิด พระเจ้าข้า นี้อาสนะได้แต่งไว้แล้ว. พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งบนอาสนะที่เขาแต่งไว้แล้ว. ฝ่ายไปภูฏปาทปริพาชกถือเอาอาสนะต่า นั่งลงทางข้างหนึ่ง. พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสถามเขาว่า ไปภูฏปาทะ ในขณะที่เราจะมาถึงนี้ พวกท่านประชุมสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ ก็แลเถาอะไรที่พวกท่านสนทนากันค้างไว้ก่อนแต่เรามารถึง.

[๒๓๘] เมื่อพระองค์รับสั่งแล้วอย่างนี้ ไปภูฏปาทปริพาชกได้ทูลว่า ถิ่นที่พวกข้าพระองค์นั่งสนทนากันในขณะที่พระองค์จะเสด็จมาถึงนี้คงเสียเถิด ถิ่นนี้จะทรงสดับภายหลังก็ได้ไม่ยาก พระเจ้าข้า. วันก่อน ๆ สมณพราหมณ์ เดียรถียต่าง ๆ นั่งประชุมกันในโกศุหลศลา ได้พากันเจรจาในอภิสิญญา-นิโรธว่า ท่านผู้เจริญ อภิสิญญานิโรธเป็นไฉน ดังนี้. ในขุมขุมนั้น บางพวกกล่าวอย่างนี้ว่า สัญญาของคนไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย เกิดเอง ดับเอง เกิดในสมัยใด สัตว์ก็มีสัญญาในสมัยนั้น ดังในสมัยใด สัตว์ก็ไม่มีสัญญาในสมัยนั้น พวกหนึ่งบัญญัติอภิสิญญานิโรธ ด้วยประการอย่างนี้. เจ้าลัทธินี้กล่าวกะเขาว่า ท่านผู้เจริญ ข้อนี้จักเป็นเช่นนั้นก็หาไม่ได้ เพราะว่าสัญญาเป็นอัตตาของคน ก็แลอัตตานั้นมาสู่บ้างไปปราศบ้าง มาสู่ในสมัยใด สัตว์ก็มีสัญญาในสมัยนั้น ไปปราศในสมัยใด สัตว์ก็ไม่มีสัญญาในสมัยนั้น พวก

หนึ่งบัญญัติอภิสังขยานิโรธ ด้วยประการอย่างนี้.

เจ้าลัทธินีกกล่าวกะเขาว่า ท่านผู้เจริญ ก็ข้อนี้จักเป็นเช่นนั้นหามิได้ เพราะว่าสมณพราหมณ์ที่มีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก มีอยู่ ท่านเหล่านั้น สวมใส่บ้าง พรากออกบ้าง ซึ่งสัญญาของคนนี้ สวมใส่ในสมัยใด สัตว์ก็มีสัญญาในสมัยนั้น พรากออกในสมัยใด สัตว์ก็ไม่มีสัญญาในสมัยนั้น พวกหนึ่งบัญญัติอภิสังขยานิโรธ ด้วยประการอย่างนี้. เจ้าลัทธินีกกล่าวกะเขาว่า ท่านผู้เจริญ ก็ข้อนี้จักเป็นเช่นนั้นหามิได้ เพราะว่าทวยเทพที่มีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก มีอยู่ ทวยเทพเหล่านั้น สวมใส่บ้าง พรากออกบ้าง ซึ่งสัญญาของคนนี้ สวมใส่ในสมัยใด สัตว์ก็มีสัญญาในสมัยนั้น พรากออกในสมัยใด สัตว์ก็ไม่มีสัญญาในสมัยนั้น พวกหนึ่งบัญญัติอภิสังขยานิโรธ ด้วยประการอย่างนี้. สติของข้าพระองค์เกิดปรารภพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า น่าเลื่อมใสจริงหนอ พระสุต ที่ทรงฉลาดในธรรมเหล่านี้เป็นอย่างดี พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นผู้ฉลาด ทรงรู้ซ้ำของซึ่งอภิสังขยานิโรธ ก็อภิสังขยานิโรธเป็นไฉน พระเจ้าข้า.

[๒๗๕] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า โปญฺฐปาทะ ในสมณพราหมณ์เหล่านั้น พวกที่กล่าวว่ สัญญาของคน ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย เกิดเองดับเอง ความเห็นของพวกนั้นผิดแต่ต้นทีเดียว. เพราะเหตุไร. เพราะว่าสัญญาของคน มีเหตุ มีปัจจัย ทั้งเกิด ทั้งดับ สัญญาบางอย่างเกิดขึ้นเพราะการศึกษาก็มี บางอย่างดับไปก็มี ก็ศึกษาเป็นอย่างไร. โปญฺฐปาทะ พระตถาคตอุบัติขึ้นในโลกนี้เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบ ฯลฯ พ. โปญฺฐปาทะ ภิกษุถึงพร้อมด้วยศีลอย่างนี้แล มีทวารอันรักษาแล้วในอินทริย์ทั้งหลาย ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ เป็นผู้สันโดษ. เมื่อภิกษุนั้นละนิวรรณ์ ๕ เหล่านี้แล้ว ตามเห็นในตน ปราโมทย์ย่อมเกิด เมื่อปราโมทย์แล้ว ปิตีย่อมเกิด

กายของผู้มีใจเปี่ยมด้วยปีติข่มสงบ มีกายสงบข่มเสวยสุข จิตของผู้มีสุข
ข่มตั้งมั่น. เธอสังคแล้วเที่ยวจากกามทั้งหลาย จากอกุศลธรรมทั้งหลาย
เข้าถึงปฐมฌาน มีวิตกวิจารณ์ ปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวกอยู่. สัญญาเกี่ยว
ด้วยกามมีในก่อนข่มดับไป สัญญาในสังจะอันละเอียดมีปีติและสุขอันเกิด
แต่วิเวกข่มมีในสมัยนั้น. เธอเป็นผู้มีสัญญาในสังจะอันละเอียด มีปีติและ
สุขอันเกิดแต่วิเวกในสมัยนั้น สัญญาบางอย่างในสิกขาข่มเกิด บางอย่าง
ข่มดับ แม้ด้วยประการฉะนี้ แม้นี้ก็เป็นสิกขาอย่างหนึ่ง (คือ ปฐมฌาน).

[๒๘๐] อีกข้อหนึ่ง ภิกษุเข้าถึงทุติยฌาน อันยังจิตให้ผ่องใสภายใน
ตน ยังความเป็นธรรมเอกผุดขึ้นแห่งจิตให้เกิด (ยังสมาธิจิตให้เจริญขึ้น)
ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกและวิจารณ์สงบ มีปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิ
อยู่. สัญญาในสังจะอันละเอียดมีปีติและสุขเกิดแต่วิเวกอันมีในก่อนของเธอ
ข่มดับ. สัญญาในสังจะอันละเอียด มีปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิข่มมีใน
สมัยนั้น. เธอเป็นผู้มีสัญญาในสังจะอันละเอียด มีปีติและสุขอันเกิดแต่
สมาธิในสมัยนั้น สัญญาบางอย่างในสิกขาข่มเกิด บางอย่างข่มดับ ด้วย
ประการฉะนี้ แม้นี้ก็เป็นสิกขาอย่างหนึ่ง (คือ ทุติยฌาน).

[๒๘๑] อีกข้อหนึ่ง ภิกษุเข้าถึงตติยฌาน เพราะคลายปีติประกอบ
ด้วยอุเบกขาอยู่ มีสติสัมปชัญญะและเสวยสุขด้วยนามกาย ที่พระอริยเจ้าทั้ง
หลายสรรเสริญผู้ได้มานั้นว่า เป็นผู้อุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข ดังนี้แล้วแล
อยู่. สัญญาในสังจะอันละเอียดประกอบด้วยปีติและสุขเกิดแต่สมาธิมีในก่อน
ของเธอข่มดับ. สัญญาในสังจะอันละเอียดประกอบด้วยสุขอันเกิดแต่อุเบกขา
ข่มมีในสมัยนั้น. เธอเป็นผู้มีสัญญาในสังจะอันละเอียดประกอบด้วยสุขอัน
เกิดแต่อุเบกขา ในสมัยนั้น. สัญญาบางอย่างในสิกขาข่มเกิด บางอย่างข่ม
ดับ ด้วยประการฉะนี้. แม้นี้ก็เป็นสิกขาอย่างหนึ่ง (คือ ตติยฌาน)

[๒๘๒] อีกข้อหนึ่ง ภิกษุเข้าถึงจตุตถฌาน อันไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขและเพราะละทุกข์ เพราะดับโสมนัสและโทมนัสในกาลก่อนเสีย มีความที่แห่งสติเป็นธรรมชาติบริสุทธิ์ เพราะอุเบกขาแล้วแลอยู่. สัตถุญาใน สัจจะอันละเอียดประกอบด้วยสุขอันเกิดแต่อุเบกขา มีในก่อนย่อมดับ. สัตถุญา ในสัจจะอันละเอียดอันไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข ย่อมมีในสมัยนั้น. เธอเป็นผู้มี สัตถุญาในสัจจะอันละเอียด อันไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข ในสมัยนั้น. สัตถุญาบาง อย่างในสิกขาย่อมเกิด บางอย่างย่อมดับ ด้วยประการฉะนี้. แม่นี่ก็เป็น สิกขาอย่างหนึ่ง (คือจตุตถฌาน).

[๒๘๓] อีกข้อหนึ่ง ภิกษุเข้าถึงอากาสนัญจายตนะว่า อากาศไม่มี ที่สุดดังนี้ เพราะความก้าวล่วงรูปสัตถุญาโดยประการทั้งปวง เพราะดับ ปฏิฆสัตถุญา เพราะไม่ทำไว้ในใจซึ่งสัตถุญาโดยประการต่าง ๆ แล้วแลอยู่. รูปสัตถุญามีในก่อนของเธอย่อมดับไป สัตถุญาในสัจจะอันละเอียดประกอบด้วย อากาสนัญจายตนะ ย่อมมีในสมัยนั้น. เธอเป็นผู้มีสัตถุญาในสัจจะอัน ละเอียดประกอบด้วยอากาสนัญจายตนะ ในสมัยนั้น. สัตถุญาบางอย่างในสิกขา ย่อมเกิด บางอย่างย่อมดับ ด้วยประการฉะนี้. แม่นี่ก็เป็นสิกขาอย่างหนึ่ง (คืออากาสนัญจายตนะ).

[๒๘๔] อีกข้อหนึ่ง ภิกษุเข้าถึงวิญญาณัญจายตนะว่า วิญญาณไม่มี ที่สุดดังนี้ เพราะก้าวล่วงอากาสนัญจายตนะโดยประการทั้งปวงแล้วแลอยู่. สัตถุญาในสัจจะอันละเอียดประกอบด้วยอากาสนัญจายตนะ มีในก่อนของเธอ ย่อมดับไป. สัตถุญาในสัจจะอันละเอียดประกอบด้วยวิญญาณัญจายตนะย่อม มีในสมัยนั้น. เธอเป็นผู้มีสัตถุญาในสัจจะอันละเอียดประกอบด้วยวิญญาณัญ จายตนะในสมัยนั้น. สัตถุญาบางอย่างในสิกขาย่อมเกิด บางอย่างย่อมดับ ด้วย ประการฉะนี้. แม่นี่ก็เป็นสิกขาอย่างหนึ่ง (คือวิญญาณัญจายตนะ).

[๒๘๕] อีกข้อหนึ่ง ภิกษุเข้าถึงอาภิญญายตนะว่า อะไร ๆ น้อย
หนึ่งไม่มีดังนี้ เพราะก้าวล่วงวิญญาณ์ญายตนะโดยประการทั้งปวงแล้วแล
อยู่. สัญญาในสังจะอันละเอียดประกอบด้วยวิญญาณ์ญายตนะมีในก่อนของ
เธอย่อมดับไป. สัญญาในสังจะอันละเอียดประกอบด้วยอาภิญญายตนะ
ย่อมมีในสมัยนั้น. เธอเป็นผู้มีสัญญาในสังจะอันละเอียดประกอบด้วยอาภิญญ-
ายตนะในสมัยนั้น. สัญญาบางอย่างในสิกขาย่อมเกิด บางอย่างย่อมดับ
ด้วยประการฉะนี้. แม่นี่ก็เป็นสิกขาอย่างหนึ่ง (คืออาภิญญายตนะ).

[๒๘๖] โปฏฐปาทะ ภิกษุในพระศาสนา มีสกสัญญา (มีความ
สำคัญด้วยสัญญาในมานของตน) คือออกจากปฐมมานนั้นแล้ว มีสัญญาใน
ทุติยมานนั้น ออกจากทุติยมานนั้นแล้ว มีสัญญาในตติยมานนั้น โดย
ลำดับไปถึงยอดสัญญา (อาภิญญายตนะ*) เมื่อเธอตั้งอยู่ในยอดสัญญา มี
ความคำนึงอย่างนี้ว่า เมื่อเราจำนงอยู่ ไม่คิดเลย เมื่อไม่จำนงอยู่ ดึกว่า ถ้า
แล้ว เราพึงจำนง พึงมุ่งหวังอาภิญญายตนสัญญานี้ของเราพึงดับ และ
สัญญาหายบอย่างอื่น (ภวังคสัญญา) พึงเกิดขึ้น มิฉะนั้น เราไม่ควรจำนง
ไม่ควรมุ่งหวัง. จึงไม่จำนงด้วย ทั้งไม่มุ่งหวังด้วย เมื่อไม่จำนง ไม่มุ่ง
หวังอยู่ อาภิญญายตนสัญญานั้นย่อมดับด้วย ทั้งสัญญาหายบอย่างอื่นย่อม
ไม่เกิดขึ้นด้วย เธอย่อมถึงสัญญานิโรธ ฉันทิ สัญญานิโรธสมบัติของภิกษุ
ผู้มีสัมปชัญญะโดยลำดับ ย่อมมีฉันทิแล.

พ. ท่านสำคัญความข้อนั้น เป็นไฉน สัญญานิโรธสมบัติของภิกษุ
ผู้มีสัมปชัญญะโดยลำดับเช่นนี้ ท่านเคยฟังมาแล้วในกาลก่อนแต่กาลนี้บ้างหรือ.

๑. อาภิญญายตนะ ชื่อว่า ยอดสัญญา เพราะเป็นองค์ที่สุดแห่งสมบัติที่มีหน้าทำกิจอัน
เป็นโลกีย์ พระโยคีตั้งอยู่ในอาภิญญายตนสมบัติแล้ว ย่อมเข้าถึงแนวสัญญานาสัญญายตน
สมบัติบ้าง นิโรธสมบัติบ้าง. อรรถกถาทีฆนิกายสีลขันธวรรค หน้า ๔๒๔.

ป. หามิได้พระเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้ารู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้ว ด้วยอาการอย่างนี้แล.

พ. เพราะเหตุที่ภิกษุมีสกสัญญา คือออกจากปฐมฌานนั้นแล้ว มีสัญญาในทุติยฌานนั้น ออกจากทุติยฌานนั้นแล้ว มีสัญญาในตติยฌานนั้น โดยลำดับไปถึงยอดสัญญา เมื่อเธอตั้งอยู่ในยอดสัญญา มีความคำนึงอย่างนี้ว่า เมื่อเราจำนงอยู่ ไม่ดีเลย เมื่อไม่จำนงอยู่ ดีกว่า ถ้าแล้วเราพึงจำนง พึงมุ่งหวัง อากิญจัญญายตนสัญญานี้ของเราพึงดับ และสัญญาযาบอย่างอื่นพึงเกิดขึ้น มิฉะนั้นเราไม่ควรจำนง ไม่ควรมุ่งหวัง. จึงไม่จำนงด้วย. ทั้งไม่มุ่งหวังด้วย เมื่อไม่จำนงอยู่ ไม่มุ่งหวังอยู่ อากิญจัญญายตนสัญญานั้น ย่อมดับด้วย ทั้งสัญญาযาบอย่างอื่นย่อมไม่เกิดขึ้นด้วย เธอย่อมถึงสัญญานิโรธ. สัญญานิโรธสมบัติของภิกษุผู้มีสัมปชัญญะโดยลำดับ ย่อมมีอย่างนี้แล.

[๒๘๗] พ. ท่านจงรับไว้ด้วยคืออย่างนี้เถิด.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติยอดสัญญาอย่างเดียวเท่านั้น หรือว่าทรงบัญญัติยอดสัญญาเป็นอันมาก พระเจ้าข้า.

พ. เราบัญญัติยอดสัญญาอย่างเดียวก็น่า มีมากก็มี.

ป. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติยอดสัญญาอย่างเดียวก็น่า มีน้อยอย่างไร ที่ว่ามากก็น่า มีน้อยอย่างไร พระเจ้าข้า.

พ. ภิกษุถึงสัญญานิโรธอันใด ๆ เราบัญญัติยอดสัญญาอันนั้น ๆ เราบัญญัติยอดสัญญาอย่างเดียวก็น่า มีมากก็มี อย่างนี้แล.

[๒๘๘] ป. พระเจ้าข้า สัญญาเกิดก่อน ญาณเกิดทีหลัง หรือว่า ทั้งสัญญาทั้งญาณเกิดไม่ก่อนไม่หลังกัน.

พ. สัญญาแลเกิดก่อน ญาณเกิดทีหลัง ก็เพราะสัญญาเกิดขึ้น ญาณ

จึงเกิดขึ้นได้ เขาผู้นี้ว่า ญาณได้เกิดขึ้นแล้วแก่เราเพราะสัญญานี้เป็นปัจจัย. ท่านพึงทราบความข้อนั้น โดยปริยายเช่นดั่งว่า สัญญาเกิดก่อน ญาณเกิดทีหลัง ก็เพราะสัญญาเกิดขึ้น ญาณจึงเกิดขึ้นได้.

[๒๘๕] ป. สัญญาเป็นตนของบุรุษ หรือว่า สัญญาอย่างหนึ่ง ตนอย่างหนึ่ง พระเจ้าข้า.

พ. ท่านปรารถนาตนอย่างไร.

ป. ข้าพระเจ้าปรารถนาตนที่หยาบ คือมีรูป เป็นที่ประชุมแห่งมหาภูตรูป ๔ มีกวมิงการาหารเป็นภักขา.

พ. ก็ตนของท่านหยาบ คือมีรูป เป็นที่ประชุมมหาภูตรูป ๔ มีกวมิงการาหารเป็นภักขา จักมีแล้ว. เมื่อเป็นเช่นนี้สัญญาของท่านจักเป็นอย่างหนึ่ง ตนจักเป็นอย่างหนึ่ง. ท่านพึงทราบความข้อนั้น แม้โดยปริยายเช่นดั่งว่า สัญญาจักเป็นอย่างหนึ่งต่างหาก ตนก็จักเป็นอย่างหนึ่ง. ตนนั้นหยาบ คือมีรูป เป็นที่ประชุมแห่งมหาภูตรูป ๔ มีกวมิงการาหารเป็นภักขา ย่อมตั้งอยู่เทียวเมื่อเป็นเช่นนี้ สัญญาของบุรุษนี้ อย่างหนึ่งต่างหากเกิดขึ้น อย่างหนึ่งต่างหากดับไป ท่านพึงทราบความข้อนั้น โดยปริยายเช่นดั่งว่า สัญญาจักเป็นอย่างหนึ่งต่างหาก ตนก็จักเป็นอย่างหนึ่ง ดั่งนี้.

[๒๘๖] ป. ข้าพระเจ้าปรารถนาตนอันสำเร็จด้วยใจ คือมีอวัยวะน้อยใหญ่ครบทุกอย่างมีอินทรีย์ไม่เสื่อมทราม.

พ. ตนของท่านก็สำเร็จด้วยใจ คือมีอวัยวะน้อยใหญ่ครบทุกอย่าง มีอินทรีย์ไม่เสื่อมทราม จักมีแล้ว แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น สัญญาของท่านจักเป็นอย่างหนึ่ง และตนของท่านก็จักเป็นอย่างหนึ่ง ท่านพึงทราบความข้อนั้น แม้โดยปริยายเช่นดั่งว่า สัญญาจักเป็นอย่างหนึ่งต่างหาก ตนก็จักเป็นอย่างหนึ่ง. ตนสำเร็จด้วยใจ คือมีอวัยวะน้อยใหญ่ครบทุกอย่าง มีอินทรีย์ไม่

เสื่อมทรามย่อมตั้งอยู่เทียว เมื่อเป็นเช่นนั้น สัญญาของบุรุษนี้ อย่างหนึ่งต่างหากเกิดขึ้น อย่างหนึ่งต่างหากดับไป. ท่านพึงทราบความชื่อนั้นโดยปริยาย เช่นดั่งว่า สัญญาจักเป็นอย่างหนึ่งต่างหาก ตนก็จักเป็นอย่างหนึ่ง ดังนี้.

[๒๕๑] ป. ข้าพระเจ้าปรารถนาคนที่ไม่มีรูป คือที่สำเร็จด้วยสัญญา.

พ. ก็ตนของท่านที่ไม่มีรูป คือสำเร็จด้วยสัญญา จักมีแล้ว เมื่อเป็นเช่นนั้น สัญญาของท่านจักเป็นอย่างหนึ่งต่างหาก ตนของท่านก็จักเป็นอย่างหนึ่ง ท่านพึงทราบความชื่อนั้น แม้โดยปริยายเช่นดั่งว่า สัญญาจักเป็นอย่างหนึ่งต่างหาก ตนก็จักเป็นอย่างหนึ่ง. คนที่ไม่มีรูป คือที่สำเร็จด้วยสัญญานี้ ย่อมตั้งอยู่เทียว เมื่อเป็นเช่นนั้น สัญญาของบุรุษนี้ อย่างหนึ่งต่างหากเกิดขึ้น อย่างหนึ่งต่างหากดับไป ท่านพึงทราบความชื่อนั้น แม้โดยปริยายเช่นดั่งว่า สัญญาจักเป็นอย่างหนึ่งต่างหาก ตนก็จักเป็นอย่างหนึ่ง ดังนี้.

[๒๕๒] ป. ก็ข้าพระเจ้าอาจทราบได้หรือไม่ว่า สัญญาเป็นตนของบุรุษ หรือสัญญาก็อย่างหนึ่ง ตนก็อย่างหนึ่ง.

พ. ขื่อว่าสัญญาเป็นตนของบุรุษ หรือสัญญาก็อย่างหนึ่ง ตนก็อย่างหนึ่ง ดังนี้ นั้น อันท่านผู้มีทักขิเป็นอย่างอื่น มีขันติเป็นอย่างอื่น มีความขบใจเป็นอย่างอื่น มีความพยายามในลัทธินั้น มีอาจารย์ในลัทธินั้น รู้ได้ยากนัก.

ป. ถ้าข้อที่ว่านั้น ข้าพระเจ้าผู้มีทักขิเป็นอย่างอื่น มีขันติเป็นอย่างอื่น มีความขบใจเป็นอย่างอื่น มีความพยายามในลัทธินั้น มีอาจารย์ในลัทธินั้น รู้ได้ยากนักไซ้ร้ ก็คำที่ว่า โลกเที่ยงนี้แท้จริง คำอื่นเปล่า ดังนี้หรืออย่างไรพระเจ้าข้า.

พ. คำที่ว่า โลกเที่ยงนี้แท้จริง คำอื่นเปล่าดังนี้ เราไม่ได้พยากรณ์.

ป. ก็โลกไม่เที่ยงนี้แท้จริง คำอื่นเปล่าดังนี้หรือ พระเจ้าข้า.

พ. แม้ข้อนั้นเราก็ไม่ได้พยากรณ์.

ป. ก็โลกมีที่สุด ฯลฯ โลกไม่มีที่สุด. ชีพก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น.

ชีพเป็นอื่น สรีระก็เป็นอื่น. ตถาคต เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว ย่อมมี. ตถาคต เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว ย่อมไม่มี. ตถาคต เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว ยังมีบ้าง ไม่มีบ้าง. ตถาคต เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว มีก็ไม่ใช่ ไม่มีก็ไม่ใช่ นี่แท้จริง คำอื่นเปล่า ดังนี้หรือ พระเจ้าข้า.

พ. แม้ข้อนั้น ๆ เราก็ไม่ได้พยากรณ์.

ป. ก็เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงไม่ทรงพยากรณ์ พระเจ้าข้า.

พ. เพราะข้อนั้น ๆ ไม่ประกอบด้วยอรรถ ไม่ประกอบด้วยธรรม ไม่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย ไม่เป็นไปเพื่อความปล่อยวาง ไม่เป็นไปเพื่อความดับ ไม่เป็นไปเพื่อความสงบ ไม่เป็นไปเพื่อความรู้อย่าง ไม่เป็นไปเพื่อความตรัสรู้ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน ฉะนั้น เราจึงไม่พยากรณ์.

[๒๕๓] ป. ก็อะไร พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ละ พระเจ้าข้า.

พ. ทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ นี้แล เราพยากรณ์.

ป. ก็เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงพยากรณ์อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. เพราะข้อนั้น ๆ ประกอบด้วยอรรถ ประกอบด้วยธรรม เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เป็นไปเพื่อความปล่อยวาง เป็นไปเพื่อความดับ เป็นไปเพื่อความสงบ เป็นไปเพื่อความรู้อย่าง เป็นไปเพื่อความตรัสรู้ เป็นไปเพื่อนิพพาน ฉะนั้น เราจึงพยากรณ์.

ป. ข้อนี้เป็นอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้อนี้เป็นอย่างนั้น พระสุตตันตปิฎก ในบัดนี้ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบกาลที่สมควรเถิด พระเจ้าข้า ดังนี้. ลำดับนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจากอาสนะแล้วหลีกไป.

[๒๕๔] ฝ่ายพวกปริพาชกเหล่านั้น เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จหลีกไปแล้วไม่นาน ได้ทำการเสียดแทงโปฏฐปาทปริพาชก ด้วยปฏักคือถ้อยคำ เสียดแทงโดยรอบว่า ก็ท่านโปฏฐปาทะนี้ อนุโมทนาตามคำที่พระสมณโคดมกล่าวอย่างนี้ว่า ข้อนี้เป็นอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้อนี้เป็นอย่างนั้น พระสุตตันตปิฎก ดังนี้. ก็แต่ว่าพวกเรามีได้เข้าใจธรรมที่พระสมณโคดมทรงแสดงแล้วโดยส่วนเดียว แต่อย่างไรอย่างหนึ่ง ที่ว่าโลกเที่ยงหรือโลกไม่เที่ยง ฯลฯ ตถาคต เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว มีก็ไม่ใช่ ไม่มีก็ไม่ใช่ ดังนี้.

[๒๕๕] เมื่อปริพาชกเหล่านั้นกล่าวแล้วอย่างนี้ โปฏฐปาทปริพาชก ได้บอกกับเขาว่า พ่อคุณ แม้ฉันก็มีได้เข้าใจธรรมที่พระสมณโคดมแสดงแล้วโดยส่วนเดียว แต่อย่างไรอย่างหนึ่งว่า โลกเที่ยงหรือ ฯลฯ ตถาคต เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว มีก็ไม่ใช่ ไม่มีก็ไม่ใช่ ก็แต่ว่า พระสมณโคดมทรงบัญญัติปฏิบัติที่จริง ที่แท้ ที่แน่นอน ที่มีปกติตั้งอยู่ในธรรม ที่ถูกต้อง ตามทำนองคลองธรรม โฉนบุรุษผู้เป็นบัณฑิตเช่นดังเรา จักไม่อนุโมทนาสุภายิตของพระสมณโคดม โดยความเป็นสุภายิตเล่า.

[๒๕๖] ต่อมาล่วงไปได้ ๒-๓ วัน จิตต์ผู้เป็นบุตรแห่งความขี้ขาง และโปฏฐปาทปริพาชก พวกเขากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นแล้วจิตต์ผู้เป็นบุตรแห่งความขี้ขาง ถวายอภิวัตพระผู้มีพระภาคเจ้า นั่ง ณ ที่ส่วนข้างหนึ่ง. ฝ่ายโปฏฐปาทปริพาชก กล่าวถ้อยคำปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า พอเป็นที่ตั้งแห่งความปลาบปลื้มเป็นที่ตั้งแห่งความระลึก แล้วนั่ง ณ ที่ส่วนข้างหนึ่ง

แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในคราวนั้น เมื่อพระองค์เสด็จหลีก
ไปไม่นาน พวกปริพาชกได้พากันรุมต่อว่าข้าพระองค์ด้วยถ้อยคำตัดพ้อต่าง ๆ
ว่า อย่างนี้ที่เดียวท่านไปภูธูปาทะ พระสมณโคดมตรัสคำใด ท่านพลอยอ-
นุโมทนาค่านั้นทุกคำ ว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้อนั้นต้องเป็นเช่นนี้
ข้าแต่พระสุต ข้อนั้นต้องเป็นเช่นนี้ ฝ่ายพวกเรามีได้เข้าใจธรรมที่พระสมณ-
โคดมทรงแสดงแล้วโดยส่วนเดียว แต่สักน้อยหนึ่งว่าโลกเที่ยงหรือโลกไม่เที่ยง
โลกมีที่สุดหรือโลกไม่มีที่สุด ชีพอันนั้น สรีระก็อันนั้น หรือชีพอ่างหนึ่ง
สรีระอย่างหนึ่ง ตลาคตเบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ หรือตลาคตเบื้องหน้าแต่
ตายไปไม่มีอยู่ ตลาคตเบื้องหน้าแต่ตายไป มีอยู่ก็มี ไม่มีอยู่ก็มี หรือ
ตลาคตเบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็มีใช่ ไม่มีอยู่ก็มีใช่ เมื่อพวกปริพาชกกล่าว
อย่างนี้แล้ว ข้าพระองค์ได้บอกปริพาชกเหล่านั้นว่าท่านทั้งหลาย แม้ข้าพเจ้า
เองก็ได้เข้าใจธรรมที่พระสมณโคดมทรงแสดงแล้ว โดยส่วนเดียว แต่สักน้อย
หนึ่งว่าโลกเที่ยงหรือโลกไม่เที่ยง โลกมีที่สุดหรือโลกไม่มีที่สุด ชีพอันนั้น
สรีระก็อันนั้น หรือชีพอ่างหนึ่ง สรีระอย่างหนึ่ง ตลาคตเบื้องหน้าแต่ตายไป
มีอยู่ก็มี หรือตลาคตเบื้องหน้าแต่ตายไปไม่มีอยู่ ตลาคตเบื้องหน้าแต่ตายไป
มีอยู่ก็มี ไม่มีอยู่ก็มี หรือตลาคตเบื้องหน้าแต่ตายไป มีอยู่ก็มีใช่ ไม่มีอยู่
ก็มีใช่. แต่ว่าพระสมณโคดมบัญญัติปฏิบัติปฏิบัติที่จริงแท้แน่นอนเป็นธรรมจิติ
ธรรมนิยาม ก็เมื่อพระสมณโคดมบัญญัติปฏิบัติปฏิบัติที่จริงแท้แน่นอน เป็นธรรม
จิติ ธรรมนิยาม ไฉนเล่าวิญญูชนเช่นเราไม่พึงอนุโมทนา สุภายิตของพระ-
สมณโคดมโดยเป็นสุภายิต.

[๒๕๗] พ. ไปภูธูปาทะ ปริพาชกเหล่านี้ทั้งหมดเป็นคนบอด หา
จักขุมิได้ ในชุมชนนั้น ท่านคนเดียวเป็นคนมีจักขุ. เพราะเราแสดงแล้ว

บัญญัติแล้ว ซึ่งธรรมเป็นไปเพื่อความสิ้นทุกข์โดยส่วนเดียวบ้าง ซึ่งธรรมที่ไม่เป็นไปเพื่อความสิ้นทุกข์โดยส่วนเดียวบ้าง. ก็ธรรมที่ไม่เป็นไปเพื่อความสิ้นทุกข์โดยส่วนเดียว ที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้ว เป็นไฉน. คือ โลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด ชีพก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น ชีพเป็นอื่น สรีระก็เป็นอื่น ตถาคต เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว ย่อมมี ตถาคต เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว ย่อมไม่มี ตถาคต เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว ยังมีบ้าง ไม่มีบ้าง ตถาคต เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว มีก็ไม่ใช่ ไม่มีก็ไม่ใช่ ดังนี้แล้ว เป็นธรรมที่ไม่เป็นไปเพื่อความสิ้นทุกข์โดยส่วนเดียว เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้ว. เพราะเหตุไร เราจึงแสดงบัญญัติว่า เป็นธรรมที่ไม่เป็นไปเพื่อความสิ้นทุกข์โดยส่วนเดียว. เพราะธรรมเหล่านี้ ไม่ประกอบด้วยอรรถ ไม่ประกอบด้วยธรรม ไม่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย ไม่เป็นไปเพื่อความปล่อยวาง ไม่เป็นไปเพื่อความดับ ไม่เป็นไปเพื่อความสงบ ไม่เป็นไปเพื่อความรู้อย่าง ไม่เป็นไปเพื่อความตรัสรู้ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน เพราะฉะนั้น เราจึงได้แสดงบัญญัติว่า ไม่เป็นไปเพื่อความสิ้นทุกข์โดยส่วนเดียว.

[๒๕๘] ก็ธรรมที่เป็นไปเพื่อความสิ้นทุกข์โดยส่วนเดียว เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้ว เป็นไฉน. คือ นี้ทุกข์ นี้เหตุเกิดทุกข์ นี้ความดับทุกข์ นี้ปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ดังนี้แล เป็นธรรมที่เป็นไปเพื่อความสิ้นทุกข์โดยส่วนเดียว เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้ว ก็เพราะเหตุไร เราจึงแสดงแล้ว บัญญัติแล้วว่า เป็นธรรมที่เป็นไปเพื่อความสิ้นทุกข์ โดยส่วนเดียว. เพราะธรรมเหล่านี้ประกอบด้วยอรรถ ประกอบด้วยธรรม เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เป็นไปเพื่อความปล่อยวาง เป็นไปเพื่อความดับ เป็นไปเพื่อความสงบ เป็นไปเพื่อความรู้อย่าง เป็นไปเพื่อความ

ตรัสรู้ เป็นไปเพื่อนิพพาน เพราะฉะนั้น เราจึงได้แสดงบัญญัติว่า เป็นไปเพื่อความสิ้นทุกข์โดยส่วนเดียว.

[๒๕๕] โปญฺฐปาทะ สมณพราหมณ์พวกนั้น มีวาตะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า ตนเบื้องหน้าแต่ตายไป มีสุขโดยส่วนเดียว หาโรคมิได้ เราเข้าไปหาสมณพราหมณ์พวกนั้น กล่าวอย่างนี้ว่า ได้ยินว่าท่านมีวาตะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า ตนเบื้องหน้าแต่ตายไป มีสุขโดยส่วนเดียว หาโรคมิได้ ดังนี้จริงหรือ. ถ้าว่าพวกเขาที่ถูกรถามอย่างนี้แล้ว ปฏิญญารับคำไชรี เราก็จะกล่าวกะพวกเขาอย่างนี้ว่า เออ ที่ท่านรู้เห็นโลก มีสุขโดยส่วนเดียวอยู่หรือ. เขาถูกรถามดังนี้ ก็จะตอบว่า หามิได้ เราจะกล่าวกะเขาว่า เออ ก็ท่านรู้สึกละคนเป็นสุขโดยส่วนเดียว ชั่วโมงหนึ่งคืนหนึ่ง หรือครึ่งคืนครึ่งวัน เขาก็จะตอบว่า หามิได้ เราจะกล่าวกะเขาว่า เออ ก็ท่านรู้ว่า นีมรรคา นี้ปฏิบัติทาเพื่อทำให้แจ้งซึ่งโลก ที่มีสุขโดยส่วนเดียวหรือ. เขาก็จะตอบว่า หามิได้. เราก็จะกล่าวกะเขาว่า ท่านจงฟังเสียงของเหล่าเทวดา ผู้เข้าถึงโลกที่มีสุขโดยส่วนเดียว ผู้กล่าวอยู่ว่า จงปฏิบัติเถิด จงปฏิบัติตรงเถิด ท่านผู้นิรทุกข์เพื่อทำให้แจ้งซึ่งโลก ที่มีสุขโดยส่วนเดียว เพราะว่า แม้พวกเราปฏิบัติอย่างนี้แล้ว จึงเข้าถึงโลกที่มีสุขโดยส่วนเดียว. เขาก็จะตอบว่า หามิได้.

พ. โปญฺฐปาทะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษิตของสมณพราหมณ์พวกนั้นจะถึงความไม่น่าอัศจรรย์ (ไร้ผล) มิใช่หรือ.

ป. แนนอน พระเจ้าข้า เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษิตของสมณพราหมณ์พวกนั้น ก็ย่อมถึงความไม่น่าอัศจรรย์ (ไร้ผล).

[๓๐๐] พ. โปญฺฐปาทะ เช่นเดียวกับบุรุษ ฟังกล่าวอย่างนี้ว่า ข้าพเจ้าปรารถนารักใคร่ซึ่งนางงามประจำชนบทนี้ คนทั้งหลายจะฟังกล่าวกะเขาว่า แน่ะพ่อหนุ่ม นางงามประจำชนบทที่ท่านปรารถนารักใคร่นั้น ท่านรู้หรือว่า

เป็นนางกษัตริย์ หรือนางพราหมณ์ เป็นนางแพศย์ หรือนางศูทร เมื่อเขาถูกถามดังนี้ ก็จะตอบว่า 'ไม่รู้'. คนทั้งหลายก็จะพังก้าวกะเขาว่า 'แน่พ่อนุ่ม' นางงามประจำชนบทที่ท่านปรารถนารักใคร่นั้น ท่านรู้หรือว่ามีชื่ออย่างนี้ มีโคตรอย่างนี้ สูงหรือต่ำ หรือพอสั้นทัด ดำหรือขาว หรือสีแมลงทับ อยู่ในบ้าน ในนิคม หรือในเมืองโน้น. เขาก็จะตอบว่า 'ไม่รู้' คนทั้งหลายก็จะกล่าวกะเขาว่า 'แน่พ่อนุ่ม' ท่านปรารถนารักใคร่นางงามที่ยังไม่รู้ ไม่เห็นกัน ดังนั้นหรือ. เขาก็จะพังก้าวว่า 'อย่างนั้น'. โปญฺฐปาทะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เมื่อเป็นเช่นนั้น คำพูดของบุรุษนั้น จะถึงความไม่น่าอัศจรรย์ (ไร้ผล) มิใช่หรือ.

ป. แน่นอนทีเดียว พระเจ้าข้า คำพูดของบุรุษนั้น จะถึงความไม่น่าอัศจรรย์.

พ. โปญฺฐปาทะ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน สมณพราหมณ์ที่มีวาตะอย่างนี้มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า ตนเบื้องหน้าแต่ตายไป มีสุขโดยส่วนเดียว หาโรคมิได้ เราเข้าไปหาสมณพราหมณ์พวกนั้น กล่าวอย่างนี้ว่า 'ได้ยินว่าท่านมีวาตะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า ตนเบื้องหน้าแต่ตายไป มีสุขโดยส่วนเดียว หาโรคมิได้' ดังนี้จริงหรือ ถ้าพวกเขาที่ถูกเรากล่าวแล้วปฏิบัติรับใช้ เราก็จะกล่าวกะพวกเขาว่า 'เออ ก็ท่านรู้เห็นโลก มีสุขโดยส่วนเดียวอยู่หรือ. เขาก็จะตอบว่า 'หามิได้' เราจะกล่าวกะเขาว่า 'เออ ก็ท่านรู้สีกตนเป็นสุขโดยส่วนเดียว ชั่วโมงหนึ่งคืนหนึ่งหรือครึ่งคืน ครึ่งวัน. เขาก็จะตอบว่า 'หามิได้. เราจะกล่าวกะเขาว่า 'เออ ก็ท่านรู้ว่า นิมรรคา นี้ปฏิบัติ เพื่อทำให้แจ้งซึ่งโลกมีสุขโดยส่วนเดียวหรือ. เขาก็จะตอบว่า 'หามิได้. เราก็จะกล่าวกะเขาว่า 'ท่านจะฟังเสียงของเหล่าเทวดา ผู้เข้าถึงโลกที่มีสุขโดยส่วนเดียว ผู้กล่าวอยู่ว่า 'จงปฏิบัติ จงปฏิบัติตรงเกิดท่านผู้นิรทุกข์ เพื่อทำให้แจ้งซึ่งโลกที่มีสุขโดยส่วนเดียว เพราะเรา แม้พวกเราปฏิบัติอย่างนี้แล้ว จึงเข้าถึงโลกที่มีสุขโดยส่วนเดียว. เขาก็จะตอบว่า 'หามิได้'.

พ. โปฏฐปาทะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไหน เมื่อเป็นเช่นนั้น ภาสิตของสมณพราหมณ์พวกนั้น จะถึงความไม่น่าอัศจรรย์ (ไร้ผล) มิใช่หรือ.

ป. แน่นอน พระเจ้าข้า เมื่อเป็นเช่นนั้น ภาสิตของสมณพราหมณ์พวกนั้น ก็ย่อมถึงความไม่น่าอัศจรรย์ (ไร้ผล)

[๓๐๑] พ. โปฏฐปาทะ เช่นเดียวกับบุรุษ พึ่งทำบันไดที่หนทางใหญ่ ๔ แพร่ง เพื่อขึ้นสู่ปราสาท คนทั้งหลายจะพึงถามเขาว่า แนะพ่อคุณ ปราสาทที่ท่านทำบันไดเพื่อจะขึ้น ท่านรู้จักหรือว่า ปราสาทนั้นอยู่ทางทิศตะวันออก หรือทิศใต้ ทิศตะวันตก หรือทิศเหนือ และสูงหรือต่ำ หรือพอปานกลาง. เขาก็จะตอบว่า ยังไม่รู้ คนทั้งหลาย ก็จะกล่าวกะเขาว่า แนะพ่อคุณ ปราสาทที่ท่านไม่รู้ไม่เห็น ท่านจะทำบันไดเพื่อขึ้นได้หรือ. เมื่อถูกถามอย่างนี้ เขาก็พึงกล่าวรับคำ.

พ. โปฏฐปาทะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไหน เมื่อเป็นเช่นนั้น คำพูดของบุรุษนั้น จะถึงความไม่น่าอัศจรรย์ มิใช่หรือ.

ป. แน่นอน พระเจ้าข้า เมื่อเป็นเช่นนั้น คำพูดของบุรุษนั้นถึงความ เป็นของไม่น่าอัศจรรย์.

พ. โปฏฐปาทะ ก็ฉนั้นเหมือนกัน สมณพราหมณ์ที่มีวาตะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า เบื้องหน้าแต่ตายไป อุตตามีสุขโดยส่วนเดียว หาโรคมิได้ มีอยู่ เราเข้าไปหาสมณพราหมณ์พวกนั้นแล้ว กล่าวอย่างนี้ว่า ได้ยินว่าท่านมีวาตะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า เบื้องหน้าแต่ตายไป อุตตามีสุขโดยส่วนเดียว หาโรคมิได้ มีอยู่จริงหรือ. ถ้าสมณพราหมณ์พวกนั้นถูกเราถามอย่างนี้แล้ว ปฏิญาณว่าจริง เราจะกล่าวกะเขาว่า เออที่ท่านยังรู้เห็นว่า โลกมีสุขโดยส่วนเดียวบ้างหรือ. เมื่อเขาถูกถามอย่างนี้แล้ว เขาจะตอบว่า หามิได้ เราจะกล่าวกะเขาว่า เออที่ท่านรู้ว่าอุตตามีสุขโดยส่วนเดียว ชั่วโมงหนึ่งคืนหนึ่ง หรือถึงวันถึงคืน เมื่อเขาถูกถามอย่างนี้แล้ว เขาจะตอบว่า หามิได้ เราจะกล่าวกะเขาว่า เออที่ท่านยังรู้ว่า นิมรรคา นี้ข้อปฏิบัติ เพื่อทำให้แจ้งซึ่งโลกมีความสุขโดย

ส่วนเดียวบ้างหรือ. เมื่อเขาถูกถามอย่างนี้แล้ว เขาจะตอบว่า หามิได้ เราจะกล่าวกะเขาว่า เออที่ท่านยังได้ยินเสียงพวกเทวดาผู้เข้าถึงโลกมีสุขโดยส่วนเดียว ผู้กำลังพูดกันว่า ท่านผู้นิรทุกข์ ท่านปฏิบัติดี ปฏิบัติตรงแล้ว เพื่อให้แจ้งซึ่งโลกที่มีสุขโดยส่วนเดียว เพราะว่า แม้พวกเราปฏิบัติอย่างนี้จึงเข้าถึงโลกที่มีสุขโดยส่วนเดียว. เขาก็จะปฏิเสธ.

พ. โปฏฐปาทะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เมื่อเป็นเช่นนั้น ภาสิตของสมณพราหมณ์เหล่านั้น ก็จะถึงความไม่น่าอัศจรรย์มิใช่หรือ.

ป. แน่นอน พระเจ้าข้า เมื่อเป็นเช่นนั้น ภาสิตของสมณพราหมณ์เหล่านั้น ก็จะถึงความเป็นของไม่น่าอัศจรรย์.

[๓๐๒] พ. โปฏฐปาทะ การได้อัตตภาพ ๓ นี้ คือที่หยาบ ที่สำเร็จด้วยใจ ที่หารูปมิได้. ก็การได้อัตตภาพที่หยาบเป็นไฉน. ภายที่มีรูปเป็นที่ประชุมแห่งมหาภูต ๔ มีค้ำข้าวเป็นภักขา นี้คือการได้อัตตภาพที่หยาบ. การได้อัตตภาพที่สำเร็จด้วยใจเป็นไฉน. ภายที่มีรูปสำเร็จด้วยใจ มีอวัยวะน้อยใหญ่ครบทุกอย่าง มีอินทรีย์ไม่เสื่อมทราม นี้คือการได้อัตตภาพที่สำเร็จด้วยใจ. การได้อัตตภาพอันหารูปมิได้เป็นไฉน. ภายอันหารูปมิได้สำเร็จด้วยสัญญา นี้คือการได้อัตตภาพอันหารูปมิได้.

[๓๐๓] พ. โปฏฐปาทะ เราจะแสดงธรรมเพื่อการละความได้อัตตภาพที่หยาบว่า พวกท่านปฏิบัติอย่างไร จักละสังกิเลสธรรมได้ โวทานธรรม* จักเจริญยิ่ง และท่านทั้งหลายจักทำให้แจ้งซึ่งความบริบูรณ์ไพบุลย์แห่งปัญญา ด้วยความรู้ยิ่งเฉพาะตัวในปัจจุบันแล้วแลอยู่.

พ. โปฏฐปาทะ ก็ท่านจะพึงมีความเห็นอย่างนี้ว่า สังกิเลสธรรมจักเป็นอันละได้ โวทานธรรมจักเจริญยิ่ง จักทำให้แจ้งซึ่งความบริบูรณ์ไพบุลย์แห่งปัญญา ด้วยความรู้ยิ่งเฉพาะตัวในปัจจุบันแล้วแลอยู่ แต่เป็นการอยู่ลำบาก.

๑. ธรรมอันผ่องแผ้ว

พ. โปฏฐปาทะ ก็ท่านไม่ควรเห็นอย่างนั้น แท้จริง สังกิเลสธรรม
จักเป็นอันละได้ โวทานธรรมจักเจริญยิ่ง และจักทำให้แจ้งซึ่งความบริบูรณ์
ไพบูลย์แห่งปัญญา ด้วยความรู้ยิ่งเฉพาะตัวในปัจจุบัน แล้วแลอยู่ ปราโมทย์
ปีติ ปัสสัทธิ และสติสัมปชัญญะ จักเกิดมี มีการอยู่อย่างสบาย.

[๓๐๔] พ. โปฏฐปาทะ เราจะแสดงธรรม เพื่อการละความได้
อรรถภาพ แม้ที่สำเร็จด้วยใจว่า พวกท่านปฏิบัติอย่างไร จึงจักละสังกิเลส
ธรรมได้ โวทานธรรมจักเจริญยิ่งขึ้น พวกท่านจักทำความบริบูรณ์และความ
ไพบูลย์แห่งปัญญาให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่.

ดูก่อนโปฏฐปาทะ บางคราวท่านจะพึงมีความเห็นอย่างนี้ว่า สังกิเลส
ธรรมเราจะละได้ โวทานธรรมจักเจริญยิ่งขึ้น ผู้มีความเพียรจักทำให้แจ้งซึ่ง
ความบริบูรณ์และความไพบูลย์แห่งปัญญา ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองใน
ปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ แต่ความอยู่ไม่สบาย.

ดูก่อนโปฏฐปาทะ แต่เรื่องนี้ท่านไม่พึงเห็นอย่างนั้น ที่แท้สังกิเลสธรรม
พวกท่านจักละได้ โวทานธรรมจักเจริญยิ่งขึ้น ผู้มีความเพียรจักทำให้แจ้งซึ่ง
ความบริบูรณ์ และความไพบูลย์แห่งปัญญา ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองใน
ปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ได้ ความปราโมทย์ ปีติ ปัสสัทธิ สติสัมปชัญญะ จักเกิดมี
เป็นการอยู่อย่างสบาย.

[๓๐๕] พ. โปฏฐปาทะ เราจะแสดงธรรม เพื่อการละความได้อรรถภาพ
แม้ที่ไม่มีรูปว่า พวกท่านปฏิบัติอย่างไร จึงจักละสังกิเลสธรรมได้ โวทานธรรม
จักเจริญยิ่งขึ้น พวกท่านจักทำความบริบูรณ์และความไพบูลย์แห่งปัญญาให้
แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่.

ดูก่อนโปฏฐปาทะ บางคราวท่านจะพึงมีความเห็นอย่างนี้ว่า สังกิเลส
ธรรมเราจักละได้ โวทานธรรมจักเจริญขึ้น ผู้มีความเพียรจักทำให้แจ้งซึ่ง

ความบริบูรณ์และความไพบูรณ์แห่งปัญญา ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ แต่ความอยู่ไม่สบาย.

ดูก่อนโปญฺฐปาทะ แต่เรื่องนี้ ท่านไม่พึงเห็นอย่างนั้น ที่แท้สังกิเลสธรรม พวกท่านจักละได้ โวทานธรรมจักเจริญยิ่งขึ้น ผู้มีความเพียรจะทำให้แจ้งซึ่งความบริบูรณ์ และความไพบูรณ์แห่งปัญญา ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ ได้ความปราโมทย์ ปีติ ปีสัทฺธิ สติสัมปชัญญะ เป็นการอยู่อย่างสบาย.

[๓๐๖] โปญฺฐปาทะ ถ้าเจ้าลัทธิตกอื่น จะพินิจถามพวกเราว่า แน่ะ ท่าน การได้อัตตภาพที่หายาบ ซึ่งท่านแสดงธรรม เพื่อให้ละเสียว่าพวกท่านปฏิบัติอย่างไร จักละสังกิเลสธรรมได้ โวทานธรรมจักเจริญยิ่ง และท่านทั้งหลายจักทำให้แจ้งซึ่งความบริบูรณ์ไพบูรณ์แห่งปัญญา ด้วยความรู้ยิ่งเฉพาะตัว ในปัจจุบันแล้วแลอยู่ เป็นไฉน. พวกเราถูกถามแล้วอย่างนี้ พึงพยากรณ์แก่เขาว่า การได้อัตตภาพอันหายาบที่เราแสดงธรรมเพื่อละเสียว่า พวกท่านปฏิบัติอย่างไรจักละสังกิเลสธรรมได้ โวทานธรรมจักเจริญยิ่ง และท่านทั้งหลายจักทำให้แจ้งซึ่งความบริบูรณ์ไพบูรณ์แห่งปัญญา ด้วยความรู้ยิ่งเฉพาะตัว ในปัจจุบันแล้วแลอยู่ อันนี้แล.

[๓๐๗] โปญฺฐปาทะ ถ้าเจ้าลัทธิตกอื่น จะพินิจถามพวกเราว่า แน่ะ ท่าน ก็การได้อัตตภาพที่สำเร็จด้วยใจ ฯลฯ การได้อัตตภาพที่หารูปมิได้ซึ่งท่านแสดงธรรมเพื่อให้ละเสียว่า พวกท่านปฏิบัติอย่างไร ฯลฯ แล้วแลอยู่ ดังนี้ เป็นไฉน.

โปญฺฐปาทะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เมื่อเป็นเช่นนั้น ภาษิตก็ถึงความน่าอัศจรรย์ มิใช่หรือ.

ป. แน่นอน พระเจ้าข้า เมื่อเป็นเช่นนั้น ภาษิตก็ถึงความน่าอัศจรรย์.

[๓๐๘] พ. โปญฺฐปาทะ เช่นเดียวกับนุรุชพินิจทำบันได เพื่อขึ้นสู่

ปราสาท. ที่ได้ปราสาทนั้น ชนทั้งหลายจะพึงกล่าวกะเขาว่า แน่พ่อคุณ ปราสาทที่ท่านทำบันไดเพื่อจะขึ้น ท่านรู้หรือว่า อยู่ทิศตะวันออกหรือทิศใต้ ทิศตะวันตกหรือทิศเหนือ สูงหรือต่ำ หรือพอบานกลาง. ถ้าบุรุษนั้นจะพึงตอบอย่างนี้ว่า ปราสาทที่เราทำบันไดเพื่อจะขึ้นอยู่ที่ได้ปราสาทนั้น นี้แล.

ไปภูฏปาทะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เมื่อเป็นเช่นนั้น คำพูดของบุรุษนั้นก็ถึงความน่าอัศจรรย์ มิใช่หรือ.

ป. แน่นอน พระเจ้าข้า คำพูดของบุรุษนั้น ก็ถึงความน่าอัศจรรย์.

พ. ไปภูฏปาทะ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ถ้าเจ้าลัทธิอื่น พึงถามพวกเรา ว่า การได้อัตตภาพที่หยาบ....ที่สำเร็จด้วยใจ....ที่หารูปมิได้.... ซึ่งท่านแสดงธรรมเพื่อให้ละเสียว่า พวกท่านปฏิบัติอย่างไร ฯลฯ แล้วแลอยู่ ดังนี้.

ไปภูฏปาทะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เมื่อเป็นเช่นนั้น ภาษิตจะถึงความน่าอัศจรรย์ มิใช่หรือ.

ป. แน่นอน พระเจ้าข้า.

[๓๐๕] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสอย่างนี้แล้ว จิตต์บุตรความรู้อันได้ทูลว่า พระเจ้าข้า สมัยใด ได้อัตตภาพอันหยาบ สมัยนั้น การได้อัตตภาพที่สำเร็จด้วยใจเป็นโมฆะ การได้อัตตภาพที่ไม่มีรูป ก็เป็นโมฆะ ในสมัยนั้น พึงมีแต่การได้อัตตภาพอันหยาบ เป็นสังจะ กระนั้นหรือ? และสมัยใด ได้อัตตภาพที่สำเร็จด้วยใจ สมัยนั้น การได้อัตตภาพอันหยาบเป็นโมฆะ การได้อัตตภาพอันไม่มีรูป ก็เป็นโมฆะ ในสมัยนั้น การได้อัตตภาพที่สำเร็จด้วยใจ เป็นสังจะ กระนั้นหรือ? และสมัยใด ได้อัตตภาพอันไม่มีรูป สมัยนั้น การได้อัตตภาพอันหยาบเป็นโมฆะ การได้อัตตภาพ

ที่สำเร็จด้วยใจ ก็เป็นโมฆะ ในสมัยนั้น การได้อัตตภาพอันไม่มีรูป เป็น
สัจจะ กระนั้นหรือ ?

พ. สมัยใด ได้อัตตภาพที่หยาบ สมัยนั้น มิได้ถึงซึ่งอันนับว่า
ได้อัตตภาพอันสำเร็จด้วยใจ ทั้งไม่ถึงซึ่งอันนับว่า ได้อัตตภาพอันไม่มีรูป
ในสมัยนั้นถึงซึ่งอันนับว่า ได้อัตตภาพอันหยาบอย่างเดียว. สมัยใด ได้
อัตตภาพที่สำเร็จด้วยใจ สมัยนั้น มิได้ถึงซึ่งอันนับว่า ได้อัตตภาพที่หยาบ
ทั้งไม่ถึงซึ่งอันนับว่า ได้อัตตภาพอันไม่มีรูป ในสมัยนั้น ถึงซึ่งอันนับว่า
ได้อัตตภาพที่สำเร็จด้วยใจอย่างเดียว. สมัยใด ได้อัตตภาพอันไม่มีรูป
สมัยนั้น มิได้ถึงซึ่งอันนับว่า ได้อัตตภาพที่หยาบ ทั้งมิได้ถึงซึ่งอันนับว่า
ได้อัตตภาพที่สำเร็จด้วยใจ ในสมัยนั้น ถึงซึ่งอันนับว่า ได้อัตตภาพอัน
ไม่มีรูปอย่างเดียว.

[๓๑๐] พ. จิตต์ ถ้าเขาจะพึงถามท่านอย่างนี้ว่า ท่านได้มีแล้วในอดีต
มิใช่ว่า ไม่ได้มีแล้ว ท่านจักมีในอนาคต มิใช่ว่าจักไม่มี ท่านมีอยู่ในบัดนี้
มิใช่ว่าไม่มี กระนั้นหรือ. ท่านถูกถามอย่างนี้ จะพึงพยากรณ์อย่างไร.

จ. ถ้าข้าพระองค์ถูกถามอย่างนั้น พึงพยากรณ์ว่า ข้าพเจ้า ได้มีแล้ว
ในอดีต มิใช่ว่าไม่ได้มีแล้ว ข้าพเจ้า จักมีในอนาคต มิใช่ว่าจักไม่มี ข้าพเจ้า
มีอยู่ในบัดนี้ มิใช่ว่าไม่มี เมื่อถูกถามอย่างนี้จะพึงพยากรณ์อย่างนี้ พระเจ้าข้า.

[๓๑๑] พ. จิตต์ ถ้าเขาจะพึงถามท่านอย่างนี้ว่า การได้อัตตภาพใด
ที่เป็นอดีตได้มีแล้วแก่ท่าน การได้อัตตภาพนั้นแล ได้เป็นสัจจะ การได้
อัตตภาพที่เป็นอนาคต ที่เป็นปัจจุบัน เป็นโมฆะ การได้อัตตภาพที่เป็น
อนาคตใด จักมีแก่ท่าน การได้อัตตภาพนั้นแล จักเป็นสัจจะ การได้
อัตตภาพที่เป็นอดีต ที่เป็นปัจจุบัน เป็นโมฆะ การได้อัตตภาพเป็นปัจจุบัน

ใด มีอยู่แก่ท่าน การได้อัตตภาพนั้นแล เป็นสัจจะ การได้อัตตภาพที่เป็นอดีต ที่เป็นอนาคต เป็นโมฆะ กระนั้นหรือ. ท่านถูกถามอย่างนี้ จะพึงพยากรณ์อย่างไร.

จ. ถ้าข้าพระองค์ถูกถามอย่างนั้น พึงพยากรณ์ว่า การได้อัตตภาพที่เป็นอดีตใดได้มีแล้วแก่ข้าพเจ้า ในสมัยนั้น การได้อัตตภาพนั้นแล ได้เป็นสัจจะ การได้อัตตภาพที่เป็นอนาคต ที่เป็นปัจจุบัน เป็นโมฆะ การได้อัตตภาพที่เป็นอนาคตใด จักมีแก่ข้าพเจ้า สมัยนั้น การได้อัตตภาพนั้นแล จักเป็นสัจจะ การได้อัตตภาพที่เป็นอดีต ที่เป็นปัจจุบัน เป็นโมฆะ การได้อัตตภาพที่เป็นปัจจุบันใด มีอยู่แก่ข้าพเจ้านั้น การได้อัตตภาพนั้นแล เป็นสัจจะ การได้อัตตภาพที่เป็นอดีต ที่เป็นอนาคต เป็นโมฆะ เมื่อถูกถามอย่างนี้ จะพึงพยากรณ์อย่างนี้แล พระเจ้าข้า.

[๓๑๒] พ. จิตต์ สมัยใด ได้อัตตภาพที่หยาบ สมัยนั้น มิได้ถึงซึ่งอันนับว่า ได้อัตตภาพอันสำเร็จด้วยใจ ทั้งไม่ถึงซึ่งอันนับว่า ได้อัตตภาพอันนับว่า ได้อัตตภาพอันไม่มีรูป ในสมัยนั้น ถึงซึ่งอันนับว่า ได้อัตตภาพอันหยาบอย่างเดียว สมัยใด ได้อัตตภาพอันสำเร็จด้วยใจ สมัยนั้น มิได้ถึงซึ่งอันนับว่า ได้อัตตภาพที่หยาบ ทั้งไม่ถึงซึ่งอันนับว่า ได้อัตตภาพอันไม่มีรูป ในสมัยนั้น ถึงซึ่งอันนับว่า ได้อัตตภาพอันสำเร็จด้วยใจอย่างเดียว สมัยใด ได้อัตตภาพอันไม่มีรูป สมัยนั้น มิได้ถึงซึ่งอันนับว่า ได้อัตตภาพที่หยาบ ทั้งไม่ถึงซึ่งอันนับว่า ได้อัตตภาพอันสำเร็จด้วยใจ ในสมัยนั้น ถึงซึ่งอันนับว่า ได้อัตตภาพอันไม่มีรูปอย่างเดียว. เช่นเดียวกับนมสดมีจากแม่โค นมส้มมีจากนมสด เนยข้นมีจากนมส้ม เนยใสมีจากเนยข้น ฟองเนยใสมีจากเนยใส สมัยใด ยังเป็นนมสดอยู่ สมัยนั้น ก็ไม่ถึงซึ่งอันนับว่า

เป็นนมสั้ม เป็นเนยข้น เป็นเนยใส เป็นฟองเนยใส สมัยนั้น ถึงซึ่งอัน
นับว่า เป็นนมสดอย่างเดียว. สมัยใด เป็นนมสั้ม. เป็นเนยข้น. เป็นเนยใส.
เป็นฟองเนยใส สมัยนั้น ก็ไม่ถึงซึ่งอันนับว่า เป็นนมสด....นมสั้ม....เนยใส
.....ฟองเนยใสอย่างเดียว.

จิตต์ ฉันทันเหมือนกัน สมัยใด การได้อัตตภาพอันหยาบยอมมี
สมัยนั้น ไม่ถึงซึ่งอันนับว่า ได้อัตตภาพอันไม่สำเร็จด้วยใจ.... อันหารูป
มิได้... สมัยนั้น ถึงซึ่งอันนับว่า ได้อัตตภาพที่หย่าบอย่างเดียว. จิตต์
เหล่านี้แล เป็นโลกสมัญญา (ชื่อตามโลก) โลกนิรุตติ (ภาษาชาวโลก)
โลกโวหาร (โวหารของชาวโลก) โลกบัญญัติ ที่ตถาคตกล่าวมิได้เกี่ยวข้อง
(เป็นแต่ยืมมาพูด ถ้าว่าทางปรมาตม์ ไม่มีเกี่ยว).

[๓๑๓] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ไปภูธราทปริพาชก
ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ไพอเราะจริง พระเจ้าข้า ไพอเราะจริง พระ-
เจ้าข้า บุคคลจะพึงหมายของที่คว่ำขึ้นก็ดี จะพึงเปิดของที่มีวัตถุอื่นปิดอยู่ก็ดี
จะพึงบอกทางแก่บุคคลผู้หลงทางแล้วก็ดี จะพึงส่องประทีปในที่มืด ด้วย
หวังว่าชนทั้งปวงผู้มีจักขุได้เห็นรูปทั้งหลายดังนี้ก็ดี มีอุปมาฉันใด พระผู้มี
พระภาคเจ้า ทรงภยิตธรรมก็มีอุปมาฉันนั้น. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระ-
องค์ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า ทั้งพระธรรมและพระสงฆ์ ว่าเป็นสรณะ ขอ
พระองค์จงทรงจำข้าพระองค์ว่า เป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณคมน์ตลอดชีพ
ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

ฝ่ายจิตต์ ผู้บุตรนายควาณช้าง ได้ทูลว่า ไพอเราะจริง พระเจ้าข้า
ฯลฯ ข้าพเจ้าพึงได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าเถิด ดังนี้.
จิตต์ บุตรนายควาณช้าง ได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า

พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 178

แล้วแล. ท่านจิตต์ บุตรนายควาญช้าง ได้อุปสมบทแล้วไม่นาน หลีกออกไปแต่ผู้เดียว ไม่ประมาท มีเพียร มีตนส่งไปแล้ว ไม่ช้านักทำให้แจ้งซึ่งที่สุดแห่งพรหมจรรย์อันยอดเยี่ยม ที่ผู้บวช ไม่มีเรื้อน จากเรื้อนโดยชอบต้องการ ด้วยความรู้ยิ่งเฉพาะตัว ในปัจจุบันแล้วอยู่ รู้ประจักษ์ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์ได้อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ มิได้มีอีก ดังนี้.

ท่านจิตต์ บุตรนายควาญช้าง ได้เป็นพระอรหันตองค์ ๑ ดังนี้แล..

จบไปฏฐปาทสูตรที่ ๘

อรรถกถาไปฏฐปาทสูตร

เอวมุเม สุตฺตํ ๗เปฯ สาวตฺถิตฺตยฺติ โปฏฐปาทสุตฺตํ

ในไปฏฐปาทสูตรนั้น มีคำพรรณนาตามลำดับบทดังต่อไปนี้. บทว่า สาวตฺถิยํ วิหริติ เขตฺวเน อนาถปิณฺฑิกสุส อารามे ความว่า ประทับอยู่ ณ พระเชตวันอารามที่ท่านอนาถปิณฺฑิกเศรษฐี. ให้สร้างในสวนของกุมารพระนามว่า เขต ไกลกรุงสาวัตถี.

บทว่า โปฏฐปาโท ปริพฺพชาโก ความว่า ฉันทปริพาชก ชื่อไปฏฐปาทะ. ได้ยินว่าในกาลเป็นคฤหัสถ์เขาเป็นพราหมณ์มหาศาล เห็นโทษในกามทั้งหลายแล้ว ละกองโภคทรัพย์จำนวนสี่สิบลโกฏิ บวชเป็นคณาจารย์ของเดียรถีย์ทั้งหลาย.

พราหมณ์และบรรพชิตทั้งหลายย่อมได้ตอบลัทธินในสถานทีนั้น เพราะฉะนั้น สถานทีนั้นจึงชื่อว่า สมยปฺปวาทกํ สถานทีสำหรับได้ตอบลัทธิน นัยว่าพราหมณ์ทั้งหลายมีจึงกัพราหมณ์दारुक्षพราหมณ์ และไปกขรชาติพราหมณ์เป็นต้น และบรรพชิตทั้งหลายมีนิกคัณฐปริพาชก และ อเจลกปริพาชกเป็นต้น ประชุมกันที่สถานทีนั้นแล้ว ได้ตอบ กล่าวแสดงลัทธินของตนๆ ในสถานทีนั้น เพราะฉะนั้น อารามนั้น จึงเรียกว่า สมยปฺปวาทโก. อารามนั้นเที่ยวชื่อว่า แถวป่าไม้มะพลับ เพราะเป็นอารามที่แนวต้นมะพลับคือแถวต้นมะพลับล้อมรอบ. ก็เพราะในอารามนั้นในชั้นแรก มีศาลาเพียงหลังเดียวเท่านั้น ภายหลังชนทั้งหลายอาศัยปริพาชกผู้มีบุญมากสร้างศาลาหลายหลัง เพราะฉะนั้นอารามนั้น จึงเรียกว่า เอกศาลโก ด้วยอำนาจแห่งชื่อที่ได้มา เพราะอาศัยศาลาหลังเดียวนั้นเอง. ก็อารามนั้นสมบูรณ์ด้วยดอกและผล เป็นสวน

พระนางมัลลิกา ราชเทวีของพระเจ้าปเสนทิโกศลสร้างถวายเป็นอานาม จึงถึงอันนับว่า มัลลิกายาราม. ในสถานที่สำหรับโต้ตอบลัทธิตี แถวป่าไม้มะพลับ มีศาลาที่พักหลังเดียว เป็นอารามของพระนางมัลลิกานั้น. บทว่า **ปฏิวสติ** ความว่า พักอยู่เพราะเป็นสถานที่อยู่อาศัย.

ต่อมาวันหนึ่ง ในปัจจุสมัยใกล้รุ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแผ่พระรัศมีพญานาค ทรงพิจารณาอุโลก ทรงเห็นปริพาชกเข้ามาภายในข่ายคือพระญาณ ทรงใคร่ครวญว่า โปฏฐปาทะนี้ ย่อมปรากฏในข่ายคือญาณของเรา จักมีอะไรหนอ ดังนี้ ทรงเห็นว่า ในวันนี้ เราจักไปในอารามนั้น ลำดับนั้น โปฏฐปาทะจักถามเราถึงนิโรธ และการออกจากนิโรธ เราจักเทียบด้วยญาณของพระพุทธเจ้าทั้งปวงแสดงทั้งสองอย่างนั้น แก่โปฏฐปาทะนั้น ครั้นล่วงไป ๒-๓ วัน เขาจักพาจิตตะผู้เป็นบุตรควาญช้างมาสู่สำนักของเรา เราจักแสดงธรรมแก่เขาทั้งสองคนนั้น ในที่สุดเทศนา โปฏฐปาทะจักถึงเราเป็นสรณะ จิตตะบุตรควาญช้าง บวชในสำนักของเราแล้ว จักบรรลุพระอรหัต ดังนี้. แต่บัดนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงกระทำการปฏิบัติพระสรีระแต่เช้าตรู่ ทรงครองอันตราวาสกสองชั้นซึ่งยอมดีแล้ว ทรงคาดพระประคคเช่นกับสายฟ้า ทรงสพักผ้าบังสุกุลสี่เมฆจตุรประหนึ่งมหาเมฆล้อมรอบเขาขุคันทรอยู่ละนั้น ทรงคล้อยบาตรลีลาอันมีค่ามากที่พระอังสะข้างซ้ายทรงพระดำริว่า เราจักเข้าไปในกรุงสาวัตถี เพื่อบิณฑบาต เสด็จลีลาออกจากพระวิหารเหมือนราชสีห์ออกจากเชิงเขาหิมพานต์ละนั้น. ท่านหมายถึงอรรถนี้จึงกล่าววว่า **อถโข ภควา** เป็นต้น

บทว่า **เอตทโหติ** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปใกล้ประตูพระนครแล้ว ทรงมองดูพระอาทิตย์ด้วยอำนาจความพอพระฤทัยของพระองค์

ทรงเห็นว่า เวลายังเช้านัก จึงมีพระดำรินั้น. บทว่า **ยฆุณฺหาหิ** ความว่า เป็นนิบาตเหมือนแสดงความสงสัย. ก็พระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่มีความสงสัย. แต่นั้นเป็นส่วนเบื้องต้นของพระปริวิตกอย่างนี้ว่า เราจักทำกิจนี้ จักไม่ทำกิจนี้ เราจักแสดงธรรมแก่คนนี้ จักไม่แสดงธรรมแก่คนนี้ ย่อมได้แก่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า **ยฆุณฺหาหิ** ความว่า ก็ถ้าเรา.

บทว่า **อุฆฺหาทีนียา** ความว่า อันดังลั่น. ก็เสียงนั้นซึ่งบันลืออย่างนี้ ชื่อว่า สูง ด้วยสามารถไปในส่วนเบื้องสูง ชื่อว่า เสียงดัง ด้วยสามารถกระจายไปในทิศทั้งหลาย เพราะฉะนั้น ด้วยเสียงอันดังลั่น. จริงอยู่ เจตยวัตร โภชวัตร อารยวัตร อุปัชฌายวัตร หรือ โยนิโสมนสิการ อันชื่อว่าควรลุกขึ้นทำแต่เช้า ย่อมไม่มีแก่ปริพาชกเหล่านั้น. เพราะเหตุนี้ ปริพาชกเหล่านั้น ลุกขึ้นแต่เช้าตรู่แล้วนั่งในที่ที่มีแสงแดดอ่อน ประรภถึงอวัยวะ มีมือและเท้าเป็นต้นของกันและกันอย่างนี้ว่า มือของคนนี้งาม เท้าของคนนี้งาม หรือประรภถึงผิวพรรณของหญิงชาย เด็กชายและเด็กหญิงทั้งหลาย หรือประรภถึงวัตถุอื่นที่มีความยินดีในกามและความยินดีในภพเป็นต้น ตั้งถ้อยคำขึ้นแล้ว กล่าวตรัสงานกถาต่าง ๆ มีพูดถึงพระเจ้าแผ่นดินเป็นต้น โดยลำดับ. ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า กล่าวตรัสงานกถาต่าง ๆ ด้วยเสียงอันดังลั่นดังนี้.

ต่อแต่นั้น ไปภูฐาตปริพาชกมองดูปริพาชกพวกนั้นคิดว่า ปริพาชกเหล่านี้ไม่เคารพต่อกันและกันเลย และพวกเราก็จะเป็นเหมือนหิ้งห้อยเมื่อพระอาทิตย์ขึ้น จำเดิมแต่พระสมณโคดมเสด็จมาปรากฏ แม้ลาภสักการะของพวกเราก็เสื่อมไป ก็ถ้าสมณโคดม สาวกของพระโคดม หรือคฤหัสถ์ผู้บำรุงสมณโคดมนั้น จะพึงมาสู่สถานทีนี้ไซ้ร้ ก็จักมีความน่าละอายเหลือเกิน

อนึ่ง โทษของบริษัทแล จะตกอยู่กับหัวหน้าบริษัทเท่านั้น ดังนี้ เหลียวมองรอบ ๆ ก็เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า **โปฏฐปาท-
ปริพาชกได้เห็นแล้วแล** ฯลฯ ปริพาชกเหล่านั้น ได้พากันนั่ง.

ในบทเหล่านั้น บทว่า **สณฺหเปติ** อธิบายว่า ให้สำเนียงถึงโทษแห่งเสียงนั้น คือให้เจียบเสียง พักเสียงนั้นโดยประการที่เสียงจะต้องเจียบอย่างดี. เพื่อปกปิดโทษของเสียงนั้น เหมือนอย่างบุรุษเข้ามาสู่ท่ามกลางบริษัท ย่อมนุ่งผ้าเรียบริ้ว ห่มผ้าเรียบริ้ว เช็ดอุสถานที่สกปรกด้วยธุลีเพื่อปกปิดโทษฉะนั้น. บทว่า **อปฺปสทฺทา โภนฺโต** ความว่า เมื่อให้สำเนียง ก็ให้เจียบเสียงนั้นโดยประการที่เสียงจะเจียบอย่างดี. บทว่า **อปฺปสทฺทาโม** ความว่า โปรดเสียงเบา คนหนึ่งนั่ง คนหนึ่งยืน ย่อมไม่ให้เป็นไปด้วยการคลุกคลีด้วยหมู่. บทว่า **อุปฺสงฺกมิตพฺพิ มณฺเณยฺยุ** ความว่า สำคัญว่าจะเสด็จเข้ามาในสถานนี้. ถามว่า ก็เพราะเหตุอะไร โปฏฐปาทปริพาชกนั้น จึงหวังการเสด็จเข้ามาของพระผู้มีพระภาคเจ้า. แก้วว่า เพราะปรารถนาความเจริญแก่ตน.

ได้ยินว่า ปริพาชกทั้งหลาย ครั้นพระพุทฺธเจ้าหรือสาวกของพระพุทฺธเจ้ามาสู่สำนักของตนแล้ว ย่อมยกตนขึ้นในสำนักของผู้บำรุงทั้งหลายของตน ย่อมตั้งตนไว้ในที่สูงว่า ในวันนี้สมณโคดมเสด็จมาสู่สำนักของพวกเรา พระสารีบุตรก็มา ท่านไม่ไปยังสำนักของใครเลย ท่านทั้งหลายพึงดูความยิ่งใหญ่ของพวกเรา ดังนี้. ย่อมพยายามเพื่อคอบอุปฏฐากทั้งหลายของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วย. ได้ยินว่า ปริพาชกเหล่านั้นเห็นอุปฏฐากทั้งหลายของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว กล่าวอย่างนี้ว่า ครูของพวกท่านจะเป็นพระโคดมก็ตาม จะเป็นสาวกของพระโคดมก็ตาม เป็นผู้เจริญย่อมมาสู่สำนักของพวกเรา พวกเราพร้อมเพรียงกัน แต่ท่านทั้งหลายไม่ยอมมาสู่สำนักของพวกเราเลย ไม่ทำสามิจิกรรม

พวกเรากระทำความผิดอะไรแก่พวกท่านเล่า. อนึ่ง มนุษย์บางพวกคิดว่า แม้พระพุทธรเจ้าทั้งหลายยอมไปสู่สำนักของปริพาชกเหล่านั้นได้ ก็จะไปสู่สำนักของพวกเราได้มิใช่หรือ จำเดิมแต่นั้นครั้งเห็นพระพุทธรเจ้าทั้งหลายแล้วก็ไม่ประมาณ.

บทว่า **ตฺถุหิ อหฺลํ** ความว่า พวกปริพาชกเหล่านั้น ล้อมโปกฐปาทะแล้ว พวกมันนั่งเสียบ.

บทว่า **สฺวาคํ ฆนฺเต** ความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ การเสด็จมาของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นการดี. ท่านแสดงไว้ว่า ก็ครั้งพุดพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมา ก็มีความยินดี ครั้นเสด็จไปก็เสรำโศก. ถามว่า เพราะเหตุอะไร โปกฐปาทะจึงทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เป็นเวลานานแล แม้ในกาลก่อนพระผู้มีพระภาคเจ้าเคยเสด็จไปในที่นั้นหรือ. ตอบว่า ไม่เคยเสด็จไป. ก็มนุษย์ทั้งหลายยอมทักทายด้วยคำนำรักเป็นต้นอย่างนี้ว่า ท่านจะไปไหน ไปไหนมา ท่านหลงทางหรือ ท่านมานานแล้วหรือ ดังนี้ เพราะเหตุฉะนั้น โปกฐปาทะ จึงทูลอย่างนั้น. ก็ครั้งทูลอย่างนี้แล้ว เป็นผู้ไม่กระด้างด้วยมานะนั่ง แต่ลุกจากอาสนะแล้วทำการต้อนรับพระผู้มีพระภาคเจ้า. ด้วยว่า เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไป แล้วไม่เชื่อเชียวด้วยอาสนะ หรือไม่ทำการอ่อนน้อม เป็นการได้ยาก. เพราะเหตุอะไร. เพราะความเป็นผู้มีตระกูลสูง. ปริพาชกแม้นี้ตบอาสนะที่ตนนั่งแล้ว เมื่อทูลเชื่อเชียวพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยอาสนะได้ทูลว่า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งเถิด พระเจ้าข้า นี้อาสนะได้แต่งไว้แล้ว ดังนี้.

บทว่า **อนฺตรากฺขา วิปฺปกฺตา** ความว่า ทรงเปิดเผยอย่างพระสัพพัญญูว่า ตั้งแต่พวกท่านนั่งมาแต่ต้นจนถึงเรามา สนทนากันเรื่องอะไรที่ค้างไว้ในระหว่างนั้น คือ ถ้อยคำอะไรที่ยังไม่จบ เพราะเหตุเรามาถึง ขอพวกท่านจงบอกเถิด เราจะนำถ้อยคำนั้นแสดงให้จบ. ลำดับนั้น ปริพาชกแสดงว่า

กถานั้นเป็นกถาไร้ประโยชน์ ไม่มีสาระ อิงอาศัยวัฏ ไม่ควรนำมากล่าวเฉพาะ พระพักตร์ของพระองค์ จึงทูลคำเป็นต้นว่า กถานั้นจงงดเสียเถิด พระเจ้าข้า. บทว่า **ติฏฺฐเตสา ฆนฺเต** ความว่า ปริพาชกแสดงว่า ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าจักประสงค์จะฟังไซ้ กถานั้นจะทรงสดับภายหลังก็ได้ไม่ยาก ก็ประโยชน์ด้วยกถานี้ไม่มีแก่พวกข้าพระองค์ แต่พวกข้าพระองค์ได้การเสด็จมาของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว จะทูลถามถึงเหตุการณ์คืออย่างอื่นเทียว. ต่อแต่นั้น เมื่อจะทูลถามเหตุการณ์นั้น จึงทูลคำเป็นต้นว่า **ปุริมานิ ฆนฺเต** ดังนี้.

ในบทเหล่านั้น บทว่า **โกตฺตุหลสาลาโย** ความว่า ศาลาแต่ละหลังชื่อว่า ศาลาอลหม่านไม่มี แต่สมณะและพราหมณ์ทั้งหลาย ผู้ถือลัทธิต่าง ๆ กล่าวถ้อยคำชนิดต่าง ๆ ให้เป็นไปในศาลาใด ศาลานั้น เรียกว่า โกตฺตุหลสาลา เพราะเป็นสถานที่เกิดความอลหม่านสับสนแก่ชนมากกว่า คนนี้กล่าวอะไร คนนี้กล่าวอะไร. คำว่า **อภิ** ในบทว่า **อภิสญฺญานิโรธ** นั้นเป็นเพียงอุปสรรค. บทว่า **สญฺญานิโรธ** ความว่า กถาเกิดขึ้นแล้วในจิตตนิโรธ คือ ขณิกนิโรธ. ก็คำว่า **สญฺญานิโรธ** นี้ เป็นเหตุการณ์เกิดขึ้นแห่งกถานั้น.

ได้ยินว่า ในกาลใด พระผู้มีพระภาคเจ้าแสดงชาดกหรือทรงบัญญัติสิกขาบท ในกาลนั้น เสียงสรรเสริญเกียรติคุณของพระผู้มีพระภาคเจ้าก็แผ่กระจายไปทั่วชมพูทวีป. พวกเคียรถีย์ได้ฟังเกียรติคุณนั้นแล้ว ก็กระทำกิริยาตรงข้ามกับพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า นัยว่า พระโคดมผู้เจริญทรงแสดงบุรพจริยา พวกเราไม่สามารถเพื่อแสดงบุรพจริยาบางอย่าง เช่นนั้นบ้างหรือ แสดงลัทธิระหว่างภพหนึ่ง. บัญญัติสิกขาบทบางอย่างแก่สาวกของตนว่า พระโคดมผู้เจริญได้บัญญัติสิกขาบทแล้ว พวกเราจะไม่สามารถบัญญัติหรือ. ก็ในกาลนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งในท่ามกลางบริษัททั้ง ๘ ทรงแสดงนิโรธกถา.

พวกเดียรถีย์ได้ฟังนิโรธกถานั้นแล้วพากันประชุมกล่าวว่า นัยว่า พระโคตม
ผู้เจริญทรงแสดงกถาชื่อนิโรธ แม้พวกเราจักแสดง. ด้วยเหตุนี้ท่านจึง
กล่าวว่า กถาได้เกิดแล้วในอภิธัมมัญญานินโรธ ดังนี้.

บทว่า ตตฺตรกฺขเจ ความว่า ในบรรดาสมณพราหมณ์นั้น บางพวก.

ก็ในเรื่องนี้ บรรพชิตในลัทธิเดียรถีย์ภายนอกคนแรกบางคนเห็น
โทษในความเป็นไปของจิต เจริญสมบัติว่า ความไม่มีจิตสงบแล้ว จูติจาก
โลกนี้ไปตกอยู่ในอสัญญิภพสิ้น ๕๐๐ กัลป์ ก็มาเกิดในโลกนี้อีก เมื่อไม่เห็น
ความเกิดขึ้นของสังขยาและเหตุในความดับของคนนั้น จึงกล่าวว่า ไม่มีเหตุ
ไม่มีปัจจัย.

คนที่สองปฏิเสธคำกล่าวนั้น ถือเอาความที่มิกสิงคิคาบส ไม่มีสังขยา
จึงกล่าวว่า มาสู่บ้าง ไปปราศบ้าง. นัยว่า มิกสิงคิคาบสมีตบะร้อน มีตบะ
กล้า มีอินทรีย์ตั้งมั่นอย่างยิ่ง. ด้วยเดชแห่งศีลของคาบสนั้น ทำให้วิมานของ
ท้าวสักกะร้อนได้. ท้าวสักกะเทวราช ทรงคิดว่า คาบสต้องการตำแหน่ง
ท้าวสักกะหนอแล จึงส่งเทพกัญญา นามว่า อลัมพุสา ด้วยเทพบัญชาว่า เธอ
จงมาทำลายตบะของคาบส. เทพกัญญานั้น ไปแล้วในที่นั้น. คาบสเห็นเทพ-
กัญญาในวันแรก ก็หลีกไปสู่บรรณศาลา.

ในวันที่สอง คาบสถูกนิเวรณะคือกามฉันทะกลุ่มรุม จึงจับมือเทพกัญญา
นั้น. คาบสนั้นถูกต้องทิพย์สัมผัสนั้น ก็สิ้นสังขยา ต่อเมื่อล่วงไปสามปี
จึงกลับได้สังขยา. เขาเห็นมิกสิงคิคาบสนั้นแล้วมีความเห็นแน่แน่ว่า
ออกจากนิโรธโดยล่วงไปสามปี จึงกล่าวอย่างนั้น.

คนที่สามปฏิเสธคำกล่าวของคนที่สองนั้น มุ่งถึงการประกอบอาถรรพณ์
จึงกล่าวว่าสวมิโส่บ้าง พรากออกบ้าง ดังนี้. ได้ยินว่า พวกอาถรรพณ์

ประกอบอาถรรพณ์ กระทำสัตว์แสดงเหมือนศีรษะขาดมือขาดและเหมือนตายแล้ว. เขาเห็นสัตว์นั้นเป็นปกติอีก จึงมีความเห็นแน่วแน่ว่า สัตว์นี้ออกจากนิโรธ จึงกล่าวอย่างนั้น.

คนที่สี่คัดค้านคนที่สามมุ่งถึงการมาและการหลับไหลของนางยักษี ทาสีทั้งหลาย จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า คุณก่อนผู้เจริญก็เทวดาทั้งหลายมีอยู่ ดังนี้. ได้ยินว่า พวกนางยักษีทาสีทำการบำรุงเทวดาตลอดทั้งคืน ฟ้อนรำ ร้องเพลงในวันอรุณขึ้น ก็ดื่มสุราเถาหนึ่ง กลิ้งไปมาหลับแล้วตื่นในกลางวัน. เขาเห็นเหตุการณ์นั้น ก็มีความเห็นแน่วแน่สำคัญว่า ในเวลาหลับประกอบด้วยนิโรธ ในเวลาตื่นออกจากนิโรธ ดังนี้ จึงกล่าวอย่างนั้น.

ก็ไปภูธูปาทปริพาชกนี้เป็นชาติบัณฑิต ด้วยเหตุนั้น เขามีความเดือดร้อนเพราะฟังกถานี้ กถาของพวกนั้นเป็นเหมือนถ้อยคำของแพะไ้ ย่อมถึงนิโรธสิ้นนั้น และธรรมดานิโรธนี้ฟังมีอย่างเดียว ไม่ฟังมีมาก แม้นิโรธนั้นฟังเป็นอย่างอื่นอย่างเดียวกันเท่านั้น ก็เขาอันคนอื่นไม่อาจจะให้รู้ได้ นอกจากพระสัมพันธัญญ์ จึงระลึกถึงพระทศพลเท่านั้นมา ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าจักมีในที่นี้ ก็จักกระทำนิโรธให้ปรากฏในวันนี้ทีเดียว เหมือนตามประทีปตั้งพันดวงให้โชติช่วงชัชวาล นี้นิโรธ นี้มิใช่ นิโรธ เพราะฉะนั้น จึงทูลคำเป็นต้นว่า สติของข้าพระองค์นั้น พระเจ้าข้า.

ในบทเหล่านั้น คำว่า อโห หนูน ทั้งสองเป็นนิบาตลงในอรรถว่า ระลึกถึง. ด้วยเหตุนี้ เขาเมื่อระลึกถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงมีสติอย่างนี้ว่า นำเลื่อมใสจริงหนอ พระผู้มีพระภาคเจ้า นำเลื่อมใสจริงหนอ พระสุคต ในบทว่า โย อิมถ์ นั้นมีอธิบายอย่างนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด ทรงฉลาดดี คือ ฉลาดด้วยดี เยียบแหลม เฉลียวฉลาดในนิโรธธรรมเหล่านั้น โอหนอ

พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นพึงตรัส โอนอพระสุตพระองค์นั้น พึงตรัส.
บทว่า ปกตัญญู ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเชื่อว่าทรงรู้ปกติ คือ สภาวะ
เพราะความที่พระองค์ทรงฉลาดเป็นเนื่องนิตย์ เพราะฉะนั้น พระองค์จึงชื่อ
ว่า ปกตัญญู ทรงรู้ซ้ำของ. ปริพาชกเมื่อจะทูลขอว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า
ข้าพระองค์ไม่รู้ พระองค์ทรงรู้ โปรดตรัสบอกแก่ข้าพระองค์เถิด จึงกล่าว
คำนี้ว่า ก็อภิธัญญาภิโรหเป็นโณหนอ พระเจ้าข้า. ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้า
จะทรงแสดง จึงตรัสว่า ตตฺร โปฏฐปาท เป็นต้น.

ในบทเหล่านี้ บทว่า ตตฺร ความว่า ในสมณพราหมณ์เหล่านั้น.
บทว่า อาทีโต ว เตสึ อปรทุธิ ความว่า ความเห็นของพวกนั้นผิดแต่ต้นที่
เดียว. ท่านแสดงว่า ผิดพลาดในท่ามกลางเรือที่เดียว. เหตุก็ดี ปัจจัยก็ดี
ในบทนี้ว่า สเหตุสปปจฺจยา เป็นชื่อของเหตุการณ์นั้นเที่ยว. ความว่า มี
การณ. ก็เมื่อจะทรงแสดงการณนั้น จึงตรัสว่า สิกฺขา เอกา. ในบทเหล่านั้น
บทว่า สิกฺขา เอกา สลฺลยา อุปฺปชฺชติ ความว่า สัญญาบางอย่างย่อมเกิดขึ้น
เพราะศึกษา. บทว่า กา จ สิกฺขาติ ภควา อโวจ ความว่า ก็ศึกษานั้นเป็น
อย่างไร เพราะฉะนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัส ด้วยอำนาจการถามเพราะมี
พระประสงค์จะให้ศึกษานั้นพิสดาร.

อนึ่ง เพราะสิกขามีสามประการคือ อธิสิลสิกขา อธิจิตตสิกขา
อธิปัญญาสิกขา เพราะฉะนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงแสดงสิกขาเหล่านั้น
จึงทรงตั้งต้นดิฐธรรมจำเดิมแต่การเสด็จอุบัติของพระพุทธเจ้า เพื่อทรงแสดง
นิโรธเกิดขึ้นอย่างมีเหตุเพราะสัญญา จึงตรัสว่าคูก่อนโปฏฐปาทะ พระตถาคต
อุบัติขึ้นโลกนี้เป็นต้น. บรรดาสิกขาทั้งสามนั้น สิกขาสองอย่างนี้คือ อธิ-
สิลสิกขา อธิจิตตสิกขา เท่านั้น มาโดยย่อ ส่วนสิกขาที่สามพึงทราบมาแล้ว

เพราะเป็นสิกขาที่เกี่ยวข้องด้วยอำนาจแห่งสัมมทิฏฐิและสัมมาสังกัปปะใน
พระบาลีนี้ว่า **ดูก่อนโปกฺกุสฺส ปาทะ ธรรมโดยส่วนเดียวอันเราแสดงแล้วว่านี่**
ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ดังนี้แล.

บทว่า **กามสญฺญา** ได้แก่ราคะอันระคนด้วยกามคุณห้าบ้าง กาม-
ราคะอันเกิดขึ้นไม่สม่าเสมอบ้าง. ในสองอย่างนั้น ราคะอันระคนด้วยกาม
คุณห้า ย่อมถึงการกำจัดด้วยอนาคามีมรรค ส่วนกามราคะอันเกิดขึ้นไม่สม่า
เสมอย่อมเป็นไปในฐานะนี้ เพราะฉะนั้น บทว่า **ตสฺส ยา ปุริมา กามสญฺญา**
จึงมีอรรถว่า สัจฺญญาใจของภิกษุณั้ผู้ประกอบพร้อมด้วยปฐมฌาน ฟังเรียก
ว่า สัจฺญญาเกี่ยวข้องกับกามีในก่อน เพราะเป็นเช่นกับกามสัจฺญญาที่เคยเกิดใน
กาลก่อน สัจฺญญานั้ย่อมดับ และที่ไม่เกิดแล้ว ก็ย่อมไม่เกิด. บทว่า **วิเวก-**
ขปีติสฺส สุขุมสจฺจสญฺญา ตสฺมี สมเย โหติ ความว่า สัจฺญญาอันละเอียดกล่าว
คือ มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวกในสมัยปฐมฌานนั้นเป็นสัจจะ คือ มีจริง.
อนั้ สัจฺญญานั้อันละเอียดด้วยสามารถละองค์อันหยาบมีกามฉันทะเป็นต้น
และชื่อว่าเป็นสัจจะ เพราะเป็นของมีจริง เพราะฉะนั้น สัจฺญญานั้ จึงเป็น
สัจฺญญาในสัจจะอันละเอียด สัจฺญญาในสัจจะอันละเอียดที่สัมปยุตด้วยปีติและ
สุขอันเกิดแต่วิเวก เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า **วิเวกปีติสฺส สุขุมสัจฺจสัจฺญญา.**
สัจฺญญานั้ของภิกษุมีอยู่ เพราะฉะนั้น ภิกษุณั้ จึงชื่อว่ามีสัจฺญญาในสัจจะ
อันละเอียดมีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวก ฟังเห็นอรรถในบทนั้นเพียงเท่านี้.
ในบททั้งปวงก็มีนัยเช่นนั้น.

ในบทว่า **เอวปี สิกฺขา** นั้น ความว่า เพราะภิกษุเข้าถึงและอธิษฐาน
ปฐมฌานศึกษาอยู่ เพราะฉะนั้น ปฐมฌานนั้นเรียกว่า สิกขา เพราะเป็นกิจ
ที่ควรศึกษาอย่างนี้ สัจฺญญาในสัจจะอันละเอียดมีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวกบาง

อย่าง ย่อมเกิดขึ้นอย่างนี้ ด้วยปฐมฌานกล่าวคือสิกขาเมื่อนั้น กามสัญญา บางอย่างย่อมดับ อย่างนี้. บทว่า **อัย สิกขาติ ภควา อโวจ** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า นี่ก็เป็นสิกขาอย่างหนึ่งคือ ปฐมฌาน. พึงเห็นเนื้อ ความในบททั้งปวง โดยทำนองนั้น.

ก็เพราะการพิจารณาโดยองค์แห่งสมาบัติที่เปื่อย่อมมีพระพุทธเจ้า ทั้งหลายเท่านั้น ย่อมไม่มีแก่สาวกทั้งหลาย แม้เช่นกับพระสารีบุตร แต่การ พิจารณาโดยรวมกลุ่มเท่านั้นย่อมมีแก่สาวกทั้งหลาย และการพิจารณาโดย องค์อย่างนี้ว่า สัญญา สัญญา นี้ได้ยกขึ้นแล้ว เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาค เจ้าจึงตรัสว่า คุณก่อนไปภูฏปาทะ เพราะภิกษุ ฯลฯ ถึงยอดสัญญา คังนี้ เพื่อ ทรงแสดงอาภิญญายตนสัญญาอันยอดเยี่ยมแท้ แล้วแสดงสัญญานั้นอีกว่า ยอดสัญญา.

ในบทเหล่านั้น บทว่า **ยโต โข โปฏฐปาท ภกฺขุ** ความว่า คุณก่อน ไปภูฏปาทะ ภิกษุชื่อใด. บทว่า **อิธ สกตญฺญี โหติ** ความว่า ภิกษุในพระ ศาสนานี้มีสกตสัญญา. อีกประการหนึ่ง บาลีก็เป็นอย่างนี้ ความว่า ภิกษุมิ สัญญาด้วยสัญญา ในปฐมฌานของตน. บทว่า **โส ตโต อมฺตฺร ตโต อมฺตฺร** ความว่า ภิกษุนั้นมีสกตสัญญา ด้วยฌานสัญญานั้น ๆ อย่างนี้คือ ออกจาก ปฐมฌานนั้นแล้ว มีสัญญาในทุติยฌานโน้น ออกจากทุติยฌานนั้นแล้ว มี สัญญาในตติยฌานโน้น โดยลำดับไปถึงยอดสัญญา. อาภิญญายตนะ เรียกว่า สัญญาคะยอดสัญญา. เพราะเหตุอะไร. เพราะเป็นองค์ที่สุดแห่งสมาบัติที่มี หน้าที่ทำกิจอันเป็นโลกีย์. ก็ภิกษุตั้งอยู่ในอาภิญญายตนสมาบัติแล้ว ย่อม เข้าถึงแนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติบ้าง นิโรธสมาบัติบ้าง. อาภิญญายตน สัญญานั้นเรียกว่า ยอดสัญญา เพราะเป็นองค์ที่สุดแห่งสมาบัติที่มีหน้าที่

ทำกิจอันเป็นโลกีย์ ด้วยประการฉะนี้. ความว่า พระภิกษุถึงคือบรรลุลุออก
สัตถุณานัน.

บัดนี้ เพื่อทรงแสดงอภิสัตถุณานิโรธ จึงตรัสว่า เมื่อเธอต้งอยู่ใน
ยอกสัตถุญาเป็นต้น. ในบทเหล่านั้นความว่า ภิกษุเข้าถึงฌานในสองบทว่า
เราพึงจានง เราพึงมุ่งหวัง ชื่อว่าย่อมคิด คือให้สำเร็จบอย ๆ. ภิกษุกระทำ
ความใคร่ เพื่อประโยชน์แก่สมาบัติชั้นสูงขึ้นไป ชื่อว่า พึงมุ่งหวัง. บทว่า
อิมา จ เม สยฺหยา นิรุชฺฌเยยฺย ความว่า อากิญจัญญายตนสัตถุณานี้ พึงดับ.
บทว่า อญฺญา จ โอพาริกา ความว่า และภวังคสัตถุญา อันหยาบอย่างอื่น
พึงเกิดขึ้น. ในบทนี้ว่า เธอจึงไม่จានงด้วยทั้งไม่มุ่งหวังด้วย ภิกษุนั้นเมื่อ
จานง ชื่อว่าไม่จานง เมื่อมุ่งหวัง ชื่อว่า ไม่มุ่งหวังแน่แท้ การพิจารณา
โดยผูกใจว่า เราออกจากอากิญจัญญายตนแล้ว เข้าถึงเนวสัตถุญานาสัตถุญายตน
ตั้งอยู่ชั้ววาระจิตหนึ่งสอง ย่อมไม่มีแก่ภิกษุนี้ แต่ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่
นิโรธสมาบัติชั้นสูงเท่านั้น. เนื้อความนี้ นั้น พึงแสดงด้วยการมองดูเรือน
ของบุตร.

ได้ยินว่า พระเถระถามภิกษุหนุ่มผู้ไปโดยท่ามกลางเรือนของบิดาแล้ว
นำเอาโภชนะอันประณีตจากเรือนของบุตรในภายหลังมาสู่อาสนศาลาว่า บิณ-
ฑาตซึ่งนำพ้อใจอันเรอนำมาจากที่ไหน. เธอจึงบอกเรือนที่ได้โภชนะว่าจาก
เรือนคนโน้น. ก็เธอไปแล้วก็ดี มาแล้วก็ดี โดยท่ามกลางเรือนบิดาใด แม้
ความผูกใจของเธอในท่ามกลางเรือนนั้น ย่อมไม่มี. ในเรื่องนั้น พึงเห็น
อากิญจัญญายตนสมาบัติ เหมือนอาสนศาลา. เนวสัตถุญานาสัตถุญายตนสมาบัติ
เหมือนเรือนของบิดา นิโรธสมาบัติเหมือนเรือนของบุตร การที่ไม่พิจารณา
โดยแยกคายว่า เราออกจากอากิญจัญญายตนแล้ว เข้าถึงเนวสัตถุญานาสัตถุญา

ตนจักตั้งอยู่ชั่ววาระจิตหนึ่งสองแล้วมนสิการ เพื่อประโยชน์แก่นิโรธสมบัติ
ชั้นสูงเท่านั้น เปรียบเหมือนการยืนอยู่ในอาสนศาลา ไม่สนใจถึงเรือนของ
บิดาแล้วบอกเรือนของบุตรฉะนั้น. ภิกษุนั้น เมื่อจำนง ก็ชื่อว่ายอมไม่จำนง
เมื่อมุ่งหวัง ก็ชื่อว่า ย่อมไม่มุ่งหวัง ด้วยประการฉะนี้.

บทว่า ตา เจว สลฺยา ความว่า ฌานสัญญาอันยอมดับ. บทว่า
อลฺยา จ ความว่า ทั้งภวังคสัญญาย่างหยาบอื่น ย่อมไม่เกิดขึ้น. บทว่า
โส นิโรธํ สฺสุดิ ความว่า ภิกษุนั้นปฏิบัติอย่างนี้ ย่อมถึง คือ ย่อมได้ ย่อม
ได้รับสัญญาเวทิตนิโรธ. คำว่า อภิ ในบทว่า อนุปฺพุทฺทาภิสลฺยานิโรธสมฺป-
ชานสมฺปาตฺตินัน เป็นเพียงอุปสรรค. บทว่า สมฺปชาน ได้กล่าวไว้ในระหว่าง
นิโรธบท. ก็ในบทว่า สมฺปชานสลฺยานิโรธสมฺปาตฺตินัน มีเนื้อความตาม
ลำดับดังนี้. แม้ในบทนั้น บทว่า สมฺปชานสลฺยานิโรธสมฺปาตฺตินัน มีอรรถ
พิเศษอย่างนี้ว่า สัญยานิโรธสมบัติในที่สุด ย่อมมีแก่ภิกษุผู้รู้ตัวอยู่ หรือ
แก่ภิกษุผู้เป็นบัณฑิตรู้ตัวอยู่. บัดนี้ ท่านที่อยู่ในที่นี้ พึงแสดงนิโรธสมบัติ
กถา. ก็นิโรธสมบัติกถานี้ได้แสดงไว้แล้วในหัวข้อว่าด้วยอานิสงส์แห่ง
การเจริญปัญญา ในวิสุทธิมรรคโดยอาการทั้งปวง. เพราะฉะนั้น พึงถือเอา
จากที่กล่าวแล้วในวิสุทธิมรรคนั้น.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสนิโรธกถาแก่ไปฏฐปาทปริพาชกอย่างนี้แล้ว
ต่อมา เพื่อให้ไปฏฐปาทปริพาชกนั้นรับรู้ถึงกถาเช่นนั้นไม่มีในที่อื่น จึงตรัสว่า
เธอสำคัญความข้อนั้นเป็นไหนเป็นต้น. ฝ่ายปริพาชกเมื่อจะทูลรับรู้ว่า ข้าแต่
พระผู้มีพระภาคเจ้า ในวันนี้ นอกจากกถาของพระองค์แล้ว ข้าพระองค์ไม่เคย
ได้ฟังกถาเห็นปานนี้เลย จึงทูลว่า หามิได้พระเจ้าข้า เมื่อจะแสดงถึงความ
ที่กถาของพระผู้มีพระภาคเจ้าตนได้เรียนโดยเคารพอีก จึงทูลว่า ข้าพระองค์รู้

ทั่วถึงธรรมด้วยอาการอย่างนี้แล เป็นต้น. ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงอนุญาตแก่ปริพาชกนั้นว่า เธอจงรับไว้ด้วยดีเถิด จึงตรัสว่า อย่างนั้นไปฏฐปาพะ.

ครั้งนั้น ปริพาชกคิดว่า อากิญจัญญายตนะอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่ายอดสังขญา อากิญจัญญายตนะเท่านั้นหนอแล เป็นยอดสังขญา หรือว่า ยังมียอดสังขญาแม้ในสมบัติที่เหลืออีก เมื่อจะทูลถามอรรถนั้น จึงทูลว่า อย่างเดียวเท่านั้นหรือหนอแล เป็นต้น. ฝ่ายพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแก้คำถามของปริพาชกนั้นแล้ว. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปุณฺณิ ได้แก่มากก็มี. บทว่า ยถา ยถา โห โปฏฐปาท นิโรธํ สุตติ ความว่า ด้วยกสิณใด ๆ ในบรรดากสิณทั้งหลายมีปฐวิกสิณ เป็นต้น หรือด้วยฌานใด ๆ บรรดาฌานทั้งหลายมีปฐมฌาน เป็นต้น. ท่านกล่าวอย่างนี้ว่า ก็ถ้าภิกษุเข้าถึงปฐวิกสิณสมบัติด้วยปฐวิกสิณเป็นเหตุเพียงครั้งเดียว ย่อมถึงสังขยานิโรธอันก่อน ยอดสังขญาที่มีอันเดียว ถ้าเข้าถึงสองครั้ง สามครั้ง ร้อยครั้ง พันครั้ง หรือแสนครั้ง ก็ย่อมถึงสังขยานิโรธอันก่อน ยอดสังขญาที่มีถึงแสน. ในกสิณที่เหลือทั้งหลายก็มีนัยเช่นเดียวกัน. แม้ในฌานทั้งหลาย ถ้าเข้าถึงสังขยานิโรธอันก่อนด้วยปฐมฌานเป็นเหตุเพียงครั้งเดียว ยอดสังขญาที่มีอย่างเดียว ถ้าเข้าถึงสังขยานิโรธอันก่อนสองครั้ง สามครั้ง ร้อยครั้ง พันครั้ง หรือแสนครั้ง ยอดสังขญาที่จะมีถึงแสน. ในฌานสมบัติที่เหลือทั้งหลายก็เช่นนี้. ยอดสังขญา ย่อมมีหนึ่ง ด้วยอำนาจการเข้าถึงเพียงครั้งเดียว หรือเพราะสงเคราะห์วารมัยทั้งปวงด้วยลักษณะแห่งการรู้จำ. ยอดสังขญา ย่อมมีมากด้วยสามารถการเข้าถึงบ่อย ๆ.

บทว่า สยฺหยา นฺุโข ภนฺุเต ความว่า ปริพาชกทูลถามว่า สังขญาของ

ภิกษุผู้เข้าถึงนิโรธ ย่อมเกิดขึ้นก่อนหรือพระเจ้าข้า. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์แก่ปริพาชกนั้นว่า สัญญาแลเกิดก่อน โปญฺฐปาทะ. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สัญญา** ได้แก่ฌานสัญญา. บทว่า **ฌาน** ได้แก่ วิปัสสนาญาณ. อีกนัย. บทว่า **สัญญา** ได้แก่ วิปัสสนา. บทว่า **ฌาน** ได้แก่ มรรคสัญญา. อีกนัย. บทว่า **สัญญา** ได้แก่ มรรคสัญญา. บทว่า **ฌาน** ได้แก่ผลญาณ. ก็พระมหาสิวเถระทรงไต่ถามว่า ภิกษุเหล่านี้พูดอะไรกัน โปญฺฐปาทะได้ทูลถามนิโรธกะพระผู้มีพระภาคเจ้ามาแล้ว บัดนี้ เมื่อจะทูลถามถึงการออกจากนิโรธ จึงทูลว่าข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อภิกษุออกจากนิโรธ อรหัตตผลสัญญาเกิดก่อน หรือว่า ปัจจเวกขณญาณเกิดก่อน ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแก่ปริพาชกนั้นว่า ผลสัญญาเกิดก่อน ปัจจเวกขณญาณเกิดทีหลัง เพราะฉะนั้น สัญญาแลเกิดก่อน โปญฺฐปาทะ ดังนี้เป็นต้น.

ในบทเหล่านั้น บทว่า **สัญญาอุปปาทา** ความว่า ความเกิดขึ้นแห่ง ปัจจเวกขณญาณย่อมมีอย่างนี้ว่า เพราะอรหัตตผลสัญญาเกิดขึ้น อรหัตตผลนี้จึงเกิดทีหลัง. บทว่า **อิทูปฺปจฺจยา** **กิริ เม** ความว่า นัยว่า ปัจจเวกขณญาณได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา เพราะผลสมาธิสัญญาเป็นปัจจัย.

บัดนี้ สุกรบ้านถูกให้อาบในน้ำหอม ลูบไล้ด้วยเครื่องหอม ประดับประดาพวงมาลา แม้ยกให้นอนบนที่นอนอันเป็นสิริ ก็ไม่ได้ความสุข ปล่อยให้ไปสู่สถานกุฎโดยเร็ว ย่อมได้ความสุขฉนใจ ปริพาชกก็ฉนนั้นเหมือนกัน ถูกพระผู้มีพระภาคเจ้าให้อาบ ลูบไล้ ประดับประดาด้วยเทศนาที่ประกอบด้วยไตรลักษณ์อันละเอียดสุขุมบ้าง ยกขึ้นสู่ที่นอนอันเป็นสิริคือ นิโรธกถา เมื่อไม่ได้ความสุขในนิโรธกถานั้น ถือเอาลัทธิของตนเช่นเดียวกับสถานกุฎ เมื่อ

จะทูลอรรถนั้นเที่ยว จึงทูลว่า พระเจ้าข้า สัญญาหนอแลเป็นตนของบุรุษดังนี้ เป็นต้น ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงถือมติเล็กน้อยของปริพาชกนั้นมีพระประสงค์จะพยากรณ์ จึงตรัสว่า ก็เธอปรารณาตนอย่างไร เป็นต้น. โดยที่ปริพาชกนั้น เป็นผู้มัลลัทธินี้ว่า ตนไม่มีรูป จึงคิดว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงฉลาดดีในการแสดงพระองค์คงไม่กำจัดลัทธินี้ของเราตั้งแต่ต้นเที่ยว เมื่อนำลัทธินี้ของตน จึงทูลว่า อันหยาบแล เป็นต้น. ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าจะทรงแสดงโทษในลัทธินั้นแก่ปริพาชกนั้น จึงตรัสคำเป็นต้นว่า ก็ตนของเธอหยาบ ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เอว สนฺตุ ความว่า ครั้นเมื่อเป็นอย่างนั้น. จริงอยู่คำนั้นเป็นทศยาวิภคตลงในอรรถแห่งสัตตมวิภคต. อีกอย่างหนึ่งใน บทนี้ว่า ครั้นเมื่อเป็นเช่นนั้น เมื่อเธอปรารณาตนมีอรรถดังนี้. ท่านกล่าวว่า ก็เพราะความที่ขันธ ๔ เกิดพร้อมกันดับพร้อมกัน สัญญาใดเกิด สัญญานั้นดับ ก็เพราะอาศัยกันและกัน สัญญาอื่นเกิด และสัญญาอื่นดับ.

บัดนี้ ปริพาชกเมื่อจะแสดงลัทธินั้น จึงกล่าวคำว่า ข้าแต่พระองค์ ผู้เจริญ ข้าพระองค์ปรารณาตนอันสำเร็จด้วยใจแล ดังนี้ เป็นต้น ครั้นแม้ในลัทธินั้นให้โทษแล้ว ถीलัทธินั้น ละลัทธินั้น เมื่อจะกล่าวลัทธินั้นของตนใน บัดนี้ จึงทูลว่า ไม่มีรูปแล ดังนี้ เป็นต้น เหมือนคนบ้าถือสัญญาอื่น สละสัญญาอื่นตราบเท่าที่สัญญาของเขาไม่ตั้งมั่น แต่จะกล่าวคำที่ควรกล่าวในกาลที่มี สัญญาตั้งมั่น. ในลัทธินั้น เพราะเขาปรารภความเกิดและความดับแห่ง สัญญา แต่สำคัญตนว่าเที่ยง เพราะฉะนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อทรงแสดง โทษแก่ปริพาชกอย่างนั้น จึงตรัสว่า ครั้นเป็นอย่างนั้น เป็นต้น. ลำดับนั้น ปริพาชกไม่รู้ตนต่าง ๆ นั้นแม้ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส เพราะความที่ตนถูก

ความเห็นผิดครอบงำ จึงทูลว่า ก็ข้าพระองค์อาจทราบได้หรือไม่ว่า สัญญา เป็นต้นของบุรุษ หรือสัญญาถืออย่างหนึ่ง ตนถืออย่างหนึ่ง ดังนี้ เป็นต้น. ลำดับนั้น เพราะปริพาชกนั้นแม้เห็นอยู่ซึ่งความเกิดและความดับแห่งสัญญา จึงสำคัญตน อันสำเร็จด้วยสัญญาเป็นของเที่ยงทีเดียว เพราะฉะนั้น พระผู้ พระภาคเจ้าจึงตรัสคำว่า รู้ได้ยาก เป็นต้นแก่ปริพาชกนั้น.

ในบทนั้น เนื้อความโดยย่อดังนี้ เธอมีทิฏฐิเป็นอย่างอื่น มีขันติ เป็นอย่างอื่น มีความพอใจเป็นอย่างอื่น มีทศนะเป็นไปโดยประการอื่น และทศนะอย่างอื่น ควรแก่เธอ และพอใจแก่เธอ มีความพยายามในลัทธิ อื่น มีอาจารย์ในลัทธิอื่น เพราะความที่ประกอบความชวนชวายปฏิบัติ อย่างอื่น คือความเป็นอาจารย์ในลัทธิเดียรฉัตรอย่างอื่น ด้วยเหตุนี้ ข้อที่ ว่า สัญญาเป็นตนของบุรุษ หรือสัญญาถืออย่างหนึ่ง ตนถืออย่างหนึ่ง ดังนี้ นั้น อันเธอผู้มีทิฏฐิอย่างอื่นมีขันติเป็นอย่างอื่น มีความพอใจเป็นอย่างอื่น มีความพยายามในลัทธิอื่น มีอาจารย์ในลัทธิอื่น รู้ได้ยากนัก.

ลำดับนั้น ปริพาชกคิดว่า สัญญาเป็นตนของบุรุษ หรือว่า สัญญา เป็นอย่างอื่น เราจักทูลถามถึงความที่ตนนั้นเป็นของเที่ยงเป็นต้นนั้น จึงทูล อีกว่า ก็ ปน ภนฺเต เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โลก ความว่า ปริพาชกกล่าวหมายถึงตน. บทว่า น เหต์ โปฏฐปาท อคฺคตสฺส หิตฺ ความว่า ดูก่อนโปฏฐปาทะ ข้อนี้เองทิฏฐิ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ในโลกนี้หรือ ในโลกอื่น ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ตนและประโยชน์คนอื่น. บทว่า น ฐมฺมตสฺส หิตฺ ความว่า ไม่ประกอบด้วยโลกุตตรธรรมเก่า. บทว่า น อาทิปุรหมฺจฺริยํ ความว่า ไม่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ในศาสนา กล่าวคือไตรสิกขา ทั้งไม่เป็นอริสติกขาด้วย บทว่า น นิพฺพิตาย ความว่า

ไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์แห่งความเมื่อน่ายในสังสารวัฏ. บทว่า น วิราคย ความว่า ไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์แห่งการสำรอกวัฏ. บทว่า น นิโรธาย ความว่า ไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์แห่งการกระทำการดับวัฏ. บทว่า น อุปสมาย ความว่า ไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในการสงบระงับวัฏ. บทว่า น อภิญญา ความว่า ไม่เป็นไปเพื่อรู้แจ้งซึ่งวัฏ คือ เพื่อกระทำให้ประจักษ์. บทว่า น สมุโพธาย ความว่า ไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่การรู้ชอบซึ่งวัฏ. บทว่า น นิพพานาย ความว่า ไม่เป็นไปเพื่อกระทำให้ประจักษ์ ซึ่งอมต-
มหานิพพาน.

ในบทว่า นี้ทุกข์ เป็นต้น มีอรรถว่า ขันธห้าอันเป็นไปในภูมิสาม เว้นตัณหา เราพยากรณ์ว่าทุกข์ ตัณหาอันมีขันธห้าอันเป็นปัจจัย เพราะเป็นบ่อเกิดแห่งทุกข์นั้น เราพยากรณ์ว่า ทุกขสมุทัย ความไม่เป็นไปแห่งขันธ และตัณหาทั้งสองนั้น เราพยากรณ์ว่า ทุกขนิโรธ มรรคมืองค์แปด อันประเสริฐ เราพยากรณ์ว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา. ก็พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นตรัสดังนี้แล้ว ทรงดำริว่า ชื่อว่า ความปรากฏแห่งมรรคหรือการกระทำ ให้แจ้งซึ่งผล ไม่มีแก่ปริพาชกนี้ และเป็นเวลาภิกษาจารของเราแล้ว จึงทรง นิ่งเสีย. ฝ่ายปริพาชกรู้พระอาการนั้นเหมือนจะทูลบอกถึงการเสด็จไปของ พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทูลว่า เอวเมตฺถ เป็นต้น.

บทว่า วาจาย สนุธิปโตทเกน ความว่า ด้วยปฏิภาณคือ ถ้อยคำ. บทว่า สยขมฺภริมภิสฺส ความว่า ได้ทำการเสียดแทงไปภูฐานาตปริพาชกโดยรอบ คือกระทบเนื่องนิตย์. ท่านกล่าวว่า เสียดแทงเบื้องบน.

บทว่า ภูติ ความว่า มีอยู่โดยสภาพ. บทว่า ตจฺจํ ตถ เป็นไฉนของ บทนั้นแล. บทว่า ธมฺมภูติตฺถิ ความว่า สภาพตั้งอยู่ในโลกุตตรธรรมแท้.

บทว่า **ธมฺมนิยามตํ** ความว่า แน่แน่นอนถูกต้องตาม ทำนองคลองโลกุตตรธรรม. **จริงอยู่** ขึ้นชื่อว่ากถาที่พ้นจากสัจจะทั้งสี่ ย่อมไม่มีแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย เพราะฉะนั้น กถาจึงเป็นเช่นนี้.

บทว่า **จิตฺโต จ หตฺติสริปฺตุโต** ความว่า ได้ยินว่าจิตต์หัตติสริบุตร นั้นเป็นบุตรของควาญช้างในกรุงสาวัตถี บวชในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า เล่าเรียนไตรปิฎก เป็นผู้ฉลาดในระหว่างแห่งอรรถทั้งหลายอันละเอียด. แต่บวชแล้วสึกเป็นคฤหัสถ์ถึงเจ็ดครั้ง ด้วยอำนาจแห่งบาปกรรมที่เคยกระทำไว้ในกาลก่อน.

ได้ยินว่า ในพระศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระนามว่า **กัศสปะ** ยังมีสหายสองคนพร้อมเพียงกันสาธยายร่วมกัน. ในสหายทั้งสองนั้น สหายคนหนึ่งไม่ความยินดี ยังจิตให้เกิดขึ้นในความเป็นคฤหัสถ์ จึงกล่าวแก่สหายอีกคน สหายคนหนึ่งนั้น แสดงโทษในความเป็นคฤหัสถ์และอนิสงส์แห่งบรรพชาสั่งสอนเธอ. สหายคนแรกนั้นฟังสหายอีกคนนั้นแล้วยินดีในวันหนึ่งอีกครั้งจิตเช่นนั้นเกิดขึ้นแล้ว จึงบอกกะเพื่อนว่า ท่านผู้มีอายุ จิตเห็นปานนั้นเกิดขึ้นแก่ผม ผมจักให้บาตรและจีวรนี้แก่ท่าน. สหายอีกคนนั้น เพราะมีความโลภในบาตรและจีวร จึงแสดงอนิสงส์ในความเป็นคฤหัสถ์ แสดงโทษแห่งบรรพชาอย่างเดียว. ครั้งนั้น เพราะความที่เขาฟังเพื่อนแล้วเป็นคฤหัสถ์ จิตก็เบื่อหน่ายยินดีในบรรพชาอย่างเดียว. เธอนั้นได้สึกถึงหกครั้งในบัดนี้ เพราะความที่เธอแสดงอนิสงส์ในความเป็นคฤหัสถ์แก่ภิกษุผู้มีศีล ในกาลนั้นแล้วบวชในครั้งที่ ๗ ได้โต้แย้งสอดขึ้นในระหว่างที่พระมหาโมคคัลลานะและพระมหาโกฏฐิตเถระ กล่าวอภิธรรมกถา. ลำดับนั้น พระมหาโกฏฐิตเถระจึงได้รุกรานติเตียนเธอ. เธอเมื่อไม่อาจเพื่อดำรงอยู่ในวาทะที่มหาสาวกกล่าวได้

จึงได้สึกเป็นฆราวาส. ก็เธอผู้นี้ เป็นเพื่อนคฤหัสถ์ของโปฏฐปาทปริพาชก เพราะฉะนั้น จึงสึกไปสู่สำนักของโปฏฐปาทปริพาชกโดยล่วงไปสองสามวัน. ต่อมาโปฏฐปาทะนั้นเห็นเขาแล้ว จึงพูดว่า แนะเพื่อน ท่านทำอะไร ท่านจึง หลีกออกจากศาสนาของพระศาสดาเห็นปานนี้ จงมา ท่านสมควรบวชในบัดนี้ พาเขาไปสู่สำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า จิตต- หัตถิสาริบุตรและโปฏฐปาทปริพาชก ดังนี้.

บทว่า **อนุชา** ความว่า เพราะความที่จักขุคือปัญญาไม่มี. ชื่อว่าไม่มี จักขุ เพราะไม่มีจักขุคือปัญญานั้น. บทว่า **ตฺวญฺเจว เนถฺ เอโก จกฺขุมา** ความว่า มีจักขุคือปัญญาสักว่ารู้สุภายิตและทุภายิต. บทว่า **เอกํลิกา** ความว่า ส่วนหนึ่ง. บทว่า **ปญฺยตฺตฺตา** ความว่า ตั้งแล้ว. บทว่า **อนกํลิกา** ความว่า ไม่ใช่ส่วนเดียว อธิบายว่า ไม่ได้ตรัสว่าเที่ยง หรือว่าไม่เที่ยงโดยส่วนเดียว.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปรารภคำว่า **สนฺติ โปฏฺฐปาท** นี้ เพราะเหตุไร. เพื่อทรงแสดงถึงบัญญัติที่สุดอันเจ้าพาเหียรทั้งหลายบัญญัติไว้ ไม่เป็นเครื่อง ให้ออกจากทุกข์ได้. เดียรธีย์แม่ทั้งปวง ย่อมบัญญัติที่สุดด้วยอำนาจว่า โลกมีที่ สุดเป็นต้นในลัทธิของตน ๆ เหมือนพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติอมตนิพพาน ฉะนั้น. ก็บัญญัติที่สุดนั้น ไม่เป็นที่นำออกจากทุกข์ได้ เป็นเพียงบัญญัติ ย่อมไม่ร้อออกจากทุกข์ ไม่ไป อันบัณฑิตทั้งหลายปฏิเสธเป็นไปกลับโดย ประการอื่น เพื่อทรงแสดงบัญญัติที่สุดนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสอย่างนี้ ในบทเหล่านั้น บทนี้ว่า **เอกนฺตฺสูขํ โลกํ ชานํ ปสฺสํ** ความว่า ท่านทั้งหลาย เมื่อรู้เมื่อเห็นอย่างนี้ว่า ในทิศตะวันออก โลกมีสุขโดยส่วนเดียว หรือในทิศใด ทิศหนึ่ง บรรดาทิศทั้งหลายมีทิศตะวันตกเป็นต้นอยู่เกิด วัตถุทั้งหลายมี ทรวดทรงแห่งร่างกายเป็นต้นของมนุษย์ทั้งหลายในโลกนั้น ท่านทั้งหลายเคย

เห็นแล้ว. บทว่า **อปฺปภาหิรฺรํ** ความว่า ภาหิต ไร้ผล คือเว้นจากการแจ้งให้ทราบ ท่านกล่าวว่าเป็นที่ไม่นำออกจากทุกข์.

บทว่า **ชนปทกฺลฺยาณิ** ความว่า ไม่เป็นเช่นกับหญิงทั้งหลายอื่น ที่มีผิวพรรณทรวดทรงดีลาอาภักปิริยาเป็นต้นในชนบท.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงความที่บัญญัติที่สุด ในสมณพราหมณ์เหล่านี้ไม่เป็นที่นำออกจากทุกข์อย่างนี้แล้ว จึงตรัสว่า **ตโย โข เม โปฏฺฐ-ปาท** เป็นต้น เพื่อทรงแสดงความที่บัญญัติของพระองค์เป็นธรรมนำออกจากทุกข์ได้. ในบทเหล่านั้น บทว่า **อตุตฺตปฺภีลาโ** ความว่าการกลับได้อัตตภาพ. ก็ในบทว่า **อตุตฺตปฺภีลาโ** นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงภพ ๓ ด้วยการกลับได้อัตตภาพ ๓ อย่าง. ทรงแสดงภพตั้งแต่อวิช มีปรนนิมิตตวสวัตติเป็นที่สุด ด้วยการกลับได้อัตตภาพที่หายาบ. ทรงแสดงรูปภพตั้งแต่ชั้นปฐมฌาน ถึงอกนิฏฐพรหมโลกเป็นที่สุด ด้วยการกลับได้อัตตภาพที่สำเร็จด้วยใจ. ทรงแสดงอรุภพตั้งแต่อาภาส้านัญจนพรหมโลกมีเนวสัจญญานสัจญญายตนพรหมโลกเป็นที่สุด ด้วยการกลับได้อัตตภาพที่ไม่มีรูป.

อกุศลจิตตูปบาทสิบสองอย่าง ชื่อว่า **ตังกิเลสธรรม สมถวิปัสสนา** ชื่อว่าไวทานธรรม. บทว่า **ปญฺญาปาริปุรี เวปฺปุลลตฺตํ** ความว่า ซึ่งความบริบูรณ์และความไพบูรณ์แห่งมรรคปัญญาและผลปัญญา. บทว่า **ปามุขฺหํ** ได้แก่ปีติอย่างอ่อน. บทว่า **ปีติ** ได้แก่ความยินดีมีกำลัง. ท่านกล่าวอย่างไร. ท่านกล่าวอย่างนี้ว่า ในบทที่ท่านกล่าวว่า กระทำแจ้งด้วยอภิญญาด้วยตนเอง จักเข้าถึงอยู่นั้น เมื่อภิกษุณั้น อยู่อย่างนี้ ก็จักมีความปราโมทย์ ปีติ ความสงบใจและกาย สติดำรงดี อุดมญาณและอยู่อย่างสุข และในบรรดาการอยู่ทั้งปวง การอยู่อย่างนี้นั้นเทียว สมควรกล่าวว่า เป็นสุข คือสงบแล้ว มีความหวานอย่างยิ่ง.

บรรดาฆานเหล่านั้น ในปฐมฆาน ย่อมได้ธรรมแม้หกอย่างมีความปราโมทย์เป็นต้น. ในทุติยฆาน ความปราโมทย์กล่าวคือ ปิติอย่างอ่อน ย่อมเป็นไป ย่อมได้ธรรมห้าอย่างที่เหลือ. ในตติยฆาน แม้ปิติที่ย่อมเป็นไป ย่อมได้ธรรมสี่อย่างที่เหลือ. ในจตุตถฆานก็เหมือนกัน. ก็ในฆานเหล่านี้ ท่านกล่าวฆานที่เป็นบาทแห่งวิปัสสนาวิสุทธิเท่านั้นไว้ในสัมปสาทสูตร. กล่าววิปัสสนาพร้อมกับมรรคสี่ในปาสาทิกสูตร. กล่าวผลสมบัติอันเกี่ยวกับจตุตถฆานในทสุตตรสูตร. ผลสมบัติเกี่ยวกับทุติยฆานทำปราโมทย์ให้เป็นไวพจน์ของปิติ พึงทราบ ว่า ท่านกล่าวไว้แล้วในโปฏฐปาทสูตรนี้.

วา ศัพท์ในบทนี้ว่า **อัย วา โส** เป็นอรรถลงในการทำให้แจ้ง. เราให้แจ่มแจ้งแล้วประกาศแล้วว่า **นี่นั่น** พึงพยากรณ์. ความว่า สมณพราหมณ์เหล่านี้ ถูกเรากล่าวอย่างนี้ว่า ท่านทั้งหลายรู้จักตนอันมิสุขโดยส่วนเดียวหรือก็จะกล่าวว่า ไม่รู้จัก โดยประการใด เราจะไม่กล่าวโดยประการนั้น. บทว่า **สปปาฏิหิริกต** ความว่า ภาชิตจะมีการแจ้งให้ทราบ คือเป็นที่นำออกจากทุกข์.

บทว่า **โมโฆ โหติ** ความว่า เป็นของเปล่า. อธิบายว่า การได้อัตตภาพนั้น ย่อมไม่มีในสมัยนั้น. บทว่า **สจฺโจ โหติ** ความว่า เป็นของมีจริง. อธิบายว่า การได้อัตตภาพนั้นเทียว เป็นของจริงในสมัยนั้น. ก็ในข้อนี้ จิตต์บุตรความรูปร่างนี้แสดงการได้อัตตภาพ ๓ อย่างเพราะความที่ตนไม่เป็นสัพพัญญู จึงไม่สามารถยกขึ้นอ้างว่าธรรมดา การได้อัตตภาพนั้นเป็นเพียงบัญญัติ จึงกล่าวเสียงว่า การได้อัตตภาพเท่านั้น. ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประสงค์จะแสดงแก่จิตต์บุตรความรูปร่างนั้นว่า ก็ในข้อนี้ ธรรมทั้งหลายมีรูปเป็นต้น การได้อัตตภาพนั้นเป็นเพียงสักว่าชื่อ ครั้นธรรมทั้งหลายมีรูปเป็นต้นนั้น ๆ มีอยู่ โวหารมีรูปปานนี้ ก็ย่อมมี เพื่อทรงจับเอาถ้อยคำของจิตต์บุตรความรู-

ข้างนั้นแหละ เลี้ยงสัตว์ด้วยอำนาจแห่งนามบัญญัติจึงตรัสเป็นต้นว่า คุณก่อน จิตต์ ในสมัยใด ๆ ก็ครั้งตรัสอย่างนั้นแล้ว เพื่อจะสอบถามนำไป จึงตรัสอีกว่า ถ้าสมณพราหมณ์ทั้งหลายฟังถามอย่างนั้นกะจิตต์บุตรควาญข้าง นั้นเป็นต้น.

ในบทเหล่านั้น บทว่า โย เม อโหสิ ความว่า การได้อัตตภาพที่เป็น อดีต ของข้าพระองค์เป็นจริงในสมัยนั้น. ในบทว่า การได้อัตตภาพที่เป็น อนาคตเป็นโมฆะ ที่เป็นปัจจุบันก็เป็นโมฆะนั้น จิตต์บุตรควาญข้างแสดง เนื้อความนี้เพียงเท่านั้นว่า ธรรมทั้งหลายที่เป็นอดีต ย่อมไม่มีในปัจจุบันนี้ แต่ถึงอันนับว่า ได้มีแล้ว เพราะฉะนั้น การได้อัตตภาพของข้าพระองค์เมื่ นั้นจึงเป็นจริงในสมัยนั้น ส่วนการได้อัตตภาพที่เป็นอนาคตก็เป็นโมฆะ ที่เป็น ปัจจุบันก็เป็นโมฆะในสมัยนั้น เพราะธรรมทั้งหลายที่เป็นอนาคตและที่เป็น ปัจจุบันไม่มีในเวลานั้น. เขารับรู้การได้อัตตภาพเพียงเป็นนามโดยอรรถอย่าง นี้. แม้ในอนาคตและปัจจุบันก็มีนัยเช่นเดียวกัน.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อจะทรงเปรียบเทียบพยากรณ์ของ พระองค์กับพยากรณ์ของจิตต์บุตรควาญข้างนั้น จึงตรัสว่า เอวเมว โข จิตฺต ดังนี้เป็นต้น เมื่อจะทรงแสดงอรรถนี้โดยอุปมาอีก จึงตรัสว่า เสยฺยถาปี จิตฺต ควา จิรฺ เป็นต้น. ในบทนั้น มีเนื้อความโดยย่อดังนี้ นมสคมีจาก โค นมสัสมเป็นต้นมีจากนมสคเป็นต้น ในข้อนี้ สมัยใดยังเป็นนมสคอยู่ สมัย นั้นก็ไม่ถึงซึ่งอันนับ คือ นิรุตตี นาม โวหารว่าเป็นนมสัสม หรือเป็นเนยใส เป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะเหตุอะไร เพราะไม่มีธรรมทั้งหลายที่ได้ โวหารเป็นต้นว่านมสัสม แต่สมัยนั้นถึงซึ่งอันนับว่าเป็นนมสคอย่างเดียว

เพราะเหตุไร เพราะมีกรรมทั้งหลายซึ่งเป็นอันนับคือ นิรุติ นาม โวหาร ว่า นมสฺส. ในบททั้งปวงก็ย่น.

บทว่า อิมมา โข จิตฺต ความว่า คุณก่อนจิตต์ การได้อัตตภาพอันหยาบ การได้อัตตภาพอันสำเร็จแต่ใจ และการได้อัตตภาพอันไม่มีรูป เหล่านี้แล เป็นโลกสัญญา. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงการได้อัตตภาพ ๓ อย่างเบื้องต้นอย่างนี้ว่า เหล่านี้เป็นเพียงชื่อในโลก เป็นเพียงสัญญา เหล่านี้เป็นเพียงภาษาในโลก เป็นเพียงแนวคำพูด เป็นเพียงโวหาร เป็นเพียงนามบัญญัติ ดังนี้แล้ว บัดนี้จึงตรัสว่า นั้นทั้งหมด เป็นเพียงโวหาร. เพราะเหตุอะไร. เพราะโดยปรมัตถ์ไม่มีสัตว์ โลกนั้นสูญ ว่างเปล่า.

ก็กถาของพระพุทธเจ้าทั้งหลายมีสองอย่างคือ สัมมตีกถา และปรมัตถกถา. ในกถาทั้งสองอย่างนั้น กถาว่า สัตว์ คน เทวดา พรหม เป็นต้นชื่อว่า สัมมตีกถา. กถาว่าอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ชันธ ชาติ อายตนะ สติปัญญา สัมมัปปธาน เป็นต้น ชื่อว่า ปรมัตถกถา. ในกถาเหล่านี้ ผู้ใดครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า สัตว์ คน เทวดา หรือพรหม ย่อมสามารถเพื่อรู้แจ้ง เพื่อแทงตลอด เพื่อนำออกจากทุกข์ เพื่อถือเอาซึ่งการจับธง คือ พระอรหัตต์ด้วยสัมมติเทศนา พระผู้มีพระภาคเจ้าก็จะตรัสว่า สัตว์ คน เทวดา หรือว่าพรหม เป็นเบื้องต้นแก่ผู้นั้น. ผู้ใดฟังธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นต้นว่า อนิจจัง หรือทุกขัง ด้วยปรมัตถเทศนา ย่อมอาจเพื่อรู้แจ้ง เพื่อแทงตลอด เพื่อนำออกจากทุกข์ เพื่อถือเอาซึ่งการจับธง คือพระอรหัตต์ พระผู้มีพระภาคเจ้าก็จะทรงแสดงธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นต้นว่า อนิจจัง หรือว่าทุกขังแก่ผู้นั้น. เพราะฉะนั้น จึงไม่แสดงปรมัตถกถาก่อน แม้แก่สัตว์ผู้จะรู้ด้วยสัมมตีกถา แต่จะทรงให้รู้ด้วยสัมมตีกถาแล้ว จึงทรงแสดงปรมัตถกถา

ในภายหลัง จะไม่ทรงแสดงสัมมติกถาก่อน แม้แก่สัตว์ผู้จะรู้ด้วยปรมัตถกถา แต่จะทรงแสดงให้รู้ด้วยปรมัตถกถาแล้ว จึงทรงแสดงสัมมติกถาในภายหลัง. แต่โดยปกติเมื่อทรงแสดงปรมัตถกถาก่อนเทียว เทศนา ก็จะมีอาการหยาบ เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงแสดงสัมมติกถาก่อนแล้ว จึงทรงแสดงปรมัตถกถาในภายหลัง แม้เมื่อจะทรงแสดงสัมมติกถา ก็ทรงแสดงตามความเป็นจริงตามสภาพ ไม่เท็จ แม้เมื่อจะทรงแสดงปรมัตถกถา ก็ทรงแสดงตามความเป็นจริง ตามสภาพ ไม่เท็จ. โบราณจารย์กล่าวคาถาไว้ว่า

พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐเมื่อจะตรัสก็ตรัสจะ ๒ อย่างคือ

สัมมติสัจจะและปรมัตถสัจจะ จะไม่ได้สัจจะที่ ๓

สังเกตวจนะเป็นสัจจะ เป็นเหตุแห่งโลกสัมมติ

ปรมัตถวจนะเป็นสัจจะ เป็นลักษณะมีจริงแห่งธรรมทั้งหลายดังนี้.

บทว่า ยาหิ ตถาคโต โวหริ อปรัมสนุโต ความว่า พระ-
ตถาคตทรงประมวลเทศนาว่า ชื่อว่า ไม่ทรงเกี่ยวข้องเพราะไม่มีความเกี่ยว
ข้องด้วยตัณหามานะ และทิฏฐิ ตรัสด้วยโลกสมัญญา ด้วยโลกนิรุตติ ทรง
จบเทศนา ด้วยยอดคือพระอรหันต์. คำที่เหลือในบททั้งปวงมีอรรถง่ายทั้ง
นั้นแล.

ไปภูฏปาทสูตรต้นฉนิกายในทีฆนิกายอรรถกถาชื่อสุมังคลวิลาสินี จบ
เพียงเท่านั้น.

จบไปภูฏปาทสูตร ที่ ๕

๑๐. สุกสูตร

[๓๑๔] ข้าพเจ้า ได้สดับมาอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้วไม่นาน ท่านพระอานนทอยู่ ณ วิหารเชตวัน อันเป็นอารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี.

[๓๑๕] สมัยนั้น สุกมาณพ โศทยยบุตร พักอยู่ในกรุงสาวัตถี ด้วยธุรกิจบางอย่าง ครั้งนั้นสุกมาณพโศทยยบุตร เรียกมาณพน้อยคนหนึ่ง มาสั่งว่า คุณก่อนพ่อมาณพน้อย มานี้เกิด เจ้าจงเข้าไปหาพระอานนท ครั้นเข้าไปหาแล้ว จงนมัสการถามพระอานนทถึงอาพาธน้อย โรคเบาบาง คล่องแคล่ว มีกำลัง มีความเป็นอยู่สบาย ตามคำของเราว่า สุกมาณพโศทยยบุตร ถามถึงพระคุณเจ้า ถึงอาพาธน้อย โรคเบาบาง คล่องแคล่ว มีกำลัง มีความเป็นอยู่สบาย และจงกล่าวอย่างนี้ว่า ขอโอกาส ขอพระคุณเจ้าพระอานนท ได้โปรดอนุเคราะห์ เข้าไปยังที่อยู่ของสุกมาณพโศทยยบุตรเถิด มาณพน้อย รับคำของสุกมาณพโศทยยบุตร แล้วเข้าไปหาพระอานนท ครั้นเข้าไปหาแล้ว ได้สนทนากับท่านพระอานนท ครั้นผ่านสัมโมทนียกถา ให้เกิดระลึกถึงกันแล้ว จึงนั่ง ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง มาณพนั่งแล้ว จึงนมัสการเรียนว่า สุกมาณพโศทยยบุตร ถามท่านพระอานนทถึงอาพาธน้อยโรคเบาบาง คล่องแคล่ว มีกำลัง มีความเป็นอยู่อย่างสบาย และสั่งมาอย่างนี้ว่า ขอท่านอานนทได้โปรดอนุเคราะห์ เข้าไปยังที่อยู่ของสุกมาณพโศทยยบุตรเถิด.

[๓๑๖] เมื่อมาณพน้อยกราบเรียนอย่างนี้แล้ว ท่านพระอานนท

ได้กล่าวกะมานพน้อยว่า พ่อมานพ ไม่มีเวลาเสียแล้ว วันนี้ฉันดื่มยาถ่าย ถ้ากระไรเราจะเข้าไปวันพรุ่งนี้ มาณพน้อยรับคำของท่านพระอานนท์ แล้วลุกจากที่นั่ง เข้าไปหาสุกมานพโตเทยบุตร ได้บอกแก่สุกมานพโตเทยบุตรว่า ข้าพเจ้าได้บอกพระอานนท์ตามคำของท่านแล้ว เมื่อข้าพเจ้าบอกอย่างนั้นแล้ว พระอานนท์ ได้กล่าวกะข้าพเจ้าว่า พ่อมานพไม่มีเวลาเสียแล้ว วันนี้ฉันดื่มยาถ่าย ถ้ากระไรไว้พรุ่งนี้เถิด ได้เวลาและสมัยแล้ว ฉันจะเข้าไปด้วยเหตุเพียงเท่านี้ เป็นอันว่า ข้าพเจ้าได้กระทำกิจที่เป็นเหตุให้พระอานนท์ให้โอกาสเพื่อเข้าไปฉันในวันพรุ่งนี้แล้ว.

[๓๑๑] พอรุ่งเช้า ท่านพระอานนท์ ครองผ้าถือบาตร มีพระเจตกภิกษุเป็นปัจฉาสมณะเข้าไปยังที่อยู่ของสุกมานพโตเทยบุตร นั่งบนอาสนะที่ปูลาดไว้.

ลำดับนั้น สุกมานพโตเทยบุตร เข้าไปหาท่านพระอานนท์ สนทนากันจนเป็นที่รื่นเริงบันเทิงใจแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง เมื่อนั่งเรียบร้อยแล้ว จึงนมัสการเรียนว่า พระคุณเจ้าเป็นอุปัฏฐากอยู่ใกล้ชิดกับท่านพระโคตมมานาน ย่อมจะทราบดีว่า พระโคตมได้ตรัสสรรเสริญคุณ-ธรรมเหล่าใด และให้ชมชนยี่ดมั่น ตั้งอยู่ ดำรงอยู่ในคุณธรรมเหล่าใด.

ท่านพระอานนท์ ตอบว่า คุณก่อนสุกมานพ พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสสรรเสริญขันธสาม และให้ชมชนยี่ดมั่น ตั้งอยู่ ดำรงอยู่ ในขันธสามนี้.

ขันธสามอะไรบ้าง ขันธสามคือ สีลขันธอันประเสริฐ สมาธิขันธอันประเสริฐ ปัญญาขันธอันประเสริฐ คุณก่อนสุกมานพ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสสรรเสริญขันธสามนี้ และให้ชมชนยี่ดมั่น ตั้งอยู่ ดำรงอยู่ในขันธสามนี้

[๓๑๘] ข้าแต่พระคุณเจ้า ท่านพระโคตม ได้ตรัสสรรเสริญสีลขันธอันประเสริฐ ให้ชุมชนยึดมั่น ตั้งอยู่ ดำรงอยู่ ไว้อย่างไร.

ดูก่อนสุกมาณพ พระตถาคตได้อุบัติขึ้นในโลกนี้ เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้โลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นพระศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้ตื่นแล้ว เป็นผู้จำแนกพระธรรม พระตถาคตพระองค์นั้น ทรงทำโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ให้แจ้งชัดด้วยพระปัญญาอันยอดเยี่ยม ของพระองค์เองแล้ว ทรงสั่งสอนหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์เทวดาและมนุษย์ให้รู้ตาม ทรงแสดงธรรม งามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์ บริสุทธบริบูรณ์สิ้นเชิง พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ กถุหบดี บุตรกถุหบดี หรือผู้เกิดภายหลัง ในตระกูลใดตระกูลหนึ่ง ย่อมฟังธรรมนั้น ครั้นเขาฟังแล้ว ย่อมได้ศรัทธาในพระตถาคต ครั้นเปี่ยมด้วยศรัทธาแล้ว ย่อมเห็นตระหนักรู้ว่า การอยู่ครองเรือน คับแคบ เป็นทางมาของธุลี บรรพชาเป็นทางปลอดโปร่ง การอยู่ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริบูรณ์โดยส่วนเดียว ให้บริสุทธโดยส่วนเดียว เหมือนสังข์ที่ขัดแล้วทำได้ไม่ถ่วงนัก เอาเถิด เราจะปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ ออกจากเรือนถือบวช ต่อมาเขาสละโลกสมบัติน้อยใหญ่ ละหมู่ญาติ ไปบวช เมื่อบวชแล้ว สำรวมระวังในพระปาฏิโมกข์ ถึงพร้อมด้วยมารยาทและโคจร เห็นภัยในโทษทั้งหลาย เพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ประกอบกายกรรม วชิกรรมที่เป็นกุศล มีอาชีพบริสุทธถึงพร้อมด้วยศีล คຸ້ມครองทวารในอินทริย์ทั้งหลาย ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ เป็นผู้สันโดษ.

จุดศีล

[๓๑๕] คุณก่อนสุกมานพ ฝึกผู้ถึงพร้อมด้วยศีลนั้น อย่างไร.

๑. ฝึกในธรรมวินัยนี้ ละการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วาง
ไม้ วางมีด มีความละอาย มีความเอ็นดู มีความกรุณา ทำประโยชน์แก่สัตว์
ทั้งปวง ข้อนี้เป็นศีลของเธอประการหนึ่ง. ฯลฯ (ข้อความต่อจากนี้เหมือน
พรหมชาลสูตร)

มหาศีล

[๓๒๐] บางพวก ล้นโภชนะที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้ว ยังเลี้ยงชีพ
โดยมิจงอาชีพ (ข้อความต่อจากนี้เหมือนพรหมชาลสูตร)

คุณก่อนมานพ ฝึกผู้ถึงพร้อมด้วยศีลอย่างนี้ ย่อมไม่ประสพภัยแต่ไหน ๆ
เพราะเป็นผู้สำรวมด้วยศีล เหมือนพระราชามหากษัตริย์ ผู้ได้มูรธาภิเสก
กำจัดศัตรูได้แล้ว ย่อมไม่ประสพภัยแม้แต่ไหน ๆ เพราะศัตรูนั้น คุณก่อน
สุกมานพ ฝึกผู้ถึงพร้อมด้วยศีล ก็ฉนั้นนั้น ย่อมไม่ประสพภัยแต่ไหน ๆ
เพราะเป็นผู้สำรวมด้วยศีล ฝึกผู้ถึงพร้อมด้วยศีลขันธอันประเสริฐนี้ ย่อม
เสวยสุขอันปราศจากโทษในภายใน คุณก่อนสุกมานพ ด้วยเหตุนี้แล ฝึกผู้
ว่าเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล.

คุณก่อนสุกมานพ สีลขันธอันประเสริฐนี้แล ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้
ตรัสสรรเสริญ และยังหมุมนให้ยึดถือ ให้ตั้งอยู่ ให้ดำรงอยู่ อนึ่ง ในธรรม
วินัย ยังมีกิจที่จะต้องทำให้ยิ่งขึ้นไปอยู่อีก.

สุกมานพ ได้กราบเรียนว่า ข้าแต่พระอานนตผู้เจริญ นำอัสจรรย
นัก ไม่เคยมีมาก่อนเลย สีลขันธอันประเสริฐนี้ บริบูรณ์แล้ว มิใช่ไม่

บริบูรณ์ กระผมยังไม่เห็นสีลขันธอันประเสริฐ ที่บริบูรณ์อย่างนี้ ในสมณ-
พราหมณ์เหล่าอื่น ภายนอกศาสนานี้เลย ข้าแต่พระอานนท์ผู้เจริญ
สมณพราหมณ์เหล่าอื่น ภายนอกศาสนานี้ พึงเห็นสีลขันธอันประเสริฐ ที่
บริบูรณ์แล้วอย่างนี้ในตน เขาเหล่านั้นจะดีใจ เพราะเหตุเพียงเท่านั้น ด้วยคิด
ว่า เป็นอันพอแล้วด้วยเหตุเพียงเท่านั้น เป็นอันทำเสร็จแล้วด้วยเหตุเพียงเท่านั้น
ประโยชน์แห่งความเป็นสมณะเราได้บรรลุแล้ว ไม่มีกิจที่จะต้องทำอย่างอื่น
ให้ยิ่งขึ้นไปอีก แต่พระคุณเจ้าอานนท์ผู้เจริญก็ยังคงกล่าวว่า ในพระธรรมวินัย
นี้ ยังมีกิจที่จะต้องทำให้ยิ่งขึ้นไปอีก.

[๓๒๑] สุภมาณพกราบเรียนถามว่า ข้าแต่พระอานนท์ผู้เจริญ สมมติ
ขันธอันประเสริฐ ที่ท่านพระโคตมตรัสสรรเสริญ และยังชุมชนให้ยึดมั่น ให้
ตั้งอยู่ ให้ดำรงอยู่นั้น เป็นอย่างไร.

พระอานนท์ กล่าวว่า คุณก่อนมาณพ ภิกษุเป็นผู้คุ้มครองทวารใน
อินทรีทั้งหลาย เป็นอย่างไรเล่า คุณก่อนมาณพ ภิกษุในธรรมวินัยนี้
เห็นรูปด้วยจักขุแล้ว ไม่ถือนิมิต ไม่ถืออนุพยัญชนะ เธอปฏิบัติเพื่อสำรวม
จักขุนทรีย์ ที่เมื่อไม่สำรวมแล้ว จะเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามก คือ
อภิชฌาและโทมนัส ครอบงำ ชื่อว่า รักษาจักขุนทรีย์ ชื่อว่า ถึงความ
สำรวมในจักขุนทรีย์. ภิกษุฟังเสียงด้วยโสต.....ดมกลิ่นด้วยฆานะ.....ลิ้มรส
ด้วยชีวหา.....ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย.....รู้ธรรมารมณ์ด้วยมโนะ แล้วไม่
ถือนิมิตร์ ไม่ถืออนุพยัญชนะ เธอปฏิบัติเพื่อสำรวมมโนทรีย์ ที่เมื่อไม่สำรวม
แล้วจะเป็นเหตุให้เกิดอกุศลธรรมอันลามก คืออภิชฌาและโทมนัสครอบงำ
ชื่อว่า รักษา มโนทรีย์ ชื่อว่าถึงความสำรวมในมโนทรีย์. ภิกษุถึง
พร้อมด้วยอินทรีสังวรอันประเสริฐเช่นนี้ ย่อมได้เสวยสุขอันไม่ระคนด้วย

กิเลส ในภายใน คุณก่อนมาณพ ภิกษุเชื่อว่าเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีย^๑ ทั้งหลาย ด้วยประการฉะนี้.

[๓๒๒] คุณก่อนมาณพ ภิกษุถึงพร้อมแล้วด้วยสติสัมปชัญญะ เป็นอย่างไร. คุณก่อนมาณพ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้รู้สึกตัวในการก้าว ในการถอย ในการแล ในการเหลียว ในการงอ ในการเหยียด ในการทรงสังฆาฏี บาตรและจีวร ในการฉัน ในการดื่ม ในการเคี้ยว ในการลุ่ม ในการถ่ายอุจจาระปัสสาวะ ในการเดิน ในการยืน ในการนั่ง ในการหลับ ในการตื่น ในการพูด ในการนิ่ง คุณก่อนสุกมาณพ ภิกษุเชื่อว่าเป็นผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยสติสัมปชัญญะ ด้วยประการฉะนี้แล.

[๓๒๓] คุณก่อนมาณพ ภิกษุเชื่อว่าเป็นผู้สันโดษ เป็นอย่างไร. คุณก่อนมาณพ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้สันโดษด้วยจีวรเป็นเครื่องบริหารกาย ด้วยบิณฑบาตเป็นเครื่องบริหารท้อง เธอจะไปทางใด ๆ ก็ถือไปได้เอง คุณก่อนมาณพ เหมือนนกจะบินไปทางใด ๆ ก็มีแต่ปีกเป็นภาระบินไปได้ ภิกษุก็เหมือนกัน เป็นผู้สันโดษด้วยจีวรเป็นเครื่องบริหารกาย ด้วยบิณฑบาตเป็นเครื่องบริหารท้อง เธอจะไปทางใด ๆ ก็ถือไปได้เอง คุณก่อนมาณพ ภิกษุเชื่อว่าเป็นผู้สันโดษด้วยประการฉะนี้แล.

[๓๒๔] ภิกษุถึงพร้อมแล้วด้วยศีลขันธอันประเสริฐ ด้วยอินทรียสังวรอันประเสริฐ ด้วยสติสัมปชัญญะอันประเสริฐ ด้วยสันโดษอันประเสริฐ เช่นนี้แล้ว ย่อมเสพเสนาสนะอันสงัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎู ที่แจ้ง ลอมฟาง เธอกลับจากบิณฑบาต หลังอาหารแล้ว นั่งขัดสมาธิตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า ละความโลภคือความเพ่งเล็ง มีจิตปราศจากความเพ่งเล็งอยู่ ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากความเพ่งเล็ง ละความ

ประทุษร้ายคือพยาบาท มีจิตไม่มีพยาบาท มีความอนุเคราะห์ด้วยทำประโยชน์แก่สรรพสัตว์ ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากความประทุษร้าย คือพยาบาทได้ ละถิ่นมัทธะแล้ว เป็นผู้ปราศจากถิ่นมัทธะ มีความกำหนดหมายอยู่ที่แสงสว่าง มีสติสัมปชัญญะ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากถิ่นมัทธะได้ ละอุทธัจจกุกกุจจะได้ไม่ฟุ้งซ่านอยู่ มีจิตสงบในภายใน ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากอุทธัจจกุกกุจจะละวิจิกจณาได้ ข้ามพ้นวิจิกจณา ไม่มีความสงสัยในกุศลธรรม ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากวิจิกจณาได้.

[๓๒๕] คู่ก่อนมาณพ เหมือนบุรุษผู้หนึ่งไปประกอบกิจการงาน การงานของเขาก็สำเร็จ เขาได้ใช้หนี้ที่เป็นต้นทุนเดิมหมดสิ้น ทรัพย์ที่เป็นกำไรของเขามีเหลือสำหรับเลี้ยงภรรยา เขาได้คิดเห็นอย่างนี้ว่า เมื่อก่อนเราผู้หนึ่งไปประกอบกิจการงาน บัดนี้กิจการงานของเราได้สำเร็จแล้ว เราได้ใช้หนี้ที่เป็นต้นทุนเดิมหมดสิ้นแล้ว และทรัพย์ที่เป็นกำไรของเราก็ก็นำมีเหลืออยู่สำหรับเลี้ยงภรรยา ดังนี้ เขาพึงได้ความปราโมทย์ ถึงความโสมนัสอันมีความไม่มีหนี้เป็นเหตุ ฉันท.

คู่ก่อนมาณพ เหมือนบุรุษป่วยหนัก มีทุกข์ เจ็บหนัก ไม่บริโภคอาหาร ไม่มีกำลัง ครั้นต่อมาเขาหายจากอาการป่วย บริโภคอาหารได้ และมีกำลังกาย เขาได้คิดเห็นอย่างนี้ว่า เมื่อก่อนเราป่วยหนัก มีทุกข์ เจ็บหนัก บริโภคอาหารไม่ได้ ไม่มีกำลัง บัดนี้เราหายจากอาการป่วยนั้นแล้ว บริโภคอาหารได้ และมีกำลังกายเป็นปกติ ดังนี้ เขาพึงได้ความปราโมทย์ ถึงความโสมนัสอันมีความไม่มีโรคนั้นเป็นเหตุ ฉันท.

คู่ก่อนมาณพ เหมือนบุรุษถูกจองจำในเรือนจำ ครั้นต่อมาเขาพ้นจากเรือนจำนั้นโดยสวัสดิ์ ไม่มีภัย ไม่ต้องเสียทรัพย์อะไร ๆ เลย เขาได้

คิดเห็นอย่างนี้ว่า เมื่อก่อนเราถูกจองจำอยู่ในเรือนจำ บัดนี้เราพ้นจากเรือนจำนั้นโดยสวัสดิ ไม่มีภัยแล้ว ทั้งเราไม่ต้องเสียทรัพย์อะไร ๆ เลย ดังนี้ เขาพึงได้ความปราโมทย์ ถึงความโสมนัส อันมีการพ้นจากเรือนจำนั้นเป็นเหตุฉันใด.

ดูก่อนมาณพ เหมือนบุรุษเป็นทาส พึ่งตัวเองไม่ได้ ต้องพึ่งผู้อื่น จะไปไหนตามอำเภอใจก็ไม่ได้ ครั้นต่อมาเขาพ้นจากความเป็นทาสนั้น พึ่งตัวเองได้ ไม่ต้องพึ่งผู้อื่น เป็นไทแก่ตัว ไปไหนได้ตามอำเภอใจ เขาได้คิดเห็นว่เมื่อก่อนเราเป็นทาส พึ่งตัวเองไม่ได้ ต้องพึ่งผู้อื่น จะไปไหนตามอำเภอใจก็ไม่ได้ บัดนี้เราพ้นจากความเป็นทาสแล้ว พึ่งตัวเองได้ ไม่ต้องพึ่งผู้อื่น เป็นไทแก่ตัว จะไปไหนได้ตามอำเภอใจ ดังนี้ เขาพึงได้ความปราโมทย์ ถึงความโสมนัส อันมีความเป็นไทแก่ตัวนั้นเป็นเหตุ ฉันใด.

ดูก่อนมาณพ เหมือนบุรุษ มีทรัพย์สมบัติ เดินทางไกลกันดารหาอาหารได้ยาก มีภัยอยู่ข้างหน้า ครั้นเขาเดินทางกันดารนั้นไปได้บรรลุถึงหมู่บ้านโดยปลอดภัยแล้ว เขาได้คิดเห็นอย่างนี้ว่า เมื่อก่อนเรามีทรัพย์สมบัติ เดินทางไกลกันดารหาอาหารได้ยาก มีภัยอยู่ข้างหน้า บัดนี้เราพ้นทางกันดาร บรรลุถึงหมู่บ้านโดยปลอดภัยแล้ว ดังนี้ เขาได้ความปราโมทย์ ถึงความโสมนัส อันมีความปลอดภัยนั้นเป็นเหตุ ฉันใด.

ดูก่อนมาณพ ภิกษุพิจารณาเห็นนิวรรณ์ ๕ ประการเหล่านี้ ที่ยังละไม่ได้ในตน เหมือนหนี เหมือนโรค เหมือนเรือนจำ เหมือนความเป็นทาสเหมือนทางไกลกันดาร และเธอพิจารณาเห็นนิวรรณ์ ๕ ประการ ที่ละได้แล้วในตน เหมือนความไม่เป็นหนี เหมือนความไม่มีโรค เหมือนการพ้นจากเรือนจำ เหมือนความเป็นไทแก่ตน เหมือนสถานที่ปลอดภัย ฉะนั้นแล.

ภิกษุพิจารณาเห็นนิวรรณ์ ๕ เหล่านี้ ทำละได้แล้วในตน ย่อมเกิด
ปราโมทย์ เมื่อเกิดปราโมทย์แล้ว ย่อมเกิดปีติ เมื่อมีปีติแล้ว กาย
ย่อมสงบ เธอมีกายสงบแล้ว ย่อมได้เสวยสุข จิตของผู้มีความสุข
ย่อมตั้งมั่น เธอสังัดจากกาม สังัดจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน
มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติ และสุขเกิดแต่วิเวก. เธอทำกายนี้แหละให้สดชื่น
เอิบอัมชาบชานด้วยปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวก ไม่มีส่วนไหน ๆ แห่งกาย
ของเธอทั่วทั้งตัว ที่ปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวกจะไม่ถูกต้อง.

ลูก่อนมานพ เหมือนเจ้าหน้าที่ทรงसन หรือลูกน้องของเจ้าหน้าที่
ทรงसनผู้ฉลาด จะพึงโรยผงที่ใช้ในการทรงसनใส่ลงในภาชนะสำริด แล้ว
เอาน้ำพรหมหมักไว้ ตกเวลาเย็นก่อนจรณที่ใช้ในการทรงसन ยางจะซึมไป
จับติดกันทั่วทั้งหมด ย่อมไม่ไหลออกไป ฉนั้นใด ลูก่อนมานพ ภิกษุก็ฉนั้น
นั่นแล ทำกายนี้แหละให้สดชื่นเอิบอัมชาบชานด้วยปีติ และสุขอันเกิดแต่
วิเวก ไม่มีส่วนไหน ๆ แห่งร่างกายของเธอทั่วทั้งตัว ที่ปีติและสุขอันเกิดแต่
วิเวกจะไม่ถูกต้อง ข้อนี้เป็นสมาธิของเธอประการหนึ่ง.

[๑๒๖] ลูก่อนมานพ ข้ออื่นยังมีอยู่อีก ภิกษุบรรลุทุติยฌาน มีจิต
ผ่องใสในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป ไม่มีวิตก
ไม่มีวิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิ เธอทำกายนี้ให้สดชื่น เอิบอัมชาบชาน
ด้วยปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิ ไม่มีส่วนไหน ๆ ของกายของเธอทั่วทั้งตัว
ที่ปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิจะไม่ถูกต้อง.

ลูก่อนมานพ เหมือนห้วงน้ำลึก มีน้ำพุขึ้น ไม่มีทางที่น้ำจะไหลมาได้
ทั้งในทิศตะวันออก ทิศใต้ ทิศตะวันตก ทิศเหนือ ทั้งฝนก็ไม่ตกเพิ่มตาม
ฤดูกาล แต่สายน้ำเย็นพุขึ้นจากห้วงน้ำ จะพึงทำให้ห้วงน้ำนั้นแหละชุ่มชื้น เอิบ

อาบชาบชิมด้วยน้ำเย็น ไม่มีส่วนไหน ๆ ของห้วงน้ำนั้นทั้งหมด ที่น้ำเย็น จะไม่ถูกต้อง ฉันทใด คุณก่อนมาณพ ภิกษุก็ฉันทนั้นแล ฯลฯ คุณก่อนมาณพเพราะ วิตกวิจารณ์สงบ ฯลฯ เข้าถึงตติยฌานอยู่ เธอสดชื่นเอิบอิมชาบชานด้วยปีติ และสุขอันเกิดแต่สมาธิ ไม่มีส่วนไหน ๆ แห่งกายของเธอทั่วทั้งตัว ที่ปีติและ สุขอันเกิดแต่สมาธิจะไม่ถูกต้อง แม้ข้อนี้ก็เป็นสมาธิของเธอประการหนึ่ง.

[๓๒๗] คุณก่อนมาณพ ข้ออื่นยังมีอยู่อีก ภิกษุมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขทางกาย เพราะปราศจากปีติที่พระอริยเจ้าทั้งหลายกล่าวว่า ผู้ใดมาน นี้เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข ดังนี้ ชื่อว่าบรรลุตติยฌาน เธอทำกายให้ สดชื่น เอิบอิมชาบชานด้วยสุขอันปราศจากปีติ ไม่มีส่วนไหนแห่งกายของเธอทั่วทั้งตัวที่สุขปราศจากปีติจะไม่ถูกต้อง.

คุณก่อนมาณพ เหมือนในกอบัวขาว ในกอบัวหลวง ในกอบัวขาว ดอก บัวขาว ดอกบัวหลวง ดอกบัวขาว บางเหล่า เกิดในน้ำเจริญในน้ำ ยังไม่ พ้นน้ำ จมอยู่ในน้ำ น้ำหล่อเลี้ยงไว้ ดอกบัวเหล่านั้นสดชื่น เอิบอาบชิม- ชาบด้วยน้ำเย็น ตลอดยอด ตลอดเหง้า ไม่มีส่วนไหน ๆ ของบัวขาว บัว หลวง บัวขาว ทั่วทุกส่วนที่น้ำเย็นจะไม่ถูกต้อง ฉันทใด คุณก่อนมาณพ ภิกษุ ก็ฉันทนั้นแล ฯลฯ เธอเข้าถึงตติยฌานอยู่ ย่อมทำกายนี้ให้สดชื่น เอิบอิมชาบ ชานด้วยสุขปราศจากปีติ ไม่มีส่วนไหน ๆ แห่งกายของเธอ ทั่วทั้งตัวที่สุข ปราศจากปีติจะไม่ถูกต้อง แม้ข้อนี้ก็เป็นสมาธิของเธอประการหนึ่ง.

[๓๒๘] คุณก่อนมาณพ ข้ออื่นยังมีอยู่อีก ภิกษุบรรลุจตุตถฌานอยู่ ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข บริสุทธิด้วยอุเบกขาและสติ เพราะละสุขเพราะละทุกข์ ดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้ เธอมีใจบริสุทธิผุดผ่องนั่งแผ่ไปทั่วกายนี้แหละ ไม่มีส่วนไหน ๆ แห่งกายของเธอทั่วทั้งตัว ที่ใจอันบริสุทธิผุดผ่องจะไม่ถูกต้อง.

ดูก่อนมาณพ เหมือนบุรุษนั่งคลุมตัวตลอดศีรษะด้วยผ้าขาว ไม่มีส่วนไหน ๆ แห่งกายทุก ๆ ส่วนของเขาที่ผ้าขาวจะไม่ถูกต้อง ฉันทิดูก่อนมาณพ ก็ทักก็ทักนั่นแหละ ฯลฯ เพราะละสุข ฯลฯ เธอเข้าถึงจุดตถุณอยู่ เธอมีใจอันบริสุทธิ์ผ่องแผ้วนั้งแผ้วไปทั่วกายนั่นนี่แล ไม่มีส่วนไหน ๆ แห่งกายของเธอทั้งทั้งตัวที่ใจอันบริสุทธิ์ผุดผ่องจะไม่ถูกต้อง แม้ข้อนี้ก็เป็สมาริขของเธอประการหนึ่ง.

ดูก่อนมาณพ สมาริขันธอันประเสริฐนี้แล ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสสรรเสริญ และยังชุมชนให้ยึดมั่น ให้ตั้งอยู่ ให้ดำรงอยู่ อนึ่ง ในธรรมวินัยนี้ ยังมีกิจที่จะต้องทำให้ยิ่งขึ้นไปอยู่อีก.

มาณพ กราบเรียนว่า ข้าแต่พระอานนทผู้เจริญ น้าอัสจรรยัณัก น้าพิศวงนักร สมาริขันธอันประเสริฐนี้บริบูรณ์แล้ว มิใช่ไม่บริบูรณ์ กระผมยังไม่เห็นสมาริขันธอันประเสริฐของท่านพระอานนทที่บริบูรณ์แล้วอย่างนี้ ในสมณพราหมณ์เหล่าอื่น ภายนอกพระศาสนาเนี้เลย ข้าแต่พระอานนทผู้เจริญ ก็สมณพราหมณ์เหล่าอื่นภายนอกพระศาสนาเนี้ พึงเห็นสมาริขันธอันประเสริฐที่บริบูรณ์แล้วอย่างนี้ในตน เขาเหล่านั้นจะพึงดีใจเพราะเหตุเพียงเท่านั้น ด้วยคิดว่าเป็นอันพอแล้วด้วยเหตุเพียงเท่านี้ เป็นอันทำสำเร็จแล้วด้วยเหตุเพียงเท่านี้ ประโยชน์แห่งความเป็นสมณะเราไ้บรรลุแล้ว ไม่มีกิจที่จะต้องทำให้ยิ่งขึ้นไปอีก แต่พระคุณเจ้าผู้เจริญก็ยังคงกล่าวว่ ในพระธรรมวินัยนี้ ยังมีกิจที่จะต้องทำให้ยิ่งขึ้นไปอีก.

[๓๒๕] สุภมาณพกราบเรียนว่า ข้าแต่พระอานนทผู้เจริญ ปัญญาอันธอันประเสริฐที่พระโคตมผู้เจริญได้ตรัสสรรเสริญ และยังทำชุมชนนี้ให้ยึดมั่น ให้ตั้งอยู่ ให้ดำรงอยู่ นั้นเป็นอย่างไร.

พระอานนทก์กล่าวว่า ภิกษุ นั้นเมื่อจิตตั้งมั่น บริสุทธิ์ ผุดผ่อง ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส เป็นจิตอ่อนควรแก่การงาน มั่นคง ถึงความไม่หวั่นไหว อย่างนี้ ย่อมนุ่มยอมโน้มจิตไปเพื่อญาณทัสสนะ เธอย่อมรู้ชัดอย่างนี้ว่า กายของเรา นี้แล มีรูปประกอบด้วยมหาภูตรูป ๔ เกิดแต่มารดาบิดา เต็บโตขึ้นด้วยข้าวสุกและขนมสด มีการอบ นวด แดกกระจัดกระจายไปเป็นนิจเป็นธรรมคา และวิญญาณของเรา นี้ก็อาศัยผูกพันอยู่ในกายนี้. คู่ก่อนมาณพ เหมือนแก้วมณี และแก้วไพฑูรย์อันงาม เกิดเอง มีแปลเคลี่ยม นายช่างเจียรไนดีแล้ว สุกใส แวววาวสมบุรณ์ด้วยอาการทุกอย่าง มีด้ายเขียว เหลือง แดง ขาว หรือนวล ร้อยอยู่ในนั้น บุรุษผู้มีตาหิบบแก้วมณีและแก้วไพฑูรย์นั้นวางไว้ในมือ แล้วพิจารณาเห็นว่า แก้วมณีและแก้วไพฑูรย์นี้งาม เกิดเอง มีแปลเคลี่ยม นายช่างเจียรไนดีแล้ว สุกใสแวววาว บริบูรณ์ด้วยอาการทุกอย่าง มีด้ายเขียว เหลือง แดง ขาว หรือนวลร้อยอยู่ในนั้น ฉนั้นใด คู่ก่อนมาณพ ภิกษุ ก็ ฉนั้นนั้นแล ฯลฯ เมื่อจิตตั้งมั่น บริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส เป็นจิตอ่อน ควรแก่การงาน มั่นคง ถึงความไม่หวั่นไหว อย่างนี้ ย่อม นุ่มยอมโน้มจิตไปเพื่อญาณทัสสนะ เธอย่อมรู้ชัดอย่างนี้ว่า กายของเรา นี้แล มีรูปประกอบด้วยมหาภูตรูป ๔ เกิดแต่มารดาบิดา เต็บโตขึ้นด้วยข้าวสุกและขนมสด ต้องมีการอบ นวด แดกกระจัดกระจายไปเป็นนิจเป็นธรรมคา และวิญญาณของเรา นี้ก็อาศัยผูกพันอยู่ในกายนี้ ข้อนี้เป็นปัญญาของเธอประการหนึ่ง.

[๓๓๐] ภิกษุ นั้น เมื่อจิตตั้งมั่น บริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส เป็นจิตอ่อน ควรแก่การงาน มั่นคง ถึงความไม่หวั่นไหว อย่างนี้ ย่อมนุ่มยอมโน้มจิตไปเพื่อนิรมิตรูปอันเกิดแต่ใจ คือ นิรมิตกายอื่นจากกายนี้ มีรูป เกิดแต่ใจ มีอวัยวะน้อยใหญ่ครบถ้วน มีอินทรีย์ไม่บกพร่อง.

ดูก่อนมาณพเหมือนบุรุษพึงชักไม้ไผ่ออกจากหญาปล้อง เขาคิดเห็น
อย่างนี้ว่า นี่หญาปล้อง นี้ไม้ไผ่ หญาปล้องอย่างหนึ่ง ไม้ไผ่อย่างหนึ่ง แต่ก็ให้
ชักออกจากหญาปล้องนั่นเอง. อีกนัยหนึ่ง ดูก่อนมาณพ เหมือนบุรุษชักดาบ
ออกจากฝัก เขาก็คิดเห็นอย่างนี้ว่า นี่ดาบ นี่ฝัก ดาบอย่างหนึ่ง ฝักอย่างหนึ่ง
ก็แต่ดาบชักออกจากฝักนั่นเอง. อีกนัยหนึ่ง ดูก่อนมาณพ เหมือนบุรุษดึงงู
ออกจากกล่อง เขาก็คิดเห็นอย่างนี้ว่า นี่งู นี่กล่อง งูอย่างหนึ่ง กล่องอย่าง
หนึ่ง ก็แต่งูดึงออกจากกล่องนั่นเอง ฉันทใด. ภิกษุก็ฉันทนั้นแล ฯลฯ เมื่อจิต
ตั้งมั่น ฯลฯ ถึงความไม่หวั่นไหวอย่างนี้ เธอย่อมโน้มยอมโน้มจิตไปเพื่อ
นิรมิตรูป เกิดแต่ใจ ฯลฯ แม้ข้อนี้ก็ปัญญาของเธอประการหนึ่ง.

[๓๓๑] ภิกษุนั้นเมื่อจิตตั้งมั่น บริสุทธิ ผุดผ่อง ไม่มีกิเลส ปราศจาก
อุปกิเลส เป็นจิตอ่อน ควรแก่การงาน มั่นคง ถึงความไม่หวั่นไหวอย่างนี้
ย่อมโน้มยอมโน้มโน้มจิตไปเพื่อแสดงฤทธิ์. เธอย่อมแสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง คือ
คนเดียวเป็นหลายคนก็ได้ หลายคนเป็นคนเดียวก็ได้ ทำให้ปรากฏก็ได้ ทำ
ให้หายไปก็ได้ ทะลุฝากำแพงภูเขาไปก็ได้ ไม่ติดขัดเหมือนไปในที่ว่างก็ได้.
เธอผุดขึ้นต่ำลง แม้ในแผ่นดินเหมือนในน้ำก็ได้ เดินบนน้ำไม่แยกเหมือน
เดินบนแผ่นดินก็ได้ นั่งบัลลังก์เหาะไปในอากาศเหมือนนกก็ได้ ลูบคลำ
พระจันทร์พระอาทิตย์ซึ่งมีฤทธิ์ มีอำนาจมากอย่างนี้ก็ได้ ใช้อำนาจทางกาย
ไปตลอดพรหมโลกก็ได้.

ดูก่อนมาณพ เหมือนช่างหม้อ หรือลูกมือของช่างหม้อผู้ฉลาด เมื่อนวด
ดินดีแล้ว ต้องการภาชนะชนิดใด ๆ ก็ทำภาชนะชนิดนั้น ๆ ให้สำเร็จได้. อีก
นัยหนึ่ง เหมือนช่างงา หรือลูกมือของช่างงาผู้ฉลาด เมื่อแต่งงาดีแล้ว ต้อง

การงานชนิดใด ๆ ก็ทำงานชนิดนั้น ๆ ให้สำเร็จได้ อีกนัยหนึ่ง เหมือนช่างทอง หรือลูกมือของช่างทองผู้ฉลาด เมื่อหลอมทองดีแล้ว ต้องการทองรูปพรรณ ชนิดใด ๆ ก็ทำทองรูปพรรณชนิดนั้น ๆ ให้สำเร็จได้ ฉนั้นใด ภิกษุก็ ฉนั้นนั่นแล เมื่อจิตตั้งมั่นบริสุทธฺิ ผุดผ่อง ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส เป็นจิตอ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ถึงความไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมโน้ม ย่อมโน้มจิตไปเพื่อแสดงฤทธิ์ เธอย่อมแสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง คือ คนเดียว ทำเป็นหลายคนก็ได้ ฯลฯ ใช้อำนาจทางกายไปตลอดพรหมโลกก็ได้. แม้ ข้อนี้ก็จัดเป็นปัญญาของเธอประการหนึ่ง.

[๓๓๒] ภิกษุฉนั้น เมื่อจิตตั้งมั่น บริสุทธฺิ ผ่องผุด ไม่มีกิเลส ปราศจาก อุปกิเลส เป็นจิตอ่อน ควรแก่การงาน มั่นคง ถึงความไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมโน้มย่อมโน้มจิตไปเพื่อทิพยโสตธาตุ เธอย่อมได้ยินเสียงสองชนิด คือ เสียงทิพย์และเสียงมนุษย์ ทั้งที่อยู่ไกลและใกล้ ด้วยทิพยโสตธาตุอันบริสุทธฺิ เกินหูของมนุษย์.

ลูกก่อนมานพ เหมือนบุรุษเดินทางไกล เขาจะได้ยินเสียงกลองบ้าง เสียงตะโพนบ้าง เสียงสังข์บ้าง เสียงบัณเฑาะว์บ้าง เสียงมโหระทึกบ้าง เขา ย่อมมีความคิดอย่างนี้ว่า เสียงกลองดังนี้บ้าง เสียงตะโพนดังนี้บ้าง เสียงสังข์ ดังนี้บ้าง เสียงบัณเฑาะว์ดังนี้บ้าง เสียงมโหระทึกดังนี้บ้าง ฉนั้นใด ภิกษุก็ ฉนั้นนั่นแล เมื่อจิตตั้งมั่น ถึงความไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมโน้มจิตไปเพื่อ ทิพยโสตธาตุ เธอย่อมได้ยินเสียงสองชนิด คือเสียงทิพย์และเสียงมนุษย์ ทั้ง ที่อยู่ไกลและใกล้ ด้วยทิพยโสตธาตุอันบริสุทธฺิ เกินหูของมนุษย์ แม้ข้อนี้ ก็เป็นปัญญาของเธอประการหนึ่ง.

[๓๓๓] เธอเมื่อจิตตั้งมั่น บริสุทธฺิ ผุดผ่อง ไม่มีกิเลส ปราศจาก อุปกิเลส เป็นจิตอ่อน ควรแก่การงาน มั่นคง ถึงความไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อมโน้มย่อมโน้มจิตไปเพื่อเจโตปริยญาณ เธอย่อมกำหนดรู้ใจของสัตว์อื่น ของบุคคลอื่นด้วยใจ คือ จิตมีราคะก็รู้ว่า จิตมีราคะ หรือ จิตปราศจากราคะ

ก็รู้ว่าจิตปราศจากจากราคะ จิตมีโทสะก็รู้ว่าจิตมีโทสะ จิตปราศจากโทสะก็รู้ว่า
จิตปราศจากโทสะ จิตมีโมหะก็รู้ว่า จิตมีโมหะ หรือ จิตปราศจากโมหะก็รู้ว่า
จิตปราศจากโมหะ จิตหุดหู้ก็รู้ว่าจิตหุดหู้ หรือ จิตฟุ้งซ่านก็รู้ว่า จิตฟุ้งซ่าน
จิตเป็นมหัคคตะก็รู้ว่า จิตเป็นมหัคคตะ หรือ จิตไม่เป็นมหัคคตะก็รู้ว่าจิตไม่
เป็นมหัคคตะ จิตเป็นโลกุตตระก็รู้ว่า จิตเป็นโลกุตตระ หรือ จิตไม่เป็น
โลกุตตระก็รู้ว่า จิตไม่เป็นโลกุตตระ จิตเป็นสมาธิก็รู้ว่าจิตเป็นสมาธิ หรือ
จิตไม่เป็นสมาธิ ก็รู้ว่าจิตไม่เป็นสมาธิ จิตหลุดพ้นก็รู้ว่าจิตหลุดพ้น หรือจิต
ไม่หลุดพ้นก็รู้ว่า จิตไม่หลุดพ้น.

คู่ก่อนมาณพ เหมือนหญิงสาว ชายหนุ่ม ชอบแต่งตัว เมื่อส่องดูหน้า
ของตนในกระจกที่สะอาด ผุดผ่อง หรือในภาชนะน้ำอันใส หน้ามีไฟก็รู้ว่า
หน้ามีไฟ หรือหน้าไม่มีไฟก็รู้ว่า หน้าไม่มีไฟ ฉนั้นใด คู่ก่อนมาณพ ภิกษุ
ก็ฉนั้นนั่นแล เมื่อจิตตั้งมั่นแล้ว ฯลฯ ถึงความไม่หวั่นไหว เธอย่อมโน้ม
ยอมโน้มจิตไปเพื่อเจโตปริยญาณ ย่อมกำหนดรู้ใจของสัตว์อื่น ของบุคคล
อื่นด้วยใจ คือ จิตมีราคะก็รู้ว่า จิตมีราคะ ฯลฯ หรือ จิตไม่หลุดพ้นก็รู้ว่า
จิตไม่หลุดพ้น แม้ข้อนี้ก็ปัญญาของเธอประการหนึ่ง.

[๓๓๔] ภิกษุนั้น เมื่อจิตตั้งมั่น ฯลฯ ถึงความไม่หวั่นไหวอย่างนี้
ย่อมโน้มยอมโน้มจิตไปเพื่อบุพเพนิวาสานุสสติญาณ เธอย่อมระลึกชาติก่อน
ได้เป็นอันมาก คือระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง
สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง สิบชาติบ้าง ยี่สิบชาติบ้าง สามสิบชาติบ้าง สี่สิบ
ชาติบ้าง ห้าสิบชาติบ้าง ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอด
สังวัฏฏ์ก็เป็นอันมากบ้าง ตลอดวิวัฏฏ์ก็เป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์-
วิวัฏฏ์ก็เป็นอันมากบ้างว่า ในภพโน้นเรามีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น
มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มี

กำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้วได้ไปเกิดในภพโน้น ในภพนั้นเราได้มีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้มาเกิดในภพนี้ เธอย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้.

คู่ก่อนมาฉพ เหมือนบุรุษจากบ้านตนไปบ้านอื่น แล้วจากบ้านนั้นไปบ้านอื่นอีก จากบ้านนั้นกลับมาบ้านของตนตามเดิม เขาก็ระลึกได้อย่างนี้ว่า เราได้จากบ้านของเราไปบ้านโน้น ในบ้านนั้น เราได้ยืนอย่างนั้น ได้นั่งอย่างนั้น ได้พูดอย่างนั้น ได้นิ่งอย่างนั้น เมื่อเราจากบ้านนั้นไปบ้านโน้น แม้ในบ้านนั้น เราก็ได้ยืนอย่างนั้น ได้นั่งอย่างนั้น ได้พูดอย่างนั้น ได้นิ่งอย่างนั้น แล้วเรากลับจากบ้านนั้นมายังบ้านของเรา ดังนี้ ฉันทใด คู่ก่อนมาฉพ ภิกษุก็ฉันทนั้นแล ฯลฯ ย่อมโน้มย้อมโน้มจิตไปเพื่อบุพเพนิวาสานุสสติญาณ เธอย่อมระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือ ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง ฯลฯ เธอย่อมระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ. แม้ข้อนี้ก็ปัญญาของเธอประการหนึ่ง.

[๓๓๕] ภิกษุฉันทนั้น เมื่อจิตตั้งมั่น ฯลฯ ถึงความไม่หวั่นไหวอย่างนี้ เธอย่อมโน้มย้อมโน้มจิตไปเพื่อยังรู้การจุติและการเกิดขึ้นของสัตว์ทั้งหลาย เธอเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังเกิด เลว ประณีต ผิวพรรณดี ผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์เกินจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งสัตว์ทั้งหลาย ผู้เป็นไปตามกรรมว่า สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายทุจริต วิจิตริต มโนทุจริต ว่าร้ายพระอรียเจ้า เป็นมิฉฉาทิฏฐิ ยึดการกระทำด้วยอำนาจ มิฉฉาทิฏฐิ สัตว์เหล่านั้นเบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ก็เข้าถึงอบายทุกติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์ทั้งหลายที่ประกอบด้วย กายสุจริต วิจิตริต มโน-

สุจริต ไม่ว่าร้ายพระอริยเจ้า เป็นสัมมาทิฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจ
สัมมาทิฐิ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เข้าถึงแล้วซึ่งสุคติโลกสวรรค์ ดังนี้
เธอย่อมเห็นสัตว์ทั้งหลายที่กำลังจุติ กำลังเกิด เลว ประณีต ผิพรรณดี
ผิพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุ อันบริสุทธฺ์ เกินจักขุของมนุษย์
ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้.

ดูก่อนมาณพ เหมือนปราสาท ตั้งอยู่ท่ามกลางทางสี่แพร่ง บุรุษผู้มี
จักขุขึ้นอยู่บนปราสาทนั้น ก็จะเห็นผู้คนทั้งหลาย กำลังเข้าไปสู่เรือนบ้าง ออก
ไปอยู่บ้าง กำลังเดินไปมาอยู่ตามถนนบ้าง นั่งอยู่ท่ามกลางทางสี่แพร่งบ้าง เขา
ก็รู้ว่า คนเหล่านี้เข้าไปสู่เรือน คนเหล่านี้ออกจากเรือน คนเหล่านี้เดินไปมา
ตามถนน คนเหล่านี้นั่งท่ามกลางทางสี่แพร่ง ฉนั้นใด ดูก่อนมาณพ ภิกษุก็ฉนั้น
นั่นแล ฯลฯ เมื่อจิตตั้งมั่นแล้ว ฯลฯ ถึงความไม่หวั่นไหว เธอย่อมโน้มยอม
โน้มจิตไปเพื่อหยั่งรู้การจุติและการเกิดของสัตว์ทั้งหลาย เห็นสัตว์ทั้งหลายที่
กำลังจุติ กำลังเกิด เลว ประณีต ผิพรรณดี ผิพรรณทราม ได้ดี
ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธฺ์ เกินจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดถึงหมู่สัตว์
ผู้เป็นไปตามกรรม แม้ข้อนี้ก็เป็นปัญญาของเธอประการหนึ่ง.

[๓๓๖] ภิกษุนั้นเมื่อจิตตั้งมั่น บริสุทธฺ์ ผุดผ่อง ไม่มีกิเลส ปราศจาก
อุปกิเลส เป็นจิตอ่อน ควรแก่การงาน มั่นคง ถึงความไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ย่อม
โน้มยอมโน้มจิตไปเพื่ออาสวักขณญาณ เธอรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์
นี้เหตุให้เกิดทุกข์ นี้ความดับทุกข์ นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เหล่านี้
อาสวะ เหล่านี้เหตุให้เกิดอาสวะ เหล่านี้ความดับอาสวะ เหล่านี้ข้อปฏิบัติให้
ถึงความดับอาสวะ เมื่อเธอรู้ที่อยู่เห็นอยู่อย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้นจากกามาสวะ
ภวาสวะ อวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็เกิดญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว

รู้จักว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำทำเสร็จแล้ว ไม่มี กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีก.

ดูก่อนมาณพ เหมือนสระน้ำบนยอดเขา ไสสะอาด ไม่ชุ่มมัว บุรุษ ผู้มีตาดียืนอยู่บนขอบสระน้ำ จะเห็นหอยโข่งและหอยกาบข้าง ก้อนกรวด และกระเบื้องบ้าง ฝูงปลาบ้าง กำลังว่ายอยู่ก็มี หยุคอยู่ก็มีในสระนั้น เขา คิดเห็นอย่างนี้ว่า สระน้ำนี้ใสสะอาด ไม่ชุ่มมัว บรรดาหอยโข่งและหอยกาบ ก้อนกรวดและกระเบื้อง ฝูงปลา ต่างกำลังว่ายอยู่บ้าง กำลังหยุคอยู่บ้าง ใน สระน้ำนั้น ดังนี้ ฉันทใด ภิกษุก็ฉันทนั้นแล ฯลฯ เมื่อจิตตั้งมั่นแล้ว ฯลฯ ถึง ความไม่หวั่นไหว ย่อมโน้มยอมโน้มจิตไปเพื่ออัสวักขญาณ ย่อมรู้จักตาม ความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ ฯลฯ นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับอาสวะ เมื่อเขารู้ อยู่ เห็นอยู่อย่างนี้ จิตก็หลุดพ้นจากกามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุด พ้นแล้ว ก็เกิดญาณหยั่งรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว รู้จักว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์ อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีก แม้ ข้อนี้ก็ปัญญาของเธอประการหนึ่ง.

[๓๓๗] ดูก่อนมาณพ ปัญญาขั้น อ้นประเสริฐนี้แล ที่พระผู้มี พระภาคเจ้า ได้ตรัสสรรเสริญ ทั้งยังชุมชนให้ยึดมั่น ให้ตั้งอยู่ ให้ดำรงอยู่ ในพระธรรมวินัยนี้ มิได้มีกิจอะไรที่จะพึงกระทำให้ยิ่งขึ้นไปกว่านี้.

สุกมาณพ กราบเรียนว่า ข้าแต่ท่านพระอานนตฺ์ผู้เจริญ นำอัสจรรย์ นัก นำพิศวงนัก ปัญญาขั้น อ้นประเสริฐนี้ บริบูรณ์แล้ว มิใช่ไม่บริบูรณ์ ข้าแต่ท่านพระอานนตฺ์ผู้เจริญ กระผมไม่เคยเห็นปัญญาขั้น อ้นประเสริฐที่ บริบูรณ์แล้วอย่างนี้ในสมณพราหมณ์พวกอื่น ภายนอกพระศาสนานี้เลย และ ไม่มีกิจอะไรอื่นที่จะต้องทำให้ยิ่งขึ้นไปกว่านี้.

ข้าแต่ท่านพระอานนทฺ์ผู้เจริญ ภายตของท่านไพเราะยิ่งนัก ไพเราะยิ่ง
นัก เหมือนบุคคลหงายภาชนะที่คว่ำ เปิดภาชนะที่ปิด บอกทางแก่คนหลง
ทาง หรือส่องประทีปในที่มืด ด้วยคิดว่าผู้มีจักขุจักเห็นรูป ดังนี้ ฉันท พระ
อานนทฺ์ผู้เจริญประกาศธรรม โดยอเนกปริยายก็ฉันทันนั้นเหมือนกัน ข้าแต่พระ
อานนทฺ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าขอถึงพระโคตมผู้เจริญ พระธรรมและพระสงฆ์เป็น
สรณะ ท่านพระอานนทฺ์ผู้เจริญ โปรดทรงจำข้าพเจ้าว่า เป็นอุบาสกผู้ถึง
สรณะอย่างมอภายถวายเป็นชีวิต ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

จบสุกสุตฺรที่ ๑๐

อรรถกถาสุกสูตร

สุกสูตรมีบทเริ่มว่า ข้าพเจ้า สดับมาอย่างนี้ ๆเปฯ ในพระนครสาวัตถี.

ต่อไปนี้เป็นกรอธิบายบทที่ยากในสุกสูตรนั้น บทว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้วไม่นาน อธิบายว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้วไม่นาน. ประมาณ ๑ เดือน ถัดจากวันปรินิพพาน ข้อนี้น่ากล่าวหมายถึงวันที่พระอนนท กือบาตรและจีวรของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วมานั่งฉันยาถ่ายผสมน้ำนม ณ วิหาร โดยนัยที่กล่าวไว้แล้วในนิทาน.

บทว่า โตทยบุตร แปลว่า บุตรของโตทยพราหมณ์ มีเรื่องเล่าว่า ไม่ไกลจากกรุงสาวัตถี มีบ้านชื่อคฤทคาม เพราะเขาเป็นคณใหญ่โตในบ้านคฤทคาม จึงมีชื่อว่า โตทยะ เขามีทรัพย์สมบัติประมาณ ๔๕ โกฏิ แต่เขาเป็นคนตระหนี่เป็นอย่างยิ่ง เขาคิดว่า ชื่อว่า ความไม่สิ้นเปลืองแห่งโภคสมบัติ ย่อมไม่มีแก่ผู้ให้ แล้วเขาก็ไม่ให้อะไรแก่ใคร ๆ เขาสอนบุตรว่า

คนฉลาด ควรดูความสิ้นไปของยาหยอดตา การก่อกมลปลวก การสะสมน้ำผึ้ง แล้วพึงครองเรือน

เมื่อเขาให้บุตรสำเหนียกถึงการไม่ให้อย่างนี้แล้ว ครั้นตายไปก็ไปเกิดเป็นสุนัขอยู่ที่เรือนหลังนั้นเอง สุกมาณพผู้เป็นบุตร รักสุนัขนั้นมาก ให้กินอาหารเหมือนกับตน อุ่มนอบนบนทีนอนอย่างดี.

ครั้นวันหนึ่ง เมื่อสุกมาณพออกจากบ้านไป พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปบิณฑบาต ณ เรือนหลังนั้น สุนัขเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงเห่าเดินเข้าไปใกล้พระองค์ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะสุนัขนั้นว่า คุณก่อนโตทยะ แม้เมื่อก่อนเจ้าก็กล่าวหมิ่นเราว่าแน่ท่าน แน่ท่าน ดังนี้ จึงเกิดเป็น

สุนัข แม้บัดนี้เจ้าก็ยังให้เรา จักไปเวจิมหานรก. สุนัขฟังดังนั้น มีความเดือดร้อนจึงนอนบนจีเฝ้าระหว่างเตาไฟ. พวกมนุษย์ไม่สามารถจะอุ้มไปให้นอนบนที่นอนได้. สุกมาณพกลับมาถึงถามว่า ใครนำสุนัขนี้ลงจากที่นอน. พวกมนุษย์ต่างบอกว่า ไม่มีใครดอก แล้วเล่าเรื่องราวให้ฟัง.

สุกมาณพได้ฟังแล้วโกรธว่า บิดาของเราบังเกิดในพรหมโลก แต่พระสมณโคดมหาว่า บิดาของเราเป็นสุนัข ท่านนี้พูดอะไร ปากเสีย ใครจะท้วงติงพระผู้มีพระภาคเจ้าว่าพูดเท็จจึงไปยังวิหาร ถามเรื่องราวกะพระองค์. พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสแก่สุกมาณพเหมือนอย่างนั้น แล้วตรัสความจริงว่า คู่ก่อนสุกมาณพ ทรัพย์ที่บิดาของเจ้ายังไม่ได้บอกมีอีกไหม. สุกมาณพทูลว่า พระโคดม หมวกทองคำมีค่าหนึ่งแสน รองเท้าทองคำมีค่าหนึ่งแสน ถาดทองคำมีค่าหนึ่งแสน กหาปณะหนึ่งแสนมีอยู่. พระโคดมตรัสว่า เจ้าจงไปให้สุนัขบริโภคข้าวมธุรสมีน้ำน้อย แล้วอุ้มไปนอนบนที่นอน พอได้เวลาสุนัขหลับไปหน่อยหนึ่ง จงถามดู สุนัขจักบอกทุกสิ่งทุกอย่างแก่เจ้า ที่นั่นแหละ เจ้าก็จะรู้ว่าสุนัขนั้นคือบิดาของเรา. สุกมาณพได้กระทำตามนั้น. สุนัขบอกหมดทุกสิ่งทุกอย่าง เขารู้แน่ว่าสุนัขนั้นคือบิดาของเรา จึงเลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคเจ้า ไปทูลถามปัญหา ๑๔ ข้อ กะพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจบปัญหา เขาขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นสรณะ ท่านกล่าวความข้อนั้นหมายถึง สุกมาณพโตทยบุตร

บทว่า **อาศัยอยู่ใกล้กรุงสาวัตถี** ความว่า สุกมาณพมาจากโกคคามของตนแล้วอาศัยอยู่. บทว่า **ได้เรียกมานพน้อยคนหนึ่งมา** ความว่า เมื่อพระศาสดาเสด็จปรินิพพานแล้ว สุกมาณพได้สดับว่า พระอานนทเถโฆบาตร และจีวรของพระองค์มา มหาชนย่อมจะเข้าไปหาท่านเพื่อเยื่อมเยื่อนดังนี้ จึงคิดว่า ครั้นเราจักไปวิหาร ก็คงไม่อาจกระทำปฏิสันถาร หรือฟังธรรมกถา ได้

สะดวก ในท่ามกลางหมู่ชนเป็นอันมาก เห็นท่านมาสู่เรือนนั้นแหละ จักทำปฏิสันถารได้โดยง่าย และเรามีความสงสัยอยู่ข้อหนึ่ง เราก็ซักถามท่าน แล้วจึงเรียกมาณพน้อยคนหนึ่งมา.

เวทนาอันเป็นข้าศึก ท่านกล่าวว่า อาพาธ ในบทเป็นต้นว่า มีอาพาธน้อย. สุกมาณพกล่าวว่า เวทนาใดเกิดในส่วนหนึ่งแล้ว ยึดไว้ซึ่งอิริยาบถ ๔ เหมือนเอาแผ่นเหล็กนาบ เธอจงถามความไม่มีแห่งเวทนานั้น. บทว่า มีโรคเบาบาง ท่านกล่าวถึงโรคอันทำให้ลำบาก เธอจะถามความไม่มีแม้แห่งโรคนั้น. สุกมาณพกล่าวว่า ชื่อว่าการลุกขึ้นของผู้ป่วยนั้นแลย่อมหนักกำลังกายย่อมไม่มี ไรฉะนั้น เธอจงถามความไม่มีไข้ และความมีกำลัง. บทว่า มีความเป็นอยู่สบาย ความว่า เธอจงถามความเป็นอยู่อย่างเป็นสุข ในอิริยาบถ ๔ คือ เดิน ยืน นั่ง นอน ครั้นพระคันถรจนจารย์เมื่อแสดงถึงอาการที่ควรจะถามแก่มาณพน้อยนั้น จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า สุโก. บทว่า อาศัยเวลาและสมัย ความว่า ถือ คือ ไคร่ครวญ เวลาและสมัยด้วยปัญญา. มีอธิบายว่า หากพຽ່ງนี้จักเป็นเวลาไปของเรา กำลังของเราจักชานไปในกายจักไม่มีความไม่สบายอย่างอื่น เพราะการไม่เป็นเหตุ ที่นั้นเราจักไคร่ครวญเวลานั้น และสมัยกล่าวคือ การไป เหตุ พวกหมู่ ถ้าอะไรพึงมาพຽ່ງนี้.

บทว่า เจตกภิกษุ ความว่า ได้ชื่อว่า เจตกะ เพราะเกิดในเจตยรัฐ-
บทว่า กล่าวสัมโมทนียกถา พอให้ระลึกถึงกัน ความว่า สุกมาณพได้กล่าวสัมโมทนียกถา พอให้ระลึกถึงกันอันเกี่ยวกับมรณะ ได้ผ่านไปแล้วโดยนัยเป็นต้นอย่างนี้ว่า ท่านพระอานนท์ พระทศพลได้มีโรคอะไร พระผู้มีพระภาคเจ้าเสวยอะไร หนึ่ง ความโศกได้เกิดขึ้นแก่ท่านทั้งหลายโดยการปรินิพพานของพระศาสดา พระศาสดาของท่านทั้งหลายปรินิพพานแล้วอย่างเดียวกั้หาไม่

ความเสื่อมอันใหญ่หลวงก็เกิดแก่มนุษย์โลก พร้อมทั้งเทวโลก บัดนี้คนอื่นใคร
เล่าจักพ้นความตาย ก็บุคคลผู้เลิศของมนุษย์โลก พร้อมทั้งเทวโลกยังเสด็จ
ปรินิพพานได้ บัดนี้มีจตุราชจักเห็นใครอื่นแล้วละอาย สุกมาณพถวายอาหาร
อันสมควรแก่เครื่องดื่มและเกสัชแก่พระเถระเมื่อวานนี้ เมื่อเสร็จภัตตกิจ
จึงนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง

บทว่า เป็นอุปลุกอยู่ในสำนัก ความว่า เป็นอุปลุกอยู่ในสำนัก
ไม่แสวงหาโทษ. บทว่า อยู่ใกล้จิต นี้ เป็นไวพจน์ของบทก่อน เพราะเหตุไร
สุกมาณพจึงถามว่า พระโคดมได้ตรัสสรรเสริญคุณแห่งธรรมเหล่าใด. นัยว่า
สุกมาณพได้มีปริวิตกอย่างนี้ว่า พระโคดมผู้เจริญยังมนุษย์โลกนี้ให้ดำรงอยู่ใน
ธรรมเหล่าใด ธรรมเหล่านั้น โดยที่พระโคดมล่วงลับไปแล้วเสื่อมสูญไปด้วย
หรือหนอ หรือยังดำรงอยู่ หากดำรงอยู่ พระอานนท์ จักรู้ กระผมขอโอกาส
ถาม ดังนี้ เพราะฉะนั้น สุกมาณพจึงถามขึ้น.

ครั้งนั้น พระเถระได้สงเคราะห์ปิฎก ๓ ด้วยขันธ ๓ เมื่อจะแสดงแก่
สุกมาณพ จึงกล่าวว่า แห่งขันธ ๓ ทั้งหลายแล ดังนี้ เป็นต้น. สุกมาณพคิดว่า
เรากำหนดข้อที่ท่านกล่าวโดยย่อ ไม่ได้ จักถามโดยพิสดาร จึงกล่าวว่า แห่งขันธ
ทั้งหลาย ๓ เป็นไหน ดังนี้ เป็นต้น. เมื่อพระอานนท์แสดงขันธเหล่านั้น ด้วยบทว่า
แห่งศีลขันธอันประเสริฐ ดังนี้ สุกมาณพจึงถามเป็นข้อ ๆ อีกว่า ท่านพระ
อานนท์ ก็ศีลขันธอันประเสริฐนั้นเป็นอย่างไร. แม้พระเถระก็แสดงถึงการ
อุบัติของพระพุทธเจ้าแก่สุกมาณพนั้น เมื่อจะแสดงธรรมอันเป็นแบบแผน
จึงวิสาขนาธรรมทั้งปวง โดยนัยที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้โดยลำดับนั้นแล

ในบทว่า ในพระธรรมวินัยนี้ ยังมีกิจที่จะต้องกระทำให้ยิ่งขึ้นไป

อยู่อีก ท่านแสดงว่า ในศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้านี้ มิใช่ศีลเท่านั้นที่มีสาระ ศีลนั้นเป็นเพียงพื้นฐานอย่างเดียวเท่านั้น ยังมีกิจอื่นที่จะต้องทำยิ่งกว่านี้อีก.

บทว่า ภายนอกจากศาสนานี้ คือ ภายนอกจากพระพุทธศาสนา บทว่า ดูก่อนมาณพ ภิกษุเป็นผู้มีทวารคุ้มครองแล้วในอินทรีย์ทั้งหลายอย่างไรนี้ ท่านพระอานนท์เมื่อถูกถามถึงสมาธิขั้นช้อย่างนี้ว่า ท่านพระอานนท์สมาธิขั้นอันประเสริฐนั้นเป็นอย่างไร ท่านมีประสงค์จะชี้ให้เห็นซึ่งธรรมเป็นอุปการะของธรรมทั้งสอง ในระหว่างศีล และ สมาธิ ซึ่งมีอินทรีย์สังวรเป็นต้น ที่ท่านยกขึ้นแสดงในลำดับศีลอย่างนี้ว่า ภิกษุสมบุรณ์ด้วยศีล มีทวารคุ้มครองแล้ว ในอินทรีย์ทั้งหลาย ถึงพร้อมด้วยสติสัมปชัญญะ เป็นผู้สั่นโดยแล้ว ดังนี้แล้ว แสดงสมาธิขั้น จึงได้กล่าวเริ่มขึ้น. ในที่นี้แสดงถึงรูปฌานเท่านั้น จึงไม่ควรนำอรุณมาแสดง. เพราะชื่อว่าอรุณสมาบัติมิได้สงเคราะห์ด้วยจตุตถฌาน จึงไม่มี.

บทว่า ในธรรมวินัยนี้ ยังมีกิจที่จะต้องทำให้ยิ่งขึ้นไปอีก ท่านแสดงว่า ชื่อว่าความเกิดขึ้นแห่งความสิ้นสุด มิได้มีในศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้านี้ โดยเพียงจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่งเท่านั้น ยังมีกิจอื่นที่จะต้องทำยิ่งกว่านี้อีก.

บทว่า ในธรรมวินัยนี้ ไม่มีกิจที่จะต้องทำให้ยิ่งขึ้นไปอีก ท่านแสดงว่า ชื่อว่ากิจที่จะต้องทำยิ่งไปกว่านี้ไม่มี ในศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้านี้ เพราะศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้ามีพระอรหัตต์เป็นที่สิ้นสุด. บทที่เหลือ มีข้อความง่ายในที่ทั้งปวง.

จบอรรถกถาสุสุตตร

สุสุตตรที่ ๑๐ จบ

๑๑ เกวัฏฐสูตร

[๓๓๘] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ สวนมะม่วงของปาวาริก-
เศรษฐีใกล้เมืองนาลันทา. ครั้งนั้น เกวัฏฐะบุตรคฤหบดีเข้าไปเฝ้าพระผู้มี
พระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ครั้นเข้าไปเฝ้าแล้วถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้านั่ง
ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง

เมื่อนั่งเรียบร้อยแล้ว เกวัฏฐะบุตรคฤหบดีได้กราบทูลพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ เมืองนาลันทานี้ เป็นเมืองมั่งคั่ง สมบูรณ์ มีผู้คนมาก
คับคั่งไปด้วยมนุษย์ เลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นอย่างยิ่ง ขอประทาน
โอกาสเถิดพระเจ้าข้า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญชาให้ภิกษุรูปหนึ่งที่ยัก
กระทำอิทธิปาฏิหาริย์ อันเป็นธรรมที่ยิ่งยวดของมนุษย์ได้ โดยอาการอย่างนี้
ชาวเมืองนาลันทา จักเลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นอย่างยิ่งที่สุดที่จะ
ประมาณได้.

เมื่อเกวัฏฐะกราบทูลอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสกะเกวัฏฐะ
บุตรคฤหบดีว่า คุณก่อนเกวัฏฐะ เรามิได้แสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายอย่างนี้ว่า
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย มาเถิด พวกเธอจงกระทำอิทธิปาฏิหาริย์อันเป็นธรรมยิ่ง
ยวดของมนุษย์แก่คฤหัสถ์ผู้นั่งชาวห่มขาว ดังนี้ เกวัฏฐะบุตรคฤหบดีได้
กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นคำรบสองว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระ
องค์มิได้เฝ้าจงพระผู้มีพระภาคเจ้า เพียงแต่กราบทูลอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ เมืองนาลันทานี้ เป็นเมืองมั่งคั่ง สมบูรณ์ มีผู้คนมาก คับคั่งไปด้วย

มนุษย์ เลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นอย่างยิ่ง ขอประทานโอกาสเถิด พระเจ้าข้า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญชาให้ภิกษุรูปหนึ่ง ที่จักกระทำ อิทธิปาฏิหาริย์อันเป็นธรรมยิ่งยวดของมนุษย์ โดยอาการอย่างนี้ ชาวเมือง นาลันทาจักเลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นอย่างยิ่งสุดที่จะประมาณได้ แม้ครั้งที่สาม ฯลฯ เกวัฏฐะก็ได้กราบทูลอย่างนั้น.

[๓๓๕] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนเกวัฏฐะ ปาฏิหาริย์ ๓ อย่าง นี้ เราทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองแล้ว จึงประกาศให้รู้ ปาฏิหาริย์ ๓ อย่างคือ อิทธิปาฏิหาริย์ อาเทศนาปาฏิหาริย์ อนุศาสนีปาฏิหาริย์. ดูก่อนเกวัฏฐะ อิทธิปาฏิหาริย์เป็นไฉน. ภิกษุในธรรมวินัยนี้ยอมแสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง คือ คนเดียวเป็นหลายคนก็ได้ หลายคนเป็นคนเดียวก็ได้ ทำให้ปรากฏก็ได้ ทำให้ หายไปก็ได้ ทะลุฝ่ากำแพง ภูเขาไปก็ได้ ไม่ติดขัดเหมือนไปในที่ว่างก็ได้ ผุด ขึ้นต่ำลงในแผ่นดิน เหมือนในน้ำก็ได้ เดินบนน้ำไม่แยกเหมือนเดินบน แผ่นดินก็ได้ นั่งบัลลังก์เหาะไปในอากาศเหมือนนกก็ได้ ลูบคลำพระจันทร์ พระอาทิตย์ซึ่งมีฤทธิ์มีอานุภาพมากก็ได้ ใช้อำนาจทางกายไปตลอดพรหมโลก ก็ได้.

ผู้มีศรัทธาเลื่อมใสบางคนเห็นภิกษุนั้นแสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง คือ คน เดียวทำให้เป็นหลายคนก็ได้.....คนที่มีศรัทธาเลื่อมใสนั้นจะบอกแก่คนที่ไม่มี ศรัทธาไม่เลื่อมใสคนใดคนหนึ่งว่า พ่อมหาจำเริญ น้าอัสจรรยัจริงหนอ น้าพิสวง จริงหนอ ความที่สมณะมีฤทธิ์มาก. มีอานุภาพมาก ข้าพเจ้าได้เห็นภิกษุรูปโน้น แสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง.....คนที่ไม่มีศรัทธา ไม่เลื่อมใส จะพึงกล่าวแก่คนที่ มีศรัทธาเลื่อมใสอย่างนี้ว่า นี่แน่ะพ่อคุณ มีวิชาอยู่อย่างหนึ่งชื่อว่า คันธารี ภิกษุรูปนั้นแสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง.....ด้วยวิชาชื่อว่า คันธารีนั้น....ดูก่อน เกวัฏฐะท่านสำคัญความซื่อนั้นเป็นไฉน คนผู้ไม่มีศรัทธา ไม่มีความเลื่อมใส

นั้น จะฟังกล่าวอย่างนั้น กะคนผู้มีศรัทธามีความเลื่อมใสนั้นบ้างไหม. ฟัง
กล่าว พระเจ้าข้า. คุณก่อนแก้วกฐะ เราเห็นโทษในอธิปาฏิหาริย์อย่างนี้แหละ
จึงอึดอัด ระอา รังเกียจอธิปาฏิหาริย์.

[๓๔๐] คุณก่อนแก้วกฐะ ก็อาเทศนาปาฏิหาริย์เป็นไฉน ภิกษุในธรรม
วินัยนี้ย่อมทลายใจ ทายความรู้สึกในใจ ทายความตริก ทายความตรองของสัตว์
อื่นของบุคคลอื่นได้ว่า ใจของท่านเป็นอย่างนี้บ้าง ใจของท่านเป็นไปโดย
อาการนี้บ้าง จิตของท่านเป็นดังนี้บ้าง. บุคคลบางคน มีศรัทธาเลื่อมใสเห็น
ภิกษุนี้ทลายใจ ทายความรู้สึกในใจ ทายความตริก ทายความตรองของสัตว์
อื่นบุคคลอื่นได้ ว่า ใจของท่านเป็นอย่างนี้บ้าง ใจของท่านเป็นไปโดยอาการ
นี้บ้าง จิตของท่านเป็นดังนี้บ้าง. ครั้นแล้วผู้มีศรัทธาเลื่อมใสบอกแก่คนที่ไม่มี
ศรัทธา ไม่มีความเลื่อมใสคนใดคนหนึ่งว่า พ่อมหาจำเริญ นำอัสจรรยัจริงหนอ
นำพิสวงจริงหนอ ความที่สมณะมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก ข้าพเจ้าได้เห็น
ภิกษุรูปนี้ทลายใจ ทายความรู้สึกในใจ ทายความตริก ทายความตรอง ของ
สัตว์อื่นของบุคคลอื่นได้ว่า ใจของท่านเป็นอย่างนี้ ใจของท่านเป็นไปโดย
อาการอย่างนี้ จิตของท่านเป็นดังนี้ ครั้นแล้วผู้ไม่มีศรัทธาไม่เลื่อมใสจะฟัง
กล่าวกะผู้มีศรัทธา ผู้มีความเลื่อมใสว่า นี่แน่พ่อคุณ มีวิชาอยู่อย่างหนึ่งชื่อ
มณิกา ภิกษุรูปนั้นทลายใจ ทายความรู้สึกในใจ ทายความตริก ทายความ
ตรองของสัตว์อื่นของบุคคลอื่นได้ว่า ใจของท่านเป็นอย่างนี้ ใจของท่านเป็น
ไปโดยอาการอย่างนี้ จิตของท่านเป็นดังนี้ ด้วยวิชาชื่อว่ามณิกานั้น คุณก่อน
แก้วกฐะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน คนผู้ไม่มีศรัทธาไม่เลื่อมใสนั้น
จะฟังกล่าวกะคนผู้มีศรัทธาเลื่อมใสนั้นบ้างไหม ฟังกล่าวพระเจ้าข้า คุณก่อน
แก้วกฐะ เราเห็นโทษในอาเทศนาปาฏิหาริย์อย่างนี้แล จึงอึดอัด ระอา รังเกียจ
อาเทศนาปาฏิหาริย์.

[๓๔๑] คุณก่อนแก้วกู่ อนุศาสนีปาฏิหาริย์เป็นไหน คุณก่อนแก้วกู่ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมพร่ำสอนอย่างนี้ว่า ท่านจงตรีกอย่างนี้ อย่าตรีกอย่างนั้น จงใส่ใจอย่างนี้ อย่าใส่ใจอย่างนั้น จงละสิ่งนี้ เข้าถึงสิ่งนี้อยู่. คุณก่อนแก้วกู่ นี้เรียกว่าอนุศาสนีปาฏิหาริย์

[๓๔๒] คุณก่อนแก้วกู่ ข้ออื่นยังมีอยู่อีก พระตถาคตอุบัติขึ้นในโลก นี้เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ฯลฯ คุณก่อนแก้วกู่ แม่นี่ก็เรียกว่าอนุศาสนีปาฏิหาริย์. ภิกษุเข้าถึงทุกขนิมิต ตถนิมิต จตุตถนิมิตอยู่. คุณก่อนแก้วกู่ ข้อนี้ท่านเรียกว่า อนุศาสนีปาฏิหาริย์ ฯลฯ ภิกษุนำเข้าไปน้อมเข้าไปซึ่งจิตเพื่อญาณทัสสนะ. คุณก่อนแก้วกู่ นี้ ท่านเรียกว่า อนุศาสนีปาฏิหาริย์. ฯลฯ ภิกษุยอมรู้ว่า ไม่มีจิตอื่นเพื่อเป็นอย่างนี้อีก ข้อนี้ท่านเรียกว่าอนุศาสนีปาฏิหาริย์. คุณก่อนแก้วกู่ ปาฏิหาริย์ ๓ อย่างนี้แล เราทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเอง แล้วจึงประกาศให้รู้.

[๓๔๓] คุณก่อนแก้วกู่ เรื่องเคยมีมาแล้ว ความปริวิตกทางใจได้เกิดขึ้นแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งในหมู่ภิกษุนี้เอง อย่างนี้ว่า มหาภูตรูป ๔ คือ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ เหล่านี้ ย่อมดับไม่มีเหลือในที่ไหนหนอ. ลำดับนั้น ภิกษุได้เข้าสมาธิ ชนิดที่เมื่อจิตตั้งมั่นแล้ว ทางไปสู่เทวโลกก็ปรากฏได้. ครั้นแล้วภิกษุเข้าไปหาพวกเทวดาชั้นจาตุมมหาราชถึงที่อยู่ ได้ถามพวกเทวดาเหล่านั้นว่า ท่านทั้งหลาย มหาภูตรูป ๔ คือ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ เหล่านี้ ย่อมดับไม่มีเหลือในที่ไหน คุณก่อนแก้วกู่ เมื่อภิกษุกล่าวอย่างนี้ พวกเทวดาชั้นจาตุมมหาราชจึงกล่าวว่า แม้พวกข้าพเจ้าก็ไม่ทราบที่ดับไม่มีเหลือแห่งมหาภูตรูป ๔ คือ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ

เตโชธาตุ วาโยธาตุนี้ เหมือนกัน แต่ยังมีมาราชอยู่ ๔ องค์ ซึ่งรุ่งเรืองกว่า วิเศษกว่าพวกข้าพเจ้า ท้าวเธอคงจะทราบ.....ภิกษุจึงไปห้ามมาราชทั้ง ๔ แล้วถามว่า ท่านทั้งหลายมหาภูตรูป ๔ คือ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ เหล่านี้ย่อมดับไม่มีเหลือในที่ไหน เมื่อภิกษุกล่าวอย่างนี้แล้ว มาราชทั้ง ๔ จึงกล่าวว่า แม้พวกข้าพเจ้าก็ไม่ทราบ.....แต่ยังมีพวกเทวดาชั้นดาวดึงส์ ซึ่งรุ่งเรืองกว่า วิเศษกว่าพวกข้าพเจ้า เทวดาเหล่านั้นคงจะทราบ.....ภิกษุจึงเข้าไปหาเทวดาชั้นดาวดึงส์แล้วกล่าวว่า มหาภูตรูป คือ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุเหล่านี้ ย่อมดับโดยไม่มีเหลือในที่ไหน เมื่อภิกษุกล่าวอย่างนี้ เทวดาชั้นดาวดึงส์จึงกล่าวว่า แม้พวกข้าพเจ้าก็ไม่ทราบ.....แต่ยังมีท้าวสักกะผู้เป็นจอมเทวดา ซึ่งรุ่งเรืองกว่า วิเศษกว่าพวกข้าพเจ้า ท้าวเธอคงจะทราบ.....ภิกษุนั้นก็ได้ไปหาท้าวสักกะผู้เป็นจอมเทวดากล่าวว่า มหาภูตรูป ๔ คือ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ เหล่านี้ ย่อมดับโดยไม่มีเหลือในที่ไหน เมื่อภิกษุกล่าวอย่างนี้แล้ว ท้าวสักกะผู้เป็นจอมเทวดากล่าวตอบว่า ข้าพเจ้าก็ไม่ทราบ.....แต่ยังมีเทวดาชั้นยาม.....เทพบุตรชื่อสุยาม.....เทวดาชั้นคฤติ.....เทพบุตรชื่อสันคฤติ.....เทวดาชั้นนิมมานรดี.....เทพบุตรชื่อสุนิมมิตะ.....เทวดาชั้นปรนิมมิตวสวดี.....เทพบุตรชื่อปรนิมมิตวสวดี ซึ่งรุ่งเรืองกว่า วิเศษกว่าข้าพเจ้า ท้าวเธอคงทราบ.....ที่ดับโดยไม่มีเหลือแห่งมหาภูตรูป ๔ คือ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ เหล่านี้ได้.

[๓๔๔] คุก่อนแก้วภูษะ ครั้งนั้นภิกษุเข้าไปหาท้าวสักกะแล้วกล่าวว่า มหาภูตรูป ๔ คือ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุเหล่านี้ ย่อมดับไม่มีเหลือในที่ไหน เมื่อภิกษุกล่าวอย่างนี้แล้ว ท้าวสักกะกล่าวตอบว่า

แม้ข้าพเจ้าก็ไม่ทราบ.....แต่ยังมีเทวดาพรหมกายิกา ซึ่งรุ่งเรืองกว่า วิเศษกว่า พวกเรา เทวดาเหล่านั้นคงจะทราบ ลำดับนั้นภิกษุได้เข้าสมาธิโดยที่เมื่อจิต ตั้งมั่นแล้วทางไปสู่พรหมโลกได้ปรากฏแล้ว.

[๓๔๕] คุก่อนแก้วกู่ ต่อแต่นั้น ภิกษุได้เข้าไปหาเทวดาพรหมกายิกา แล้วกล่าวว่า ท่านทั้งหลาย มหาภูตรูป ๔ คือ ปรฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ เหล่านี้ ย่อมดับไม่มีเหลือในที่ไหน เมื่อภิกษุกเล่าว่าอย่างนี้ เทวดาพรหมกายิกา จึงกล่าวตอบว่า แม้พวกข้าพเจ้าก็ไม่ทราบ....แต่ยังมีพระพรหม ผู้เป็นมหาพรหม ผู้เป็นใหญ่ไม่มีใครยิ่งกว่า รู้เห็นเหตุการณ์โดยดั่งแท้ ผู้ใช้อำนาจ ผู้เป็นอิสระ เป็นผู้สร้าง เป็นผู้นิรมิต เป็นผู้ประเสริฐ เป็นผู้บงการ เป็นผู้ทรงอำนาจ เป็นบิดาของหมู่สัตว์ ซึ่งรุ่งเรืองกว่าและวิเศษกว่าพวกข้าพเจ้า ทำวมหาพรหมนั้นแลคงจะทราบ..... ก็บัดนี้ทำวมหาพรหมนั้นอยู่ที่ไหน แม้พวกข้าพเจ้าก็ไม่รู้ที่อยู่ของพรหม หรือทิศของที่พรหมอยู่ แต่วานิมิตทั้งหลายจักเห็นได้ แสงสว่างย่อมเกิดเอง โอกาสย่อมปรากฏเมื่อใด พรหมจักปรากฏเมื่อนั้น การที่แสงสว่างเกิดเอง โอกาสปรากฏนั้นแล เป็นบุพพนิमितเพื่อความปรากฏแห่งพรหม คุก่อนแก้วกู่ ต่อมาไม่นานนัก มหาพรหมนั้นก็ได้อปรากฏ.

[๓๔๖] คุก่อนแก้วกู่ ลำดับนั้น ภิกษุได้เข้าไปหามหาพรหมแล้ว กล่าวว่า มหาภูตรูป ๔ คือ ปรฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ เหล่านี้ ย่อมดับไม่มีเหลือในที่ไหน เมื่อภิกษุกเล่าว่าอย่างนี้แล้ว ทำวมหาพรหม ได้กล่าวตอบว่า ข้าพเจ้าเป็นพรหม เป็นมหาพรหม เป็นผู้ใหญ่ยิ่ง..... เป็นบิดาของหมู่สัตว์ทั้งหลาย. คุก่อนแก้วกู่ แม้ครั้งที่ ๒ ภิกษุนั้นก็ได้กล่าวกะทำวมหาพรหมว่า ข้าพเจ้ามิได้ถามท่านอย่างนั้นว่า ท่านเป็นพรหม.....ข้าพเจ้า

ถามท่านว่ามหาสูตร ๔.... ย่อมดับไม่มีเหลือในที่ไหน ต่างหาก. แม้ครั้งที่ ๒ ทำมหาพรหมก็ได้ตอบภิกษุอย่างนั้น แม้ครั้งที่ ๓ ภิกษุก็ได้กล่าวกะทำมหาพรหมว่า ข้าพเจ้ามิได้ถามอย่างนั้น ข้าพเจ้าถามว่า มหาสูตร ๔ ย่อมดับไม่มีเหลือในที่ไหนต่างหาก.

[๓๔๗] คุก่อนแก้วกฐะ ลำดับนั้นทำมหาพรหมจับแขนภิกษุนั้นนำไป ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วกล่าวกะภิกษุนั้นว่า ท่านภิกษุ พวกเทวดาพรหมกายิกาเหล่านี้ รู้จักข้าพเจ้าว่าอะไร ๆ ที่พรหมไม่รู้ ไม่เห็น ไม่เข้าใจ ไม่แจ่มแจ้ง เป็นอันไม่มี เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงไม่ตอบต่อหน้าเทวดาเหล่านี้ว่า แม้ข้าพเจ้าก็ไม่ทราบที่ดับไม่มีเหลือแห่งมหาสูตร ๔ คือ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ เหล่านี้เหมือนกัน เพราะฉะนั้นแล การที่ท่านละเลยพระผู้มีพระภาคเจ้าเสียแล้ว เทียวแสวงหาในภายนอก เพื่อพยากรณ์ปัญหานี้ เป็นอันท่านทำผิดพลาดแล้ว ท่านจงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ทูลถามปัญหานี้เถิด พระองค์ทรงพยากรณ์แก่ท่านอย่างไร ท่านพึงทรงจำข้อนั้นไว้.

[๓๔๘] คุก่อนแก้วกฐะ ครั้งนั้น ภิกษุนั้นได้หายไปจากพรหมโลก มาปรากฏข้างหน้าเรา เปรียบเหมือนบุรุษผู้มีกำลัง เขยียดแขนที่คู้ยู่ออกไป หรือคู้แขนที่เขยียดไว้เข้ามา, คุก่อนแก้วกฐะ ภิกษุนั้นเข้ามาหาเรา ใหัวเรา แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ได้กล่าวว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มหาสูตร ๔ คือ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ เหล่านี้ ย่อมดับไม่มีเหลือในที่ไหน เมื่อเรากล่าวอย่างนี้แล้ว เราได้กล่าวว่า คุก่อนภิกษุ เรื่องเคยมีมาแล้ว พวกพ่อค้าเดินเรือมหาสมุทร จับนกตีสหัสสี (นกคูฝั่ง) ลงเรือไปด้วย เมื่อไม่เห็นฝั่ง เขาก็ปล่อยนกตีสหัสสีมันบินไปยังทิศบูรพา ทิศทักษิณ ทิศปัจฉิม ทิศอุดร ทิศเบื้องบน ทิศน้อย หากมันเห็นริมฝั่ง มันก็บินไปทางนั้น หากมันไม่เห็น

ริมฝั่ง มันจะกลับมาขึงเรื่อนั้นอีก คุณก่อนภิกษุ เธอก็เหมือนกัน เทียวแสวงหา
จนถึงพรหมโลก ก็ไม่ได้รับพยากรณ์ปัญหานี้ ในที่สุดก็ต้องมาหาเรา ปัญหานี้
เธอไม่ควรถามอย่างนั้น แต่ควรถามอย่างนี้

[๓๔๙] ปฐวีชาตุ อาโปชาตุ เตโชชาตุ วาโยชาตุ ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้
ในที่ไหน

อุปาทายรูปที่ยาวและสั้น ละเอียดและหยาบ งานและไม่งาม ย่อม
ตั้งอยู่ไม่ได้ในที่ไหน

นามและรูปย่อมดับไปไม่มีเหลือในที่ไหน ดังนี้.

ในปัญหานี้มีพยากรณ์ดังต่อไปนี้

[๓๕๐] ธรรมชาติที่รู้แจ้ง แสดงไม่ได้ ไม่มีที่สุด แจ่มใสโดย
ประการทั้งปวง

ปฐวีชาตุ อาโปชาตุ เตโชชาตุ วาโยชาตุ ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้ใน
ธรรมชาตินี้

อุปาทายรูปยาวและสั้น ละเอียดและหยาบ งามและไม่งาม ย่อม
ตั้งอยู่ไม่ได้ในธรรมชาตินี้

นามและรูปย่อมดับไปไม่มีเหลือในธรรมชาตินี้

เพราะวิญญูณดับ นามและรูปนั้นย่อมดับไม่มีเหลือในธรรมชาตินี้
ดังนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพยากรณ์ปัญหานี้แล้ว เกวัฏฐะบุตรคฤหบดี
ขอบใจเพลิดเพลินภายิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า ดังนี้แล.

จบเกวัฏฐสูตที่ ๑๑

อรรถกถาแก้วกฐิต

แก้วกฐิตมีบทเริ่มว่า ข้าพเจ้า (พระอานนทเถระเจ้า) ได้สดับมา
อย่างนี้ ๆ เปฯ โกลีเมืองนาลันทา.

จะพรรณนาบทโดยลำดับในแก้วกฐิตนั้น. บทว่า ปวาริกัมพวัน
คือ สวนมะม่วงของปวาริกเศรษฐี. บทว่า เกวัญญะนี้ เป็นชื่อของบุตรคฤหบดี.

มีเรื่องเล่ามาว่า เกวัญญะบุตรคฤหบดีนั้น มีทรัพย์ประมาณ ๔๐ โกฏิ
เป็นคฤหบดีผู้มั่งคั่ง ได้เป็นผู้มีศรัทธาเลื่อมใส (พระพุทธศาสนา) เป็นอย่างยิ่ง
เพราะเหตุที่เขามีศรัทธาเป็นอย่างยิ่ง เขาจึงคิดว่า หากจะมีภิกษุรูปหนึ่ง เหาะ
ไปในอากาศ พึงแสดงปาฏิหาริย์หลาย ๆ อย่าง ระหว่างถึงเดือน หรือหนึ่ง
เดือน หรือหนึ่งปี มหาชนก็จะพากันเลื่อมใสมิยงนัก ถ้ากระไร เราจะกราบ
ทูลขอร้องพระผู้มีพระภาคเจ้า ให้ทรงอนุญาต ภิกษุรูปหนึ่งเพื่อแสดง
ปาฏิหาริย์ แล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า กราบทูลอย่างนี้.

บทว่า มังคัง คือ มังคังสมบุรณ. บทว่า มังมิ คือ ถึงความเจริญ
เพราะมากด้วยภณณะนานาชนิด. บทว่า คัมปังไปด้วยมนุษย์ อธิบายว่า
จอบแจไปด้วยหมู่มนุษย์ สัจจรไปมา ดูเหมือนว่า ไหล่กับไหล่ จะเสียดสีกัน.
บทว่า จงจัด หมายถึง ขอร้อง คือ ตั้งให้ดำรงตำแหน่ง. บทว่า ธรรมที่ยังยวด
ของมนุษย์ อธิบายว่า ยิ่งกว่าธรรม ของมนุษย์ผู้ยิ่งยวด หรือธรรมของ
มนุษย์ อันได้แก่กุศล ๑๐. บทว่า เป็นอย่างยิ่ง สุดที่จะประมาณได้ อธิบาย
ว่า จักเลื่อมใสอย่างยิ่งสุดที่จะประมาณได้ เหมือนดวงประทีปที่โชติช่วง แม้
กว่าปรกติ เพราะได้เชื่อน้ำมัน.

บทว่า เราไม่แสดงธรรมอย่างนี้ มีอธิบายว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้ในเรื่องราชคหเศรษฐี เพราะฉะนั้น จึงตรัสคำเป็นต้นว่า เราไม่แสดงธรรมอย่างนี้. บทว่า เราไม่กำจัด อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสว่า เราจะไม่ทำลายโดยให้คุณธรรมพินาศไป คือ ให้ถึงการทำลายศีล แล้วลดลงจากฐานะสูง ตั้งอยู่ในฐานะต่ำโดยลำดับ โดยที่แท้เราหวังความเจริญของพระพุทธศาสนา จึงกล่าวดังนั้น. บทว่า แม้ครั้งที่ ๓ แล อธิบายว่า ไม่มีผู้สามารถจะกล่าวห้ามพระดำรัสของพระพุทธเจ้าถึง ๓ ครั้ง แต่แก้วฏฐะกราบทูลถึง ๓ ครั้ง ด้วยคิดว่า เราคุ้นเคยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นคนโปรดหวังต่อประโยชน์ ดังนี้. ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงดำริว่า อุบาสกนี้แม้เมื่อเราห้าม ก็ยังขอร้องอยู่บ่อย ๆ ช่างเถิด เราจะชี้โทษในการแสดงปาฏิหาริย์แก่เธอ จึงตรัสคำเป็นต้นว่า ปาฏิหาริย์ ๓. อย่างแล.

ในบทเหล่านั้น บทว่า อมาหิ ภิกขุ ตตฺถบพเพณิ อมฺหิ อหิ ภิกขุ บทว่า วิชาชื่อคันธารี อธิบายว่า วิชานี้ ฤๅชชื่อคันธาระเป็นผู้ทำ หรือเป็นวิชาที่เกิดขึ้นในแคว้นคันธาระ. มีเรื่องเล่ากันว่า ในแคว้นคันธาระนั้น พวกฤๅชอาศัยอยู่มาก บรรดาฤๅชเหล่านั้น ฤๅชผู้หนึ่งทำวิชานี้ขึ้น. บทว่า เราอึดอัด อธิบายว่า เราอยู่อย่างอึดอัดคือราวกะว่าถูกบีบ. บทว่า เราระอา คือละอาย. บทว่า เรารงเกียจ คือ เราเกิดความรังเกียจเหมือนเห็นคุณ.

บทว่า แห่งสัตว์อื่น คือแห่งสัตว์ทั้งหลายเหล่านี้. บทที่ ๒ คือ แห่งบุคคลอื่น เป็นไวพจน์ของบทนั้นนั่นแล. บทว่า ย่อมทวย คือ ย่อมกล่าว. บทว่า ความรู้สึกในใจ หมายถึง โสมนัสและโทมนัส. บทว่า ใจของท่านเป็นไปโดยอาการอย่างนี้ อธิบายว่า ใจของท่านตั้งอยู่ในโสมนัส โทมนัส หรือประกอบด้วยกามวิตกเป็นต้น. บทที่ ๒ เป็นไวพจน์ของบทนั้นนั่นแล. บทว่า จิตของท่านเป็นอย่างนี้ คือจิตของท่านเป็นเช่นนี้. อธิบายว่า จิตของท่านคิดถึง

เรื่องนี้และเรื่องนี้เป็นไปแล้ว. บทว่า **วิชาชื่อมณิกา** ท่านชี้แจงว่า มีวิชาหนึ่งในโลกได้ชื่ออย่างนี้ว่า **จินตมณิ** บุคคลย่อมรู้ถึงจิตของคนอื่นได้ ด้วยวิชา **จินตมณิ** นั้น.

บทว่า **ท่านทั้งหลายจงตริกอย่างนี้** คือ ตริกให้เป็นไปทาง เนก-
ขัมมวิตกเป็นต้น. บทว่า **อย่าตริกอย่างนี้** คือ อย่างตริกให้เป็นไปกามวิตก
เป็นต้น. บทว่า **จงทำในใจอย่างนี้** คือ ทำในใจถึงอนิจจังสัญญา หรือ อย่างใด
อย่างหนึ่ง ในทุกขสัญญาเป็นต้นอย่างนี้. บทว่า **อย่า.....อย่างนี้** คือ อย่าทำ
ในใจโดยนัยเป็นต้นว่า เป็นของเที่ยง ดังนี้. บทว่า **จงละสิ่งนี้** อธิบายว่า จงเข้าถึง
กำหนดอันเคลือบด้วยกามคุณนี้. บทว่า **จงเข้าถึงสิ่งนี้** อธิบายว่า จงเข้าถึง
คือ บรรลุ สำเร็จ โลกุตตรธรรม อันได้แก่ มรรค ๔ ผล ๔ นี้แลอยู่. พระผู้มี
พระภาคเจ้าทรงแสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ชื่อ อธิธิปาฏิหาริย์ การรู้จิตของผู้อื่น แล้ว
พูด ชื่อ อาเทศนาปาฏิหาริย์ การแสดงธรรมเนื่อง ๆ ของพระสาวกและของ
พระพุทธรเจ้า ชื่อ อนุสาสนีปาฏิหาริย์.

ในปาฏิหาริย์เหล่านั้น พระมหาโมคคัลลานะแสดง อนุสาสนีปาฏิหาริย์
ด้วยอธิธิปาฏิหาริย์ พระธรรมเสนาบดีสารีบุตร แสดง อนุสาสนีปาฏิหาริย์ ด้วย
อาเทศนาปาฏิหาริย์. เมื่อพระเทวทัตทำลายสงฆ์ ได้พากิภษุ ๕๐๐ รูปไปแล้ว
แสดงธรรมแก่กิภษุเหล่านั้นด้วยพุทธรลีลา ณ ตำบล คยาสิสะ ครั้นเมื่อพระผู้มี
พระภาคเจ้า ทรงส่งพระอัครสาวก ๒ รูป ไป พระธรรมเสนาบดีสารีบุตร
ทราบวารจิตของกิภษุเหล่านั้นแล้วแสดงธรรม. กิภษุทั้ง ๕๐๐ รูป ฟังธรรม-
เทศนาของพระเถระก็บรรลุโสดาปัตติผล. ต่อมาพระมหาโมคคัลลานะได้
แสดงการแผดงฤทธิ์ต่าง ๆ แล้ว แสดงธรรมแก่กิภษุเหล่านั้น กิภษุทั้งหมด
ฟังธรรมของท่านแล้วต่างได้บรรลุพระอรหัตตผล. ครั้นแล้วพระมหานาคทั้ง
สองพากิภษุ ๕๐๐ รูป เหาะสู่เวฬุวันถึงวิหารเวฬุวัน. การแสดงธรรมเนื่อง ๆ

ของพระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นอนุสาสนีปาฏิหาริย์. ในปาฏิหาริย์เหล่านั้น อธิปาฏิหาริย์ และอาเทศนาปาฏิหาริย์ ยังติเตียนได้ ยังมีโทษ ไม่ยั่งยืนอยู่นาน เพราะไม่ยั่งยืนอยู่นาน จึงไม่นำสัตว์ให้พ้นทุกข์ได้. อนุสาสนีปาฏิหาริย์เท่านั้น ไม่ติเตียนได้ ไม่มีโทษ ตั้งอยู่ได้นาน เพราะตั้งอยู่ได้นาน จึงนำสัตว์ให้พ้นทุกข์ได้. เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงติเตียนอธิปาฏิหาริย์ และอาเทศนาปาฏิหาริย์ ทรงสรรเสริญอนุสาสนีปาฏิหาริย์อย่างเดียว.

บทว่า **เรื่องเคยมีมาแล้วนี้** เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงปรารภขึ้น. ที่ทรงปรารภขึ้นก็เพื่อทรงแสดงถึงอธิปาฏิหาริย์และอาเทศนาปาฏิหาริย์ไม่นำสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ได้ และเพื่อทรงแสดงถึงอนุสาสนีปาฏิหาริย์เท่านั้น ที่จะนำสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ได้. อีกอย่างหนึ่ง มีภิกษุรูปหนึ่งชื่อ มหาภูตปริยตกะ แสวงหามหาภูตรูป เทียวไปจนถึงพรหมโลก ไม่ได้ช่องแก้ปัญหา จึงมาทูลถามพระพุทธเจ้า แล้วก็หมดสงสัยไป. เพราะเหตุอะไร. เพื่อประกาศความยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เหตุการณ์อันนี้ได้ปกปิดแล้ว ครั้นต่อมาพระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงเปิดเผยแสดงเหตุการณ์นั้น จึงตรัสคำเป็นอาทิว่า เรื่องเคยมีมาแล้ว ดังนี้. บทว่า **ในที่ไหนหนอแล** อธิบายว่า บุคคล อาศัยอะไรแล้ว บรรลุอะไร มหาภูต ๔ นั้น จึงดับโดยไม่เหลือด้วยอำนาจเป็นไปไม่ได้ในที่ไหน ก็มหาภูตกถานี้ ท่านกล่าวไว้แล้ว ในวิสุทธิมรรค โดยพิสดาร. เพราะฉะนั้น ควรค้นหาจากวิสุทธิมรรคนั้นเถิด.

บทว่า **ทางไปเทวโลก** คือ ชื่อว่าทางไปเทวโลกเฉพาะนั้น ไม่มี. ก็บทนั้นเป็นชื่อของอิทธิวิญาณ. จริงอยู่ ทางนั้นเป็นไปสู่อำนาจทางกาย ย่อมไปสู่เทวโลก ตลอดถึงพรหมโลกได้โดยทางนั้น เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่าทางไปเทวโลก. บทว่า **เทวตัจฉาตุมหาราชโดยที่ใด** ความว่า ภิกษุไม่ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้า แม้ประทับอยู่ในที่ใกล้ สำคัญว่า ตาม

ธรรมดา เขาโจทก์กันย่อมมีอนุภาพมากดังนี้จึงเข้าไปหา. ข้อที่ว่า
คู่ก่อนภิกษุ แม้พวกข้าพเจ้าก็^๑ไม่รู้ หมายถึง พวกเทวดา ถูกถามปัญหาใน
พุทธวิสัยย่อมไม่รู้จึงได้กล่าวอย่างนั้น. ลำดับนั้น ภิกษุนั้น^๒ตำทับพวกเทวดาว่า
พวกท่านตอบปัญหานี้ของเราไม่ได้ ก็จึงบอกมาเร็ว ๆ จึงถามแล้วถามอีก. พวก
เทวดาคิดว่า ภิกษุรูปนี้^๓ตำทับเรา เราจักปลดเปลื้อง ภิกษุนั้น^๔ให้พ้นไปจาก
พวกเรา จึงได้กล่าวคำเป็นต้นว่า คู่ก่อนภิกษุ ยังมีท้าวมหาราชอีก ๔ องค์.

บทว่า รุ่งเรื่องยิ่งนัก คือ งามเหลือเกิน. บทว่า วิเศษกว่า คือ สูง
สุดด้วย วรรณะ ยศ และความเป็นใหญ่ เป็นต้น. พึงทราบเนื้อความในทุก
วาระโดยนัยนี้. แต่เนื้อความนี้พิเศษ. นัยว่าท้าวมหาราชทรงดำริว่าปัญหา
นี้เป็นพุทธวิสัย คนอื่นไม่สามารถแก้ได้ ก็ภิกษุนี้^๕ละเลยพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ผู้เป็นอัครบุคคลในโลก เทียวถามพวกเทวดา ดูคนละเวนไฟเป่าหิ้งห้อย และ
ดูคนละเวนกลอง ดีท้อง เราจะส่งภิกษุนั้น^๖ไปยังสำนักพระศาสดา จักหมดสงสัยใน
นั้น ท้าวมหาราชทรงดำริอีกว่า ภิกษุนั้น^๗ไปไกลมากแล้ว จักหมดสงสัยใน
สำนักของพระศาสดา อนึ่ง ธรรมดาบุคคลเช่นนี้ก็^๘มีอยู่ เมื่อเดินทางไปได้เพียง
เล็กน้อย มักมีความลำบาก แต่ภายหลังจากรู้ ดังนี้ จึงกล่าวกะภิกษุนั้น^๙ เป็นต้น
ว่า แม้เราก็อ^{๑๐}ไม่รู้ ดังนี้. แม้ทางไปพรหมโลก ก็เช่นเดียวกับทางไปเทวโลก. ทาง
ไปเทวโลกก็ดี การเข้าถึงธรรมก็ดี ความแน่วแน่ชั่วขณะจิตหนึ่งก็ดี ความ
คิดคาดคะเนก็ดี จิตไปสูงก็ดี ความรู้อย่างก็ดี ทั้งหมดนี้เป็นชื่อของอิทธิวิชญาณ
นั่นเอง. บทว่า บุปพนิมิต ท่านแสดงไว้ว่า นิมิตในส่วนแรกที่จะมาถึง เหมือน
รุ่งอรุณมีเพราะพระอาทิตย์ขึ้น เพราะฉะนั้น พระพรหมจักมาในบัดนี้. พวก
ข้าพเจ้า^{๑๑}รู้อย่างนี้. บทว่า ปาตุโรหิตี แปลว่า ได้ปรากฏแล้ว.

ครั้งนั้นแล พระพรหม เมื่อถูกภิกษุนั้น^{๑๒}ถาม รู้ความที่มีใช้วิสัย
ของตน จึงคิดว่า หากเราบอกว่า เราไม่รู้ พวกนี้^{๑๓}จักดูหมิ่นเรา ถ้าเรา

จักกล่าวอะไร ๆ ทำเป็นเหมือนรู้ ฤทธิไม่มีจิตปรารถนาคำพยากรณ์ของเรา จักยกคำพูดของเรา เมื่อเราบอกว่า คุณก่อนฤทธิ เราเป็นพรหม ดังนี้ เป็นต้น ใคร ๆ ก็จักไม่เชื่อถ้อยคำ ถ้ากระไร เราจะบอกปิดส่งฤทธินี้ไปเฝ้าพระศาสดาดังนี้ จึงกล่าวว่า คุณก่อนฤทธิ เราเป็นพรหม ดังนี้ เป็นต้น

บทว่า **นำออกไป ณ ส่วนข้างหนึ่ง** ดังนี้ เพราะเหตุไรจึงได้ทำอย่างนั้น เพราะเพื่อความพิศวง. บทว่า **เสาะหาการพยากรณ์ในภายนอก** อธิบายว่า ถึงการแสวงหาในภายนอก ตลอดถึงพรหมโลก คุณคนต้องการน้ำมัน บีบทรายฉะนั้น

บทว่า **นก** ได้แก่ กา หรือ เหยี่ยว. ข้อว่า **ฤทธิไม่ควรถามปัญหา** อย่างนี้ มีอธิบายว่า เพราะฤทธิควรถามปัญหาให้ถูกจุดหมาย ก็ฤทธินี้ถือสิ่งไม่มีใจครองถามนอกจุดหมาย ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงปฏิเสธ. นัยว่าการแสดงโทษคำถามของผู้หลงผิดในคำถาม แล้วให้สำเนียงคำถาม จึงตอบในภายหลังเป็นหลักปฏิบัติของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย. เพราะเหตุไร. เพราะผู้ไม่รู้เพื่อจะถามจึงถาม ซื่อว่าเป็นคนไม่ฉลาด. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงให้สำเนียงปัญหาจึงตรัสว่า อาโปธาตุ ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้ในที่ไหน ดังนี้ เป็นต้น.

บทว่า **ตั้งอยู่ไม่ได้** คือดำรงอยู่ไม่ได้ มีอธิบายว่า มหาภูตรูป ๔ เหล่านี้ อาศัยอะไรจึงเป็นอันตั้งอยู่ไม่ได้ ท่านถามหมายถึงสิ่งมีใจครองเท่านั้น. บทว่า **ยาวและสั้น** ท่านกล่าวถึงอุปาทายรูปโดยสังเขป. บทว่า **ละเอียด** หยาบหมายถึง เล็ก หรือ ใหญ่. ท่านกล่าวเพียงทรวดทรงในอุปาทายรูปเท่านั้น แม้ด้วยบทนี้. บทว่า **งาม และ ไม่งาม** คือ อุปาทายรูปที่ดี และ ไม่ดีนั่นเอง

ก็ที่ว่า อุปาทายรูปงามไม่งาม มีอยู่ หรือ ไม่มี. แต่ท่านกล่าวถึงอิฏฐารมณ์ และอนิฏฐารมณ์อย่างนี้. บทว่า นาม และ รูป คือ นามและรูปอันต่างกัณ มิยาว เป็นต้น. บทว่า อุปรุชฺชติ แปลว่าย่อระดับไป. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงชี้แจงคำถามว่า ควรจะถามอย่างนี้ว่า นามและรูปนั้นอาศัยอะไรจึงเป็นไป ไม่ได้อย่างไม่มีเหลือ เมื่อจะทรงแก้ปัญหา จึงตรัสว่า ในปัญหานี้มีพยากรณ์ ดังนี้ แล้วตรัสว่า ธรรมชาติที่รู้แจ้ง เป็นต้น.

บทว่า ควรรู้แจ้ง คือ ธรรมชาติที่รู้แจ้ง. เป็นชื่อของนิพพาน. นิพพานนั้น แสดงไม่ได้ เพราะไม่มีการแสดง. นิพพานชื่อว่าไม่มีที่สุด เพราะ ไม่มีเกิด ไม่มีเสื่อม ไม่มีความเป็นอย่างอื่นของผู้ตั้งอยู่. บทว่า แจ่มใส คือ น้ำสะอาด. นัยว่า บทนี้เป็นชื่อของท่าน้ำ. เป็นที่น้ำไหล ท่านทำ ป อักษรให้ เป็น ภ อักษร ทำข้ามของนิพพานนั้นมีอยู่ทุกแห่ง เพราะฉะนั้นจึงชื่อมีทำข้าม ทุกแห่ง จนทั้งหลายประสงค์จะข้ามจากที่ใด ๆ ของมหาสมุทร มีทำเป็นเส้นทางที่จะไม่มีทำไม่มี ฉันทใด จนทั้งหลายประสงค์จะข้ามให้ถึงพระนิพพาน โดยอุบายอันใดในกรรมฐาน ๓๘ กรรมฐานเป็นทำ เป็นเส้นทาง กรรมฐาน จะไม่ใช่ทำของนิพพานไม่มี ฉันทนั้น. เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า มีทำข้าม ทุกแห่ง. ในบทว่า อาโปธาตุนี ท่านอาศัยนิพพาน จึงกล่าวทั้งหมดนั้น โดยนัยเป็นต้นว่า อาโปธาตุนี ธรรมชาติที่มีใจครอง ย่อมดับโดยไม่มีเหลือ คือ เป็นไปไม่ได้ พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงแสดง อุบายดับไม่มีเหลือ ของธรรมชาตินั้น จึงตรัสว่า เพราะวิญญานดับ นามและรูปนั้นย่อมดับ ไม่มีเหลือในธรรมชาตินี้ ดังนี้. บทว่า วิญญาน คือ วิญญานเดิมบ้าง วิญญานที่ปรุงแต่งบ้าง. จริงอยู่ เพราะวิญญานเดิมดับ นาม และรูปนั้น ย่อมดับไม่มีเหลือในธรรมชาตินี้ ก็ว่า ย่อมถึงความไม่มีบัญญัติเหมือน

พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 243

เปลวประทีปที่ถูกเผาไหม้ไป ฉะนั้น เพราะไม่เกิดขึ้น และดับไปโดยไม่เหลือ
แห่งวิญญานที่ปรุงแต่งนามและรูป จึงดับโดยไม่เกิดขึ้น เหมือนอย่างที่ท่าน
กล่าวไว้ว่า เพราะดับวิญญานที่ปรุงแต่งด้วยโศดาปัตติมัคคญาณ นามและ
รูปที่พึงเกิดในสังสารวัฏอันไม่มีเบื้องต้น และที่สุด เว้นภพทั้ง ๓ ย่อมดับ
โดยไม่เหลือ ในธรรมชาตินี้ ดังนี้. ทั้งหมดพึงทราบตามนัยที่ท่านกล่าวไว้
แล้วในมหานิเทศน์แล. ส่วนที่เหลือ ในทุก ๆ บททั้งนั้น.

อรรถกถาแก้วกฐสูตรแห่งอรรถกถาทีฆนิกาย ชื่อสุมังคลวิลาสินีจบ
แล้วด้วยประการฉะนี้.

สูตรที่ ๑๑ จบ

๑๒ โลหิจจสูตร

[๓๕๑] ข้าพเจ้า ได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จจาริกไปในแคว้นโกศล พร้อมด้วยภิกษุหมู่ใหญ่ ประมาณ ๕๐๐ รูป ประทับอยู่บ้านสาลาวติกา ก็สมัยนั้น โลหิจจพราหมณ์ ครอบครองบ้าน สาลาวติกา ซึ่งมีประชาชนคับคั่ง มีหญ้า ไม้ และน้ำ สมบูรณ์ อุดมไปด้วยธัญญาหาร ซึ่งเป็นราชทรัพย์ ที่พระเจ้า-
ปเสนทิโกศล พระราชทาน เป็นบำเหน็จเด็ดยาค.

[๓๕๒] ก็สมัยนั้น ความเห็นอันลามก เห็นปานนี้เกิดขึ้น แก่ โลหิจจพราหมณ์ ว่า สมณะก็ดี พราหมณ์ก็ดีในโลกนี้ ควรบรรลुकุศลธรรม ครั้นบรรลुकุศลธรรมแล้ว ไม่ควรบอกผู้อื่น เพราะผู้อื่นจักทำอะไรให้แก่ผู้อื่นได้ บุคคลตัดเครื่องจองจำเก่าได้แล้ว พึงสร้างเครื่องจองจำอื่นใหม่ ฉันทใด ข้ออุปมัยก็ฉันทนั้น เรากล่าวธรรมคือความโลภว่า เป็นธรรมลามก เพราะผู้อื่นจักทำอะไรแก่ผู้อื่นได้ ดังนี้.

โลหิจจพราหมณ์ ได้ยินมาว่า พระสมณโคดมศากยบุตร ทรงผนวช จากศากยตระกูล เสด็จจาริกไปในแคว้นโกศล พร้อมด้วยภิกษุหมู่ใหญ่ ประมาณ ๕๐๐ รูป เสร็จถึงบ้านสาลาวติกาแล้ว ก็กิตติศัพท์อันงามของ พระโคดมผู้เจริญนั้น ได้แพร่หลายไปอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มี-
พระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นผู้ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง ถึงพร้อมด้วยวิชชา และจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกคนทีควรฝึก ไม่มี
ผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้ตื่นแล้ว เป็น

ผู้จำแนกพระธรรม พระองค์ทรงกระทำโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ให้แจ่มแจ้ง ด้วยพระปัญญาอันยิ่งด้วยพระองค์เอง ทรงสอนหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวคานุษย์ให้รู้ตาม พระองค์ทรงแสดงธรรมงาม ในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิง ก็การเห็นพระอรหันต์ เช่นนั้น เป็นการดีนักแล.

[๓๕๓] ครั้งนั้นโลหิจจพราหมณ์ ได้เรียกช่างกลบชื้อ โรติกะ มาบอกว่า มาที่นี่ เพื่อนโรติกะ ท่านจงไปเฝ้าพระสมณโคดมถึงที่ประทับ แล้วกราบทูลถามพระสมณโคดม ถึงอาพาธน้อย พระโรคเบาบาง ความคล่องแคล่ว กำลัง ความอยู่ผาสุก ตามคำของเราว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ โลหิจจพราหมณ์ถามพระองค์ถึงอาพาธน้อย พระโรคเบาบาง ความคล่องแคล่ว กำลัง ความอยู่ผาสุก และจงกราบทูลอย่างนี้ว่า ขอพระโคดมผู้เจริญ พร้อมด้วยหมู่ภิกษุ โปรรับนิมนต์เสวยภัตตาหารของโลหิจจพราหมณ์ในวันพรุ่งนี้ โรติกะช่างกลบรับคำโลหิจจพราหมณ์แล้ว ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โลหิจจพราหมณ์ถามพระองค์ถึงอาพาธน้อย พระโรคเบาบาง ความคล่องแคล่ว กำลัง ความอยู่ผาสุก และให้กราบทูลว่า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า พร้อมด้วยหมู่ภิกษุ โปรรับนิมนต์เสวยภัตตาหารของโลหิจจพราหมณ์ในวันพรุ่งนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับนิมนต์ด้วยคุษณีภาพ.

[๓๕๔] โรติกะช่างกลบทราบบว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับนิมนต์แล้ว ลุกจากอาสนะ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วกระทำประทักษิณ

เสร็จแล้วเข้าไปหาโลหิจจพราหมณ์ถึงที่อยู่ บอกว่า ข้าพเจ้าได้กราบทูล
พระผู้มีพระภาคเจ้าตามคำของท่านแล้ว. และพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงรับ
นิมนต์แล้ว. ครั้งนั้นแลโลหิจจพราหมณ์ ตระเตรียมของเคี้ยวของฉัน อัน
ประณีตไว้ในนิเวศน์ของตนโดยล่งไปแห่งราตรีนั้นได้เรียกโรติกะมาสั่งว่า
มานี่เพื่อนโรติกะ จงไปหาพระสมณโคดม แล้วจงทูลพระสมณโคดมว่า ถึง
เวลาแล้ว ภัตตาหารสำเร็จแล้ว. โรติกะ รับคำโลหิจจพราหมณ์แล้ว ได้เข้าไป
ไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายบังคมแล้วยืนที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง กราบ-
ทูลว่า ถึงเวลาแล้วพระเจ้าข้า ภัตตาหารสำเร็จแล้ว.

[๓๕๕] ครั้นเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอันตรวาสก แล้วทรง
ถือบาตรจีวรเข้าไปยังบ้านสาลาวติกา พร้อมด้วยหมู่ภิกษุ เวลานั้น โรติกะ
ตามเสด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าไปข้างหลัง กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โลหิจจพราหมณ์เกิดความเห็นชั่วอย่างนี้ว่า สมณะ
หรือพราหมณ์ในโลกนี้ พึงบรรลุกุศลธรรม ครั้งบรรลุแล้ว ไม่ควรบอก
ผู้อื่น เพราะผู้อื่นจักทำอะไรให้แก่ผู้อื่นได้ บุคคลตัดเครื่องจองจำเก่า
ได้แล้ว พึงทำเครื่องจองจำอย่างอื่นใหม่ ฉันทิ ข้ออุปไมยนี้ก็ฉันนั้น
เรากล่าวธรรมคือความโลภว่า เป็นธรรมลามก ผู้อื่นจักทำอะไรให้แก่
ผู้อื่นได้ ดังนี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้า โปรดทรง
ปลดปล่อยโลหิจจพราหมณ์เสียจากความเห็นชั่วนี้เถิด พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสว่า ไม่เป็นไร ไม่เป็นไร โรติกะ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปยัง
นิเวศน์ของโลหิจจพราหมณ์แล้ว ประทับเหนืออาสนะที่ปูลาดไว้. ลำดับนั้น
โลหิจจพราหมณ์ได้อังคาสหมู่ภิกษุ มีพระพุทธรูปเจ้าเป็นประธาน ด้วยของ
เคี้ยวของฉันอันประณีตด้วยมือของตนให้อิมหนำให้เพียงพอแล้ว.

[๒๕๖] ลำดับนั้น **พระผู้มีพระภาคเจ้า**เสวยเสร็จแล้ว ทรงนำพระหัตถ์ออกจากบาตร โลหิจพราหมณ์ถืออาสนะที่ต่ำอันหนึ่งนั่งที่สมควรข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะโลหิจพราหมณ์ว่า คุณก่อนโลหิจจะ เขาว่าจริงหรือ ท่านเกิดความเห็นตามกอย่างนี้ว่า สมณะหรือพราหมณ์ในโลกนี้ บรรลุธรรมที่เป็นกุศลแล้วไม่บอกผู้อื่น เพราะผู้อื่นทำอะไรแก่ผู้อื่นได้ เปรียบเหมือนบุคคลตัดเครื่องจำองเก่าได้แล้ว พึงทำเครื่องจำองใหม่ อย่างอื่นฉันใด ข้ออุปไมยนี้ก็ฉันนั้น เรากล่าวว่าเป็นธรรมลามก เพราะผู้อื่นจักทำอะไรแก่ผู้อื่นได้ดังนี้.

โลหิจพราหมณ์กราบทูลว่าพระโคตมผู้เจริญ เป็นความจริงอย่างนั้น.

คุณก่อนโลหิจจะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ท่านครอบครองบ้านสาลาวติกามีใช่หรือ อย่างนั้นสิท่านโคตม. ตรัสถามว่า ผู้ใดหนอจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า โลหิจพราหมณ์ครอบครองบ้านสาลาวติกาอยู่ โลหิจพราหมณ์ควรใช้สอยผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นในบ้านสาลาวติกานั้น แต่ผู้เดียว ไม่ควรให้ผู้อื่น ดังนี้ ผู้ที่กล่าวอย่างนี้นั้นจะชื่อว่าทำอันตราย หรือไม่ทำอันตรายแก่ชนที่อาศัยท่านเลี้ยงชีพอยู่. ชื่อว่าอันตรายสิท่านโคตม. เมื่อทำอันตรายจะชื่อว่าหวังประโยชน์ หรือไม่หวังประโยชน์แก่ชนเหล่านั้น. ชื่อว่าไม่หวังประโยชน์สิท่านโคตม. ผู้ไม่หวังประโยชน์จะชื่อว่าเข้าไปตั้งจิตเมตตาในชนเหล่านั้น หรือเป็นศัตรู. เป็นศัตรูสิท่านโคตม. เมื่อตั้งจิตเป็นศัตรูจะชื่อว่า เป็นมิจฉาทิฎฐิหรือสัมมาทิฎฐิ เป็นมิจฉาทิฎฐิสิท่านโคตม. คุณก่อนโลหิจจะ ผู้เป็นมิจฉาทิฎฐิ เรากล่าวว่า มีคติเป็น ๒ คือ นรก หรือกำเนิดเดิยรัจฉานอย่างใดอย่างหนึ่ง.

[๒๕๗] คุณก่อนโลหิจจะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน **พระเจ้าปเสนทิโกศล** ทรงปกครองแคว้นกาสิ และโกศลมิใช่หรือ. อย่างนั้นสิ ท่าน

โคดม. คุณก่อนโลหิจจะ ผู้ใดหนอพึงกล่าวอย่างนี้ว่า **พระเจ้าปเสนทิโกศล** ทรงปกครองแคว้นกาสิ และโกศลอยู่ พระองค์ควรทรงใช้สอยผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นในแคว้นกาสิและโกศลแต่พระองค์เดียว ไม่ควรพระราชทานแก่ผู้อื่น ผู้ที่กล่าวอย่างนี้นั้น ชื่อว่าทำอันตรายหรือไม่ทำอันตรายแก่พวกท่านและคนอื่น ซึ่งได้พึงพระบรมโพธิสมภาร พระเจ้าปเสนทิโกศลเลี้ยงชีพอยู่.

ชื่อว่าทำอันตราย ท่านโคดม. เมื่อทำอันตรายชื่อว่าเป็นผู้หวังประโยชน์หรือไม่หวังประโยชน์แก่ชนเหล่านั้น.

ชื่อว่าไม่หวังประโยชน์ ท่านโคดม. ผู้ที่ไม่หวังประโยชน์ จะชื่อว่าเข้าไปตั้งเมตตาคิด หรือเป็นศัตรูในชนเหล่านั้นเล่า. เป็นศัตรูของท่านโคดม.

เมื่อเข้าไปตั้งจิตเป็นศัตรูแล้ว จะชื่อว่า เป็นมิจฉาทิฎฐิ หรือสัมมาทิฎฐิ เล่า. เป็นมิจฉาทิฎฐิของท่านโคดม.

คุณก่อนโลหิจจะ ผู้ที่เป็นมิจฉาทิฎฐิ เรากล่าวว่า มีคติเป็น ๒ คือนรกหรือกำเนิดเดิยรมาน คติอย่างใดอย่างหนึ่ง.

[๓๕๘] คุณก่อนโลหิจจะ ด้วยประการฉะนี้ เป็นอันฟังได้ว่า ผู้ใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า **โลหิจพราหมณ์** ครองบ้านสาลาวติกา ควรใช้สอยผลประโยชน์อันเกิดในบ้านสาลาวติกาแต่ผู้เดียว ไม่ควรให้ผู้อื่น ผู้ที่กล่าวอย่างนี้นั้น ชื่อว่าทำอันตรายแก่ชนที่อาศัยเลี้ยงชีพอยู่ เมื่อทำอันตราย ชื่อว่าไม่หวังประโยชน์ เมื่อไม่หวังประโยชน์ ชื่อว่าเข้าไปตั้งจิตเป็นศัตรู เมื่อเข้าไปตั้งจิตเป็นศัตรู ย่อมชื่อว่าเป็นมิจฉาทิฎฐิอย่างนั้นนั่นแล.

โลหิจจะ ผู้ใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า สมณะ หรือพราหมณ์ในโลกนี้ ควรบรรลुकุศลธรรมแต่แล้วไม่ควรบอกผู้อื่น เพราะผู้อื่นต่อผู้อื่นจักทำอะไรกันได้ บุคคลตัดเครื่องจำองเก่าได้แล้ว ควรสร้างเครื่องจำองอย่างอื่นขึ้นใหม่ ฉนั้น-

ใด ข้ออุปไมยก็ฉนั้น ผู้ที่กล่าวอย่างนั้น ชื่อว่าทำอันตรายแก่กุกุบุตรผู้อาศัย
ธรรมวินัย ที่ตถาคตประกาศไว้แล้ว จึงบรรลุธรรมวิเศษอันโอฬารเห็นปานนี้
ย่อมทำให้แจ้งโศดาปัตติผลบ้าง สกทาคามิผลบ้าง อนาคามิผลบ้าง อรหัตตผล
บ้าง และแก่กุกุบุตรผู้ที่ย่อมครรรักอันเป็นทิพย์ เพื่อบังเกิดในภพอันเป็นทิพย์
เมื่อทำอันตราย ย่อมชื่อว่าไม่หวังประโยชน์ เมื่อไม่หวังประโยชน์ ย่อมชื่อว่า
เข้าไปตั้งจิตเป็นศัตรูเมื่อเข้าไปตั้งจิตเป็นศัตรู ย่อมชื่อว่าเป็นมิจฉาทิฎฐิ. คุก่อน
โลหิจจะ ผู้เป็นมิจฉาทิฎฐิ เรากล่าวว่ามีคติเป็น ๒ คือ นรก หรือกำเนิดเดียรัจฉ
าน คติอย่างใดอย่างหนึ่ง

[๓๕๕] คุก่อนโลหิจจะ ด้วยประการฉะนี้ เป็นอันฟังได้ว่า ผู้ใด
ฟังกล่าวอย่างนี้ว่า พระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงครองแคว้นกาสิ และโกศล
พระองค์ทรงใช้สอยผลประโยชน์อันเกิดขึ้นในแคว้นกาสิและโกศล แต่พระ-
องค์เดียว ไม่พระราชทานแก่ผู้อื่น ผู้ที่กล่าวอย่างนี้ขึ้นชื่อว่า ทำอันตรายแก่
ชนทั้งหลาย คือตัวท่านและคนอื่น เมื่อทำอันตราย ชื่อว่าไม่หวังประโยชน์
เมื่อไม่หวังประโยชน์ ชื่อว่าเข้าไปตั้งจิตเป็นศัตรู เมื่อเข้าไปตั้งจิตเป็นศัตรู
ชื่อว่าเป็นมิจฉาทิฎฐิก็เช่นเดียวกัน. โลหิจจะ ผู้ใดฟังกล่าวอย่างนี้ว่า สมณะ
หรือพราหมณ์ในโลกนี้พึงบรรลुकุศลธรรม แต่แล้วไม่พึงบอกผู้อื่น เพราะผู้อื่น
ต่อผู้อื่นจักทำอะไรกันได้. บุคคลตัดเครื่องจองจำอันเก่าแล้ว ควรสร้างเครื่อง
จองจำอย่างอื่นใหม่ ข้ออุปไมยนี้ก็ฉนั้น เรากล่าวธรรม คือความโลภ ว่าเป็น
ธรรมอันลามก เพราะผู้อื่นต่อผู้อื่นจักทำอะไรกันได้ ผู้ที่กล่าวอย่างนี้ขึ้น ชื่อ
ว่าทำอันตรายแก่กุกุบุตรผู้ที่ได้อาศัยธรรมวินัย ที่ตถาคตประกาศแล้ว จึง
บรรลุธรรมวิเศษอันโอฬารเห็นปานนี้ คือทำให้แจ้งโศดาปัตติผลบ้าง สกทาคา-
มิผลบ้าง อนาคามิผลบ้าง อรหัตตผลบ้างและแก่กุกุบุตรผู้ที่ย่อมครรรักอันเป็นทิพย์

เพื่อบังเกิดในภพอันเป็นทิพย์ เมื่อทำอันตรายชื่อว่า ไม่หวังประโยชน์
เมื่อไม่หวังประโยชน์ ชื่อว่าตั้งจิตเป็นศรัทธา เมื่อตั้งจิตเป็นศรัทธา ย่อมชื่อว่าเป็น
มิจฉาทิฎฐิ คุณก่อนโลหิจจะ เรากล่าวว่ามีคติเป็น ๒ คือ นรก หรือกำเนิด
เดียรัจฉาน อย่างใดอย่างหนึ่ง

[๓๖๐] คุณก่อนโลหิจจะ ศาสดา ๓ จำพวกนี้ ควรประท้วงได้ในโลก
การประท้วงศาสดาเห็นปานนี้ของเขา เป็นการประท้วงที่เป็นจริงแท้ เป็นธรรม
ไม่มีโทษ ศาสดา ๓ จำพวกเป็นโชน คุณก่อนโลหิจจะ ศาสดาบางคนในโลกนี้
ออกจากเรือนบวช เพื่อประโยชน์อันใด ประโยชน์แห่งความเป็นสมณะนั้น
เขาไม่ได้บรรลุ แต่แล้วก็แสดงธรรมแก่สาวกทั้งหลายว่า นี้เพื่อประโยชน์ของท่าน
ทั้งหลาย นี้เพื่อความสุขของท่านทั้งหลาย สาวกของท่านย่อมไม่ตั้งใจฟัง ไม่เงี่ยหู
ฟัง ไม่ตั้งจิตเพื่อรู้ทั่วถึง และหลีกเลี่ยงประพฤตินอกคำสอนของศาสดา. เขาจะ
ฟังถูกประท้วงอย่างนี้ว่า ท่านผู้มีอายุ ท่านออกจากเรือนบวช เพื่อประโยชน์
อันใด ประโยชน์แห่งความเป็นสมณะนั้น ท่านไม่ได้บรรลุแล้ว แต่แล้วท่านก็
แสดงธรรมแก่สาวกว่า นี้เพื่อประโยชน์ของท่านทั้งหลาย นี้เพื่อความสุขของ
ท่านทั้งหลาย สาวกของท่านย่อมไม่ตั้งใจฟัง ไม่เงี่ยหูฟัง ไม่ตั้งจิตเพื่อรู้ทั่วถึง
และย่อมหลีกเลี่ยงประพฤตินอกคำสอนของศาสนา เหมือนบุรุษรุกเข้าไป
หาสตรีที่กำลังถอยหลังหนี หรือเหมือนบุรุษที่กอดสตรีที่หันหลังให้ ฉันทิ
ข้ออุปไมยนี้ก็ฉันทิ เรากล่าวธรรมคือ ความโลภว่าเป็นธรรมอันลามก เพราะ
ผู้อื่นต่อผู้อื่นจักทำอะไรกันได้ ดังนี้ คุณก่อนโลหิจจะนี้เป็นศาสดาที่หนึ่งซึ่ง
ควรประท้วงในโลก อนึ่ง การประท้วงของผู้ประท้วงศาสดาเห็นปานนี้
เป็นจริงแท้ เป็นธรรม ไม่มีโทษ.

[๓๖๑] คุณก่อนโลหิจจะ อีกข้อหนึ่ง ศาสดาบางคนในโลกนี้ ออกจาก

เรือนบวช เพื่อประโยชน์อันใด ประโยชน์แห่งความเป็นสมณะนั้น เขาไม่ได้บรรลุ แต่เขาแสดงธรรมแก่สาวกทั้งหลายว่า นี่เพื่อประโยชน์ของท่านทั้งหลาย นี้เพื่อความสุขของท่านทั้งหลาย สาวกของเขาย่อมตั้งใจฟัง เจริญหูฟัง ตั้งจิตเพื่อรู้ทั่วถึง และไม่หลีกเลี่ยงประพัตินอกคำสอนของศาสดา เขาจะพึงถูกประท้วงว่า ท่านออกจากเรือนบวช เพื่อประโยชน์อันใด ประโยชน์แห่งความเป็นสมณะนั้น ท่านไม่ได้บรรลุแล้ว แต่ท่านแสดงธรรมแก่สาวกทั้งหลายว่า นี่เพื่อประโยชน์ของท่านทั้งหลาย นี้เพื่อความสุขของท่านทั้งหลายสาวกของท่านนั้นย่อมตั้งใจฟัง ย่อมเจริญหูฟัง ตั้งจิตเพื่อรู้ทั่วถึง และไม่หลีกเลี่ยงประพัตินอกคำสอนของศาสดา เหมือนบุคคลที่งาของตนแล้ว สำคัญของผู้อื่นว่า เป็นที่ที่ตนควรทำให้ดี ฉันทใด คำอุปไมยนี้ก็ฉันทนั้น เรากล่าวธรรมคือความโลภ ว่า เป็นธรรมอันลามก เพราะผู้อื่นต่อผู้อื่นจักทำอะไรกันได้ คู่ก่อนโลหิจจะ นี้แลศาสดาคนที่สาม ซึ่งควรประท้วงในโลก อนึ่ง การประท้วงของผู้ประท้วงศาสดาเห็นปานนั้น ชื่อว่าเป็นจริงแท้ เป็นธรรมไม่มีโทษ.

[๓๖๒] คู่ก่อนโลหิจจะ อีกข้อหนึ่ง ศาสดาบางคนในโลกนี้ ออกจากเรือนบวช เพื่อประโยชน์อันใด เขาบรรลุประโยชน์ของสมณะนั้นแล้ว จึงแสดงธรรมแก่สาวกทั้งหลาย ของเขาว่า นี่ เพื่อประโยชน์ของท่านทั้งหลาย นี้เพื่อความสุขของท่านทั้งหลาย ดังนี้ สาวกของเขาย่อมไม่ตั้งใจฟัง ไม่เจริญหูฟังไม่เข้าไปตั้งจิตเพื่อความรู้ทั่ว หลีกเลี่ยงประพัตินอกคำสอนของศาสดา เขาพึงท้วงว่า ท่านผู้มีอายุ ท่านออกจากเรือนบวชเพื่อประโยชน์อันใด ประโยชน์แห่งความเป็นสมณะนั้น ท่านได้บรรลุแล้ว จึงแสดงธรรมแก่สาวกทั้งหลายว่า นี่เพื่อประโยชน์ของท่านทั้งหลาย นี้เพื่อความสุขของท่านทั้งหลาย ดังนี้ สาวกเหล่านั้น ย่อมไม่ตั้งใจฟัง ไม่เจริญหูฟัง ไม่เข้าไปตั้งจิตเพื่อความรู้ทั่ว และหลีกเลี่ยง

ประพุดินนอกคำสอนของศาสดา เหมือนบุคคลตัดเครื่องจองจำเก่าได้แล้ว สร้างเครื่องจองจำอย่างอื่นขึ้นใหม่ ฉันทใด คำอุปไมยนี้ก็ฉันทนั้น เรากล่าวธรรม คือ ความโลภว่าเป็นธรรมลามก เพราะผู้อื่นต่อผู้อื่นจักทำอะไรกันได้ ดังนี้ คุณก่อนโลภหิจจะ ศาสดาคนที่สาม นี้ควรประท้วงในโลก อนึ่ง ผู้ใดประท้วงศาสดา การประท้วงของผู้ประท้วงเป็นปานนี้ ชื่อว่าเป็นจริงแท้ เป็นธรรม ไม่มีโทษ.

คุณก่อนโลภหิจจะ ศาสดาสามจำพวกเหล่านี้แล ควรท้วงได้ในโลก อนึ่ง การประท้วงของผู้ประท้วงศาสดา เห็นปานนี้ ชื่อว่าเป็นจริงแท้ เป็นธรรม ไม่มีโทษ ดังนี้.

[๓๖๓] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว โลภหิจพราหมณ์ได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ก็ศาสดาบางคนที่ไม่ควรท้วงในโลก มีบ้างหรือ

คุณก่อนโลภหิจจะ ศาสดาที่ไม่ควรท้วงในโลกมีอยู่. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญก็ศาสดาที่ไม่ควรท้วงในโลกเป็นไฉน.

คุณก่อนโลภหิจจะ พระตถาคตเสด็จอุบัติขึ้นในโลกนี้เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง ฯลฯ (พึงขยายความให้พิสดารเหมือนในสามัญญะผลสูตร) ฯลฯ คุณก่อนโลภหิจจะ ภิกษุเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยอาการอย่างนี้ ฯลฯ เข้าถึงปฐมฌานอยู่.

คุณก่อนโลภหิจจะ สาวกได้บรรลุคุณวิเศษอันโอฬารเห็นปานนี้ ในศาสดาใด ศาสดานี้แลไม่ควรประท้วงในโลก อนึ่ง การประท้วงของผู้ประท้วงศาสดา เห็นปานนี้ชื่อว่า ไม่จริง ไม่แท้ ไม่เป็นธรรม มีโทษ ฯลฯ เข้าถึงฌานที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ อยู่. คุณก่อนโลภหิจจะ สาวกได้บรรลุคุณวิเศษอันโอฬารเห็นปานนี้ในศาสดาใด ศาสดาแม้นี้แลไม่ควรประท้วงในโลก อนึ่งการประท้วงของผู้ประท้วงศาสดา

เห็นปานนี้ ชื่อว่า ไม่จริง ไม่แท้ ไม่เป็นธรรม มีโทษ ฯลฯ เธอย่อมโน้ม
โน้มจิตใจไปเพื่อญาณทัสสนะ. สาวกในศาสนาใด ฯลฯ ย่อมรู้ชัดว่า ฯลฯ
กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่มี. สาวกในศาสนาใด...ไม่เป็นธรรมมีโทษ.

[๓๖๔] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว โลหิจจพราหมณ์
ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ บุรุษผู้หนึ่งพึง
ฉวยผมบุรุษอีกผู้หนึ่ง ซึ่งกำลังจะตกไปสู่เหว ก็อนรกว่า อดขึ้นให้ยืนอยู่บนบก
ฉันใด ข้าพระองค์กำลังจะตกไปสู่เหว ก็อนรกว่า พระโคตมผู้เจริญได้ยกขึ้นให้
ยืนอยู่บนบก ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภายตของพระองค์
ไพเราะยิ่งนัก จับใจยิ่งนัก เปรียบเหมือนบุคคลหงายของทีคว่า เปิดของที่ปิด
บอกทางแก่คนหลงทาง หรือส่องประทีปในที่มืดด้วยคิดว่า คนมีจักขุจักเห็น
รูปดังนี้ ฉันใด พระโคตมผู้เจริญก็ทรงประกาศพระธรรมโดยอเนกปริยาย ฉัน
นั้นเหมือนกัน

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอถึงพระโคตมผู้เจริญพร้อมทั้ง
พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นที่พึ่ง ขอพระโคตมผู้เจริญโปรดจงทรงจำข้า-
พระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะอย่างมอภายถวายชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้น
ไปเถิด.

จบโลหิจจสูตรที่ ๑๒

อรรถกถาโลหิจสูตร

โลหิจสูตร มีบทเริ่มต้นว่า (ข้าพเจ้าพระอานนทเถระเจ้า) ได้
สดับมาแล้วอย่างนี้.....ในแคว้น โกศล

ต่อไปนี้เป็นกรณียาธิบายบทที่ยากในโลหิจสูตรนั้น บทว่า สาละติกา
เป็นชื่อของบ้านนั้น. ได้ยินมาว่าบ้านนั้นล้อมด้วยไม้สาละ เป็นแถวไปตาม
ลำดับเหมือนล้อมรั้ว เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า บ้านสาละติกา. บทว่า. โลหิจจะ
เป็นชื่อพราหมณ์ผู้นั้น.

บทว่า ลามก คือ ชื่อว่าลามก เพราะเว้นจากการอนุเคราะห์ผู้อื่น.
แต่ไม่ใช่อุจเฉททิฎฐิ และสัสสตทิฎฐิ อย่างใดอย่างหนึ่ง. บทว่า เกิดขึ้นแล้ว
คือบังเกิดแล้ว ได้แก่ ไม่ใช่เพียงเกิดในใจอย่างเดียวเท่านั้น. นัยว่า โลหิจ-
พราหมณ์นั้นยังพูดอย่างนั้น แม้ในท่ามกลางบริษัท ตามอำนาจของใจ.
บททั้งหลายว่า เพราะผู้อื่นจักทำอะไรให้แก่ผู้อื่นได้ ดังนี้ อธิบายว่า
คนอื่นจะพูดว่า ผู้ที่ถูกเขาพราสอนจักทำอะไร แก่ผู้พราสอนนั้นได้ ตนเอง
นั้นแหละควรสักการะเคารพกุศลธรรมที่ตนได้แล้วอยู่. ชื่อว่า โลหิจพราหมณ์
เรียกช่างกัลบกชื่อโรสิกา มา มีความว่า โลหิจพราหมณ์เรียกช่างกัลบกผู้ได้
ชื่อเป็นอติถิลิ่งค้อย่างนี้ว่าโรสิกา นัยว่าเขาทราบถึงการเสด็จมาของพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าแล้วคิดว่า การที่เราจะไปเฝ้าพระพุทธองค์ที่ประทับจะเป็นภาระ
แต่เราจะอาราธนาให้เสด็จมายังเรือน แล้วเข้าเฝ้า และจักถวายอาคันตุกภิกษา
ตามกำลัง เพราะฉะนั้น โลหิจพราหมณ์จึงเรียก โรสิกาช่างกัลบกนั้นมา.

บทว่า ตามเสด็จไปข้างหลังๆ หมายความว่า โรสิกาช่างกัลบกตาม
เสด็จไปข้างหลังๆ เพื่อสะดวกในการทูลสนทนา. บทว่า ขອງทรง-

ปลดปล่อย คือ โรติกากราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้า ว่า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงปลดปล่อย คือ กำจัดจากความเห็นลามก นัยว่าโรติกานี้เป็นอุบาสกเป็นเพื่อนรัก ของโลหิจจพราหมณ์ เพราะฉะนั้น จึงกราบทูลอย่างนั้น เพราะหวังประโยชน์แก่โลหิจจพราหมณ์. ในบทว่า **ไม่เป็นไร** โรติกานี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเปล่งพระสุรเสียงด้วยพระคำรัสแรก ทรงเปล่งพระสุรเสียงย้าอีกด้วยพระคำรัสที่สอง. ในบทนี้ ฟังทราบอธิบายดังนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงแสดงข้อความนี้ว่า คุณก่อนโรติกา เรากระทำทุกกริยาหลายอย่าง และบำเพ็ญบารมี ตลอดสี่อสงไขย และตลอดแสนกัป ก็เพื่อประโยชน์นี้แหละ เราสู้แจ้งแทงตลอดสัพพัญญุตญาณ ก็เพื่อประโยชน์นี้อีกแหละ การจัดความเห็นลามกของโลหิจจพราหมณ์ไม่ใช่เรื่องหนัก ของเรา ดังนี้ ชื่อว่าทรงเปล่งพระสุรเสียงด้วยพระคำรัสแรก. และเมื่อจะทรงแสดงข้อความนี้ว่า คุณก่อนโรติกา การมาดี การนั่งดี การสนทนาปราศรัยก็ดี ในสำนักเราของโลหิจจพราหมณ์ทั้งหมดนี้จึงยกไว้ก่อน แม้ว่า บุคคลเช่นโลหิจจพราหมณ์มีความสงสัยในปัญหาตั้งแสนข้อ เราก็มีกำลังพอที่จะบรรเทาความสงสัยได้แต่ในการบรรเทาความเห็นลามกของโลหิจจพราหมณ์เพียงคนเดียว ไฉนจะเป็นเรื่องหนักของเราเล่าดังนี้ จึงทรงเปล่งพระสุรเสียงย้าด้วยพระคำรัสที่สอง

บทว่า **ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น** ได้แก่ความเกิดขึ้นแห่งปัจจัยคือการเกิดขึ้นแห่งโภคทรัพย์ อธิบายว่าทรัพย์และข้าวเปลือกอันเกิดขึ้นจากผลประโยชน์นั้น. บทว่า **ผู้ที่เข้าไปอาศัยเลี้ยงชีพ** คือ คนทั้งหลายมีญาติบริวารชนทาสและกรรมกรเป็นต้น อาศัยเขาเลี้ยงชีพ. บทว่า **ผู้ทำอันตราย** คือ ผู้ทำอันตรายทางลาภ. คำว่า ประโยชน์ ในบทว่า **อนุเคราะห์ด้วยประโยชน์** ได้แก่ความความเจริญ. บุคคลย่อมเอ็นดู เพราะฉะนั้นชื่อว่าผู้อนุเคราะห์ ความ-

ว่าย่อมปรารถนา ท่านกล่าวอธิบายว่าปรารถนาความเจริญ หรือไม่ปรารถนา. บทว่า นรค หรือกำเนิดเดียรัจฉานมีอธิบายว่า หากว่าความเห็นผิคนั้น สมบูรณ์ คือ เป็นความแน่นอน ย่อมเกิดในนรก โดยส่วนเดียว หากยังไม่แน่นอน ย่อมเกิดในกำเนิดเดียรัจฉาน.

บัดนี้ เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้า มีพระประสงค์จะให้พราหมณ์เกิด ความสลดใจยิ่งขึ้น เหมือนอย่างสัตว์ทั้งหลายสลดใจด้วยอันตรายทางลาภของตนเอง มิใช่สลดใจด้วยอันตรายทางลาภของคนอื่น ฉะนั้น จึงตรัสเรื่องเกิดขึ้นครั้งที่สองว่า โลกิยะ ท่านสำคัญความข้อนี้เป็นไฉนดังนี้.

บทว่า กุลบุตรทั้งหลายเหล่านี้ ได้แก่ กุลบุตรเหล่านี้ระดับพระธรรมเทศนาของพระตถาคต แล้วไม่สามารถจะก้าวลงสู่อริยมิได้. บทว่า ครรรค์อันเป็นทิพย์ รูปศัพท์เป็นปฐมวิภคตลงในอรรถกถาวิภคตติ แปลว่า ซึ่งครรรค์อันเป็นทิพย์. อนึ่งบทว่า ครรรค์อันเป็นทิพย์นี้ เป็นชื่อ ของเทวโลก ๖ ชั้น. บทว่า กุลบุตรทั้งหลายย่อมบำรุง อธิบายว่า กุลบุตรทั้งหลาย บำเพ็ญปฏิบัติ เพื่อไปสู่เทวโลก ให้ท่าน รักษาศีล ทำการบูชาด้วยของหอม และดอกไม้เป็นต้น เจริญภาวนา ซึ่งว่าย่อมบำรุงบริหาร ย่อมอบรม คือว่าย่อมเข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลง

บทว่า เพื่อบังเกิดในภพอันเป็นทิพย์ อธิบายว่า วิมานของเทวดาทั้งหลาย ชื่อว่าภพเป็นทิพย์ เพื่อจะไปเกิดในวิมานเหล่านั้น. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า ครรรค์อันเป็นทิพย์ หมายถึง บุญพิเศษมีทานเป็นต้น. บทว่า ภพอันเป็นทิพย์ อธิบายว่า ภพทั้งหลายเป็นวิบากขั้นในเทวโลก กุลบุตรทั้งหลาย กระทำบุญเพื่อเกิดในภพเหล่านั้น. บทว่า ทำอันตรายแก่ชนเหล่านั้น คือ

ทำอันตรายแห่งมรรคสมบัติ ผลสมบัติ และความวิเศษแห่งภพอันเป็นทิพย์
ของชนเหล่านั้น.

พระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อทรงทำลายมานะของพราหมณ์ซึ่งขึ้นไป
จนถึงภวคคพรหม โดยวิธีอุปมาโดยไม่กำหนด แล้วทรงแสดงถึงศาสดา
๓ จำพวก ผู้ควรท้วง จึงตรัสพระดำรัสเป็นอาทิว่า **ดูก่อนโกลิหิจจะ** ศาสดา ๓
จำพวกเหล่านี้. **บทว่า การท้วงนั้น** คือ การท้วงของผู้ท้วงศาสดา ๓ จำพวก
เหล่านั้น. **บทว่า ไม่เข้าไปตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั้งถึงคือไม่เข้าไปตั้งจิตเพื่อรู้รอบ**
คือเพื่อประโยชน์แก่การรู้ทั่ว **บทว่า หลีกเลี้ยง** อธิบายว่า ไม่กระทำตามคำ
สั่งสอนของศาสดานั้นตลอดเวลา หลีกเลี้ยงประพฤติกจากคำสอนนั้น. **บทว่า**
พึงลุกเข้าไปหาสตรีที่กำลังถอยหลังหนี คือเข้าไปหาผู้ที่ถอยหนี ต้องการ
หญิงที่เขาไม่ต้องการ อธิบายว่า หญิงคนหนึ่งผู้ไม่ต้องการอยู่ร่วม ตัวคนเดียว
ก็ยังต้องการอยู่. **บทว่า บุรุษพึงกอดสตรีที่หันหลังให้** อธิบายว่า บุรุษไปข้าง
หลังแล้วกอดสตรีผู้ไม่ยอมแม้จะเห็นยื่นหันหลังให้ **บทว่า ข้ออุปไมยนี้ก็**
ฉนั้น อธิบายว่า เมื่อศาสดาแม้จะคิดว่า พวกนี้เป็นสาวกของเรา แล้วสอน
สาวกผู้หลีกเลี้ยงประพฤติกจากคำสอนด้วยความโลภ เราจึงกล่าวธรรมคือความ
โลภนี้ว่า มีข้ออุปไมยฉนั้น ศาสดานั้นควรถูกท้วงว่า ท่านได้เป็นเหมือน
บุรุษที่รุกเข้าไปหาสตรีที่กำลังหนี เหมือนบุรุษพึงกอดสตรีที่หันหลังให้ ด้วย
ธรรมคือความโลภใด ธรรมคือความโลภของท่านนั้นก็เป็นอย่างนี้ ด้วย
ประการฉะนี้. **ข้อที่ว่า เพราะคนอื่นจักทำอะไรแก่คนอื่นได้** มีอธิบายว่า
ศาสดาย่อมควรถูกท้วงว่า ท่านสอนคนอื่นด้วยธรรมใด ท่านจงยังตนให้ถึง
พร้อมในธรรมนั้นก่อน คือท่านจงทำให้ตรง เพราะคนอื่นจักทำอะไรให้คน
อื่นได้.

บทว่า **ที่อันตนควรบำรุง** อธิบายว่า ควรถอนหญ้าที่ทำลายข้าวกล้าแล้วทำให้เรียบร้อย.

เนื้อความแห่งการท้วงครั้งที่ ๓ ว่า คนอื่นจักทำอะไรแก่คนอื่นได้ หมายความว่า คนอื่นที่ถูกพร่ำสอนตั้งแต่วเวลาที่ไม่มีรับคำสอน จักทำอะไรแก่คนอื่น คือผู้พร่ำสอนได้ อธิบายว่า ศาสดานั้นควรถูกท้วงอย่างนี้ว่า ตนนั้นแหละควรถึงความเป็นผู้ชวนขวยน้อย แล้วจึงควรนับถือบูชาธรรมที่ตนรู้แจ้งแทงตลอดแล้วอยู่มิใช่หรือ.

บทว่า **ไม่ควรท้วง** อธิบายว่า เพราะศาสดานี้ตั้งตนไว้ในความเหมาะสมแล้วก่อนจึงแสดงธรรมแก่สาวก. และสาวกของเขาเป็นผู้เชื่อฟังปฏิบัติตามคำพร่ำสอนย่อมบรรลुकุณวิเศษยิ่งใหญ่ ฉะนั้น เขาจึงไม่ควรท้วง.

บทว่า **ตกไปสู่เหว** คือ นรก ความว่า เพราะเราถือทิฏฐิตามกเราจึงตกไปสู่เหว คือ นรก. บทว่า **พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกเราวางไว้บนบก** ความว่า โลหิจพราหมณ์กล่าวว่า เราอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตัดทิฏฐิตามกให้แล้ว ทรงยกขึ้นจากเหว คือ อบาย ด้วยพระหัตถ์คือพระธรรมเทศนา แล้ววางเราไว้บนบกคือทางสวรรค์ ดังนี้.

คำที่เหลือในสูตรนี้มีเนื้อความตื้นทั้งนั้น ด้วยประการฉะนี้.

อรรถกถาโลหิจสูตรแห่งอรรถกถาทีฆนิกาย ชื่อสุมังคลวิลาสินีจบแล้วด้วยประการฉะนี้.

สูตรที่ ๑๒ จบ

เทววิษุวัต

[๑๖๕] ข้าพเจ้า ได้สดับมาอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริกไปในแคว้นโกศล พร้อมด้วย
ด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ ๕๐๐ รูป เสด็จถึงพราหมณคาม ของชาว
โกศลชื่อมนสาคตะ. นัยว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จประทับ ณ อัมพวัน ใกล้
ฝั่งแม่น้ำ อจิรวดี ทางทิศเหนือมนสาคตคาม เขตบ้านมนสาคตะนั้น.

[๑๖๖] สมัยนั้น พราหมณ์มหาศาลเป็นอันมาก ผู้ที่เขารู้จักกัน
แพร่หลาย อาศัยอยู่ในมนสาคตคาม เช่น วังกีพราหมณ์ ตารุกขพราหมณ์
โปกขรชาติพราหมณ์ ชาณุโสณีพราหมณ์ โตทยยพราหมณ์ และพราหมณ์
มหาศาลที่เขารู้จักกันแพร่หลายอื่น ๆ อีก. ครั้งนั้น วาเสฏฐมาณพและ
ภาร์ทวาชมาณพเดินเที่ยวเล่นตามกันไป ได้พูดกันถึงเรื่องทางและมิใช่ทาง
วาเสฏฐมาณพพูดอย่างนี้ว่า ทางที่ท่านโปกขรชาติพราหมณ์บอกไว้ที่นี่ท่าน
เป็นทางตรง เป็นเส้นทางเดิน เป็นทางนำออก ย่อมนำผู้ดำเนินไปตามทาง
นั้น เพื่อความอยู่ร่วมกับพรหม. ฝ่ายภาร์ทวาชมาณพพูดอย่างนี้ว่า ทาง
ที่ท่านตารุกขพราหมณ์ บอกไว้ที่นี่ท่านนั้นเป็นทางตรง เป็นเส้นทางเดิน เป็น
ทางนำออก ย่อมนำผู้ดำเนินไปตามทางนั้น เพื่อความอยู่ร่วมกับพรหมได้.
วาเสฏฐมาณพไม่อาจให้ภาร์ทวาชมาณพยินยอมได้ ฝ่ายภาร์ทวาชมาณพ ก็ไม่
อาจให้ วาเสฏฐมาณพยินยอมได้.

[๑๖๗] ครั้งนั้น วาเสฏฐมาณพจึงปรึกษากับภาร์ทวาชมาณพว่า
ภาร์ทวาชะ ก็พระสมณโคดม ศากยบุตร ทรงผนวชจากศากยะตระกูล ประทับ
อยู่ ณ อัมพวันใกล้ฝั่งแม่น้ำ อจิรวดี ทางทิศเหนือ มนสาคตคาม กิตติศัพท์อัน

ดีงามของพระสมณโคดมนั้น ได้แพร่ไปอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้โลก เป็นสารถีฝึกคนที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้ตื่นแล้ว เป็นผู้จำแนกพระธรรม ภารัทวาสมาเกิด เราจักไปเฝ้าพระสมณโคดมถึงที่ประทับ ครั้นไปเฝ้าแล้วจกกราบทูลถามความข้อนีแก่พระสมณะโคดม พระสมณโคดมจักทรงพยากรณ์แก่เราอย่างใด เราจักทรงจำข้อความนี้ไว้อย่างนั้น ภารัทวาสมาณพรับคำวาเสฏฐมาณพแล้ว พากันไป.

[๓๖๘] ครั้งนั้น วาเสฏฐมาณพกับภารัทวาสมาณพ พากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้บังเียงกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านสัมโมทนิยกถาพอให้ระลึกถึงกันแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง. วาเสฏฐมาณพได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ เมื่อข้าพระองค์ทั้งสองเดินเล่นตามกันไป ได้พูดกันถึงเรื่องทางและมีไช้ทาง ข้าพระองค์พูดอย่างนี้ ทางที่ท่านไปกขรสาติพราหมณ์บอกไว้นี้เท่านั้นเป็นทางตรง เป็นสายทางเดิน เป็นทางนำออก นำผู้เดินไปตามทางนั้น เพื่อความอยู่ร่วมกับพรหมได้. ฝ่ายภารัทวาสมาณพพูดอย่างนี้ว่า ทางที่ท่านตารุกขพราหมณ์บอกไว้นี้เท่านั้นเป็นทางตรง เป็นสายทางเดิน เป็นทางนำออก นำผู้เดินไปตามทางนั้น เพื่อความอยู่ร่วมกับพรหมได้ ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ในเรื่องนี้ยังมีการทะเลาะขัดแย้งและมีวาทะต่างกันอยู่.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า วาเสฏฐะ ได้ยินว่า ที่ท่านพูดว่าทางที่ท่านไปกขรสาติพราหมณ์บอกไว้นี้เท่านั้นเป็นทางตรง เป็นสายทางเดิน เป็นทางนำออก นำผู้ดำเนินไปเพื่อความอยู่ร่วมกับพรหมได้.

ภราทวาชมาณพพุดว่า ทางที่ท่านตารุกขพราหมณ์บอกไว้ท่านนั้นเป็นทางตรง เป็นสายทางเดิน เป็นทางนำออก นำผู้ดำเนินไปเพื่อความอยู่ร่วมกับพรหมได้.

วาเสฏฐะ ก็เมื่อเป็นเช่นนี้ พวกเธอจะมีการทะเลาะ ชัดแย้งและมีวาทะต่างกันในข้อไหน.

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ในเรื่องทางและมีไช้ทาง พราหมณ์คือ-พราหมณ์พวกอัคริยะ พราหมณ์พวกตติตริยะ พราหมณ์พวกฉันทิกะ พราหมณ์พวกพัหริชะ ย่อมบัญญัติหนทางต่างๆ กันก็จริง ถึงอย่างนั้น ทางเหล่านั้นทั้งหมด เป็นทางนำออก นำผู้ดำเนินไปเพื่อความอยู่ร่วมกับพรหมได้ เปรียบเหมือนในที่ไม่ไกลบ้านหรือนิคม แม้หากจะมีทางต่างๆ กันมากสาย ที่แท้ทางเหล่านั้นทั้งหมดล้วนมารวมลงในบ้านเหมือนกับฉันทิโค ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ... เพื่อความอยู่ร่วมกับพรหมได้ฉันทินั้น.

วาเสฏฐะ เธอพุดว่า ทางเหล่านั้นนำออกหรือ.

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์พุดอย่างนั้นพระเจ้าข้า.

[๑๖๕] วาเสฏฐะ บรรดาพราหมณ์ผู้จบไตรเพท พราหมณ์แม่คนหนึ่ง ที่เห็นพรหมมีเป็นพยานอยู่หรือ.

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ไม่มีพระเจ้าข้า.

วาเสฏฐะ อาจารย์แม่คนหนึ่ง ของพราหมณ์ผู้จบไตรเพท ที่เห็นพรหมมีเป็นพยานอยู่หรือ.

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ไม่มีพระเจ้าข้า.

วาเสฏฐะ ปาจารย์ แม่คนหนึ่งของพราหมณ์ผู้จบไตรเพท ที่เห็นพรหมมีเป็นพยานอยู่หรือ.

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ไม่มีเลย พระเจ้าข้า.

วาเสฏฐะ อาจารย์ที่สืบมาเจ็ดชั่วอาจารย์ ของพราหมณ์ผู้จบไตรเพท ที่เห็นพรหมมีเป็นพยานอยู่หรือ.

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ไม่มีเลย พระเจ้าข้า.

วาเสฏฐะ พวกฤๅษีเป็นบูรพาจารย์ของพราหมณ์ผู้จบไตรเพท คือ ฤๅษีอัญฐกะ วามกะ วามเทวะ เวสามิตตะ ยมตักคิ อังคีรส ภารัทวาชะ วาเสฏฐะ กัสสปะ ภคุ ซึ่งเป็นผู้แต่งมนต์ ร่ายมนต์ที่ในปัจจุบันนี้ พวกพราหมณ์ผู้จบไตรเพท จับกล่าวบอกสอนตาม ซึ่งมนต์บทเหล่านี้ ที่ท่านจับแล้ว บอกแล้ว รวบรวมไว้แล้ว ได้ถูกต้อง แม้ท่านเหล่านั้นกล่าวอย่างนี้ว่า พวกเรารู้พวกเราเห็น พรหมนั้นว่า อยู่ ณ ที่ใด อยู่โดยอาการใด หรืออยู่ในเวลาใด ดังนี้ ยังมีอยู่หรือ.

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ไม่มีเลย พระเจ้าข้า.

[๓๗๐] วาเสฏฐะ บรรดาพราหมณ์ผู้จบไตรเพท แม้พราหมณ์สักคนหนึ่ง ที่เห็นพรหมมีเป็นพยาน ไม่มีเลยหรือ.

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ไม่มีเลย พระเจ้าข้า.

วาเสฏฐะ แม้อาจารย์สักคนหนึ่งของพราหมณ์ผู้จบไตรเพท ที่เห็นพรหมเป็นพยานไม่มีเลยหรือ.

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ไม่มีเลย พระเจ้าข้า.

วาเสฏฐะ แม้ป้าจารย์ของอาจารย์ แห่งพราหมณ์ผู้จบไตรเพท ที่เห็นพรหมเป็นพยานไม่มีเลยหรือ.

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ไม่มีเลย พระเจ้าข้า.

วาเสฏฐะ อาจารย์ที่สืบเนื่องมาเจ็ดชั่วอาจารย์ ของพราหมณ์ผู้จบไตรเพท ที่เห็นพรหมเป็นพยานไม่มีเลยหรือ.

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ไม่มีเลย พระเจ้าข้า.

วาเสฏฐะ ได้ยินว่า พวกฤๅษีผู้เป็นบูรพาจารย์ของพวกพราหมณ์ผู้จบไตรเพท คือ ฤๅษีอัญญกะ.....ภคุ ซึ่งเป็นผู้แต่งมนต์ ร่ายมนต์ ที่ในปัจจุบันนี้ พวกพราหมณ์ผู้จบไตรเพท จับ กล่าว บอก สอนตาม ซึ่งมนต์บทเท่านั้น ที่ท่านจับแล้ว บอกแล้ว รวบรวมไว้แล้ว ได้ถูกต้อง แม้ท่านเหล่านั้นกล่าวอย่างนี้ว่า พวกเราเห็นพรหมนั้น อยู่ ณ ที่ใด โดยอาการใด หรืออยู่ในเวลาใด พราหมณ์ผู้จบไตรเพทเหล่านั้น กล่าวอย่างนี้ว่า พวกเราไม่รู้ไม่เห็น แต่พวกเรา แสดงหนทางเพื่อความอยู่ร่วมกับพรหมเหล่านั้นว่า หนทางนี้แหละ เป็นทางตรง เป็นสายทางเดิน เป็นทางนำออก นำผู้ดำเนินไปตามทางนั้น เพื่อความอยู่ร่วมกับพรหมได้.

[๓๗๑] เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เมื่อเป็นเช่นนั้น ภาสิตของพราหมณ์ผู้จบไตรเพทย่อมไม่มีปาฏิหาริย์ มิใช่หรือ. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภาสิตของพราหมณ์ผู้จบไตรเพทย่อมไม่มีปาฏิหาริย์ พระเจ้าข้า.

วาเสฏฐะ ดิละ พวกพราหมณ์ผู้จบไตรเพท ไม่รู้จักพรหม ไม่เห็นพรหม แต่แสดงหนทางเพื่อความอยู่ร่วมกับพรหมว่า หนทางนี้แหละเป็นทางตรง เป็นสายทางเดิน เป็นทางนำออก นำผู้ดำเนินไปตามทางนั้นเพื่อความอยู่ร่วมกับพรหมได้ ข้อนี้ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้ วาเสฏฐะ เหมือนแถวคนตาบอดเกาะหลังกันและกัน คนต้นก็ไม่เห็น คนกลางก็ไม่เห็น แม้นคนหลังก็ไม่เห็น ภาสิตของพราหมณ์ผู้จบไตรเพท เหล่านั้น จึงเป็นคำนำหิวเราะทีเดียว เป็นคำดำซ้ำ เป็นคำว่าง เป็นคำเปล่า. วาเสฏฐะ เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน พราหมณ์จบไตรเพทย่อมเห็นพระจันทร์พระอาทิตย์ แม้ชน

อื่นเป็นอันมากก็เห็น พระจันทร์และพระอาทิตย์ ขึ้นเมื่อใด ตกเมื่อใด
พราหมณ์ทั้งหลาย ย่อมอ่อนวอน ชื่นชมประนมมือ นอบน้อม เดินเวียนรอบ.

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ พราหมณ์ผู้จบไตรเพท ย่อมเห็นพระจันทร์
และพระอาทิตย์ แม้ชนเหล่าอื่นเป็นอันมาก ก็เห็น พระจันทร์และพระอาทิตย์
ขึ้นเมื่อใด ตกเมื่อใด พราหมณ์ทั้งหลาย ย่อมอ่อนวอน ชื่นชม ประนมมือ
นอบน้อม เดินเวียนรอบ อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

[๓๗๒] วาเสฏฐะ เธอจะสำคัญความข้อนั้น เป็นไฉน พราหมณ์ผู้จบ
ไตรเพท เห็นพระจันทร์และพระอาทิตย์ แม้ชนอื่นเป็นอันมากก็เห็น พระ-
จันทร์และพระอาทิตย์ ขึ้นเมื่อใด ตกเมื่อใด พราหมณ์ทั้งหลาย ย่อมอ่อนวอน
ชื่นชม ประนมมือ นอบน้อม เดินเวียนรอบ พราหมณ์ผู้จบไตรเพทสามารถ
แสดงหนทางเพื่อความอยู่กับพระจันทร์และพระอาทิตย์แม้เหล่านั้น ว่า
ทางนี้แหละเป็นทางตรง เป็นสายทางเดิน เป็นทางนำออก นำผู้ดำเนินไปตาม
ทางนั้น เพื่อความอยู่ร่วมกับพระจันทร์และพระอาทิตย์ดังนี้ได้หรือ.

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ไม่ได้พระเจ้าข้า

วาเสฏฐะ ได้ยินว่าพราหมณ์ผู้จบไตรเพท...นำผู้ดำเนินไปตามทางนั้น
เพื่อความอยู่ร่วมกับพระจันทร์และพระอาทิตย์ ก็จะกล่าวกันทำไม พราหมณ์
ผู้จบไตรเพทมิได้เห็นพรหมเป็นพยาน แม้พวกอาจารย์ของพราหมณ์ผู้จบ
ไตรเพทก็มีได้เห็น แม้พวกปาจารย์ของอาจารย์แห่งพราหมณ์ผู้จบไตรเพท
ก็มีได้เห็น แม้พวกอาจารย์ที่สืบมาเจ็ดชั่วอาจารย์ก็มีได้เห็น แม้พวกฤๅษีผู้เป็น
บูรพาจารย์ของพวกพราหมณ์ผู้จบไตรเพทคือ ฤๅษี อัญญกะ.....ซึ่งเป็นผู้
แต่งมนต์ ร่ายมนต์ ที่ในปัจจุบันนี้ พวกพราหมณ์ผู้จบไตรเพท ขับ กล่าว บอก

สอนตาม ซึ่งมนต์เท่านั้น ที่ท่านจับแล้ว บอกแล้ว รวบรวมไว้แล้ว ได้ถูกต้อง แม้ท่านเหล่านั้นกล่าวอย่างนี้ว่า พวกเราไม่รู้ไม่เห็น ว่า พรหมอยู่ ณ ที่ใด หรืออยู่โดยอาการใด หรืออยู่ในเวลาใด พวกพราหมณ์ผู้จบไตรเพทเหล่านั้น แหละ พวกนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า พวกเราแสดงหนทางเพื่อความอยู่ร่วมกับพรหม ที่เราไม่รู้ไม่เห็นนั้นว่า ทางนี้แหละเป็นทางตรง เป็นสายทางเดิน เป็นทาง นำออก นำผู้ดำเนินไปตามทางนั้น เพื่อความอยู่ร่วมกับพรหมได้.

[๓๗๓] วาเสฏฐะ เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เมื่อเป็นเช่นนี้ ภามิตของพราหมณ์ผู้จบไตรเพทย่อมไม่มีปาฏิหาริย์ มิใช่หรือ.

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภามิตของพราหมณ์ผู้จบไตรเพทย่อมไม่มี ปาฏิหาริย์พระเจ้าข้า.

วาเสฏฐะ ดิละ ก็พราหมณ์ผู้จบไตรเพท ไม่รู้จักพรหม ไม่เห็นพรหม แต่แสดงหนทางเพื่อความอยู่ร่วมกับพรหมนั้นว่า เป็นทางตรง เป็นสายทางเดิน เป็นทางนำออก นำผู้ดำเนินไปตามทางนั้นเพื่อความอยู่ร่วมกับพรหม ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้.

[๓๗๔] วาเสฏฐะ เหมือนบุรุษฟังกล่าวอย่างนี้ว่า เราปรารถนารักใคร่ นางชนบทกัลยาณี ในชนบทนี้ ชนทั้งหลายฟังถามเขาว่า นางชนบทกัลยาณี ที่ท่านปรารถนารักใคร่นั้นท่านรู้จักหรือว่าเป็นนางกษัตริย์ เป็นพราหมณี เป็นนางแพศยา หรือนางศูทร เมื่อเขาถูกถามดังนี้แล้ว เขาฟังตอบว่า ไม่รู้จัก ชนทั้งหลายฟังถามเขาว่า นางชนบทกัลยาณี ที่ท่านปรารถนารักใคร่นั้น ท่านรู้จักหรือว่ามีชื่ออย่างนี้ มีโคตรอย่างนี้ สูง ต่ำ หรือ สันตัด คำคล้า ผิวสีทอง อยู่ในบ้าน นิคม หรือเมืองโน้น เมื่อเขาถูกถามดังนี้แล้ว เขาฟังตอบว่า ไม่รู้จักเลย ชนทั้งหลาย ฟังถามเขาว่า ท่านปรารถนารักใคร่

หญิงที่ท่านไม่รู้จัก ไม่เคยเห็นเลยดั่งนั้นหรือ เมื่อเขาถูกถามดังนี้ เขาจึงตอบว่าถูกแล้ว วาเสฏฐะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เมื่อเป็นเช่นนั้น คำกล่าวของบุรุษนั้นไม่มีปาฏิหาริย์มิใช่หรือ. แน่นอนพระเจ้าข้า.

วาเสฏฐะ ฉะนั้นเหมือนกัน ได้ยินว่าพราหมณ์ผู้จักไตรเพทก็ดี อาจารย์ของพราหมณ์พวกนั้นก็ดี อาจารย์ของอาจารย์แห่งพราหมณ์พวกนั้นก็ดี อาจารย์ที่สืบมาเจ็ดชั่วอาจารย์ ของพราหมณ์นั้นก็ดี เหล่าฤๅษีผู้เป็นบูรพาจารย์ของพราหมณ์พวกนั้นก็ดี ต่างก็มีได้เห็นพรหมเป็นพยาน.

[๓๗๕] วาเสฏฐะ เหมือนบุรุษทำพะองขึ้นปราสาทในทางใหญ่ ๔ แพร่ง ชนทั้งหลายฟังกล่าวกะเขาว่า ผู้เจริญ ท่านทำพะองขึ้นปราสาทใด ท่านรู้จักปราสาทนั้นหรือว่า อยู่ทิศตะวันออก ทิศใต้ ทิศตะวันตก หรือทิศเหนือ สูง ต่ำ หรือปานกลาง. เมื่อเขาถูกถามดังนี้แล้ว เขาจึงตอบว่า ไม่รู้จักดอก. ชนทั้งหลายฟังกล่าวกะเขาต่อไปว่า ท่านจะทำพะองขึ้นปราสาทที่ท่านไม่รู้จักไม่เคยเห็นหรือ. เมื่อเขาถูกถามดั่งนั้นแล้ว เขาถึงตอบว่า ถูกแล้ว. วาเสฏฐะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เมื่อเป็นเช่นนั้น คำกล่าวของบุรุษนั้นย่อมไม่มีปาฏิหาริย์มิใช่หรือ.

แน่นอน พระเจ้าข้า.

วาเสฏฐะ ฉะนั้นเหมือนกัน ได้ยินว่า พวกพราหมณ์ผู้จบไตรเพทก็ดี อาจารย์ของพวกพราหมณ์ผู้จบไตรเพทก็ดี อาจารย์ของอาจารย์แห่งพราหมณ์ผู้จบไตรเพทก็ดี อาจารย์ที่สืบมาเจ็ดชั่วอาจารย์ของพวกพราหมณ์ผู้จบไตรเพทนั้นก็ดี เหล่าฤๅษีผู้เป็นบูรพาจารย์ของพวกพราหมณ์ผู้จบไตรเพทก็ดี ต่างก็มีได้เห็นพรหมเป็นพยาน เมื่อเป็นเช่นนั้น ภาชิตของพวกพราหมณ์ผู้ได้จบไตรเพท ไม่มีปาฏิหาริย์มิใช่หรือ.

ถูกแล้ว พระเจ้าข้า.

วาเสฏฐะ ดิละ พราหมณ์ผู้จบไตรเพทเหล่านั้น ไม่รู้จักพรหม ไม่เคยเห็นพรหม แต่แสดงหนทาง เพื่อความอยู่ร่วมกับพรหมนี้ว่า ทางนี้แหละเป็นทางตรง เป็นสายทางเดิน เป็นทางนำออก นำผู้ดำเนินไปตามทางนั้น เพื่อความอยู่ร่วมกับพรหม ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้.

[๓๗๖] วาเสฏฐะ เปรียบเหมือนแม่น้ำ อจิรวดี นี้ น้ำเต็มเปี่ยมเสมอฝั่ง กาค่อมกินได้ ครั้งนั้น บุรุษผู้ต้องการจะข้ามฝั่งแสดงหาฝั่ง ไปยังฝั่ง ประสงค์จะข้ามฝั่งไปฝั่งโน้น เขายืนที่ฝั่งข้างนี้ร้องเรียกฝั่งโน้นว่า ฝั่งโน้นจงมาฝั่งนี้ วาเสฏฐะ เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไหน ฝั่งโน้นของแม่น้ำอจิรวดี จะพึงมาฝั่งนี้ เพราะเหตุร้องเรียก เพราะเหตุอ่อนวอน เพราะเหตุปรารณา หรือเพราะเหตุยินดีของบุรุษนั้นหรือ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ไม่เป็นเช่นนั้น พระเจ้าข้า.

วาเสฏฐะ ฉะนั้นเหมือนกัน พวกพราหมณ์ผู้จบไตรเพท ละธรรมที่ทำให้เป็นพราหมณ์เสีย ยึดถือธรรมที่ไม่ทำให้เป็นพราหมณ์ ประพฤติอยู่ กล่าวอย่างนี้ว่า พวกเราร้องเรียกหาพระอินทร์ ร้องเรียกหาพระจันทร์ ร้องเรียกหาพระวรุณ พระอิศาน พระประชาบดี พระพรหม พระมหินท์. วาเสฏฐะ ก็พราหมณ์ผู้จบไตรเพท เหล่านั้น ละธรรมที่ทำให้เป็นพราหมณ์ ยึดถือธรรมที่ไม่ทำให้เป็นพราหมณ์ ประพฤติอยู่ เมื่อตายไปแล้ว จักเข้าถึงความอยู่ร่วมกับพรหมเพราะเหตุร้องเรียก เพราะเหตุอ่อนวอน เพราะเหตุปรารณาหรือเพราะเหตุยินดี ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้.

[๓๗๗] วาเสฏฐะ เปรียบเหมือน แม่น้ำอจิรวดี น้ำเต็มเปี่ยมเสมอฝั่ง กาค่อมกินได้ ครั้งนั้นบุรุษผู้ต้องการจะข้ามฝั่ง ไปยังฝั่ง ประสงค์จะข้ามไป

ฝั่งโน้น เขามัดแขนไพล่หลังอย่างแน่นด้วยเชือกเหนียวอยู่ที่ริมฝั่งนี้ วาเสฏฐะ
เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน บุรุษนั้นพึงข้ามไปฝั่งโน้น จากฝั่งนี้ แห่ง
แม่น้ำอจิรวดี ได้หรือ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ไม่ได้พระเจ้าข้า.

วาเสฏฐะ ฉะนั้นเหมือนกัน กามคุณ ๕ เหล่านี้ ในวินัยของพระ-
อริยเจ้า เรียกว่า ขื่อค้ำข้าง เรียกว่า เครื่องจองจำข้าง กามคุณ ๕ เป็น
ไฉน รูปที่พึงรู้ด้วยจักขุ เสียงที่พึงรู้ด้วยหู กลิ่นที่พึงรู้ด้วยจมูก รสที่พึงรู้
ด้วยลิ้น โผฏฐัพพะที่พึงรู้ด้วยกาย นำปรารธนา นำใคร่ นำพอใจ นำรัก
เกี่ยวข้องกับกาม เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด กามคุณ ๕ เหล่านี้ในวินัยของ
พระอริยเจ้า เรียกว่า ขื่อค้ำข้าง เรียกว่าเครื่องจองจำข้าง พราหมณ์ผู้จบ
ไตรเพท กำหนัด สยบ หมกมุ่น ไม่แลเห็นโทษ ไม่มีปัญญาคิดสลัดออก
บริโภคกามคุณ ๕ เหล่านี้ผู้อยู่. วาเสฏฐะ ก็พราหมณ์ผู้จบไตรเพทเหล่านั้น
ละธรรมที่ทำให้เป็นพราหมณ์เสีย ยึดถือธรรมที่ไม่ให้เป็นพราหมณ์ประพฤดิ
อยู่ กำหนัด สยบ หมกมุ่น ไม่แลเห็นโทษ ไม่มีปัญญาสลัดออก บริโภค
กามคุณ ๕ พัวพันอยู่ในกามฉันทะ เมื่อตายไปแล้ว จักเข้าถึงความอยู่ร่วม
กับพรหม ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้.

[๓๗๘] วาเสฏฐะ เปรียบเหมือนแม่น้ำอจิรวดี น้ำเต็มเปี่ยมเสมอฝั่ง
กาตี๋มกินได้ ครั้งนั้นบุรุษต้องการจะข้าม ประสงค์จะข้ามไปฝั่งโน้น เขา
กลับนอนคลุมตลอดศีรษะเสียที่ฝั่งนี้ วาเสฏฐะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็น
ไฉน บุรุษนั้นพึงข้ามจากฝั่งนี้ไปฝั่งโน้นได้หรือ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เป็นไปไม่ได้ พระเจ้าข้า.

วาเสฏฐะ ฉะนั้นเหมือนกัน นิรर्थ ๕ อย่างเหล่านี้ ในวินัยของ

พระอริยเจ้า เรียกว่า เครื่องนุ่งเหนียวบ้าง เครื่องกางกั้นบ้าง เครื่องรัดรั้งบ้าง เครื่องตรึงตราบ้าง นิวรรณ์ ๕ เป็นไฉน คือ กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทระ อุทธัจจกุกกุจจะ วิจิกิจฉา นิวรรณ์ ๕ เหล่านี้แล ในวินัยของพระอริยเจ้าเรียกว่า เครื่องนุ่งเหนียวบ้าง เครื่องกางกั้นบ้าง เครื่องรัดรั้งบ้าง เครื่องตรึงตราบ้าง.

[๒๗๕] วาเสฏฐะ พวกพราหมณ์ผู้จบไตรเพท ถูกนิวรรณ์ ๕ เหล่านี้ ปกคลุม หุ้มห่อ รัดรั้ง ตรึงตราแล้ว ก็พราหมณ์ผู้จบไตรเพท เหล่านั้น ละธรรมที่ทำบุคคลให้เป็นพราหมณ์เสีย ยึดถือธรรมที่ไม่ทำให้เป็นพราหมณ์ ประพฤติอยู่ ถูกนิวรรณ์ ๕ ปกคลุม หุ้มห่อ รัดรั้ง ตรึงตรา เมื่อตายไปแล้ว จักเข้าถึงความอยู่ร่วมกับพรหม ข้อนี้นี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้.

[๒๗๖] วาเสฏฐะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ท่านเคยได้ยินพราหมณ์ผู้แต่ผู้แก่เป็นอาจารย์ และเป็นอาจารย์ของอาจารย์กล่าวว่า กระจ่างบ้าง พรหมมีเครื่องเกาะคือสตรี หรือไม่. ไม่มี พระเจ้าข้า. มีจิตจงเวรหรือไม่. ไม่มีพระเจ้าข้า. มีจิตเบียดเบียนหรือไม่. ไม่มีพระเจ้าข้า. มีจิตเศร้าหมองหรือไม่. ไม่มี พระเจ้าข้า. ทำจิตให้อยู่ในอำนาจได้หรือไม่. ได้ พระเจ้าข้า.

วาเสฏฐะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน พราหมณ์ผู้จบไตรเพท มีเครื่องเกาะคือสตรี หรือไม่. มี พระเจ้าข้า. มีจิตจงเวรหรือไม่. มี พระเจ้าข้า. มีจิตเบียดเบียนหรือไม่. มี พระเจ้าข้า. มีจิตเศร้าหมองหรือไม่. มี พระเจ้าข้า. ทำจิตให้อยู่ในอำนาจได้หรือไม่. ไม่ได้ พระเจ้าข้า.

[๒๗๗] วาเสฏฐะ ด้วยประการฉะนี้ เป็นอันว่าพราหมณ์ผู้จบไตรเพท เหล่านี้ ยังมีเครื่องเกาะคือสตรี แต่พรหมไม่มี จะมาเปรียบเทียบ

พราหมณ์ผู้จบไตรเพท ซึ่งมีเครื่องเกาะคือสตรี กับพราหมณ์ผู้ไม่มีเครื่องเกาะคือสตรี ได้หรือ. ไม่ได้ พระเจ้าข้า.

วาเสฏฐะ ดิละ พราหมณ์ผู้จบไตรเพท เหล่านั้น ยังมีเครื่องเกาะคือสตรี เมื่อตายไปแล้ว จักเข้าถึงความอยู่ร่วมกับพราหมณ์ผู้ไม่มีเครื่องเกาะคือสตรี ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ วาเสฏฐะ พราหมณ์ผู้จบไตรเพท เหล่านั้น ยังมีจิตจองเวร แต่พราหมณ์ไม่มี จะมาเปรียบเทียบพราหมณ์ผู้จบไตรเพท ซึ่งยังมีจิตจองเวรกับพราหมณ์ผู้ไม่มีจิตจองเวร ได้หรือไม่. ไม่ได้ พระเจ้าข้า.

วาเสฏฐะ พราหมณ์ผู้จบไตรเพท เหล่านั้น ยังมีจิตเบียดเบียน แต่พราหมณ์ไม่มี จะมาเปรียบเทียบพราหมณ์ผู้จบไตรเพทซึ่งยังมีจิตเบียดเบียนกับพราหมณ์ผู้ไม่มีจิตเบียดเบียนได้หรือ. ไม่ได้ พระเจ้าข้า.

วาเสฏฐะ พราหมณ์ผู้จบไตรเพทเหล่านั้น ยังมีจิตเศร้าหมอง แต่พราหมณ์ไม่มี จะมาเปรียบเทียบพราหมณ์ผู้จบไตรเพทซึ่งยังมีจิตเศร้าหมองกับพราหมณ์ผู้ไม่มีจิตเศร้าหมอง ได้หรือ. ไม่ได้ พระเจ้าข้า.

วาเสฏฐะ พราหมณ์ผู้จบไตรเพทเหล่านั้น ทำให้จิตอยู่ในอำนาจไม่ได้ แต่พราหมณ์ยังจิตให้เป็นไปในอำนาจได้ จะมาเปรียบเทียบพราหมณ์ผู้จบไตรเพทซึ่งทำจิตให้อยู่ในอำนาจไม่ได้ ได้หรือ. ไม่ได้พระเจ้าข้า.

วาเสฏฐะ ถูกละ พราหมณ์ผู้จบไตรเพท เหล่านั้น ยังจิตให้เป็นไปในอำนาจไม่ได้ เมื่อตายไปแล้ว จักเข้าถึงความอยู่ร่วมกับพราหมณ์ผู้ทำจิตให้อยู่ในอำนาจได้ ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้. วาเสฏฐะ พราหมณ์ผู้จบไตรเพท เหล่านั้น ในโลกนี้จมลงแล้ว กำลังจมอยู่ ครั้นจมลงแล้ว ย่อมถึงความย่อยยับ สำคัญว่า ช้ำมได้ง่าย เพราะฉะนั้น ไตรเพทนี้เรียกว่า ไตรเพท

ท่งใหญ่ [ที่ไม่มีมีหมูบ้าน] บ้าง ว่าไตรเพทป่าใหญ่ [ที่ไม่มีมีน้ำ] บ้าง ว่า
ไตรเพทคือความย่อยยับบ้าง ของพราหมณ์ผู้จบไตรเพท.

[๓๘๒] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว วาเสฏฐมาณพ ได้
กราบทูลว่า ข้าแต่พระสมณโคดมผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้ยินมาว่า พระสมณะ-
โคดมทรงทราบหนทางเพื่อความอยู่ร่วมกับพรม.

วาเสฏฐะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน มนสาคตคามอยู่ในที่
ใกล้แต่นี้ ไม่ไกลจากนี้มีไร่หรือ. ไร่ พระเจ้าข้า.

วาเสฏฐะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน บุรุษผู้เกิดมาแล้ว
เติบโตแล้ว ในมนสาคตคามนี้ ออกไปจากมนสาคตคามในทันใด ฟังถูก
ถามหนทางแห่งมนสาคตคาม วาเสฏฐะ จะฟังมีหรือ บุรุษผู้นั้นเกิดแล้ว
เติบโตแล้ว ในมนสาคตคาม ถูกถามถึงหนทางแห่งมนสาคตคามแล้วจะชักช้า
หรืออ้ออึ้ง.

ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ไม่มี. ข้อนั้น เพราะเหตุไร. เพราะบุรุษนั้น
เกิดแล้ว เติบโตแล้วในมนสาคตคาม เขาต้องทราบหนทางแห่งมนสาคตคาม
ทั้งหมดได้เป็นอย่างดี.

วาเสฏฐะ เมื่อบุรุษนั้นเกิดแล้ว เติบโตแล้ว ในมนสาคตคาม ถูกถาม
ถึงหนทางแห่งมนสาคตคาม จะฟังมีความชักช้าหรืออ้ออึ้งหรือ. เมื่อตถาคตถูก
ถามถึงพรมโลกหรือปฏิบัติอันจะยังสัตว์ให้ถึงพรมโลก ก็ไม่มีความล่าช้า
หรืออ้ออึ้งเลย เรารู้ถึงพรมและพรมโลก ข้อปฏิบัติที่ให้ถึงพรมโลกและ
ว่าพรมปฏิบัติอย่างไร จึงเข้าถึงพรมโลกด้วย.

[๓๘๓] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว วาเสฏฐมาณพ ได้
กราบทูลว่า ข้าแต่พระสมณโคดมผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้ยินว่า พระสมณโคดม
ยอมแสดงหนทางเพื่อความอยู่ร่วมกับพรม ข้าพระองค์ขอโอกาส ขอพระ-

องค์ทรงแสดงทางเพื่อความอยู่ร่วมกับพรหม ขอพระองค์โปรดช่วยประชาชน
ผู้เป็นพราหมณ์ด้วยเถิด.

วเสฏฐะ ถ้ากระนั้นเธอจงฟัง จงใส่ใจด้วยดี เราจักกล่าว.

วเสฏฐะมาณพทุรรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้า
ได้ตรัสพุทธพจน์นี้ว่า วเสฏฐะ พระตถาคตทรงอุบัติในโลกนี้ เป็นพระ-
อรหันต์ ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง ฯลฯ (พึงขยายความเหมือนในสามัญญ-
ผลสูตร) ฯลฯ วเสฏฐะ ภิกษุเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีล ด้วยอาการอย่างนี้ ฯลฯ
เมื่อภิกษุตามเห็นนิวรรณ์ ๕ เหล่านี้ที่ละได้แล้วในตน ปราโมทย์ย่อมเกิดขึ้น
เมื่อมีปราโมทย์ก็เกิดปีติ เมื่อใจประกอบด้วยปีติกายก็สงบ เมื่อกายสงบก็
เสวยสุข เมื่อเสวยสุขจิตก็ตั้งมั่น. เธอมีจิตประกอบด้วยเมตตาแผ่ไปตลอด
ทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ก็เช่นนั้น ทิศเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้อง
ขวาง ก็แผ่ไปในที่ทั้งปวงตลอดโลกทั้งสิ้นเพราะแผ่ทั่วไป ด้วยจิตประกอบด้วย
เมตตาอันไพบุลย์ มีอารมณ์มาก หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีความ
เบียดเบียนอยู่ คนเป่าสังข์ผู้มีกำลัง พึงยังบุคคลให้รู้แจ้งทั้งสี่ทิศ โดยไม่ยากเลย
ฉันใด กรรมที่ทำพอประมาณอันใดในเมตตาเจโตวิมุตติ ที่บุคคลอบรมแล้ว
อย่างนี้ กรรมนั้นจะไม่เหลือ ไม่ตั้งอยู่ในรูปาพจร และอรูปาพจรนั้น
ฉันนั้นเหมือนกัน วเสฏฐะ แม้นี้ก็เป็นทางเพื่อความอยู่ร่วมกับพรหม.

[๓๘๔] วเสฏฐะ อีกข้อหนึ่ง ภิกษุมีใจประกอบด้วยกรุณา ฯลฯ
มุกิตา ฯลฯ อุเบกขา ฯลฯ นี้แลเป็นทางเพื่อความอยู่ร่วมกับพรหม. วเสฏฐะ
ท่านจะสำคัญความข้อนี้เป็นไฉน ภิกษุผู้มีปกติอยู่อย่างนี้ มีเครื่องเกาะคือสตรี
หรือไม่ ไม่มีพระเจ้าข้า. มีจิตจงเวรหรือไม่. ไม่มีพระเจ้าข้า. มีจิตเบียด-

เขียนหรือไม่. ไม่มีพระเจ้าข้า. มีจิตเศร้าหมองหรือไม่. ไม่มีพระเจ้าข้า. ยังจิตให้เป็นไปในอำนาจได้หรือไม่. ได้พระเจ้าข้า.

วาเสฏฐะ ได้ยินว่า ภิกษุไม่มีเครื่องเกาะคือสตรี พรหมก็ไม่มี จะเปรียบเทียบภิกษุผู้ไม่มีเครื่องเกาะคือสตรี กับพรหมผู้ไม่มีเครื่องเกาะคือสตรี ได้หรือไม่. ได้พระเจ้าข้า.

วาเสฏฐะ ดิละ ภิกษุนั้นไม่มีเครื่องเกาะคือสตรี เมื่อมรณะแล้ว จักเข้าถึงความอยู่ร่วมกับพรหม ผู้ไม่มีเครื่องเกาะคือสตรี ข้อนี้เป็นฐานะที่มีได้.

วาเสฏฐะ ภิกษุมิจิตไม่จองเวร พรหมก็มีจิตไม่จองเวร ฯลฯ ภิกษุมิจิตไม่เบียดเบียน พรหมก็มีจิตไม่เบียดเบียน ฯลฯ ภิกษุมิจิตไม่เศร้าหมอง พรหมก็มีจิตไม่เศร้าหมอง ฯลฯ ภิกษุยังจิตให้เป็นไปในอำนาจได้ พรหมก็ยังจิตให้เป็นไปในอำนาจได้ จะเปรียบเทียบภิกษุผู้ยังจิตให้เป็นไปในอำนาจกับพรหมผู้ยังจิตให้เป็นไปในอำนาจได้หรือไม่. ได้ พระเจ้าข้า.

วาเสฏฐะ ดิละ ภิกษุผู้ยังจิตให้เป็นไปในอำนาจได้นั้น. เมื่อมรณะแล้ว จักเข้าถึงความอยู่ร่วมกับพรหมผู้ยังจิตให้เป็นไปในอำนาจได้ ข้อนี้เป็นฐานะที่มีได้.

[๓๘๕] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว วาเสฏฐมาณพ และภราทวาทมาณพ ได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภาสิตของพระองค์ไพเราะยิ่งนัก ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภาสิตของพระองค์ไพเราะยิ่งนัก เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือส่องประทีปในที่มืด ด้วยคิดว่า ผู้มีจักขุจักเห็นรูป ดังนี้ ฉันทิ พระผู้มี

พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 274

พระภาคเจ้าทรงประกาศพระธรรมโดยอนกปริยาย ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ข้า
พระองค์ทั้งสองนี้ ขอถึงพระองค์กับทั้งพระธรรมและพระสงฆ์ว่าเป็นสรณะ
ขอพระองค์จงทรงจำข้าพระองค์ทั้งสองว่าเป็น อุบาสก ผู้ถึงสรณะอย่างมอ
ภยถวายชีวิตตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

จบ เทววิษณูสูตรที่ ๑๓

อรรถกถาเทวิขสูตร

เทวิขสูตรมีความเริ่มต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ ฯลฯ ใน
แคว้นโกศล.

ต่อไปนี้จะพรรณานาบทที่ยากในพระสูตรนั้น. บทว่า มนสาเกตะ เป็นชื่อ
ของบ้านนั้น. บทว่า โดยทางทิศเหนือของบ้านมนสาเกตะ คือ ข้างทิศเหนือ
ไม่ไกลจากบ้านมนสาเกตะ. บทว่า ในปามะม่วง คือ ในหมู่ต้นมะม่วงหนุ่ม ได้
ยินว่า ภูมิภาคนั้นน่ารื่นรมย์ ข้างล่าง ลาดทรายเช่นเดียวกับแผ่นดิน ข้างบน
เป็นปามะม่วงมีกิ่งและใบหนา เหมือนเพดานคาคด้วยแก้วมณี พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าประทับอยู่ ณ อัมพวัน อันเป็นความสุขเกิดจากวิเวก สมควรแก่
พระพุทธรเจ้าทั้งหลาย.

บทว่า พราหมณ์มหาศาล ผู้ที่เขารู้จักกันแพร่หลาย คือ เป็นผู้ที่เข
ารู้กันทั่วไปในตำบลนั้น ๆ โดยถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติมีกุลจาริตเป็นต้น. บท
ว่า วังกี เป็นอาทิ เป็นชื่อของพราหมณ์มหาศาล เหล่านั้น. บรรดาพราหมณ์
มหาศาลเหล่านั้น วังกีอยู่บ้านโอบสาทะ ตารุกจะอยู่บ้านอิจฉานังคละ.
โปกขรชาติอยู่อุกกัฏฐนคร ชาณุโสนีอยู่สาวัตถิ โตเทยยะอยู่ตุทิลาม. บทว่า
พราหมณ์มหาศาล เหล่าอื่นอีก ความว่า ก็บรรดาชนเป็นอันมากเหล่าอื่น
มาจากที่อยู่ของตน ๆ แล้วอาศัยอยู่ ณ มนสาเกตคามนั้น. ได้ยินว่า เพราะ
มนสาเกตคามเป็นที่น่ารื่นรมย์ พราหมณ์เหล่านั้นจึงพากันสร้างเรือนใกล้ฝั่ง
แม่น้ำในมนสาเกตคามนั้น ล้อมไว้โดยรอบ ห้ามคนพวกอื่นเข้าไป พากันไป
อยู่ ณ ที่นั้น ตามลำดับ.

บทว่า **วาเสฏฐมาณพและภาร์ทวาชมาณพ** ความว่า วาเสฏฐมาณพ เป็นศิษย์ของโปกขรสาติพราหมณ์ ภาร์ทวาชมาณพเป็นศิษย์ของตารุกขพราหมณ์. ได้ยินว่า มาณพทั้งสองนั้นสมบุรณ์ด้วยชาติ ได้จบไตรเพทแล้ว. บทว่า **ซังฆวิหาร** คือ เดินเที่ยวพักผ่อน เพื่อต้องการบรรเทาความเมื่อยขบ เพราะนั่งนานเกินไปเป็นเหตุ. ได้ยินว่ามาณพทั้งสองนั้นนั่งท่องมนต์ตลอดกลางวัน ตอนเย็นจึงลุก ให้คนถือของหอมดอกไม้ น้ำมันและผ้าสะอาด อันเป็นเครื่องใช้สำหรับอาบน้ำ แวดล้อมด้วยบริวารชนของตน ๆ ประสงค์จะอาบน้ำ ไปฝั่งแม่น้ำเดินไปๆ มาๆ ที่เนินทราย สีแผ่นดิน. คนหนึ่งเดินอีกคนหนึ่งเดินตาม อีกคนหนึ่งก็เดินตามอีกคนหนึ่ง ต่อกันไป ด้วยเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า เดินเที่ยวเล่นตามกันไป.

บทว่า **ในทางและมีไช้ทาง** คือในเรื่องทางและมีไช้ทาง. อธิบายว่า มาณพทั้งสองสนทนากันปรารภถึงเรื่องทางและมีไช้ทางอย่างนี้ว่า เราจะบำเพ็ญปฏิบัติอย่างไรหนอ แล้วจึงจะสามารถไปสู่พรหมโลกอันเป็นสุขได้ โดยทางไหน. บทว่า **เส้นทางเดินเป็นไวยพจน์ของทางตรง หรือทางตรงนั้นแหละ.** คนย่อมเดินคือย่อมมาโดยทางนั้น เพราะฉะนั้น ทางนั้นจึงชื่อว่า เส้นทางเดิน. บทว่า **เป็นทางนำออก ย่อมนำออก** คือ เมื่อนำออก ย่อมนำออกไปได้. อธิบายว่า เมื่อจะไปก็ไปได้ ถามว่า ไปไหน. ตอบว่า เพื่อให้ผู้ปฏิบัติตามนั้นอยู่ร่วมกับพรหม อธิบายว่า ผู้ที่ไปเพื่อความอยู่ร่วมกับพรหม เพื่อความปรากฏในที่เดียวกัน ย่อมดำเนินตามทางนั้น. บทว่า **ยุวย์ ตัดบทเป็น โย อัย.** บทว่า **ตารุกขพราหมณ์ บอกไว้** คือ กล่าวไว้ ได้แก่ แสดงไว้. บทว่า **โปกขรสาติพราหมณ์** คือ วาเสฏฐมาณพอ้างถึงอาจารย์ของตน. **วาเสฏฐมาณพเที่ยวชมเชยยกย่อง วาตะของอาจารย์ของตนฝ่ายเดียว** แม้ภาร์ทวาชะก็เที่ยวชมเชย

...ฝ่ายเดียวเหมือนกัน. ด้วยเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า วาเสฏฐมาณพไม่อาจให้
ภรรยาชมาณพยินยอมได้เป็นต้น.

ลำดับนั้น วาเสฏฐมาณพ คิดว่า ถ้อยคำของเราแม่ทั้งสองไม่เป็นทาง
นำออกได้แน่นอน จึงเชื่อว่าผู้ฉลาดในทาง ในโลกนี้ เช่นกับพระโคตมผู้เจริญ
ไม่มี พระโคตมผู้เจริญประทับอยู่ไม่ไกล พระองค์จักขจัดความสงสัยของเราได้
เหมือนพ่อค้ำนั่งถือตราข่ง ฉะนั้น แล้วจึงบอกความนั้นแก่ภรรยาชมาณพ
ทั้งสองก็พากันไปกราบทูลถ้อยคำแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า. ด้วยเหตุนี้ ท่าน
จึงกล่าวว่า ครั้งนั้นแล วาเสฏฐมาณพ ฯลฯ ทางที่ท่านตารุกขพราหมณ์
บอกไว้นี้เป็นทางตรง ดังนี้.

บทว่า ข้าแต่ท่านพระโคตมในข้อนี้ คือ ในเรื่องทางและมีใช้ทางนี้.
ในบทว่า การถือผิด การกล่าวผิด เป็นต้น ความว่า ถือผิด เกิดขึ้นก่อน
กล่าวผิดเกิดขึ้นภายหลัง. แม่ทั้งสองก็เป็นวาทะต่างจากวาทะของบรรดาอาจารย์
ต่าง ๆ. ในบทว่า ก็เมื่อเป็นเช่นนี้ พวกเธอจะถือผิด กล่าวผิดกันในข้อ
ไหน ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า แม้เธอก็ยกย่องวาทะอาจารย์
ของตนเท่านั้นยืนยันอยู่ว่า นี้เท่านั้นเป็นทาง แม้ภรรยาชมาณพก็ยกย่อง
วาทะอาจารย์ของตนเหมือนกัน ความสงสัยของคนหนึ่งย่อมไม่มีในคนหนึ่ง
เมื่อเป็นอย่างนั้น พวกเธอถือต่างกันในเรื่องอะไร. บทว่า ข้าแต่พระโคตม-
ผู้เจริญ ในทางและมีใช้ทาง ความว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ในทาง
และมีใช้ทาง อธิบายว่าในทางตรง และมีใช้ทางตรง.

ได้ยินว่า มาณพนั้น ไม่กล่าวถึงทาง แม่ของพราหมณ์คนหนึ่งว่า
ไม่มีใช้ทาง ก็ทางอาจารย์ของตนเป็นทางตรงฉันใด เขาไม่รับรู้ของผู้อื่นฉัน
นั้น เพราะฉะนั้น เมื่อจะแสดงความนั้น เขาจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระ-

โคดมผู้เจริญ ...แม้โดยแท้ เป็นอาทิ. บทว่า สพุพานิ ตานิ ท่านกล่าวไว้ ด้วยลึงควิปัลลาส (ผิกลึงค์). อธิบายว่า สพุเพ เต ดังนี้. บทว่า ทางต่าง ๆ มาก คือ ๘ สาย หรือ ๑๐ สาย. บทว่า ทางต่าง ๆ คือ ทางที่มาจากบ้าน แม่น้ำ สระ และนาเป็นต้นใกล้เคียงกันหลายสาย ทั้งใหญ่และไม่ใหญ่ โดยเป็นทางเท้าและทางเกวียน เป็นต้น แล้วเข้าบ้าน. บทว่า ลูก่อนวาเสฏฐะ เธอกล่าวว่า ทางเหล่านั้นย่อมนำออกหรือ ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ให้ความเสฏฐมาณพ เปล่งวาจา ๓ ครั้ง แล้วให้ทำปญฺญูญาน. เพราะเหตุไร. เพราะพวกเดียรฉิยฺ์ปญฺญูญานแล้ว ภายหลังเมื่อถูกข่มขู่จะคูหมิน วาเสฏฐมาณพ จักไม่อาจทำอย่างนั้นได้.

บทว่า เตว เตวิชชา ได้แก่ พวกพราหมณ์จับไตรเพท. วอักษร เป็นเพียงอาคมสนธิ.

บทว่า อนุชเวณี แปลว่า แถวคนตาบอด. อธิบายว่า คนตาบอดหนึ่ง จับปลายไม้เท้าที่คนตาดีถือ คนอื่น ๆ ก็จับคนตาบอดกันต่อ ๆ ไป ด้วยประการ ฉะนี้ คนตาบอด ๕๐-๖๐ คน จับต่อกันไป โดยลำดับ เรียกว่า แถวคนตาบอด. บทว่า เกะกันและกัน คือ เกะหลังกันและกัน. อธิบายว่า ถูกคนตาดีถือไม้เท้าหนีไป. มีเรื่องว่า นักเลงคนหนึ่ง เห็นหมู่คนตาบอด จึงให้พวกคนตาบอดเกิดความอึดสาหัส โดยพูดว่า ที่บ้านโน้น ของเคี้ยวของกิน หาได้ง่าย เมื่อหมู่คนตาบอดพูดว่า นายเจ้า ถ้ากระนั้นขอท่านจงนำพวกเราไปที่บ้านนั้น พวกเราจะให้สิ่งนี้แก่ท่าน นักเลงรับสินจ้างแล้วจึงเลี้ยกลงจากทาง ในระหว่างทาง เดินวนรอบกอไม้ใหญ่ จึงให้พวกคนตาบอดจับผ้าเคียนพุงกันไว้ ตามลำดับก่อนหลัง แล้วบอกว่า มีธุระ พวกท่านจงไปก่อน แล้วหนีไป. พวกคนตาบอดแม้ไปตลอดวัน ก็ไม่พบทาง ต่างคร่ำครวญว่า คนตาดีไปไหน

หนทางอยู่ทางไหน เมื่อไม่พบหนทางต่างก็ตายกันในที่นั่นเอง. ท่านกล่าวว่า
เกาะหลังกันและกัน หมายถึงพวกของท่านเหล่านั้น.

บพว่า **แม่คนต้น ก็ไม่เห็น** คือ บรรดาพราหมณ์ ๑๐ คน แม่คน
หนึ่งก็ไม่เห็น. บพว่า **แม่คนกลาง ก็ไม่เห็น** หมายความว่า บรรดาอาจารย์
และปาจารย์ในท่ามกลาง แม่คนหนึ่งก็ไม่เห็น. บพว่า **แม่คนหลัง ก็ไม่เห็น**
หมายความว่าบรรดาพราหมณ์ผู้จบไตรเพทในบัดนี้ แม่คนหนึ่งก็ไม่เห็น. บพว่า
หุตสกัเยว แปลว่า นำหัวเราะเยาะโดยแท้. บพว่า **ลามกัเยว** แปลว่า คำทรมาน
โดยแท้. ภาษิตนี้ นั่น เป็นคำว่าง เพราะไม่มีประโยชน์ เป็นคำเปล่า ก็เพราะ
เป็นคำเหลวไหล.

บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อทรงแสดงว่า พรหมผู้ที่พราหมณ์ผู้จบ
ไตรเพทไม่เคยเห็น ยกไว้ก่อน พราหมณ์ผู้จบไตรเพทย่อมมองเห็นพระจันทร์
และพระอาทิตย์ใดได้ แต่ไม่สามารถจะแสดงทาง เพื่อความอยู่ร่วมกับพระ-
จันทร์พระอาทิตย์เมื่อนั้นได้ จึงตรัสคำเป็นอาทิว่า วาเสฏฐะ เธอจะสำคัญข้อ
นั้นเป็นไฉน. บรรดาบทเหล่านั้นบพว่า **พระจันทร์พระอาทิตย์ขึ้นเมื่อใด**
คือขึ้นในกาลใด. บพว่า **และตกเมื่อใด** คือถึงความดับไปในกาลใด. อธิบายว่า
ชนทั้งหลายย่อมเห็นในเวลาขึ้นและในเวลาตก. บพว่า **พราหมณ์ทั้งหลาย**
ย่อมอ่อนวอน คือ อ่อนวอนอย่างนี้ว่า ขอพระจันทร์ผู้เจริญจงขึ้น ขอ
พระอาทิตย์ผู้เจริญจงขึ้น. บพว่า **ย่อมชื่นชม** อธิบายว่า ชนทั้งหลายย่อม
กล่าวสรรเสริญว่าพระจันทร์สุภาพ พระจันทร์เรียบร้อย พระจันทร์มีรัศมี
เป็นอาทิ. บพว่า **ประนมมือ** คือ ประคองมือ.

บพว่า **นอบน้อม** คือ กล่าววา นโม นโม ดังนี้. คำว่า **ยิ** ในบท
ว่า **ยิ ปลุสนฺติ** เป็นเพียงนิบาต. ในบทว่า **ก็จะกล่าวกันทำไม** พึงเห็น

ความอย่างนี้ว่า ในที่นี้ควรพูดเรื่องอะไรกัน ได้ยินว่า พราหมณ์ผู้ได้ ไตรเพท มิได้เห็นพรหมเป็นพยาน.

บทว่า **เสมอฝั่ง** ได้แก่ เต็มฝั่ง

บทว่า **กาคิมได้** อธิบายว่า กายีอยู่บนฝั่งข้างใดข้างหนึ่ง ก็สามารถ คิมกินได้. บทว่า **ประสงค์จะข้ามฝั่ง** คือ ประสงค์จะข้ามแม่น้ำไปถึงฝั่งโน้น บทว่า **อวุหฺย** แปลว่า เรียก. **นะฝั่งโน้น** ท่านจงมาฝั่งนี้ อธิบายว่า เขาชื่อเรียกว่า **คูก่อนฝั่งโน้น** ท่านจงมาฝั่งนี้ เมื่อเป็นเช่นนั้นท่านจักพาเราข้ามไปได้โดยไว เรามีกิจที่จะต้องทำด่วน. ในบทว่า **ธรรมเหล่าใดที่ทำให้เป็นพราหมณ์นี้** พึงทราบว่าเป็นธรรมที่ทำให้เป็นพราหมณ์ ได้แก่ สีล ๕ สีล ๑๐ กุศลกรรมบถ ๑๐. ธรรมที่ผิดไปจากนั้น ไม่ใช่ธรรมที่ทำให้เป็นพราหมณ์.

บทว่า **อินุทฺมวฺหฺยาม** ตักบทเป็น **อินุทฺ อวฺหฺยาม** แปลว่า เราเรียกหาพระอินทร์.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงแสดงถึงความที่คำร้องเรียกของพราหมณ์ไม่มีประโยชน์ ผู้ทรงรุ่งเรืองอยู่ คู่พระอาทิตย์ในท้องมหาสมุทร ทรงแวดล้อมด้วยพระภิกษุ ๕๐๐ รูป ประทับนั่งเหนือฝั่งแม่น้ำอจิรวดี เมื่อจะทรงนำแม่น้ำอื่น ๆ มาเปรียบเทียบอีก จึงตรัสว่า **เปรียบเหมือนว่า เป็นอาทิ.** บทว่า **กามคุณทั้งหลาย** อธิบายว่า ชื่อว่า **กาม** เพราะอรรถว่า **พึงใคร่.** ชื่อว่า **คุณ** เพราะอรรถว่า **ผูกมัด.** คุณศัพท์มีความว่า **ชั้น** ในพุทธพจน์นี้ว่า **คูก่อนภิกษุทั้งหลาย** เรานุญาตสังฆาภิสองชั้นแห่งผ้าใหม่.

คุณศัพท์ มีความว่า ลำดับ ในบทกาดานี้ว่า

กาลย่อมล่วงไป ราตรีย่อมผ่านพ้นไป

ลำดับแห่งวัย ย่อมละลำดับไป.

คุณศัพท์ มีความว่า อานิสงส์ ในบทว่า ทักขิณาพึงหวังได้อานิสงส์ ตั้งร้อย. คุณศัพท์ที่มีความว่า สุกร้อย ในบทนี้ว่า ใส้ใหญ่ ใส้น้อย ควรทำการร้อยพวงมาลัยให้มาก. ในที่นี้ท่านประสงค์เอาศัพท์นี้ เพราะฉะนั้นจึงกล่าววว่า คุณ ศัพท์ด้วยอรรถว่า ร้อยรัด. บทว่า พึงรู้ด้วยจักขุ คือพึงเห็นด้วยจักขุวิญญาณ. พึงทราบความแม้ในบทว่า เสียงที่พึงรู้ด้วยหู เป็นต้น โดยอุบายนั้น.

บทว่า นำปรารธนา ความว่า กามคุณ ๕ จะเป็นสิ่งที่น่าแสวงหาหรือไม่ก็ตาม. อธิบายว่าย่อมเป็นอารมณ์ที่ไม่นำปรารธนา บทว่า กนฺตา ได้แก่ เป็นที่ตั้งแห่งความใคร่. บทว่า มนาปา ได้แก่ เป็นที่เจริญใจ. บทว่า ปิยรฺูปา ได้แก่ มีความรักเป็นปกติ. บทว่า เกี่ยวด้วยกาม ได้แก่ เข้าไปเกี่ยวข้องกับกาม ทำให้เป็นอารมณ์ แล้วเกิดขึ้น. บทว่า นำกำหนด คือ ย่อมใจ อธิบายว่าเป็นเหตุเกิดแห่งราคะ. บทว่า กำหนด คือถูกความกำหนดครอบงำ. บทว่า สยบ คือ ถูกตัดทอนมีประมาณยิ่ง ที่ถึงอาการสยบครอบงำ บทว่า หมกมุ่น คือ จมลง หยั่งลง คือ เป็นผู้มีความตกลงใจว่า นี้เป็นสาระ ดังนี้. บทว่า อนาทินวทสฺสาวิโน ได้แก่ ไม่แลเห็นโทษ. บทว่า นิสุตฺรณฺ์ ในคำว่า อนิสฺตฺรณฺ์ปญฺณานํนี้ได้แก่ ปัญญาที่เว้นจากปัญญาเครื่องกำหนด รู้ อธิบายว่า ปัญญาเว้นจากการบริโภคด้วยการพิจารณา. ในคำว่า อวรรณา เป็นต้น พึงทราบวินิจฉัย ดังต่อไปนี้ บทว่า กามคุณ ชื่อว่า อวรรณา เพราะเป็นเครื่องหน่วงเหนี่ยว. ชื่อ นีวรรณา เพราะเป็นเครื่องกางกั้น. ชื่อ

โอรานา เพราะเป็นเครื่องรัตรึง. ชื่อ **ปรีโยหนา** เพราะเป็นเครื่อง ตรึง-
ตรา. ความพิสดาร ของนิวรรณ์ มีกามฉันทะเป็นต้น พึงค้นหาจากวิสุทธิ-
มรรค. บทว่า **ปกคลุม หุ้มห่อ รัตรึง ตรึงตรา** ท่านกล่าวไว้ด้วยอำนาจ
แห่งกามคุณมีเครื่องหน่วงเหนี่ยว เป็นต้น. บทว่า **สปริกคหะ** ท่านกล่าว
ถึงความเกาะเกี่ยวกับสตรี. แม้ในบทเป็นอาทิว่า **ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ**
พราหมณ์ไม่มีเครื่องเกาะเกี่ยวกับสตรี ดังนี้ท่านกล่าวความไม่เกาะเกี่ยวกับ
สตรีเพราะไม่มีกามฉันทะ ชื่อว่าไม่มีเวรด้วยจิตคิดจองเวรกับใคร ๆ เพราะ
ไม่มีพยาบาท. ชื่อว่าไม่มีพยาบาท ด้วยการพยาบาท กล่าวคือ ความเป็น
ไช้ทางใจ เพราะไม่มีถีนมิทธะ ชื่อว่ามีจิตไม่เศร้าหมอง ด้วยเครื่องเศร้า
หมอง มีอุทธัจจะกุกกุจจะ เป็นต้น เพราะไม่มีอุทธัจจะกุกกุจจะ ชื่อว่าผู้
มีจิตบริสุทธิ์ด้วยดี. ชื่อสวัสดิ เพราะทำจิตให้อยู่ในอำนาจ เหตุไม่มีวิวิจิจ
ฉา และไม่เป็นเช่นพราหมณ์ผู้ตกอยู่ในอำนาจแห่งจิต คือเป็นไปในอำนาจ
แห่งจิต.

บทว่า **กีนโลกนีแล** คือ ในทางแห่งพรหมโลกนี้. บทว่า **จมลง**
แล้ว คือ เข้าไปหาสิ่งไม่ใช่ทางเลยว่าเป็นทาง. บทว่า **กำลังจมอยู่** คือ จม
เข้าไป เหมือนคนเหยียบเปือกตม ด้วยสำคัญว่า เป็นพื้นราบ. บทว่า
ครั้นจมแล้ว ย่อมถึงความย่อยยับ อธิบายว่า ครั้นจมเหมือนจมในเปือก
ตมอย่างนี้แล้ว ย่อมถึงความย่อยยับ คือ ความแตกหักแห่งอวัยวะน้อยใหญ่
บทว่า **สำคัญว่า ข้ามได้ง่าย** อธิบายว่า คนทั้งหลายคิดว่า เราจักข้าม
โดยสำคัญว่า แม่น้ำมีน้ำเต็มเสมอฝั่ง กาคืบได้ จึงพยายามทั้งมือทั้งเท้า
สำคัญว่าข้ามได้ง่าย เพราะลวงตาด้วยพยัคฆเดต. เพราะฉะนั้น เขาทั้งหลาย
ย่อมถึงความย่อยยับความแตกหักในอบาย เหมือนอย่างมือและเท้าเป็นต้นถึง

ความย่อยยับแตกหักจะนั้น คือ ไม่ได้ความสุข หรือความสำราญในโลกนี้เลย. บทว่า ตสฺมา อิทนฺเตวิซุขานํ พุราหุมนานํ ความว่า เพราะฉะนั้นนี้เป็นปาพจน์ คือ ไตรเพทที่แสดงถึงทาง เพื่อความอยู่ร่วมกับพรหมของพรหมณ์ทั้งหลายผู้จบไตรเพท บทว่า เดวิซุขาอิริณํ ได้แก่ ป่าคือไตรเพทก็ป่าใหญ่ที่ไม่มีบ้านท่านกล่าววาทุํ. บทว่า เดวิซุขาวินํ ได้แก่ป่าที่ไม่มีน้ำปกคลุมด้วยต้นไม้ที่มีดอกผลใช้บริโภคไม่ได้. ท่านกล่าว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เขาเรียกกันว่าป่าใหญ่คือไตรเพท ดังนี้ ก็มี ทรงหมายถึงป่าที่ใคร ๆ ไม่สามารถที่จะจะแะลงแล้วเปลี่ยนทางได้. บทว่า ความพินาศแห่งไตรเพท คำนี้ เช่นเดียวกับความพินาศ ๕ อย่างของไตรเพท. ท่านแสดงว่า ผู้จบไตรเพท ย่อมไม่มีความสุข เพราะอาศัย คำสอนหลักอันได้แก่ไตรเพทเหมือนอย่างผู้ที่ถึงความพินาศ แห่งญาติ โจร โภคะ ทิฏฐิ และ ศีล ย่อมหาความสุขมิได้ ฉะนั้น.

บทว่า เกิดแล้ว เติบโตแล้ว ได้แก่ เกิดและเติบโต. อธิบายว่า เพราะหนทางไปบ้านใกล้เคียงของผู้ที่เกิดในที่หนึ่ง แล้วไปเติบโตในที่อื่นไม่ประจักษ์ด้วยประการทั้งปวง ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า เกิดแล้วเติบโตแล้วดังนี้. ผู้ที่แม่เกิด เติบโตแล้ว แต่จากไปเสียนาน ย่อมไม่ประจักษ์ด้วยประการทั้งปวง ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ออกไปแล้ว ในทันทีทันใดแน่นอน. อธิบายว่า ออกไปในขณะนั้นเทียว. บทว่า ความเป็นผู้ชักช้า คือ ชักช้าโดยสงสัยว่า ทางนี้ หรือไม่ใช่นอ. บทว่า ความเป็นผู้อ้างอิง ได้แก่ การถึงความเป็นอย่างอื่นอย่างเมื่อใคร ๆ ถูกถามลับแลถึงเรื่องที่เกิดขึ้นอย่างละเอียด เขาถึงความเป็นผู้มีสระกระด้างฉะนั้น. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงถึงความที่พระสัพพัญญุตญาณ ไม่

ถูกขัดขวาง ด้วยบทว่า **ไม่ชักช้า ไม่อ้าอิ่ง** ดังนี้. ท่านอธิบายว่า การขัดขวางญาณของบุรุษนั้นพึงมีได้ ด้วยอำนาจอุกมารคใจเป็นต้น ด้วยเหตุที่นั้น บุรุษนั้นพึงชักช้าหรืออ้าอิ่ง แต่พระสัพพัญญุตญาณไม่ถูกขัดขวาง ใคร ๆ ไม่สามารถทำอันตรายแด่พระสัพพัญญุตญาณนั้นได้.

บทว่า **อุตุลุมฺปตุ ภว โคตโม** ได้แก่ ขอพระโคตมผู้เจริญโปรดยกขึ้น.

บทว่า **พฺราหฺมณฺ์ ปช** หมายถึง เด็กของพราหมณ์. อธิบายว่า ขอพระโคตมผู้เจริญโปรดยกพราหมณ์และบุตรของพราหมณ์ขึ้นจากทางอบาย แล้วให้ดำรงอยู่ในทางพรหมโลกเกิด. ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้ามีพระประสงค์จะแสดงถึงการอุปบัติแห่งพระพุทธเจ้า แล้วทรงแสดงทางไปพรหมโลกมีเมตตาวีหารธรรม เป็นต้น พร้อมด้วยข้อปฏิบัติเบื้องต้นแก่เขา จึงตรัสคำเป็นอาทิว่า **ดูก่อนวาเสฏฐะ** ถ้ากระนั้น เธอจงฟัง.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **พระตถาคต ทรงอุปบัติในโลกนี้** เป็นอาทิ ในสูตรนั้น ท่านกล่าวไว้พิสดารแล้ว ในสามัญญผลสูตร. ข้อที่ควรกล่าวทั้งหมด ในบทว่า **มีใจประกอบด้วยเมตตา** เป็นต้น ท่านกล่าวไว้แล้ว ในพรหมวิหารกัมมัญฐานกถา ในวิสุทธีมรรค.

คำว่า **เสยฺยถาปี พลวา สงฺขชโม** เป็นอาทิ ไม่เคยมีในที่นี้. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **พลวา** แปลว่า สมบูรณ์ด้วยกำลัง. บทว่า **สงฺขชโม** แปลว่า คนเป่าสังข์.

บทว่า **กลิเรน** ได้แก่ ไม่ยาก คือ ไม่ลำบาก. อธิบายว่า จริงอยู่คนเป่าสังข์ทุพพลภาพ แม้เป่าสังข์ ก็ไม่อาจให้ได้ยินเสียงตลอด ๔ ทิศ เสียงสังข์ของเขาไม่แพร่ไปทั่วถึง แต่สำหรับผู้มีกำลังจะแพร่ไป. เพราะฉะนั้น

พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า บุรุษผู้มีกำลัง เป็นอาทิ. เมื่อตรัสว่า เมตฺตา
ในบทว่า เมตฺตตาย เจโตวิมุตฺตยา นี้ ควรทั้งอุปจาร ทั้งอัปนา. แต่เมื่อ
ตรัสว่า เจโตวิมุตฺตติ ควรแก่อัปนาอย่างเดียว. บทว่ากรรมที่ทาพอประมาณ
อันใด หมายความว่า ขึ้นชื่อว่ากรรมที่พอประมาณท่านกล่าวว่าเป็นกามา
วจรกรรม. กรรมที่ทาไห้หาประมาณมิได้ ท่านกล่าวว่าเป็นรูปาวจรกรรม
และอรูปาวจรกรรม ท่านกล่าวว่าเป็นกรรมที่ทาหาประมาณมิได้ เพราะลวง
ประมาณแล้วทำให้เจริญด้วยอำนาจการแพร่ไปในทิศที่เจาะจงและไม่เจาะจง.
บทว่า กรรมนั้น ไม่เหลือ ไม่ตั้งอยู่ในรูปาวจรกรรมและอรูปาวจรกรรม
นั้น อธิบายว่า กรรมที่เป็นกามาจรนั้น ไม่หยุด ไม่ตั้งอยู่ในกรรม
อันเป็นรูปาวจรและอรูปาวจรนั้น. ท่านอธิบายไว้อย่างไร. อธิบายว่า กรรม
เป็นกามาจรนั้น ไม่สามารถเพื่อจะข้อง หรือเพื่อตั้งอยู่ในระหว่างกรรม
อันเป็นรูปาวจรและอรูปาวจรนั้นได้ หรือเพื่อจะแพร่กรรมอันเป็นรูปาวจร
และอรูปาวจรแล้วควบคุม ถึงโอกาสของตนตั้งอยู่ได้ โดยที่แท้ กรรมอันเป็น
รูปาวจรและอรูปาวจรนั้นแหละจะแพร่ไป แล้วควบคุมไว้ซึ่งกามาจรกรรม
ถึงโอกาสของตนตั้งอยู่ เหมือนห้วงน้ำใหญ่ ท่วมท้นน้ำนิดหน่อยออกไป
ตั้งอยู่ ฉะนั้น ย่อมห้ามวิบากของกรรมอันเป็นกามาจรนั้น นำเข้าสู่ความ
เป็นผู้อยู่ร่วมกับพรหมด้วยตนเอง ดังนี้. บทว่า ภิกษุมีธรรมเป็นเครื่องอยู่
อย่างนี้ คือ มีธรรมเครื่องอยู่ มีเมตฺตาเป็นต้น อย่างนี้.

บทว่า ข้าพระองค์ทั้งสอง ขอถึงพระโคตมผู้เจริญเป็นสรณะ นี้
เป็นการถึงสรณะครั้งที่สองของมาณพทั้งสองนั้น. ก็มาณพทั้งสองนั้น ฟัง
วาสุธตฺตสูตร ในมัชฌิมปิณฑาสกัแล้ว ถึงสรณะเป็นครั้งแรก ฟัง เติวชสูตร
นี้แล้ว ถึงสรณะเป็นครั้งที่สอง ล่วงไป ๒-๓ วัน ได้บรรพชาแล้วได้

อุปสมบท และบรรลุประอรหัต ในอัครัญญสูตร คำที่เหลือในที่ทุกแห่ง มีเนื้อความง่ายทั้งนั้นจะนี้แล.

อรรถกถาเทวิขสูตร แห่งอรรถกถาทีฆนิกายชื่อสุมังคลวิลาสินีจบลง ด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถาเทวิขสูตรที่ ๑๓

การพรรณนาเนื้อความแห่งสีลขันชวรรคที่ประดับประดาด้วยพระสูตร ๑๓ พระสูตรก็จบลงแล้วด้วย.

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้คือ

พรหมชาลสูตร ๑ สามัญญผลสูตร ๑ อัมพัฏฐสูตร ๑ โสณทัณฑสูตร ๑ กุฏทันตสูตร ๑ มหาลิสสูตร ๑ ชาลินีสูตร ๑ มหาสีหนาทสูตร ๑ ไปฏฐปาทสูตร ๑ สุกสูตร ๑ เกวัฏฐสูตร ๑ โลหิจจสูตร ๑ เทวิขสูตร ๑ รวมเป็น ๑๓ พระสูตร.

สีลขันชวรรค จบ.